

ทวีปัญญา เล่ม ๖

มูลนิธิมหานภุราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

จัดพิมพ์ในวโรกาสที่

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ

เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ทรงบำเพ็ญพระกุศล เนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗

ครบ ๕๕ ปี

089.95911

ท 184

ก. 6

หอสมุดแห่งชาติขบรี

ทวีปัญญา เล่ม ๒

มูลนิธิมหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

จัดพิมพ์ในวโรกาสที่

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ

เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ทรงบำเพ็ญพระกุศล เนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๗

ครบ ๕๕ ปี

ทวีปัญญา เล่ม ๖

เลขหมู่หนังสือ ๐๘๙.๙๕๙๑๑

ISBN 974-7921-84-7

พิมพ์ครั้งแรก

พ.ศ. ๒๕๔๔

เนื่องในโอกาสที่สมาชิกรัตนวิบูลย์สโมสรกลางให้มีหนังสือพิมพ์ของสโมสร

พิมพ์ครั้งที่สอง ๑,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๕๗

มูลนิธิมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ ๖ จัดพิมพ์ในวโรกาสที่ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาฯ ทรงบำเพ็ญพระกุศล เนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เลขห้อง

ทวีป

เลขหมู่

๐๘๙.๙๕๙๑๑

๗๑๘๔

๑.๖

เลขทะเบียน

๗.๕๕

๒.๔๘๖๖

คำนำ

นายสงก ไทยทวี ผู้แทนผู้จัดการมูลนิธิธรมหามกุฏราชวิทยาลัย ใน
พระบรมราชูปถัมภ์ ได้มาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรม
ศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องทวีปัญญา
เล่ม ๖ ในวโรกาสที่ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา
สิริโรสภาพัฒนาฯ ทรงบำเพ็ญพระกุศล เนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช
๒๕๕๒

ทวีปัญญา เป็นหนังสือพิมพ์ของทวีปัญญาสโมสร ซึ่งพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตั้งขึ้นตั้งแต่ยังทรงดำรงพระ
อิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ในการ
ประชุมสมาชิกรั้งที่ ๘ ได้ตกลงให้มีหนังสือพิมพ์ของสโมสรขึ้น โดย
ตีพิมพ์เผยแพร่แก่สมาชิกและบุคคลทั่วไปเดือนละครั้ง จัดให้มีเรื่องต่างๆ
ทั้งเรื่องจริง นิยาย พร้อมทั้งรายงาน ซึ่งเกี่ยวข้องกับทวีปัญญาสโมสร
และเปิดโอกาสให้ผู้ที่สนใจส่งเรื่องทั้งร้อยแก้ว โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน
ไปลงพิมพ์ได้โดยได้รับค่าตอบแทนถ้าระบุไว้ว่าต้องการ นับว่าเป็น
ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ประเภท “วารสาร” ทวีปัญญานี้ได้เคยรวม
พิมพ์มาแล้ว ๕ เล่ม คือ

ทวีปัญญา เล่ม ๑ รวมพิมพ์ตั้งแต่ฉบับเดือนเมษายนถึงกันยายน
ร. ศ. ๑๒๓ (พ. ศ. ๒๔๔๗) ๖ ฉบับ

ทวีปัญญา เล่ม ๒ รวมพิมพ์ตั้งแต่ฉบับเดือนตุลาคมถึงมีนาคม
ร. ศ. ๑๒๓ (พ. ศ. ๒๔๔๗) ๖ ฉบับ

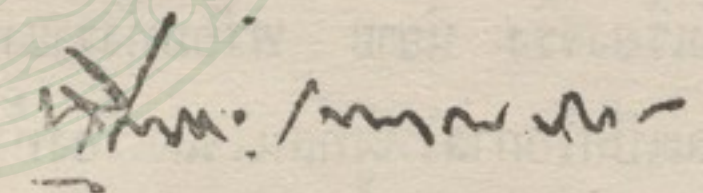
ทวีปัญญา เล่ม ๓ รวมพิมพ์ตั้งแต่ฉบับเดือนเมษายนถึงกันยายน
ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘) ๖ ฉบับ

ทวีปัญญา เล่ม ๔ รวมพิมพ์ตั้งแต่ฉบับเดือนตุลาคมถึงธันวาคม
ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘) ๓ ฉบับ

ทวีปัญญา เล่ม ๕ รวมพิมพ์ตั้งแต่ฉบับเดือนมกราคมถึงมีนาคม
ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘) ๓ ฉบับ

การพิมพ์ครั้งนี้เป็นการรวมพิมพ์ทวีปัญญา เล่ม ๖ รวมพิมพ์ตั้งแต่
ฉบับเดือนเมษายนถึงกรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) ๔ ฉบับ
และได้รักษาอักษรวิธีไว้ตามต้นฉบับเดิมทุกประการ

กรมศิลปากร ขออนุโมทนาในกุศลซึ่งมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยฯ
ได้บำเพ็ญโดยให้จัดพิมพ์หนังสือขึ้นขึ้นเผยแพร่เป็นวิทยาทาน ขออำนาจ
แห่งกุศลจิตนี้จงสำเร็จเป็นहितานุทิศประโยชน์และความประสงค์ของมูลนิธิ
มหามกุฏราชวิทยาลัยฯ ทุกประการ เทอญ.

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๗

ทวีปปัญญา

เล่ม ๖

เมษายน - กรกฎาคม

ร.ศ. ๑๒๕

(พ.ศ. ๒๔๔๙)

ทวีปัญญา

เล่ม ๕ ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๕ ฉบับที่ ๒๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
(๑) จกหมายจางวางท้าว	๑
(๒) วงษ์เจ้าเมืองน่าน	๑๑
(๓) แรมศึกเชียงตุง	๒๒
(๔) เรื่องเล่าของมณู	๒๘
(๕) จกหมายเรื่องเสด็จประพาสทัน	๓๒
(๖) ลิลิตพ่ายพิ	๓๘
(๗) กฎหมายนานาประเทศ	๕๑
(๘) นิทานสุภาษิต	๖๘

จดหมายจางวางหรั

ฉบับที่ ๕ เขียนถึงนายสนธิ์ผู้บุตร เมื่อนายสนธิ์ขอถอนคำเรื่องที่คิดจะกลับอ้อมทางอเมริกาเสียป็น. อนึ่ง เมื่อได้เขียนจดหมายฉบับที่ ๕ ไปถึงบุตรชายแล้ว, จางวางหรัก็ออกจากฉะเชิงเทราไปตระทางเชียงใหม่. นายสนธิ์กลับมาจากยุโรปยังไม่ได้พบกับบิดา, แต่ได้เข้าทำการในบริษัทมีข้อที่ไม่สู้พอใจอยู่บ้าง, จึงเขียนหนังสือฟ้องไปยังบิดา

กรุงเทพ ฯ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน

ถึงเจ้าสนธิ์ผู้บุตร

จดหมายของเจ้าเขียนจากยุโรปขอถอนคำเรื่องที่กลับทางอ้อมฉบับหนึ่ง, เขียนจากฉะเชิงเทราฟ้องสมุห์แสงหัวน้ำในออฟฟิศของเจ้าฉบับหนึ่งนั้น, ข้าได้รับแล้ว. เวลานี้ข้ากลับมาถึงกรุงเทพ ฯ ยังจะพักอยู่อีกหลายวัน มีเวลาที่จะตอบจดหมายของเจ้า จึงขอตอบทั้งสองฉบับพร้อมกันทีเดียว

ในจดหมายที่เขียนจากยุโรปนั้น เจ้าพูดจากุเข้าท่วงที่ขึ้นมาก เพราะมีใจความมากในจำนวนคำน้อย หาสุใช้น้ำกระดากเป็นท่งที่น้ำท่วมมีผักบึงโหรงเหรงอย่างแต่ก่อนไม่, จดหมายของเจ้าฉบับนี้ถ้าเป็นทองคำก็เนื้อเกือบ ๖ กระรัต ไม่ใช่ครึ่งกระรัตอย่างที่เคย ๆ มา. หนังสือที่ยืดยาวแต่ไม่มีใครมีใจความนี้ ถ้าจะว่าไปก็เหมือนกระชุนุ่น อ้วนโตเปลืองที่เปล่า ๆ

น้ำหนักไม่กี่มาน้อย แลราคาก็คงจะสักสองอัฐิพศกรมึง.

ธรรมดาผู้ที่จะเป็นพ่อค้าขายควรต้องฝึกหัดการพูดจาให้เป็นไปตามวิธีที่ชอบอันเป็นวิธีอันง่ายที่สุด คือ :-

ข้อ ๑. ให้มีข้อจะพูด

ข้อ ๒. พูดออกไป

ข้อ ๓. หยทุกพูด

สามข้อเท่านั้นเป็นพอ.

การที่ลงมือพูดแต่เมื่อยังไม่มีอะไรจะพูด แลเมื่อต้นเรื่องแล้วก็ยังไม่หยุดพูดนั้น อาจหาผู้พูดไปขึ้นศาลแลโรงพยาบาลคนขอทาน. ทั้งอาจพาไปไหน ๆ ก็ได้ เว้นแต่สุดคติเท่านั้น. ในบริษัทของเราที่จ้างหมอละหมาไว้ทำการ. แพนกพูดมากอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว เสียเงินเดือนอยู่เดือนละหลายชั่ง ถ้าคุณเณร ๆ ก็ค่อนข้างจะแพงอยู่สักหน่อย แต่ทำหน้าที่สำคัญคือป้องกันไม่ให้บริษัทต้องไปขึ้นศาล อันเป็นที่ซึ่งถ้าใครเณรได้ก็ไม่ควรเข้าไปใกล้กลายเป็นอันขาด เพราะฉะนั้น บริษัทจึงยอมเสียเงินเดือนจ้างมาไว้เปรียบเหมือนไปเพื่อชมบุรุษยอมกินยาควินิน ไว้วันละ ๓ เกรนดีกว่าปล่อยให้จับไข้. พวกที่ไปเที่ยวโคราชบางคนกลับมาเล่าว่าไปโคราชนอนกลางวันไม่ได้ ถ้าขึ้นนอนเป็นจับไข้ เพราะฉะนั้น ออกนอนกลางวันเสียวันละ ๒ ชั่วโมงดีกว่านอนคราวเดียวทั้งสามเดือน อย่างเดียวกับถ้ากลัวความก็จ้างหมอละหมาไว้เป็นแหกยามในทางความเสียที่เสียดีกว่าปล่อยให้ชะโงยขึ้นบ้านได้.

แต่การพูดมากนั้นก็มิเวลาที่เหมาะสมอยู่บ้าง เป็นต้นว่า เวลาเกี่ยวผูกหญิงเช่นนี้ จะพูดให้เรื่อยเหมือนขับโมเตอร์คาร์ก็ชอบ จะหยุดก็ต่อเมื่อ

แฉะเก็บดอกไม้ตามทาง.

อนึ่ง เจ้าจะต้องจำไว้ว่าทำคมในฝักมันง่ายกว่านอกฝัก ทำดลาคโดยอาการมันง่ายกว่าดลาคโดยวาจา. เจ้าจงปล่อยให้ยายข้างโน้นมันพูดมากกว่าเจ้าพูดเอง พังมันพูดมากกว่าปล่อยให้มันฟังเราพูด เพราะคนหนึ่งฟังนั้นขยายข้อเท็จจริงไม่ได้ แลอาการที่ฟังย่อมทำให้เจ้าข้างโน้นนึกว่าตัวพูดเพราะ เป็นการยอด้วยกิริยาไปในตัวทั้งนี้คั่น. มนุษย์เรามีมากซึ่งถ้าให้มีคนนั่งฟังหนึ่ง ๆ โดยอาการตั้งใจฟัง ก็คงจะพูดจนหมดพุง ใต้เท้าใต้หนอนมีอยู่กี่ยุค ๆ ก็คงจะสาวออกมาออกหมดทุกทั้งนั้น. คำฝรั่งมีอยู่ว่า "เงินพูดได้" แต่ที่จริงมันพูดต่อเมื่อเจ้าของเป็นคนปากโป้ง แต่ถ้าเป็นเช่นนั้นมันจะพูดอะไรออกมาแต่ละคำก็ล้วนแต่จะบาดหูคนทั้งนั้น. ส่วนความจนแร้นแค้นนั้นก็พูดได้ แต่มันจะพูดว่าอะไรไม่มีใครอยากฟัง.

ข้าพุดถึงเรื่องเหล่านี้ด้วยเกรงอยู่ว่าเจ้าก่อนข้างจะเอียงไปข้างเป็นผู้พูดมากกว่าเป็นผู้ฟัง อย่างเดียวกับเด็กหัวไปนั่งกินโต๊ะ มันมักอยากกินขนมกลางโต๊ะเสียก่อนที่สุปมาถึง. ธรรมชาติคนพูดมากเหมือนเด็กที่ทะเลาะลามไอชกริม จำพวกที่ ๑ อยากพูดคนเดียวอย่างที่ว่าพวกที่ ๒ อยากให้สาวรับขาวหวานเป็นไอชกริมไปทั้งสองสำหรับ. แงะเผ็ดแงะจืดยาใหญ่อำฉวนปลาแห้งแหวงโมเป็นไอชกริมไปจนตลอดท้องหีบฝอยทองเช่นนี้จึงจะสาแก่ใจ.

การที่เจ้าตกลงตามทางที่ถูกรีบกลับมาทำการงานเช่นนั้น ก็เป็นที่ชอบใจของข้า. แต่เจ้าจะต้องตั้งหน้าทำไปให้ตลอด เสมียนที่เข้าทำการใหม่ ๆ นั้น ข้าได้เห็นมามากแล้วที่ในเดือนแรกตั้งใจทำการจนเหื่อไหลไคลย้อยด้วยกลัวว่า ถ้าทำน้อยไปจะถูกไล่. ครั้นเดือนที่ ๒ ออกจะอยากถูกไล่เสียสิ้นเรื่อง จะได้ไปทำงานที่อื่นซึ่งไม่สู้หนักนัก. ต่อเดือนที่ ๓

จึงทราบทำงานเพียงวันละเท่าไรจึงพอที่จะไม่ถูกไล่ ท่อไปก็ทำเพียงวันละเท่านั้น.

เมื่อข้ารับจ้างเป็นเสมียนอยู่ห่าง ๘ ทา มีเพื่อนเสมียนด้วยกันคนหนึ่งชื่อเจ้าชุ่น เป็นคนอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับข้า แต่นิสัยไม่เหมือนกัน ด้วยเจ้าชุ่นคิดมั่งมีเร็วจนข้าหายใจไม่ทัน ดูเหมือนพรวดพรากก็จะเป็นเศรษฐีเสียทีเดียว แต่ไม่สู้ปรากฏว่าจะเป็นด้วยวิธีใดแน่ กล่าวอยู่แต่ว่ามีลูกสาวเจ้าสาวคนหนึ่งมั่งมีนัก. ข้าพ้อตามใจจนดูเหมือนจะต้องการเคียนขาว ข้าพ้อก็ส่งมาให้จากเมืองจีน เงินทองจะต้องการเท่าใดเป็นไม่มีขี้คิด แต่ลูกสาวเจ้าสาวคนนั้นจะเกี่ยวข้องกับความมั่งมีของเจ้าชุ่นตรงไหนหาไม่ปรากฏ.

ว่าข้างความคิดเป็นเศรษฐีในลัคน้ำมือเดียวเป็นไม่มีใครสู้เจ้าชุ่นได้ บางคืนเมื่อกินเข้าเย็นแล้วก็ลงมือคิดสะกิมออกหนังสือพิมพ์รายเดือน ตั้งต้นวางเค้าการประมาณเวลา ๒ ทุ่ม. ครั้นเวลา ๒ ยามการสำเร็จตลอด. ตามความคิดอันเฟื่องของเจ้าชุ่นว่าคนมาขอรับซื้อทั้งแสน คนโรงพิมพ์ทำการทั้งกลางวันกลางคืนหนังสือยังไม่พอขาย. ผู้ที่ซื้อไม่ได้แสดงกิริยาอาการเศร้าหมองโศกปริเทวะจนเจ้าชุ่นกลับไป. วันรุ่งขึ้นเจ้าชุ่นตื่นสาย เกือบจะไปออฟฟิศไม่ทันเวลา. ต้องรีบร้อนจนล้างหน้าแทบจะไม่ทั่ว.

บางคืนเจ้าชุ่นไม่สู้เฟื่องในทางหนังสือ จึงลงมือทั้งสะกิมทำโรงพิมพ์ในเวลาประมาณ ๒ ทุ่ม. ครั้นเวลา ๒ ยามกระดาคดีพิมพ์มีอยู่ในใจ เจ้าชุ่นกองสูงกว่าภูเขาทอง. แบบพิมพ์กรรมสรรพากรนอกกรรมสรรพากรใน แลแบบเรียนกรมศึกษาทั้งปวงเจ้าชุ่นได้พิมพ์หมด. ครั้นเวลา ๗ ทุ่ม ตั้งเครื่องสตีม ๘๐ แรงม้ามาแล้วยังพิมพ์ไม่ทัน. ผู้ที่มาว่าจ้างพิมพ์ไม่

สำเร็จประสงค์กลับไปเป็นอันมาก.
เดือนตัวไปทำการไม่ทันกำหนด
เหมือนกัน.

รุ่งขึ้นเช้าเจ้าชุนก็เกือบจะถูกตัดเงิน
เหมือนคนที่ออกหนังสือพิมพ์นั้น

เมื่อวานขึ้น^๕เอง เจ้าชุนทราบว่าเข้ามาพักอยู่กรุงเทพ ฯ ก็มาหา.
ตุแก่ลงไปมาก. แต่ความคิดที่จะมั่งมีก็คงอยู่ตามเดิม. บอกกับข้าว่า
เคียว^๕นี้ได้เป็นประธานกรรมการในบริษัททองพระยาไฟ ท. จ. ก. อธิบาย
ว่าเป็นบริษัททำแร่เงินมีทุน ๔ หมื่นชั่ง หุนละ ๕ พันบาท. แต่เจ้าชุน
กับข้าก็ชอบกันมานาน ถ้าข้าต้องการแชร์จะจัดให้ถูก ๆ เพียงแชร์ละ
๗ ร้อยบาทก็ได้. แต่ไม่ได้มาก. เพราะแชร์เต็มเสียแล้ว. ฝ่ายข้าฟังดังนั้น
ไม่เข้าที่ ด้วยไม่เคยได้ยินใครว่าแร่เงินมีที่ทองพระยาไฟ. ข้าก็ชอบใจเจ้า
ชุนแล้วบอกว่าไม่ต้องการ แต่เจ้าชุนจะยักเยียดให้ ๆ ได้ ว่าจะได้เป็น
การสนองคุณที่ข้าได้เคยมีมาแต่ก่อน ๆ ในที่สุดตกลงข้าให้ยืมเงิน ๔ ร้อย
บาท เจ้าชุนก็ยิ้มย่องลากลับไป.

ในโลกเรานั้นมีเจ้าชุนอยู่มาก คือคนชนิดที่ชอบใจหาเงินในหัว
วันละ ๕ พันชั่ง ยิ่งกว่าหาเป็นบาท ๆ วันละ ๕ บาท. คนชนิดนี้ถ้าเสีย
ไม่ได้ก็ให้ยืมเงินเสียเล็กน้อยดีกว่าที่จะจ้างไว้ใช้ ด้วยเวลาทำการมันคง
ค่อย ๆ ย่องเข้าประตูออฟฟิศเหมือนลูกหมาที่ถูกอายตัวใหญ่มันก็คืบมาใหม่ ๆ
ต้องหยุดเลียแผลตามทางรำไป. ครั้นเวลาเลิกกลับมีอาการผลุนผลันลุก
จากเก้าอี้เหมือนกิริยาเสือที่โจนกัดเนื้อ. ในที่ทำการคงมีคนชนิดนี้ติดอยู่
ด้วยเสมอ ๆ แลถ้าตามันเป็นไฟเจ้าของออฟฟิศก็คงจะต้องช้อนาฬิกา
วันละเรือนเป็นอย่างน้อย ด้วยมันคงคุนหาฬิการำไปจนเครื่องจักรแลลาน
ละลายไปกับที่. อนึ่ง คนพวกนี้ต้องการให้หุณมานหรือใคร ๆ ช่วยยืมถ

พระอาทิตย์ไถ่วันละ ๒ ชั่วโมงในตอนเช้า. ช่วยลากหรือเติมแรงมอเตอร์ให้เร็วขึ้นอีก ๒ ชั่วโมงในตอนบ่าย. คนพวกนี้ถ้าไม่เปลี่ยนใจเสียก็ยากจะได้ดี แต่ข้ามีความหวังอยู่ว่าเจ้าคงไม่เป็นเช่นนั้น.

ส่วนจดหมายของเจ้าที่เขียนจากฉะเชิงเทราฟ้องสมุห์แสงมานั้น ข้าฟังคณันไม่ถูกสักคำเดียว. ข้าไม่ชอบฟังเจ้าพูดว่าเจ้าทำการไต่บังคับสมุห์แสงไม่ได้ หรือทำให้บังคับกับคนนั้นไม่ได้ คนนั้นไม่ได้ เพราะคำที่กล่าวเช่นนั้นแสดงว่าเจ้าเป็นผู้สติไม่มั่น. อีกประการหนึ่งการที่เจ้าชอบนายหรือไม่นั้นไม่ใช่ข้อที่บริษัทอยากรับ ข้อที่ต้องการทราบคือว่านายของเจ้าชอบเจ้าหรือไม่.

สมุห์แสงแก่เป็นคนอย่างไรข้าทราบอยู่ตลอด ข้าไม่ต้องการให้เจ้ามาบอกข้าให้ผิด ๆ ไปจากที่ข้าทราบด้วยตัวเองอยู่แล้ว แท้จริงแก่เป็นคนใจน้อยหงุดหงิดง่าย ๆ ถ้าเสมียนรอง ๆ ทำการเหลวไหล แก่คงคิดเอาจุฬามณีคอกทั้งเก้า ๑ ไปถึง ๘ เก้า แต่วันพระในเวลาที่ควรจะนั่งฟังเทศน์นั้น แก่มักจะกลั่นนอนตรึกตรองว่าจะทำท่าไหนก็จึงจะขอเงินเดือนขึ้นให้เจ้าพวกเสมียนเหล่านั้นได้ง่าย ๆ ถ้าเสมียนคนใดทำการพลาดพลั้งโดยเงินเล่อกก็เกือบจะพาตัวไปตะแลงแก่ง แต่ครั้นบริษัทจะได้ออกเข้าจริงก็กลับช่วยขอโทษให้ สมุห์แสงผู้นี้ได้อยู่ในบริษัทมาแต่โบราณ แลจะอยู่ต่อไปอีกนาน ถึงเจ้าจะว่าอะไรก็ไม่สำคัญเลย

ข้าต้องการให้เจ้าเข้าใจเสียว่า เจ้าจะต้องสมุห์แสงเป็นนายไปตลอดชีวิต ถ้าไม่ใช่แสงก็สิน ไม่สินก็แสง ไม่แสงก็อะไรอันหนึ่ง สุกแต่จะเป็นนายเจ้าจนได้ แลบางทีนายคนอื่นจะครุร้ายยิ่งกว่าสมุห์แสงเสียอีก เจ้าต้องเข้าใจว่าคนในโลกนี้ที่จะไม่มีนายเป็นไม่มี ถ้าเจ้าเป็นเสมียนก็คง

มีนายเวรเป็นนาย ถ้าเป็นนายเวรก็ยังมีปลัดกรมเจ้ากรมเป็นนายขึ้นไปเป็น
ชั้น ๆ ที่สุดจะเป็นประมุขขึ้นถึง ประเทศอเมริกาที่ยังมีประมุขชนเป็นนาย
หรือมีเมียเป็นนาย หรือที่สุดหมากก็เป็นนายได้ถ้าราคามันตัวละ ๑๐ ชั่ง

เพราะฉะนั้น ถ้าเจ้าทำใจให้กลับรักสมุห์แสงได้ เจ้าจงกลับใจเสีย
ถ้าจะกลับไม่ได้ก็ตามใจ แต่การที่เจ้าไม่รักแก่นั้น อย่าให้เป็นมูลเหตุ
ให้แกเกลียดเจ้าได้ ความกตัญญูและความยกยอกก็เหมือนผลแอปเปิ้ล
และวัตถุทั้งปวงที่หนักกว่าอากาศ ควรจะตกจากเบื้องสูงลงมาเบื้องต่ำตาม
ลออออฟเกรวิตี ควรจะตกจากนายเวรไปตกเสมียน จะเหาะจากเสมียนไป
กระทบนายเวรนั้นไม่ได้ ผลแอปเปิ้ลที่หล่นจากต้นจะลอยขึ้นไปข้างบน
ไม่ได้ด้วยเหตุใด ความกตัญญูและความยกยอกไม่ควรลอยจากผู้น้อยไปหาผู้ใหญ่
ด้วยเหตุนี้ เมื่อใดเจ้าทราบแน่ในใจว่านายเวรของเจ้าไม่เป็นไร เจ้าก็
จงทราบเถิดว่าท่านปลัดกรมท่านก็ทราบเหมือนกัน แต่นายเวรเขาจะมีคิ
ตรงโหนอยู่บ้างเขาจึงไม่ถูกไล่ ถ้าเจ้าเข้าใจว่าปลัดกรมเขลาไม่ทราบความ
เหลวของนายเวร เจ้าก็จะต้องหาความข้อขึ้นไปถึงเจ้ากรมว่าเขลาไม่รู้จัก
ความเขลาของปลัดกรมทั้งนี้ เจ้าจะต้องกตัญญูเป็นชั้น ๆ ขึ้นไปจนถึง
ภรรยาคหบดี อ้ายลูกแอปเปิ้ลของเจ้ามันจะลัดกะเพศจันนี้กระมัง

ธรรมคาคนที่อยู่ใกล้ชิดกัน ถ้าเราทำเอื่อเพื่อเห็นแก่เขา ๆ ก็คง
เห็นแก่เราบ้าง เว้นแต่เมื่อเขาเป็นสัตว์ต่างชนิดกับเรานั้นและสนใจอยู่
เวลาคว้าว้าวท้องสนามหลวงถ้าสายโน้นเขากำลังติดอยู่ เราก็ควรหลีกเลี่ยง
เขา ไม่ใช่เพราะเราจำเป็นจะหลีกเลี่ยง เป็นด้วยเราเห็นสมควรจะเอื่อเพื่อแก่
เพื่อนบ้าน และกุลาที่เขากำลังจะรอกมากินนั้น ถ้าเราไปเกะกะตีเขา
ตกหัวหัก เราจะขอโทษสักครึ่งวัน ถึงเขาว่าไม่เป็นไรเขาก็ไม่หายโกรธ

เท่ากับถ้าเจ้าเหยียบปลายเท้าคนที่เป้นทาปลาเข้าแล้ว ถึงเจ้าจะลงหมอบ
กราบกลางดินมันก็ไม่หายเจ็บ

แต่ถ้าเราอยู่ที่ ๆ อ้ายกุลาสายโน้นมันมาอยู่ยามกับเราว่าไป เราก็ก
เห็นจะไม่ควรทำอะไร นอกจากคอยหลีกมัน แลแข่งให้มันตกทุกชาติ ๆ

การที่จะประพฤติอย่างไรจึงจะสมควรกับผู้ที่อยู่ใกล้ชิตนั้น จะ
เปรียบได้อีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าแม่โคของเจ้าเป็นสัตว์ใจหุ่กหุ่ก แต่ถ้า
เจ้าไม่ต้องการอันใดนอกจากความสนุก เจ้าจะอุ้กทางล้อมันเล่นก็ได้ แต่
ถ้าเจ้าต้องการนมวัว ไม่ต้องการสงคราม เจ้าก็คงจะเข้าข้าง ๆ แล้วพุก
ปลอบโยนมันด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวาน ใช้น้ำเสียง ๆ เกี่ยวกับที่ใช้
เมื่ออ่อนวอนแม่สาวสวยของเจ้าที่เมืองนอกให้อนุญาตให้เจ้านั่งถือมือหล่อน
ไว้สักครึ่งรุ่ง

อนึ่ง เจ้าจะต้องเข้าใจตำราสัตว์พอกที่จะทราบว่า แม่โคตัวไหนทะ
แก่งก็จริง แต่ถ้าปลอบโอบนที ๆ ก็ยอมให้รักนมน้อย ๆ แลตัวไหนไม่ใช่
แต่ ทะแก่งอย่างเดียว ถึงเจ้าจะนอบน้อมเข้าไปโดยหยกนึ่งพนมมือไหว้
ทุก ๆ สามก้าวก็ยังทะอยู่นั่นเอง จัวนชิตนี้เรื่องรักนมนั้นเป็นอันยาก ถ้า
จะเข้าใกล้มันก็ต้องให้มีรั้วกัน ถ้าไม่เช่นนั้นขึ้นนั่งบนคบไม้ไว้ก่อน
เป็นดี

ตามที่กล่าวมานี้คงจะทำให้เจ้าเห็น ได้ว่าสัตว์บางชนิดจะเข้าใกล้ชิต
ทำเล่นกับมันไม่ได้ แลสัตว์สองเท้าชนิดที่ไม่ควรเข้าใกล้นั้นไม่ใช่ชนิด
สมุห์แสง ซึ่งถ้าเจ้าฝึกก็เอะอะออกมาตรง ๆ หาซ่อนเงื่อนซ่อนเงาถึบ
หลังหลบหน้าเจ้าไม่ การที่เจ้าตีราคาสมุห์แสงผิดไปเช่นนี้ ข้าก็เป็นที่เสียใจ
เสียใจแทนเจ้า ไม่ใช่เสียใจแทนสมุห์แสง เพราะสมุห์แสงอยู่มานาน

ทำการก็ มีกตัญญูต่อบริษัท ถ้าเจ้าได้ทำการมานานอย่างช้า เจ้าจึงจะทราบ ว่าคนกตัญญูมีคุณอย่างไร คนรับจ้างทำการอยู่ในบริษัทที่จะไว้ใจให้รักษา เงินทองใ้กันนั้นมีถมไป แต่คนที่ไว้ใจให้รักษาชื่อเสียงของบริษัทใ้กันนั้น มีน้อยตัวนัก

อนึ่ง เมื่อวานขึ้นเช้าแฉะเข้าไปในห้างฝรั่งเชิงสะพานช้าง ได้เห็นของ ที่เจ้าส่งเข้าห่อไว้จะส่งไปให้ ข้าขอให้แก่กุบเบงเสื่อเป็นอันมาก กับเครื่อง แต่งตัวต่าง ๆ เหลือที่จะบรรยาย

การที่เจ้าตัดเสื่อควรวละสามโหล่นั้นก่อนข้างจะมากอยู่สักหน่อย ตัวข้าเองต้องตัดถึง ๖ ควรวจึงจะครบสามโหล แต่ที่เจ้าตัดควรวละมาก ๆ ข้าก็ไม่ขัดขวาง เพราะเจ้าคงใช้เสื่อไปตลอดชีวิตร์ แลความสอาดเป็นสิ่งที่ข้าชอบใจอยู่ คำฝรั่งที่กล่าวว่าคนเราไม่ได้เป็นตัวทัวยเสื่อผืนนั้นก็จริงอยู่ แต่ตัวเราในเวลาที่ออกนอกบ้านย่อมปรากฏแต่คำผู้อื่นว่าเสื่อผ้าทั้งนั้น เว้นแต่หัวกับมือเท่านั้น ท่านที่เป็นสมณะปฏิบัติโดยทางที่ชอบคงจะกล่าวว่า เสื่อเปื้อนอาจปกคลุมน้ำใจที่บริสุทธิ์ได้ด้วยดี ถึงเสื่อข้างนอกจะสตรุระ น้ำใจข้างในอาจทะกังโห่งก็ได้ ถึงเสื่อข้างนอกจะสกุโส น้ำใจข้างในเปเน โพรงก็ถมไป การที่ว่าคังนี้ก็จริงอยู่ แต่เสื่อเปื้อนหากว่าจะปกคลุมน้ำใจ ที่สอาด ก็คงไม่ปกคลุมหนังที่ปราศจากขี้โค แลถ้าเจ้ามีอาการเปื้อนเประ ประหนึ่งว่า เมื่อคินไ้ได้นอนกอดหมอนหม้อแกงเช่นนี้ ถึงเจ้าไม่ได้กอด จริง คนอื่นก็คงคิดว่างอด ความนับถือของลูกคำม้าชายก็จะเสื่อมดอยลง ไป แลเมื่อเจ้าได้ทำให้เขาคิดว่าเจ้านอนกอดหม้อแกงเสียครั้งหนึ่งแล้ว เจ้าก็คงไม่มีเวลาที่จะสนิทสนมกับเขาพอที่จะอธิบายให้เชื่อใ้ได้ว่า เพราะ ในหัวของเจ้ามันเต็มไปด้วยความคิดอย่างเอกทั้งนั้น เจ้าจึงหาเวลาที่จะ กิดถึงเรื่องเล็กน้อยเช่นเสื่อผ้าไม่

ข้อที่ว่ารูปแลอาการท่าทางของคนมันสับปรับ เห็นอย่างไจจะเชื่อ
 เอง่าย ๆ ไม่ได้นั้นก็จริงอยู่ ด้วยคนที่ดูท่าทางเหมือนจะดีแต่ไม่ดี แล
 คนที่ดูท่าทางจะเป็นคนชั่วแต่กลับเป็นคนดีนั้นก็มีมาก แต่ถ้ารูปแลอาการ
 ของคนมันสับปรับ ก็ให้มันสับปรับโดยเป็นกำไรแก่เรามากกว่าเป็นกำไร
 แก่ผู้อื่น ทำให้เขาไวใจเรากับเห็นเรามีท่าทางพากฏมัตถ์กว่าทำให้เขาไม่
 ไวใจเรากับเราสรวมเสื่อเปื้อนกินหม้อ เพราะในการทำมาค้าขายถึงการ
 งานของเราจะเรียบร้อยก็ยังไม่พอ. เราจะต้องมีอาการว่าเรียบร้อยด้วยอีก
 ชั้นหนึ่ง เพราะความสำเร็จในทางค้าขายเป็นด้วยทำการเรียบร้อยส่วนเดียว
 เป็นด้วยทำให้คนอื่นคิดว่าเราเรียบร้อยถึงสองส่วน

การที่ข้าพเจ้าถึงเรื่องนี้ให้เจ้าฟังนั้น เพราะเหตุว่ามนุษย์เราที่ดู
 ลักษณะคนตามเค้าหน้านั้นมันมีสัก ๑ ใน ๑๐๐ เท่านั้น อีก ๙๙ คน
 มันดูลักษณะคนอื่นตามเสื่อผ้าที่มัน

แต่ข้าจะคงเตือนเจ้าว่า ข้อที่คนอื่นดูลักษณะตามเสื่อผ้าที่เจ้าแต่ง
 ตัวนั้นเป็นของดี แต่ถ้าเจ้าดูลักษณะคนอื่นโดยวิธีเดียวกันจะกลับเป็นของ
 ชั่วที่สุด ถ้าเจ้าช่างโน้นเขาจะนั่งลงไหว้เจ้า ด้วยเห็นเจ้าสรวมเสื่อห่างก็ดี
 อยู่ แต่ถ้าเจ้าไปหมอบกราบใคร ด้วยเห็นเขาซีโมเตอร์คาร์เจ้าจะเป็นคน
 อปวิธไม่ใช่เล่น ตัวเจ้าเองจะต้องมีนัยสยใจอันดีเป็นเครื่องหนุนเสื่อผ้า
 อารมณ์ของเจ้า แลต้องให้แน่ใจว่า นายช่างโน้นเขาก็เช่นเดียวกับเรา
 เสียก่อนจึงควรเข้ากลิ้งเกลือกกับเขาได้ ถ้าเห็นม่ม่วงปากกระจากมันน่า
 กิน จงอย่าเชื่อเอาเป็นแน่ว่ากันกระจากมันจะไม่มีเน่าเลย

ธรรมดาคนจะซื่อเมื่อคบเห็น ๆ เห็นเรียบร้อยก็ยังไม่รีบเร่งเงิน
 ให้ผู้ขาย แท้จริงมันกลับทำให้พิศวงว่าอายข้อที่ทำให้เจ้าของอยากขายมัน

จะซ่อนอยู่ที่ไหน จึงจูงม้าออกไปกลางทาว แล้วตรวจดูทุกเส้นขนประหนึ่งว่าทราบแล้วว่า เจ้าของเองว่ามาย่อมคิดทางแถมคอกหลอกขายว่าม้า เป็นแท่งจับไม่ได้เท่านั้น ครั้นตรวจจับวางมัดได้แน่แล้ว ก็เอาเครื่องเทียมให้ลากรถไปรอบศาลาแดง เชื่อแน่ว่าในนาที่น้ำคงซาหัก หรือคงพาหื้อ หรือคงหลบตกท่อ หรือคอปเปนลวดคอกไม้ไผ่ หรือหุยกัณกราน หรือทำบ้ออะไรอย่างหนึ่ง. ครั้นกลับมาถึงที่ไม่มีอะไรเสียหาย แลตรวจซ้ำทราบว่าจะไม่ใช่วางแท่งตัวปลอมแน่แล้ว ก็ถือให้ลดราคาลงมา ๘๐ บาท เพราะกลัวว่าอะไรจะหลงหลุดหายไปบ้าง

การที่จะคบคนกับการซื้อม้าก็เหมือนกัน ต่อเมื่อได้สังเกตสังเกตเนื้อล่องใจกันตลอดแล้ว จึงควรคบค้ากันได้สนิท แต่ส่วนสมุห์แสงนั้นข้าได้ทบทลอมหาหนักกว่าหนักแล้ว ให้เจ้าเชื้อเอาที่เกี่ยวเด็ก ถ้าไม่เช่นนั้นเจ้าจะเสียใจ

(ลงชื่อ) จางวางหั่ว

วงศ์เจ้าเมืองน่าน

ศักราช ๑๑๗๖ เดือนหกขึ้น ๑ ค่ำ อาษาญาหลวงเจ้าสมณแปนแก้ว ได้พร้อมกันด้วยมูลตังเกिमเมืองน่านอันสืบ ๆ ราชวงษาท้าวพระยา อันเสวยเมืองน่านสืบสืบต่อมามีเจ้าองค์เก่าชื่อเจ้าสุริยวงษ์ ๑ เจ้าจางวางซ้าย ๑ เจ้าพระยารัตนหัวเมืองแก้ว ๑ ท่านจึงเทศนามอกกล่าวแก่เจ้านายบุตร

ลูกบุตรหลานไว้ให้ได้รับประการทั้งนั้นแล อยู่มาถึงศักราช ๑๒๐๕ ได้เขียน
สืบบนแผ่นหนึ่งถึงศักราช ๑๒๔๒ ได้เขียนสืบบนแผ่นอีกที่หนึ่งมีดังนี้แล

ขณะเมื่อแต่ก่อนบ้านเมืองเราว่างสูญเสียดาทั่วพระยาเป็นเจ้าเมือง
มิได้ เจ้าเมืองเขื่อนขันธ์มาแต่โบราณนั้นแกวลาวมาปราบได้ลวกกวาดเอา
ไปเมืองแกวเสียนับเสียง ลวกหาเจ้าเมืองน่านได้

น้อยอินเป็นเชื้อขุนอยู่บ้านฝ่ายแก้ว เป็นผู้รวมมีชื่อเสียงปรากฏไป
ถึงพระเมืองอังวะ จึงมีมิ่งทอดทิ้งให้น้อยอินเป็นที่นาขวาเป็นผู้พิจารณา
เก็บรวมข้าเจ้าไพร่ไทยออกมาใส่บ้านใส่เมือง

ขณะนั้นนาขวาก็ได้เป็นเจ้าเมืองน่านอยู่นั้นแล นาขวาก็ได้พาเอา
ข้าเจ้าไพร่ไทย มาริรังสร้างแปลงยังพระวิหารวัดกู่ทอง เบิกฉลองแล้ว
ตัวนาขวาก็ได้แก้รูปตัวมันไว้ยังฝาแปลงเอากุญแจอื่นเพื่อไว้ให้ปรากฏแก่
คนทั้งหลายไปแล้ว ตัวนาขวาก็จึงได้พริกพร้อมกับตัวขุนไพร่ไทยบ้าน
เมืองแล้ว ก็ไต่ไปขออาราธนาอัญเชิญเอาตัวเจ้าหลวงคืนยังเมืองเชียงใหม่
เข้ามาเป็นเจ้าเสวยเมืองน่านนั้นแล อยู่บนานตัวนาขวามันหวิดไหม้กิน
แทงใจ จึงจะคิดพลิกฟื้นต่อตัวเจ้าหลวงคืน บุญมัน บ เท่าบุญท่าน ข้าจัก
ขบดต่อเจ้าท่านทราบรู้เสียก่อน นาขวาทันคิดแล้ว ท่านจึงได้หาตัวนาขวา
มาต้องถามบอกกล่าวนาขวาว่า นาขวาเอ๋ยตัวก็ได้เป็นเจ้าเมืองน่านอยู่แล้ว
ตัวจึงไปอาราธนาเรามาเป็นเจ้า บัดนี้ก็พร้อมว่าจักคิดพลิกฟื้นต่อเราเป็น
เจ้าแถมทั้งอัน นาขวาบถ้ำจกคิด กรันคิดก็จกเสียข้าเจ้าไพร่ไทยวินาศ
ฉิบหายเสียบคายนา เราเป็นเจ้าจักลาถอยคืนเมื่อหาบ้านเมืองเรา ยังเมือง
เชียงใหม่พ้นเสียก่อน ดังตัวนาขวาก็หือเป็นเจ้าเมืองน่านอยู่เทอะ เราเป็น
เจ้าก็บใช้ได้มาข่มเหงป้องกันเพื่อป้องกันนาขวามี นาขวาว่าหาเจ้าเมืองบ

ได้ เราก็ก็นำมาตามความกตัญญูวาทันทีตัวพริ้วคึกใหม่กินแห่งใจทำจัก
กิตติเจ้าหลวงคืนท่านเป็นผู้มีบุญ ได้เทศนากรณพศุคจาก่อนชาวมีประการ
ฉนั้นแล้ว ตัวนางวาทิกจกอยู่จกกินบได้มีความย่านแลกลัวด้วยเคทานุภาพ
อำนาจเจ้าหลวงคืนนางวาจะอยู่สืบไปได้ จึงมปากกล้องสินาทฆ่าตัว
ตายเสียยังทั้งเชียงแสนนั้นแล

ปถมเมื่อเจ้าหลวงคืน ได้มาเปนเจ้าเสวยเมืองน่านวันนั้น ท่านมา
แท่นท่านองค์เดียว มเหสีเทวียังอยู่เสียเมืองเชียงใหม่ แล้วท่านมาเอา
นางเมืองน่านชื่อว่านางยอกเปนชาวบ้านพันนาพัน เปนนางมเหสีเกิดลูก
ได้ชื่อว่านางลิลลามีผัวชื่อนายอินเมือง เกิดลูกได้นางศรีกัญญา ๑
นางทิพวง ๑ ผัวไปอยู่เมืองอังวะ นางบัวทิพเปนแม่ธิดาวันวานนี้แล
น้องนางลิลลาผู้ด้วสองชื่อว่านางอคมโนรา เปนมารดานายอิน เปน
เจ้าพระยาธิดาวันวานนี้แล น้องท่านเปนหญิงชื่อว่านางสุคันธา
เกิดลูกได้นายอชิตวงษ์นางคำขผู้เปนน้องนางลิลลาผู้เป็นผัวนางคำข
ชื่อว่าพระยานายอ้าย เกิดลูกได้นายน้อยวงเปนพระเมืองแก้วนางคำข
ล่องไปแล้ว น้องนางลิลลาชื่อจันทราชาเปนบิคนางต้นแก้ว ๆ เปนมารดา
นายขนานนผู้เป็นบิคนางแก้ววัดเลาภรรยาเจ้าศรีสองเมืองนั้นแล

เจ้าธิดาวันวานนี้ ๑ พระยามังกร ๑ พระยานรินทร์ ๑
เจ้านางเทพ ๑ สักนพื่อน้องพากันลูกเมืองเชียงใหม่มาตามหาพ่อเจ้าหลวง
คืนยังเมืองน่าน แล้วพระยาห่วนทอกมาเอานางเมืองรามเปนภรรยา เกิด
ลูกได้เจ้านางเจ้าชาย ๑ เจ้าสมณะ ๑ เจ้าราชวงศ์เปนบิคาเจ้ารัตน
หัวเมืองแก้วล่องไปแล้วแล เจ้าสมณะได้เปนพระยาเสวยเมืองน่านคนถ้วน ๓
เกิดลูกได้พระยาอชิตวงษ์ (เปนพระยาน่านคนถ้วน ๕) มีน้องต่าง

มารคากัน นายขนานซ้ายแก้ว ๑ นายขนานบุศรศ ๑ ดังนั้นแล พระยา
มั่งแรลถูกผู้เจ้าหลวงตื่นเกิดลูกได้นางศรีมหาผา มีผัวชื่อเจ้าเมืองไชย
มาแต่เชียงใหม่เกิดลูกได้แม่เจ้าพิมพ์า ๑ ผู้น้องชื่อนายขนานมหาวงษ์ผู้เป็น
บิดานายขนานไชยาผัวนางทิพอนนั้นแล พระยานรินทร์ลูกผู้เจ้าหลวงตื่น
มีเมียเกิดลูกหญิง ๑ เป็นมารคานายแก้วมณคบิดาทิพอนเมียขนานไชยา
นั้นแล เจ้านางเทพเป็นบุตรีผู้เจ้าหลวงตื่น ผู้ผัวก็เป็นหลานผู้เจ้าหลวงตื่น
ชื่อว่าเจ้าไชยราชา เกิดบุตรคือพระยานายอ้าย ๑ เจ้าสุทธะ ๑ เจ้าพระยา
มโน ๑ นางพิมพ์า ๑ นางธนาชา ๑ เจ้านางเล็ก ๑ นางศรีแก้ว ๑ แล้ว
เจ้าพระยาอ้ายเข้ามาเอาลูกผู้เจ้าหลวงตื่น แลมีชื่อว่านางคำชาเกิดลูกได้นาย
น้อยวงเป็นเจ้าพระเมืองแก่นผัวนางคำบิวนั้นแล เจ้าขนานสุทธะได้เมีย
ชื่อนางกัลณิกาเป็นเชื้อตระกูลแรม เกิดลูกด้วยกันคือเจ้าน้อยอัครตะทนเป็น
เจ้าฟ้าเสวยเมืองน่าน ทนถ้วน ๒ เกิดลูกได้เจ้าพระยามหายศ ทน
เสวยเมืองน่านถ้วน ๔ เกิดลูกชื่อเจ้าน้อยอัครตะทนเป็นราชวงษ์นั้นแล
น้องเจ้าพระยามหายศคนหนึ่งชื่อว่านายน้อยมโนรด อีกคนหนึ่งชื่อเจ้าน้อย
มหาวงษ์คนเป็นเจ้าหอมนั้นแล ดังเจ้าพระยามโนได้นางเมืองเทิงเกิดลูก
ได้นางคำบิว ๑ เจ้าขนานสุริยกกลางเวียง ๑ นั้นแล นางพิมพ์าชื่อว่าพระยา
นรินทร์ ลูกผู้เจ้าหลวงตื่นเขาเจ้าเกิดลูกได้นางสุนทรา ๑ นายนาคนเสน ๑
แลนางพิมพ์านี้สร้างจากพระยานรินทร์เสียไปเอาผัวใหม่เป็นผัว พี่น้อง
ตระกูลห้ามบพั้งเกิดลูกได้นายน้อยกันระทายมาเป็นผัวรัยอยู่กับหอหลวง
ทุกวันมานั้นแล นางโนชานางลีแก้วมีลูกสักคน เจ้านางเล็กได้เจ้าสามี
ชื่อว่าเจ้ามหาพรหมเมืองเทิง เกิดบุตรหญิงใหญ่ชื่ออุบลวรรณเป็นมารคา
นายเมืองน้อยนั้นแล นางศรีวรรณได้เจ้าสามีชื่อว่าเจ้าสุริยกกลางเวียง

ได้ลูกชื่อน้อยลดา ๑ นายเบือย ๑ หน่อราชบุตรเจ้าผู้ชายถ้วนหนึ่งชื่อเจ้า
มหาวงษ์องค์ได้เป็นเจ้าเสวยเมืองน่านนั้นแล ภรรยาชื่อว่าเจ้านางยอกเกิด
ลูกได้เจ้าพระยาราชบุตร แลเจ้าคำเครื่องเจ้าน้อยสารนั้นแล น้องเจ้าถ้วน ๒
ชื่อนายเมืองแก้วถ้วน ๓ ชื่อนายเมืองอิน น้ององค์เจ้าชื่อน้อยพิมพ์สาร
เกิดลูกได้นายขนานอัครเจ้านานวุฒนะเป็นน้องที่ ๔ คน เป็นพระยาเทิง
นั้นแล นายเมืองอินเป็นน้องถ้วน ๕ เป็นราชวงศ์เมืองเทิง น้องผู้หญิงชื่อ
นางจันทิมาเป็นน้องถ้วน ๖ เจ้านานหน่อฟ้าเป็นน้องถ้วน ๖ ได้เป็น
เจ้าพระยาสุริยวงษานั้นแล ในเรือนนี้กว้างขวางนัก เป็นหน่อราชบุตร
เจ้าพระยามหาพรหมเจ้านางเลิกลังมวญแล้วแล เกวียนหนึ่งแถมเล่า ลูก
เจ้าหลวงคันทน์ชื่อยะวงษ์เป็นเจ้าพระยาห่วนทอก ได้เสวยเมืองน่านแทน
พ่อเจ้าหลวงคันทน์ แล้วลูก ๖ คนลูกเมืองเชียงใหม่มารตามหาบิดาถ้วน ๒ มี
พระยามงคยศ ๑ เกิดลูกได้นางเกียงคำ ๑ นายขนานกัณหาผ้ายแก้ว ๑
เมียใหม่เกิดลูกได้นายคัม ๑ เมียพระยาเทิงชื่อจุมธานี ๑ นั้นแล นาชาว ๑
ผู้เป็นพ่อนายน้อยสุทธะตายล่วงไปแล้ว นายน้อยเทพินทร์มีภรรยาเกิดลูก
ได้พระยารัตนะหัวเมืองแก้วเท่าเวียงแก้ว น้องท่านชื่อนางสิงสร้อย ๑ นาย
น้อยคัย ๑ ได้เมียบ้านแก้มเมืองพร้าวเกิดลูกได้นายน้อยวิญา ๑ นาย
ขนานยะ ๑ นายขนานนันทไชยเป็นท่อนำเก่าเป็นบิดาเจ้าน้อยยศเดียวกันแล
เจ้านานสมเด้นายขนานมหาวงษ์ ๑ ได้เมียไพร่เกิดลูกได้นางนันทา ๑
นายขนานชวะนะ ๑ นางใจคำ ๑ มีผัวไพร่เกิดลูกได้นายน้อยเทพล่วงไป
แล้ว นางทิพดวงได้ผัวไพร่มีลูก คือนายชมภูบิดาศรีวรรณนั้นแล้ว นาง
ศรีโสภาน้องนายชมภูมาเป็นภรรยาเจ้าพระยารัตนะเก่าแล เกวียนมี ๖ คน

พี่น้องเปนลูกทูลเจ้าหัวนท้อลูกเมียเก่าลูกเมืองเชียงใหม่ มาตามหาบิดามา
 เปนเจ้าเมืองน่านเจ้าโอรสคนนั้นแล

ลุจุลศักราช ๑๑๗๒ ท้าว บีกกสง่าเคื่อน ๑๒ ออก ๑๑ คำ เจ้าฟ้า
 หลวงทนต์อรรธระวะระบุญญ์ด่อง ไปปลงศพพระยามหากระษัตริย์เจ้าบรม
 ไกยเมืองไต่บทันไต่ปลง ถึงเคื่อนยี่แรม ๕ คำ ยามจะไถ่รุ่งท่านก็ได้
 พยารถึงอนิจกรรมเสียยังเมืองไต่ที่นั้นวันนั้นแล ถึงเคื่อน ๑ ออก ๑๐ คำ
 เมงวันพฤหัสบดีเจ้าพระยามหาอุปราชคนนำอยู่รักษาเมืองภายหลังก็ได้ขึ้น
 ก่อพระเจดีย์เจ้าเขาแก้ว วันนั้นพระยาจันททิพถือหนังสือทอกราพระ
 มหากระษัตริย์เจ้าเมืองไต่ขึ้นมาถึงเจ้ามหาอุปราชคนเป็นนำขึ้นเป็นพระยา
 น่านในวันนั้นแล ในศักราชเดียวกันเจ้ามหาอุปราช คนมีนามบุญญ์คว่า
 สมณะเทวราช ท่านได้รับเมืองแล้ว ถึงเคื่อน ๖ แรม ๖ คำท่านก็ได้ส่ง
 ลงไปเฝ้าพระมหากระษัตริย์เมืองไต่ ลูกเคื่อน ๗ แรม ๔ คำ ถึงกรุงเทพ ฯ
 ในวันนั้น ศักราช ๑๑๘๓ ปี ดวงเม็กเคื่อน ๗ แรม ๖ คำ วันปีใหม่
 พระมหากระษัตริย์เจ้า จึงปลงพระราชทานให้อาษาญาหลวงเจ้าคนชื่อสมณะ
 เทวราชมีพานพระศรีคำใบ ๑ จอกคำใบ ๑ ผอบยาสูบคำ ๒ อัน ชองพัล
 ก่าอัน ๑ มีคตบคำเถียน ๑ อุบนวคคำลูก ๑ คนโทคำลูก ๑ กระโถน
 คำใบ ๑ แหวนธรรมรงค์ราชวคี่พลอยเพชรทัน ๑๐ วงกลาง ๑๒ วง
 พระกรดแคงคอกคำใบ ๑ บั้นรองทรงเครื่องคำบอก ๑ บั้นรองทรงทัน
 เหลี่ยม ๒ บอก บอกตันกลม ๑ บอก ผ้าห่มยกไหมคำหลวงลงเวียน
 ผืน ๑ ผ้านุ่งยกไหมคำ ๔ ผืน ผ้าโพกหัวทองผืน ๑ เสื้อจีบรววแวผูก
 คอกคำผืน ๑ แพรเชียวผูกคอกคำผืน ๑ สุตร์แพร ๒ ผืน ๘ โทกเงิน
 ๒ ใบ มีฉนั้น

ครั้นแล้วแก่ราชกิจแล้วอาชญาหลวงเจ้าท่านก็เสด็จขึ้นมาถึงเมืองใน
เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำวันนั้น ในศักราชเดียวกันเดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ
อาชญาหลวงเจ้าท่านก็ยกเอาพลนิกายโยธา ขึ้นไปกวาดตีเอาเมืองลำ
เมืองพง ๑๒ พันนาได้หัวหม่อมมหาวังยอมสวามิภักดิ์แล้วนั้น เมื่อยกไป
นั้นจึงได้ตั้งทัพไชยทำขี้เหล็ก แล้วท่านจึงมีอาชญาสั่งให้เสนาอามาตย์
ทั้งหลาย ได้ปลุกพระวิหารหลวงท่านได้สุรหลังนั้นแล ถึงศักราช ๑๑๗๔
ตัวปีเถาะขึ้นเดือน ๔ ออก ๑๒ ค่ำวันเสาร์เสนาอามาตย์ทั้งหลายอยู่ภายหลังก็
ปลุกพระวิหารท่านได้นั้นแล ในศักราชเดียวกันเดือน ๓ อาชญาหลวงตน
ชื่อสมณะเทวราช ยกพลโยธาขึ้นตีหัวหม่อมมหาวัง หม่อมมหาวังยอมสวา-
มิภักดิ์แล้วก็ยกเอาพลกวาดเอาครัวคนเมืองลำ เมืองพงเมืองหลวงเมือง
ภูคาเมืองดงเมืองนางเมืองเชียงแขงเมืองเลนเรียงรายลงมาไว้เมืองน่านมี
๑ พันครัวนั้นแล ถึงศักราช ๑๑๗๕ ตัวปีกาเล่าอาชญาหลวงเจ้าท่าน
ก็ล่าถอยกองทัพกลับลงมาเมืองน่านในเดือน ๘ ในศักราชเดียวกันเดือน ๑๒
ท่านก็นำเอาท้าวพระยาหัวเมืองลงไปเฝ้าพระมหากษัตริย์เจ้าณกรุงเทพ
เมืองไค้หันแล ครั้นแล้วแก่ราชกิจแล้วท่านก็กลับขึ้นมาถึงเมืองน่านใน
เดือน ๔ ขึ้น ๒ ค่ำวันนั้นแล ในศักราชเดียวกันเดือน ๖ เพงท่านก็ได้เบิกบายฉลอง
อุโบสถวัดหลวงช้างคำค้ำหนือเปนมหาทานอันใหญ่นั้นแล ถึงศักราช
๑๑๗๖ ตัวปีกาบเล็กเดือน ๘ เพงอาชญาหลวงเจ้าก็เบิกบายฉลองพระ
มหาเจดีย์เจ้าเขาแก้วแลพระวิหารเขาแก้ววันนั้นแล ศักราชเดียวกันเดือน
๔ แรม ๖ ค่ำ อาชญาหลวงเจ้าท่านก็ยกเอาพลกำลังมีคันทัน ๑ ยกออกไป
ไปชุกเมืองหลวงแลฝ่ายหลวงสมุท ท่านก็ยกออกไปตั้งอยู่ท่าหนักทุ่งพื้มกอง
ในวันนั้น เดือน ๕ ค่ำเมงวันเสาร์ไทยเก่าสง่าฤกษ์ ๘ ตัวชื่อ

ราชาฤกษ์ยามกองแสง ท่านก็แรกชุกเหมืองแลตีฝ่ายสมุลวันนั้น ทาเหมือง
แต่ปากเหมืองล่องมามี ๕๓๖๒ ทาปากเหมืองกว้าง ๒ วา ท้องเหมือง
กว้าง ๔ ศอก เกือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำแล้วบริบูรณ์ เกือน ๕ แรม
๑๔ ค่ำ อาษาฎาหลวงเจ้าท่านก็เสด็จเข้ามาเวียงวันนั้นแล ถึงศักราช ๑๑๗
ทวิบีฑปไก่ออาษาฎาหลวงเจ้าท่านก็เลงหันฝ่ายหลวงสมุลมั้น ครั้นเกือน ๗
ออก ๑ ค่ำ ท่านก็ยกกำลังคนหมื่น ๑ ออกตีฝ่ายสมุลแดมในวันนั้น
เกือน ๗ ออก ๗ ค่ำวันนั้น เกือน ๗ ออก ๑๓ ค่ำแล้ว เกือน ๗
แรม ๑๔ ค่ำ ท่านก็เสด็จเข้าเวียงวันนั้นหันแล ศักราชได้ ๑๑๗๘ ทวิ
บีรวใจเกือน ๙ ออก ๑๑ ค่ำ เจ้าพระยาจางวางขวาตนเปนพี่ท่านก็ถึง
อนิจกรรมเสียวันนั้น ถึงเกือน ๑๐ ออก ๙ ค่ำเจ้าพระยาจางวางซ้ายตน
เปนพี่ท่านก็ช้ำอนิจกรรมแดม ในศักราชเดียวกันหมอกต้องช้างชื่อน้อย
คันธาไปคล้องไค้ช้างเผือกพลาย ๑ สูง ๓ ศอกคืบ ๖ นิ้วหางคืบ ๓
นิ้วในแขวงเมืองจิม นำเอาเข้ามาตั้งค้ำหนักทำขี้เหล็กในเกือน ๔ ออก
๑๑ ค่ำ วัน ๑๒ ค่ำ อาษาฎาหลวงเจ้าก็เสด็จยกพลนิกายโยธาเจ้านาย
ท้าวขุนทั้งมวญออกไปรับพระยาช้างเผือกในวันนั้นแล

ในวัน ๓^{๑๓} ๔ ค่ำ ท่านก็ยกพลนิกายแต่เอาพระยาช้างเผือกเข้ามา
สู่เวียงยามเตรไค้ตั้งวัน ท่านก็ให้ระวังรักษานั่งนกับเผ่าไว้ค้ำหนัก
ขวงสนามหลวงก่อนนั้นแล ในศักราชเดียวกันเกือน ๖ ออก ๘ ค่ำ
อาษาฎาหลวงเจ้าท่านก็ยกพลนิกายโยธาเจ้านายลูกหลานแลพยาหัวเมืองเชียง
ของเชียงแขวงภูคาเมืองหลวง กุมเอาพระยาช้างเผือกลงไปถวาย
มหากระษัตริย์เจ้าปราสาททองในกรุงเทพมหานครเมืองไค้ มหากระษัตริย์
ก็ปลงพระราชทานแก่อาษาฎาหลวงเจ้าเงินไค้ ๒๐ ชั่ง นอกนั้นทวิพิสัย

ของทั้งมวญเปอนอันมากนักวันนั้นแล ครั้นแล้วแก้ราชกิจแล้วท่านก็กลับ
 ขึ้นมาหั้นแล อยู่ลุลหลังหมอกคล่องข้างเช้าไปคล่องได้ข้างแกลงแกมพิง ๑
 นำเอาเข้ามาสู่เวียงในศักราช ๑๑๗๕ ตัวบีเมืองเป้าเดือน ๕ ปดมออก
 ๑๑ คำหั้นแล ถึงเดือน ๕ ทุกียออก ๑๑ คำ เจ้าพระยารัตนเจ้าราชวงศ์
 คุมเอาข้างแกลงไปถึงเมืองพิไชยอาชญาหลวงเจ้าท่านก็เสด็จมาถึงเมือง
 พิไชยที่นั้น ท่านจึงแต่งหื้อพระยารัตนหัวเมืองแก้ว แลเจ้าราชวงศ์กุม
 เอาข้างแกลงไปถวายมหากระษัตริย์เจ้าเมืองไท้หั้นแล มหากระษัตริย์ก็
 สรรเสริญยกยอบบุญอาชญาหลวงเจ้ามากนัก อาชญาหลวงเจ้าก็เสด็จขึ้นมา
 ถึงเมืองโนเดือน ๑๐ แรม ๕ คำ วันหั้นแล ครั้นท่านมาถึงเมืองแล้ว
 อาชญาหลวงเจ้าจึงมีอาชญาแก้ท้าวพระยาเสนามาตย์ทั้งหลายหื้อมีอาชญาต่ง
 หอเทพกาทหอ ๑ ไว้ที่ป่าเขตรเมืองงิมที่ได้ข้างเผือกนั้น หื้อไทยแก่
 สัตว์ทั้งหลายอย่าหื้อคนทั้งหลายกระทำปนาภิบาท แก่สัตว์ในแขวงป่าที่
 นั้นหั้นแล ในศักราชเกียนเดือน ๑๐ แรม ๑๐ คำ วันเสาร์ยามตูกเช้า
 น้านองท่วมเวียงโนวันนั้น ปรากฏเมตเวียงวัดวาอารามหอเรือนหลุไหล
 ไปคพิงไปเปอนอันมากหั้นแล อาชญาเจ้าสุมณะเทวราชท่านก็มาเลงหั้นเวียง
 เก่าที่นั้นเปอนอันซ่อมแซมบิบบ้านวันออกแม่น้ำก็ชุดพิงเข้ามาเปอนอันมาก
 ท่านจึงมีอาชญาแก้ท้าวพระยาขัตติยวงษาเสนามาตย์ทั้งหลายให้พิจารณาหาที่
 ไชยภูมิอันควรจะย้ายไปตั้งหื้อเปอนเวียงนั้น จึงเห็นคงพะเนียดข้างมีอยู่ทิศ
 หนเหนือไกลเวียง ๓๖ เส้น เชือกใกล้ริมน้ำน่าน ๒๐ เส้น เชือกควรเปอน
 ที่ไชยภูมิตั้งหื้อเปอนมหานครเวียงใหญ่หั้นแล ในศักราชเกียนเดือน ๓
 ออก ๕ คำ ท่านก็ยกเอาพลนิกายโยธาเสนาามาตย์ไปเลียบเลงดูเห็น

สถานที่นั้น ก็ควรตั้งเหือเปนมหานครไชยภูมิแล้ว อาชญาหลวงเจ้าท่าน
ก็มีพระราชอาญาให้แผ้วถางที่นั้น ถึงเดือน ๔ ออก ๓ ค่ำ วันศุกร์ อาชญา
หลวงเจ้าก็เสด็จยกพลนิกายโยธาทำวพระยาเสนามาตย์ขึ้นมาตั้งอยู่ที่กอง
พระเนียดข้างที่นั้น ถึงเดือน ๕ ออก ๒ ค่ำ แผ้วถางแล้วบริบูรณ์
เดือน ๕ ออก ๕ ค่ำ เมฆวันเสาร์ไทยเบ็คสันฤกษ์ ๒ ตัวชื่อมหาวรรณ
ยามตุลเช้าแรกปลูกประตูเวียง ๔ ทั้งลำคันทวันออกมี ๕๗๐ ทางตุลคันท
วันทกมี ๗๒๘ ทา (วา) คันทมี ๖๔๖ ทาคันทเหนือมี ๖๗๗ ทา
ปากคันทกว้าง ๕ วา ท้องคันทกว้าง ๒ วา ลึก ๔ ศอก ทาเวียงทั้ง ๔ คันท
เข้ากัน ๓๐๓๘ ทา แล้วบริบูรณ์ในเดือน ๖ นั้นแล ถึงเดือน ๗ ออก
๘ ค่ำ วันสงกรานต์อาชญาหลวงเจ้าก็เสด็จขึ้นไปคันทใหม่เสียก่อน ถึง
ศักราช ๑๑๘๐ ตัวปีบีกี้เดือน ๗ เพง ท่านเบิกบายฉลองพระวิหารหลวง
คันทไค้ แลพระพุทธเจ้าองค์หลวง แลหอธรรมเปนมหาทานอันใหญ่
หันแล ในศักราชเดียวกันท่านก็มีอาญาให้ก่อสร้างแปลงวัดวาอารามหอเรือน
เสียก่อน ศักราช ๑๑๘๑ ปีก็ค้เม้าเดือน ๔ ออก ๘ ค่ำเมฆ ๓ ไทยกัถฤกษ์
๑๑ ตัวชื่อมหาทะนยามแตรจกไกล้เที่ยงวัน อาชญาหลวงเจ้าสมณะเทวราช
ท่านก็ยกครอบครัวทั้งมวญเสด็จเข้าสู่เวียงวันนั้นแล

ศักราช ๑๑๘๒ ตัวปีกคี่เดือน ๓ ค่ำวันเสาร์เปนมะวัน อาชญา
หลวงเจ้าก็ปลงพระราชกรุณาตั้งแสนหลวงให้เป็นพระยา ๕ ตน แลตั้ง
แสนหลวงทั้ง ๕ แลขุนทั้ง ๘ แลขุนชะเว ๑๒ คนไว้ปฤชาภิจักราการ
เหนือสนามหันแล ในศักราชเดียวกันเดือน ๑๐ ออก ๑๔ ค่ำ หมอช้างกล้องได้
ช้างแดงพลาย ๑ เอาเข้ามาถวายถึงราชสำนักในวันนั้น ท่านหื้อเลี้ยงรักษา

ไว้กำหนดแขวงสนามหลวงหันแล ถึงเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ อาษาญาหลวงเจ้า
ก็เกณฑ์เจ้าอุปราชเจ้านายท้าวขุนคุมเอาช้างแคงลงไปถวายพระมหา
กระษัตริย์เจ้าเมืองไท่หั้นแล ในศักราชเดียวกันเดือนอ้ายแรม ๑๑ ค่ำ วันเสาร์
อาษาญาหลวงเจ้าปลุกเสกมิ่งเมืองเล่มวันตกกับหลักช้างเผือกยังแขวงสนาม
หลวงหันแล เดือนอ้ายออก ๑๓ ค่ำปลุกเสกเสี้ยนเมืองวันนั้นแล ใน
ศักราชเดียวกันอาษาญาหลวงเจ้าสมณะเทวราช ท่านก็มาเลงหันพระวิหาร
หลวงเจ้าแห่งอันชินขราลพั้งเสีย ท่านก็ได้ปศุอันสร้างแปลงภายบนมีแป
แลแขนบภายใน ได้ก่อฝาผนังรอบวิหารเล็กข้างตีนรวม ยังพระพุทธรูป
เจ้าองค์หลวงทวารักคิกคำใหม่หันแล อาษาญาหลวงเจ้าท่านก็บังเกิดมหา
กามาจารกตลปถมจิตรักคิกในพระพุทธรูปศาสนาเป็นอันยัง ช้างจึงได้สร้าง
แปลงฉัตรหลวง ๔ ใบแล้วด้วยไม้แก่นมุงด้วยเบ้าหุ้มด้วยแผ่นทองแดง
สันทองหนักแสนสองหมื่นคอง (ตำลึง) ด้วยลายคอกประดับด้วยแก้ว
แลใส่รักหาง (ซาค) ติดด้วยกาญจน์สุวรรณคำแดงติดด้วยด้วยใบไรคำ
แลหล่อกระเคงหลวง ๒ ลูก ๆ หนึ่งสันทอง ๑๗๐,๐๐๐ ลูกหนึ่งสันทอง
๑๓๐,๐๐๐ แลปลุกหอแดง (หอร่ม) ๒ หลัง ไว้วันตกวันออกเมื่อ
เดือน ๖ เพงวันอาทิตย์ท่านก็เบิกบายฉลองถวายให้เปันทานไว้กับพุทธศาสนา
บูชาพระมหาชินราชเจ้าหันแล ถึงสัพพัตถุทานนอกนั้นมีคน ๓ คนแม่ลูก
ชาย ๒ หญิง ๑ ถวายให้เปันทานไว้กับพระชินราชเจ้ากู่เกียงครามเมียน
๕,๐๐๐ พระวัดสาวันนั้นแล พระอริยะเจ้าได้มารับมหาทานอย่างนี้มี ๑๖๕
หัววัด เจ้าภิกษุมี ๖๗๕ องค์ สามเณรมี ๗๔๕ องค์หันแล ถึงเดือน ๖
แรม ๖ ค่ำแผ่นดินไหวยอคมมหาชินราชเจ้ากู่เกียงก็หักลงห้อยอยู่หันแล
ศักราชเดียวกันเดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ อาษาญาหลวงเจ้าท่านก็เกณฑ์เอา

กำลังมีคนหมื่นหนึ่งยกเข้าไปแบ่งฝ่ายสมุทธแลห้วยรองทองเป็นฝ่ายหลายหื่อน้ำ
 บดถึงเวียงหันแล ศักราช ๑๑๘๓ ท้าวอาชญาหลวงเจ้าสุมนะเทวราชจึงได้
 รกธรรมหาคูบตี เจ้าพระยาวัดคนชื่อทิวังโษเปนมหาสังฆราชาแล

(ศักราช ๑๑๖๖ ท้าว บีกาบใจเคื่อน ๘ ออก ๑๓ คำ ยกกองทัพ
 ขึ้นตีเชียงแสนได้เคื่อน ๑๐ ขึ้น ๕ คำ ได้ไชยแล)

พระยาประชากิจกรจักร์

แรมศึกเชียงตุง

(เรื่องแรมศึกเชียงตุงนี้ เอคิเตอร์ไม่ได้แก้ไขสำนวนของผู้แต่งเลย
 เพราะทราบอยู่ว่าผู้แต่งเป็นผู้ชอบใช้สำนวนให้แปลก ครั้นจะแก้ไขก็จะ
 เสียรูป เพราะฉะนั้น จึงต้องข้แจ้งไว้ในที่นี้ว่า ถ้าในเรื่องนี้มีสิ่งที่จะสกิด
 ผู้อ่านผู้หนึ่งผู้ใดบ้าง เอคิเตอร์ขอโทษในส่วนตัว)

ท่านผู้อ่านทวี่ปัญญาคงจะมีน้อยตัวแล้ว ที่รู้เรื่องทัพเชียงตุง ทั้ง
 ท่านผู้ได้เข้ากองทัพก็คงจะยังมีน้อยตัวลงไปอีก เพราะล่วงมาถึงกึ่งแห่ง
 ๑๐๐ ปีแล้ว จึงนำมาสารกไว้ได้เรียกว่าแรมศึกนั้น ก็ตามเนื้อเรื่องใน
 พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งพระราชทานให้แก่พระยาสยามานุกลกิจ
 สยามมิกกรมหายศ คือเชอรยอนเบาวริง เมื่อครั้งเป็นราชทูตผู้มีอำนาจ
 เติมฝ่ายกรุงรัตนบุรีลาศเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี แล
 การค้าขายในปีเถาะ เบ็ญศกจุลศักราช ๑๒๑๕ นั้น

ครั้นเมื่อล่วงรัชกาลที่ ๓ ผลักแผ่นดินใหม่เป็นรัชกาลที่ ๔ สมัย

อุไทยศของบ้านเมืองนั้น ไม่แต่การแข่งธรรมความเจริญในการพลเรือน
 แลการค้าขายเพิ่มพูลโภคทรัพย์ของชาติอย่างเดียว ถึงการวิเคราะหศึกษ
 สงครามก็ได้กระทำเหมือนกัน คือศึกเมืองเชียงตุงลาวชาน (สยาม)
 พวกเงี้ยวซึ่งเป็นประเทศราชเมืองขึ้นของอ้ายพม่าข้าศึกนั้น พวกลาวพุงดำ
 มีพระเจ้ากาวีระเจ้าอุปราช ภายหลังเป็นพระเจ้ากวีโรสแสนน้อยมหาพรหม
 เป็นต้น เห็นว่าถ้าอัสโตรยกำลังกรุงเทพมหานคร แล้วพอจะครอบงำ
 เมืองเชียงตุงมาขึ้นในพระราชอาณาเขตร์ได้จึงอาสา กอร์เวอร์นเมนต์ใน
 เวลานั้นก็เออร์อออำนวยตามเพื่อที่จะได้โอกาสตอบแทน อ้ายพม่าข้าศึก
 ที่มันได้เคยมาทำกับเราจนยับเยินบั้นปี แลต่อมาก็ต้องรบอยู่แทบทุกปี จน
 มีอุปคัถกันทางจึงได้ลาศึกกันมานานนี้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์เลขสมกำลัง
 จกรวรรเจ้าเครื่องเข้าทรงเกณฑ์กองทัพอย่างเก่า แลเกณฑ์กองทัพหัวเมือง
 เหนือแควเมืองลาวที่อาชานันด้วย การทัพครั้งนี้ไม่เป็นแต่อย่างเก่าอย่างเดียว
 มีทหารขี้นายที่ฝึกหัดอย่างยุโรปใหม่ก็เข้ากองทัพด้วย มีทั้งทหารราบแล
 ทหารปืนใหญ่ มีปืนมอเทอร์กระสุนแตกปืนใหญ่เฮ็คคัสเซอร์ ปืนฟัลด์กัน
 สำหรับท้องสนาม นอกจากนี้ก็มีปืนนกค้มชานกายางมณฑกนกสับด้วยตาม
 เคย กะบัตันนือกษัตริย์ทหารแก้วก็เข้ากองทัพด้วยเหมือนกัน ทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหลวงวงษาราชสนิท ซึ่งทรง
 พระปรีชาญาณสามารถสุมุขุมคำภีร์ภาพนั้อยู่ในกรมหลวงที่ทรงฉลาดหลัก
 แหลมที่ที่สุดในเจ้าใหญ่นายโตพระองค์หนึ่งซึ่งทรงสยามได้มีมาแล้ว เป็น
 แม่ทัพจอมพลทัพหลวงกองหนึ่ง พระยามหามนตรีคือพระสุริยภักดี (นุช)
 ที่ต้องออกจากราชการในรัชกาลที่ ๓ นั้นให้โปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้า
 พระยายมราชจตุตศมงคลเสนาบดีเป็นแม่ทัพกองหนึ่งอย่างทัพหน้า ในการ

ยกทัพครั้งนั้นจักเต็มตามแบบพิธีพิไชยสงครามที่ได้เห็นในที่สุด เมื่อปี
 ศัปตศกจุลศักราช ๑๒๓๗ ครั้งท่านเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายก
 เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็งแนโปเลียน) เกาซีลอร้ออฟเสก
 ยกทัพไปปราบห่อซึ่งยังจำกันได้อยู่มากนั้นก็มีคัตไมซ์นามออกโซเดนทวาร
 เปนต้นมีพิธีอย่างเดียวกัน แลโปรดเกล้าฯ ให้ท่านเจ้าพระยาตรีสุริยวงษ์
 ว่าที่สมุหกระลาโหม อรรถมหาเสนาบดีขึ้นไปจัดการส่งกองทัพด้วย
 พระราชทานเรือกระบี่ราญรอนราฟให้ขึ้นไปเปนเกียรติยศใหญ่ ในการ
 ทัพครั้งนั้นก็พอประจบทั้งจอมพลแม่ทัพหน้า แลท่านผู้ส่งกองทัพอันได้
 อุปัตริ์ร่วมปีที่มิโรฉายาว่า บีมะโรงคอเวอร์นเมนต์ ก็คือบีมะโรงลำอุทริ-
 ศกจุลศักราช ๑๑๗๐ นั้นก็ได้เคยเปนนายพลเยลเนอร์วัลธัมวิรลทั้งสิ้น
 ฝ่ายจอมพลนั้นเล่าก็ทรงชำนาญในการเวชศาสตร์ พระองค์ท่านเคยเปน
 หมอยาโดยโปรเฟซชันมาก่อน ที่เป็นโปลิศิเรียนแลแม่ทัพจอมพล ใน
 ครั้งนี้จึงได้มีเยลเนอร์วัลธาร์มซอนเข้ากองทัพด้วย เพื่อจะได้ปฏิบัติท่าน
 แลทวยหาญอันจะเกิดโรคไทยไข้เจ็บขึ้นถูกต้องสาตราวุธข้าศึกเยลเนอร์-
 วัลธาร์มซอนจะได้ช่วยรักษาพยาบาล ดังเช่นคณะกากระบาทแคงคังที่เกิด
 ขึ้นภายหลังนั้น แลพระบุตรของท่านเยาว์อยู่องค์หนึ่งทรงบอกนามแก่
 เซอร์ยอนเบาวริงว่า ซือไทเคอร์ พระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงษ์
 หม่อมเจ้าใหญ่ วล ว ก็ได้ตามเสด็จในฐานะองครักษ์ด้วยแลพระชามาต-
 บุตร์เขยของท่านเปนอธิบดีนายแพทย์ใหญ่ ก็ได้เป็นกระษัตริย์ทัพตามเสด็จ
 ด้วยเหมือนกัน ครั้นเมื่อกองทัพถึงท่าที่ประชุมออกเดินกระบวนทาง
 สดลมารคไปยังเมืองเชียงคองแล้ว มีอินซิเคนต์แอนนักโคคเล่าปากันต่างๆ
 ในสมัยนั้นประการใดบ้างนั้นขอยกไว้ที จะขอเล่าแต่ตามพระราชนิพนธ์

ที่พระราชทานเซอร์ยอนเบาริงค์ต่อไป

“ความเล่าบอกได้ออกประกาศแจ้งความในกรุงเทพมหานครมรรตโกสินทรมหินทรายุทธยา (บางกอก) จากกองทัพไทยที่ส่งไปยังส่วนทิศเหนือของอาณาจักรนี้ ที่ให้อุสหาหะยิดถือเอาเมืองเชียงตุงซึ่งขึ้นแก่อาณาจักรพม่า ตั้งอยู่ในแลตจู้ คืออีกษ ๒๒ องศาเหนือให้ได้ เรื่องราวอันเป็นที่สำคัญดังต่อไปนี้ข้างล่างนี้”

“นครเชียงตุงซึ่งยังมิได้โน้ปลายแรมศึกเมื่อปีกลายนั้นกองทัพไคยกเข้ามาตั้งแรมฤดูฝนอยู่ที่เมืองน่านที่เป็นเมืองใหญ่ในลาวเฉียงตั้งอยู่ในแลตจู้ คืออีกษ ๑๘ องศา ๒๐ ลิบคาเหนือในที่นี้ กองทัพแรมศึกอยู่ถึงราว ๘ เดือน เมื่อฝนหยุดคิแล้ว ครั้น ณ วันที่ ๑๕ เดือนมกราคมปีกลายนี้ ก็ออกฤทธศักราช ๑๘๕๔ (ฤ็ปีฉลูปีขารจอศจุลศักราช ๑๑๑๖) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาราชสนิทจอมพล กับด้วยบรรดากำลังของพระองค์ท่านไคยกออกจากเมืองน่านที่เกินทัพ ๒๐ วันแล้วจึงได้ถึงเมืองเชียงราย เป็นเมืองอยู่ปลายทิศเหนือของพรมแดนอาณาจักรไทยในที่เมืองนี้ท่านทรงหยุดอยู่เดือนหนึ่ง คอยกองทัพที่เกณฑ์แลเสบียงอาหารอันจะเป็นกำลังศึกรวบรวมไว้ ครั้น ณ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ กองทัพไคยกออกเดินอีกไปเป็น ๒ กอง แยกต่างหากกัน ท่านเจ้าพระยามรราชที่เป็นแม่ทัพนำกองทัพกองหนึ่งเดินไปทางสี่ตะโป้ง และพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาราชสนิท ท่านเนินกองทัพทางเมืองยองบ้ำเลาเชียงราย เชียงแขง ได้ต่อสู้กับด้วยกำลังชาวเชียงตุงที่บ้องกันรักษาในบรรดาสถานที่เหล่านี้ไว้ตามที่กองทัพยกเข้าไปนั้น ได้กะไว้ที่จะได้เสบียงอาหารจากเมืองเหล่านี้ ที่กองทัพเดินไปตามทางนั้นก็ไม่มีสมที่คิกกะไว้ ครั้นไม่ได้เสบียง

อาหารตามที่คิดไว้แล้ว เสมียงอาหารที่กองทัพก็ขัดสนลง ช้างแลโคต่างที่เป็นกองลำเลียงเสบียงอาหารของกองทัพก็มาไม่ถึงทันเวลาที่จะแจกจ่าย เสมียงอาหารที่ต้องการสำหรับเลี้ยงกันทุกวัน เพราะฉะนั้น แค้นใจจึงเป็นความจำเป็นที่ต้องผึกเพียรรอเวลาอยู่ในทุกสถานที่ บางที่ก็ต้องหยุดอยู่หลายวันคอยเสบียงอาหารที่จะมาถึง แลต้องทำการปรานีปรานอมแลจัดการสำหรับที่จะให้พวกลาวลี้ถูกราษฎรของเมืองเชียงรุ่งที่จะให้สามารถนำส่งเสบียงอาหารถึงเมืองลี้ที่อยู่ปลายเขตร์แดนของเมืองเชียงตุงต้องเสียเวลาวันแถมกินอยู่มาก ครั้นภายหลังเมื่อกองทัพยกเข้าไปในหัวเมืองเชียงตุงแล้ว ก็ได้ทราบข่าวหาชนานเจ้าเชียงตุงได้รู้แล้วว่ากองทัพไทยยกเค้นมาจะตีบ้านเมืองของตน จึงได้บังคับพลเมืองทั้งหลายให้ยกครอบครัวจากนิคมคามแลเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ตามทางกองทัพยกมาทันนั้น กวาคัตตันเข้านครแลเผาบรรดาเข้าแลอาหารทุกอย่างในนิคมคามเมืองเหล่านั้น เหลือไว้แต่คนจกรรจ์ในเมืองแลตำบลเหล่านั้น ที่จะป้องกันต่อรบกองทัพแลในขณะนั้นเหมือนกันทางที่กองทัพเค้นนั้น ได้พบเส้นทางยากลำบากนัก มีภูเขามากที่ต้องปีนบ้าย แลมีที่ราบน้อยเป็นทางที่ล่อเกี่ยวนบรทุกสิ่งของไปนั้นใช้ไม่ได้ ทั้งนี้ และทางที่จะส่งสิ่งของลำเลียงได้แต่ด้วยช้างแลโคต่าง โดยเหตุนี้ปืนครกมอเตอร์กระสุนแตกปืนใหญ่ เฮวีสเซอร์แลปืนใหญ่ สำหรับท้องสนามกระสุนปืนกระสุนแตกแลดินคำเอาไปกับกองทัพได้น้อย ครั้นเวลาที่กองทัพได้ถึงเมืองววม เมืองบึง เมืองสามตากก็ได้ต่อรบกันกับกองทัพเชียงตุงที่ถอยเข้าไปจนกองนำของทัพไทยได้สามารถเค้นทัพเข้าไปถึงกำแพงเมืองเชียงตุง เมื่อวันที่ ๒๖ เดือนเมษายน กองทัพหลวงฤกองใหญ่ อย่างไรก็ดี ที่อยู่ในใต้บังคับบัญชาพระเจ้าห้องยาเธอ กรมหลวง

วงษาราชสนิทจอมพล นั้น ได้ตั้งอยู่ยังเมืองเวียงเล็ก เป็นนิคมประมาณ
ทาง ๓ ไมล์ห่างจากกำแพง

นครเชียงตุงนั้นมีทางที่จะเข้าไปในเมืองได้โดยทางภูเขาที่ล้อมรอบนั้น
อย่างเดียวแต่ในที่ว่างห่างเขารวมคา ที่ไม่เป็นเทือกเขาถึงกันแล้ว
ชาวเชียงตุงก็ก่อกำแพงกันล้อมไว้มีอาณาเขตรประมาณ ๑๒ ไมล์โดยรอบใน
กำแพงล้อมเหล่านี้ ที่ในเมืองเชียงตุงนี้มีกองทัพตั้งรักษาอยู่ประมาณ
ทหารพม่า ๓,๐๐๐ คน นอกจากนี้มีทหารเชียงตุงเองประมาณ จำนวน
๗,๐๐๐ คน ราษฎรเงี้ยวประมาณ ๖,๐๐๐ คน รวมจำนวนประมาณ
๑๖,๐๐๐ คนที่เป็นคนสำหรับรบ

ชาวเชียงตุงได้ยกออกจากเมืองมาต่อสู้กองทัพไทยบ่อย ๆ เมื่อฝ่ายไทย
ควรจะยิงกระสุนแตกจากปืนครก ดังนั้นแล้วข้าศึกโดยมากก็จะถูกตาย ใน
การอันนี้ศัตรูก็จะแตกถอยเข้าไปในกำแพง แต่ไม่เป็นไปได้แล้ว ข้าศึกก็ยก
ออกมาต่อสู้กันอีก ได้รบกันติดต่อกับกองทัพไทยอยู่ถึง ๒๑ วัน ข้างฝ่าย
กำลังเชียงตุงเสียทหารตายหลายร้อย ฝ่ายข้างกองทัพไทยเสียทหารประมาณ
๕๐ ๗๐ คน

ในขณะไทยคิดทำการศึกอยู่อีกนั้น ฝนก็ตกหนักลง เหมียงอาหาร
ที่ใช้อยู่ก็ขัดสน ความเจ็บไข้โรคต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น ในกองทัพมีโรคมิคนได้
ตายหลายร้อยคนในระหว่างนี้ ข้างก็เหมือนกันอันอยู่ในกองทัพก็กว่า
๑,๐๐๐ เชือกเกิดเจ็บไข้ขึ้น ในระหว่างที่ถูกฝนจะมานั้นล้มเสียประมาณ
๕๐๐ เชือก ข้าง โคต่าง ๆ ที่บรรทุกเหมียงอาหารกับเครื่องสรรพยุทธก็
มาไม่ถึงทันเวลา อย่างไรก็ดี ฝ่ายกองทัพที่อยู่ได้บังคับเจ้าพระยามราช
ซึ่งสั่งให้เดินมาถึงเชียงตุงโดยทางศิละโป่งในเมืองสิบรวบกองทัพใหญ่นั้น

เสบียงอาหารก็ขัดสนลงมากไม่สามารถที่จะเดินมาตลอดได้ ด้วยทางที่กองทัพเดินนี้เป็นทางยากลำบากเต็มด้วยชอกเขาและเขาสูงเป็นน้ำผา กองทัพแลข้างก็จำเป็นต้องเดินในแถวเดียวเรียงตัวไป นอกจากทางที่ลำบากก็เกิดมีโรคพิษนาขึ้น พลช้างในกองทัพตายมากด้วยเหตุเหล่านี้ เป็นอันจำเอนไปไม่ตลอดได้ ครั้นเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ก็ต้องถอยกองทัพมาจากเมืองเชียงตุงถอยมาตั้งอยู่ที่เชียงแสนฤๅเชียงราย

กองทัพนั้นจะยกอีกในบั้นนี้ ยกกลับไปตีเชียงตุงให้ได้ ตั้งแต่นั้นมาพลทหารม้า ช้าง แลโคต่างก็เหน็ดเหนื่อยมาก บัดนี้จึงเป็นอันจำเอนที่หยุดการทำสงครามกันเสียคราวหนึ่ง เพื่อที่จะได้บำรุงกำลังรื้อพลโยธา ทวยหาญให้พักแลจืดเสบียงอาหารไว้ให้มากสำหรับที่จะได้เลี้ยงกำลังทหารลงในเวลาข้างหน้า กองทัพจะได้เดินเข้าไปต่อรบราชญ์ชาวเชียงตุงให้สำเร็จแล้วไป

นี่แหละเป็นอุทาหรณ์ของแค้นเป็นภัยการณรงค์สงคราม แต่ก่อนที่เรียกว่า แรมศึกกันถึงอุทาหรณ์นี้แล

หลาเล็ก

เรื่องเล่าของมनु

ในกาลครั้งหนึ่งยังมีชายคนหนึ่งชื่อมनु (มनुคนนี้ไม่ใช่คนเดียวกับคนที่เขียนกฎหมาย) วันหนึ่งตกน้ำใส่ภาชนะอันหนึ่งมาใช้ น้ำในภาชนะนั้นมีปลาน้อยตัวหนึ่ง ท่านมनुคนนี้เป็นคนเมตตาจึงไม่ทำให้ปลา

นั้นคาย กลับนำไปปล่อยน้ำ เวลาจะปล่อยปลานั้น ปลาระลิกถึงคุณและ
แลเห็นว่าท่านผู้นั้นเป็นคนดีประกอบด้วยความเมตตาจึงบอกให้รู้ตัวว่า อีก
ไม่ช้าจะเกิดน้ำประลัยโลก ให้ท่านมนุทโยเรือลำหนึ่งและลงในเรือ นั้น จะ
มีปลาใหญ่ตัวหนึ่งมีเขามารับ ให้ท่านมนุเอาเชือกผูกเรือกับเขาของปลานั้น
ปลาจะช่วยนำให้เรือพ้นอันตราย

ในว่า ๆ ปลาตัวนั้นคือพระอินทร์จำแลงมา สมัยนั้นพระอินทร์ชอบ
จำแลงตัวมาก เกือบจะรู้ไม่ได้ว่าเดินไปข้างไหนจะไม่พบพระอินทร์จำแลง
คนจึงต้องประพฤติกวีไว้ทำเป็นธรรมดา แต่เรื่องเรื่อนั้นยังเป็นข้อสงสัย
คนครั้งนั้นจะรู้จักทำเรือใหญ่พอบรรทุกเสบียงอาหารและสัมภาระต่าง ๆ
และพอที่จะต่อต้านคลื่นลมอันใหญ่ได้ การสืบสวนในวิชาต่อเรื่อนักไม่ได้
ความชัดว่าคนครั้งโบราณจะรู้จักต่อเรือใหญ่ เรือที่อย่างเก่งที่มนุษย์โบราณ
ทำได้ก็คือเรือขุดจากไม้ทั้งแท่ง ถ้าท่านมนุเคยต่อเรือใหญ่พอที่ครอบครว
เข้าของลงได้ ทำไมจะไม่สอนกุลบุตรต่อเรือเหล่านั้นบ้าง

ตามที่ปรากฏในเรื่องโบราณ ดูเหมือนเมืองต่าง ๆ หลายแห่ง ที่
เป็นเมืองเก่าจะต้องมีเรื่องน้ำประลัยโลก และตามวิชาที่สืบสวนของเก่า
เขาก็ยอมรับแล้วว่าเรื่องน้ำท่วมโลกนี้มีจริง ทกลงเอาเป็นเรื่องท่านมนุจะมี
เค้าความจริงอยู่บ้าง โดยจะมีคนที่มีความเชื่อน้อยจะไม่เชื่อก็ดี ถ้ายอมให้
มีน้ำประลัยโลก ทกลงก็จะต้องมีคนเหลือบ้าง จะซ่อมมนุหรือเชื่ออะไรก็
ตาม แต่เรื่องเขามียอยู่แล้วว่าซ่อมมนุ ก็ไม่จำเป็นที่ต้องเชื่อว่าคนที่เหลือมี
ชื่ออย่างอื่น เช่น “นายขาว” “นายดำ” เป็นต้น

ทกลงเป็นน้ำท่วมมาจริง ๆ ท่านมนุได้รอกตัวมีบุตรหลานสืบพรรค
ต่อมา พวกบุตรหลานเหล่านั้นจึงเรียกตัวเองว่า “มนุชะ” หรือ “มนุช”

คำนั้นก็ปรากฏเป็นเครื่องหมายของสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่ง มีสองขารูจัก
นั่งผ้าหรือนั่งกางเกงหรือใส่รองเท้าหรือเครื่องปกปิดกายอย่างอื่น เช่นท่าน
แลข้าพเจ้าเป็นต้น คำนั้นหมายความว่าเกิดจากมนุ หรือถ้าจะพูดอย่าง
ไทยก็แปลว่าลูกหลานเหลนของมนุ ถึงคำที่ว่า “มานวะ” หรือ
“มานพ” ก็ดูเหมือนจะหมายความว่าเหมือนกัน

สิ่งที่ปรากฏแก่ความรู้สึกของมนุษย์น่าจะเป็นว่าสิ่งที่เบาคว่าน้ำนั้น
คือไม้ บางทีจะไปปะไม้ลอยน้ำเข้าที่หนึ่ง จึงมานึกว่าการที่รอดตัว
จากน้ำจะต้องเกาะที่หนึ่ง ไม้แต่ไม้จะต้องเป็นต้นใหญ่ มิฉะนั้นจะต้อง
เอาไม้หลายต้นผูกติดกัน ผู้ที่ถูกเรือแตกหรือถูกอันตรายอย่างอื่นในทะเลก็
ย่อมหันเข้าหาที่หนึ่งเป็นความนึกที่แรกไม่ต้องมีใครสอน

อย่างไรก็ดี เรื่องราวที่ปรากฏอยู่นั้นไม่สู้เลียดเพราะเป็นของนาน
มาแล้ว บัดนี้ข้าพเจ้าได้ค้นฉบับหนึ่งเลียดคลอมาก และพอที่เราท่าน
จะใช้ความศรัทธาเห็นว่าอาจจริงได้

หนังสือฉบับนั้นพรรณาดังการต่อเรือ แล้วท่านมนุไม่ได้เอาตัวรอด
ผู้เดียว เอาครอบครัวไปด้วย แต่สัตว์ไปด้วยหลายอย่าง แต่ที่พรรณา
เรื่องสัตว์นั้นคงไม่ดีถ้วน เพราะสัตว์ในโลกล้นมากมายจะนับ ครอบครัว
ของท่านมนุคือภรรยาคนหนึ่งบุตรชายอายุสิบขวบ กับมีอัยยภักดิ์หนึ่ง
ทำทางจะเป็นเชื้อสุณักษ์ บุตรชายอายุสิบขวบนี้เป็นผู้พิมพ์เรื่องที่ต่อไป
เมื่อภายหลัง เพราะฉะนั้น คงบกพร่องมาก แต่อย่างน้อยก็ดีกว่าที่เราท่านได้
ทราบมาแล้ว คำของบุตรชายมนุนั้นว่า

“วันหนึ่งข้าพเจ้าแลเห็นเสามากองอยู่ที่หน้าถ้ำของบิดาข้าพเจ้าเป็น
อันมาก ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะทำอะไร จึงถามบิดาว่าจะทำอะไร บิดา

ท่านไม่บอก ๆ ว่าแต่คอยดูเอา (ได้ทราบความภายหลังว่าท่านได้ให้ความมั่นสัญญาจะไม่บอกใครในเรื่องนี้) ท่านจะทำอะไรหนอ ที่แรกท่านเอาเต้ามาลำดับเรียงกันเป็นตับยาว เอาแถววัลย์ควั่นเป็นเชือกผูกเสาคิดกันทั้งหัวท้าย รุ่งขึ้นอีกสองวันถึงเสาทั้งสี่มุม

ที่แรกนี้กว่าท่านจะทำแล้วได้เลี้ยงช้าง กรนรุ่งขึ้นอีกสองวันเห็นท่านเอาไม้กระบอกมาชักเป็นแผงไว้เป็นอันมากแล้วเอามากั้นรอบ ๆ แพข้าพเจ้านึกแปลกที่ว่าเล่าช้างนั้นเห็นจะไม่ใช่ แผงคงจะไม่มันพอจะกันช้างไว้อยู่ และคงไม่ต้องการตาดีเช่นนั้น เห็นจะเป็นคอกเบ็ด แต่ทำไมมีพื้นคายน่าอัศจรรย์จริง

เสาขวางแลเสาพาดเสาทั้งนั้นมีเป็นอันมาก สุกท้ายทำหลังคาแบน ๆ ช้างบนทำค้ำยทางมะพร้าวแลใบตาล รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งนับถึงแคว้นที่ทำหลังคาเสร็จบิดาข้าพเจ้าไปเที่ยวจูงสัตว์มาใส่เป็นอันมาก สัตว์ที่ใหญ่ที่สุดที่เอามาแน่คือลูกช้างสองตัว มีสัตว์อื่น ๆ อีกเป็นอันมากข้าพเจ้าไม่ได้นับรู้แต่ว่าสัตว์ที่มีมากที่สุดนั้นคือกวางและเนื้อ

ที่ท่านเอาสัตว์มากมายข้าพเจ้าก็นึกแปลกใจว่าจะมาทำอะไรนั้ (ครั้งนั้นละครสัตว์คงยังไม่มี) กลางคืนร้องหนวहुเหลือทน จนแม่ (บุตรชายท่านมนุจะคุ้นกับแม่มากกว่าพ่อ เป็นธรรมคาของลูกผู้ชายมาแต่ไร) แกะเอ็ดเอาว่าแต่ท่านบิดาเอ็ดคนเกี่ยวที่หนวहुพอยู่แล้ว ก็ขึ้นไม่เอาไปปล่อย จะเอามาสูมไว้ทำอะไร เกิดวิวาทกันใหญ่ แต่ท่านบิดาก็ไม่บอกว่าเอามาทำอะไร ท่านไม่ใช้คนปากสว่าง

อยู่มาคืนวันหนึ่งถึงแต่ไล่สัตว์มาเต็มแล้ว (ท่านผู้แต่งเล่าถึงการที่เขาเนื่อกวางบ่อนเสือบ่อนสิงโต แต่ต้องข้ามเสียบ้างดูไม่สู้จำเป็นจะกล่าว)

มีฝนตกใหญ่ น้ำท่วมในถ้ำสูงสักศอกเศษ น้ำเล่นน้ำจริง ๆ ท่านบิณฑานเกณฑ์ให้แม่เข้าอยู่ในถ้ำ แม่ไม่ยอมบอกว่าหายใจไม่ออก ถ้ำขึ้นจะให้ไปให้ได้จะต้องอยู่ใกล้รูรูค่าที่กลัวเปนมล กำลังเถียงกันอยู่ข้าพเจ้าเสี่ยงไปว่ายน้ำเล่นในถ้ำอยู่ข้างเป็นการตักกิน แต่ว่าเคยทำมาเสมอ ๆ ก่อนมียายเล่าบ๊ออะไรนี้ วันนี้ทำไมไม่ทราบท่านบิณฑานมาตาม ท่านว่าที่นี่จะต้องล้าม แลท่านก็ทำจริง ๆ อย่างว่า

ยายหมีกก็ถูกผูกคอ ข้าพเจ้าก็ถูกผูกคอเป็นคู่กันที่เสาถ้ำ ท่านทำเป็นการใหญ่เกินไป คุณไม่จำเป็นยายหมีกมันก็ได้ไปเล่นน้ำ แต่ว่ามันเป็นหมา

จดหมายเรื่องเสด็จประพาสต้น

สมาชิกคน ๑ ในทวีปญญาตโมสรได้ส่งจดหมายเหล่านี้มาให้ลงพิมพ์ โดยได้รับอนุญาตของนายทรงอาณูภาพหุ้มแพรผู้เขียน เราเห็นว่าเป็นเรื่องน่าอ่านพอใช้ จึงส่งลงพิมพ์ให้ตามประสงค์

ท่านทั้งปวงคงจะจำได้ว่าเมื่อเดือนกรกฎาคม ร.ศ. ๑๖๓ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปประทับอยู่พระราชวังบางปิ่น แล้วเสด็จโดยกระบวนเรือปิกนิกพ่วงเรือไฟไปประพาสหัวเมืองในมณฑลราชบุรี และมณฑลนครไชยศรี แล้วเสด็จกลับคืนยังบางปิ่นทางเมืองสุพรรณ บ้านผักไถ่ ในการเสด็จประพาสคราวนี้นั้นนายทรงอาณูภาพหุ้มแพรไปตามเสด็จ ได้เขียนจดหมายบอกข่าวคราวมายังนายประคิษฐเนื่อง ๆ จดหมายเหล่านี้เล่าเรื่องต่าง ๆ ในการเสด็จครั้งนั้นคล้าย ๆ กับจดหมายเหตุในระหว่าง

จดหมายฉบับที่ ๑

บางปอน

ณ วันที่ ๑๒ เดือนกรกฎาคม ร. ศ. ๑๒๓

ถึง พ่อประคิษฐ

ฉันมาตามเสด็จคราวนี้หมายความว่ามาทักหน้ากินและนอนให้สบายจนเสด็จกลับอย่างเคยมาตามเสด็จบางปอนเที่ยวก่อน ๆ แต่เที่ยวนี้เห็นจะต้องพลัดที่นาลาที่อยู่ไปเที่ยวเตร่เตร่หลายวันทีเดียว ท้ายได้ทราบว่าจะเสด็จไปประพาศเมืองราชบุรี หรืออย่างไรยังรู้แน่ไม่ได้ เป็นแต่เห็นเขาตระเตรียมเรือแพขนและมุกกันอยู่

เหตุที่จะเสด็จประพาศต่อไปในคราวนี้ ได้ทราบว่าเมื่อก่อนจะเสด็จขึ้นมาบางปอน พระเจ้าอยู่หัวไม่ว่าใครจะทรงสบาย หมายจะเสด็จขึ้นมาพักรักษาพระองค์ตามเคย ก็มีพระราชกิจวลงและพระราชกิจติดตามขึ้นมาหาเวลาพักไม่ว่าใครได้ จึงไม่ทรงพระสบายมากไป เสวยไม่ได้และบรรทมไม่หลับทั้งสองอย่าง หมอเห็นว่าจะต้องเสด็จประพาศเที่ยวไปให้พ้นความรำคาญ อย่าให้ต้องทรงเป็นพระราชธุระในราชกิจอย่างใด ๆ เสียสักคราวหนึ่ง จึงจะรักษาพระองค์ให้ทรงสบายได้คงแก่โดยเร็ว เจ้านายผู้ใหญ่ที่มาตามเสด็จจึงพร้อมกันกราบบังคมทูลขอให้ทรงระงับพระราชธุระ เสด็จประพาศตามคำแนะนำของหมอ ทรงพระดำริเห็นด้วยจึงจะเสด็จไปประพาศตามลำน้ำด้วยกระบวนเรือบิกันิกพ่วงเรือไฟไปจากบางปอนนี้ จะเสด็จไปถึงไหนและจะเสด็จไปกี่วันฉันยังหาทราบไม่ เป็นแต่ทราบว่า การเสด็จครั้งนี้ เจ้ากระทรวงท่านห้ามปรามไม่ให้จัดการรับเสด็จตามทาง

ราชการ จะให้เป็นการเสด็จอย่างเรียบง่าย แล้วแต่พอพระราชหฤทัย จะเสด็จที่ใดหรือประทับที่ใดได้ตามพระราชประสงค์ อย่าให้มีเครื่องขุ่นเคืองรำคาญพระราชหฤทัยได้เลยเป็นอันขาด

ส่วนตัวฉันเองนั้นท่านสั่งให้ไปตามเสด็จด้วยในคราวนี้ ต้องกระเตรียมหาผู้คนเสียบียงอาหารลงเรือ ได้เรือ ๖ แว่นลำหนึ่งจะไปด้วยกันกับนายอภัยวรุณ หวังใจว่านายอภัยวรุณจะไม่ไปเจ็บไข้กลางทางอย่างเมื่อไปตามเสด็จเมืองชวทศด้วยกันคราวนั้น

ขอจบจดหมายฉบับนี้เพียงนี้ที่ ด้วยกำลังจึกเรือแพ่วนวาย แล้วจึงจะจดหมายบอกข่าวคราวมาให้ทราบต่อไป

(เซ็น) นายทรงอาณภาพ

จดหมายฉบับที่ ๒

วัดโชติทายการาม กลองคำเนินสทวก

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๓

ถึง พ่อประคิษฐ

ฉันได้บอกมาในจดหมายฉบับก่อนว่า จะจดหมายส่งข่าวคราวการเสด็จประพาศมาให้ทราบเนื่อง ๆ วันนี้ประทับแรมอยู่ที่วัดโชติทายการาม กลองคำเนินสทวก ฉันมีเวลาว่างอยู่บ้าง จึงได้เขียนจดหมายฉบับนี้ฝากเขามาให้ หวังใจว่าจะไม่หายสูญเสียกลางทาง

เสด็จออกจากบางปิ่นเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๓ ล่อง

ลงมาตามลำแม่น้ำ เรือฉันทาล่องหน้า ทราบว่าเสด็จประทับวัดปรมา-
 ยิกาวาสครู่หนึ่งแล้วเลยประพาสสวนสัณฑ์ของนายบุตรที่แม่น้ำอ้อมแขวง
 เมืองนนทบุรี ว่ามีสัณฑ์อย่างดี ๆ ที่สวนนั้นมาก กำลังสัณฑ์ออกผล
 เจ้าของสวนเชิญเสด็จเก็บสัณฑ์ ทราบว่าเป็นที่พอพระราชหฤทัย และ
 ทรงพระกรุณาแก่เจ้าของสวนมาก เวลายืนเสด็จมาประทับแรมที่หน้าวัด
 เขมา จอดเรือเข้ากับสะพานหน้าวัดอย่างเราไปเกี่ยวกัน ไม่มีพระพลับพลา
 ฝาเรือนอย่างใด เจ้าพนักงานเจ้าของท้องที่ก็ดูเหมือนจะไม่รู้ตัวว่าจะเสด็จ
 มาประทับแรมที่นั่น จักการล้อมวงก่อกำกันตามแต่จะทำได้ก็สนุกสนาน จน
 เวลา ๒ ทุ่มเศษ กรมหลวงนเรศวร เสนาบดีกระทรวงนครบาลจึงเสด็จ
 ไปถึง ได้ยินรับสั่งว่า “อาสน์แขง ๆ กันไม่รู้ พอรูกรับมา จะต้อง
 นั่งอยู่ยั้ง”

เวลาเช้าออกกระบวนล่องลงมาเข้าคลองบางกอกใหญ่ และคลอง
 ภาษีเจริญ ฉันทากระบวนหน้าตามเคย ประจวบเวลาหัวน้ำลง เจอเรือไฟ
 ที่ไปก่อนติดขวางคลองอยู่ลำหนึ่ง เมื่อหันหนองแรมฉันทาจึงปล่อยเรือไฟที่
 จูงเรือฉันทาให้คอยตามเรือไฟลำหน้า ส่วนตัวฉันทาให้คนแจวเรือล่องเลย
 ไปจอกคอยเรือไฟที่น้ำลึกบ้านกระทุ่มแบน รอ ๆ อยู่เท่าใด ๆ ก็ไม่เห็น
 เรือไฟตามออกมา น้ำก็แห้งงวดลงไปทุกที พอแน่ใจว่าเรือไปคงติดเสีย
 กลางคลองแล้ว ก็พอนึกขึ้นได้ว่าครัวมอเสียบยังอาหารอยู่ในเรือไฟทั้งนั้น
 แลคนนายอัฐวสุรคู้ทำจะออกหิว จึงชวนกันขึ้นบกเดินไปเที่ยวซื้อเข้าแกง
 กินที่ตลาดบ้านกระทุ่มแบน ไปเจอคนผัดหมี่ดี คุยว่ารู้จักคุ้นเคยกับเจ้าคุณ
 เทศา ผ่านมาแปดท้องแะกินหมี่เสมอ ซื้อเสียบยังอาหารได้พอกันแล้ว
 ได้ยินเสียงละครที่โรงบ่อน นายอัฐวสุรคู้บอกยากลูกร พากันไปดูไปเจอ

คนเจ้ากรรม เจ้าของลครรู้จักว่าฉันเป็นหุ้มแพรมหาดเล็ก ต้องรีบหนี
พากันมาลงเรือ แต่กระนั้นก็ไม่พ้น พอประเทียเจ้าหมื่นเจ้าหมื่นมาพากันตาม
มารุมมาคัมพิริแตก เพราะนายอัฐวรุฑที่เกี่ยว ถ้านายอัฐวรุฑไม่พาไป
ลครก็คงจะนั่งกินเข้าแกงกันในตลาด นี่กลับต้องกินสารพัดกับค้อนแล้ว
ตอบแทนเขาแทบไม่ไหว

จอครอกระบวนเสด็จอยู่จนค่ำ กลางคืนน้ำขึ้นเรือไฟพวกล่องหน้า
หลุดออกมาได้ทีละลำสองลำ ตามมาก็ไม่ได้คิดว่ากระบวนเสด็จอยู่ที่ไหน
จนยามกว่าจึงได้ความจากเรือลำหนึ่งว่าประทับแรมอยู่ที่หน้าวัดหนองแขม
ฉันก็เลยจอกนอนคอยเสด็จอยู่ที่กระท่อมแบนนั้นเอง ครั้นรุ่งเช้าออกล่อง
นำมากอยเสด็จอยู่ที่ปากคลองดำเนินสะดวก พอประมาณ ๔ โมงเช้า
กระบวนเสด็จมาถึงเลยเข้าคลองต่อมา น้ำกำลังท่วมทุ่งท่วมคันคลองจึง
ทั้งสองข้าง แล่นเรือได้สะดวก พอบ่ายสัก ๓ โมงก็มาถึงหลักหก พัก
ประทับที่วัดโชติทายการาม

เวลาบ่ายทรงเรือเล็กพายไปเที่ยวประพาศทุ่ง คือไร่ที่น้ำท่วม เจ้า
ของไร่กำลังเก็บเอาหอมกระเทียมขึ้นฝั่งตามนอกชานบ้านเรือน ตลอดจน
บนหลังคา เพราะไม่มีที่ดิน น้ำท่วมเป็นทะเลหมก ไปถึงบ้านแห่งหนึ่ง
เจ้าของเป็นผู้หญิงกำลังตากหอมกระเทียมร้องเชื้อเชิญให้ขึ้นบ้าน เห็นได้ว่า
แกไม่รู้จักรู้ว่าใครเป็นใคร คงเข้าใจว่าพวกขุนนางที่ตามเสด็จ ครั้นเสด็จขึ้น
เรือนแล้วเพียงต้อนรับ ยายผิงยังไม่พอใจ ยังเข้าไปยกหม้อเข้ากับกะทะ
ไม้ไผ่สามกะลามีสักกาดผัดหมู ปลาเค็ม น้ำพริก กับอะไรอีกอย่างหนึ่ง
ซึ่งแกหาไว้สำหรับแกกินเองในเวลาเย็นมาตั่งจะเลี้ยงอีก

ใครเคยตามเสด็จประพาศไปรเวทมาแต่ก่อนย่อมเข้าใจดีว่า ถ้ามีช่อง

สนุกเกิดขึ้นอย่างนั้นแล้วที่พระเจ้าอยู่หัวของเราจะเว้นเป็นไม่มี พอยายผิง
เชิญพวกเราก็ก็นั่งล้อมตัวรับกับพระเจ้าอยู่หัวด้วยกัน ว่ากันคนละคำสองคำ
เจ้าเจ๊กชวกลูกยายผิงอายุราวสัก ๒๐ ปี มาช่วยยกตัวรับกับก้อน ขณะเมื่อ
พวกเรากินเลี้ยง เจ๊กชวคมันนั่งๆ คุกๆ พระเจ้าอยู่หัว ประเดี๋ยวเอ่ยขึ้นว่า
“คล้ายนัก คล้ายนักขอรับ” ถามว่าคล้ายอะไร มันบอกว่า คล้ายรูปที่
เขาคึงไว้ตามเครื่องบูชา พอว่าเท่านั้นแล้วก็ลุกขึ้นนั่งยอง ๆ เอาผ้าปู
กราบพระเจ้าอยู่หัวบอกว่า “แน่ละขอรับ ไม่ผิดละเหมือนนัก” ยายผิง
ยายแพ่งเลยรู้ว่าพระเจ้าอยู่หัว แต่ก็ได้พระราชทานมากอยู่ เห็นจะหลาย
สิบเท่าราคาตัวรับกับเข้าที่ยายผิงเลี้ยง

เสด็จเที่ยวท่องกันชอบกลก็ที่จะสนุกมากตั้งแต่เสด็จออกจากบางปิ่น
พระเจ้าอยู่หัวทรงสนาขึ้นมาก

(เซ็น) นายทรงอาณภาพ

(เรื่องนี้จะมีย่อไป)

ลิลิตพายัพ

ร่าย

ศรีสวัสดิ์ศิโย ไกรกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทร
โยธยา สยามราชาธิราชสถิตย์ ยิ่งพิศยิ่งพิศวง งงวยแทบลืมหิริบ แม้
จักหิบบึงงาม ถูกล่าวความขยาบ บรรยายถึงสิ่งสรรพ อันควรชมทั้งหมด
ต้องกำหนดเพลานาน นี่เป็นพยานความเจริญ เหล่าไทยเดินขึ้นมา กว่า
เมื่อปางก่อนนี้ ชื่อนี้เห็นถนัดเจียว ถ้าเที่ยวไปในนคร สันจรตามถนน
หลวง ปวงรรม้าคาตาส รดรางกลาดเคลื่อนไป รดจักร์ใช้จักร์รุก
ไฟฟ้าจุชัชวาล แลโอฬารเพลินตา เดินไปมาแสนสุข ชนนฤทุกข์ทวนหัว
ซึ่งเคารพผ่านฟ้า ปกเกล้าเย็นเกษม ทวนา

โคลง ๔

ไทยเปรมพึงบาทเจ้า	จอมสยาม
หม่อมมิตรชยาคนาม	ท่านไท้
พระนำเทศสู่ความ	เจริญยิ่ง เจริญนา
เพื่อพวกเราจักได้	เทียบหน้าเทียมเขา
ฝูงเรามีโชคแท้	จริงจริง
ซึ่งอาจแนบแอบอิง	ซิคเจ้า
สามารถฝากกายพึ่ง	แทบบาท ยุคลนา
ขอพระเศศครอบเกล้า	เหล่าข้าบาทบงก

พระองค์ประกอบด้วย	เมตตา
อีกพระทรงกรุณา	เลิกล้น
ยังซ้ำแทรกมุกิตา	เอื้อโอบ
พระอุเบกขาพัน	มนุษย์ทั้งกินแค้น
เมืองแน่นเปนชนกด้วย	บริพา ร่านนอ
อำมาตย์ข้าราชการ	มากแต่
สมณพราหมณาจารย์	บำเบญพรต
ฝูงปราชญ์ช่างฉลาดแท้	รอบรู้สรรพศิลป์
ปวงอรินทรชาติกร้าม	หมู่ทหาร
เหล่าราบม้าอาจระณ	อะคร้าว
ปืนใหญ่ผจญผลาญ	พินาศ
แม้อริเหี้ยมด้าว	จะต้องประไลศุญ
จำรูญจรัสด้วย	พานิช การแฮ
ต่างชาติภาษาชนิก	แข่งสู้
ฝรั่งจีนแขกม่านคิต	ฟิงโพธิ พระนา
ทุกเทศเขตร์แคว้นรู้	ร่วมแท้โคปาน

โคลง ๓

อมรรัตนโกสินทร์	บุรินทรศกร้อย
ยี่สิบสี่วัสสกล้อย	เคลื่อนแล้วถึงปี

โคลง ๒

จอมธำนิทานได้	ทรงคำวิธจักให้
หน่อไต้เห็นเมือง	ทวนา
พระเรืองฤทธิ์ทั่ว้าว	อนุญาตให้หน่อท้าว
เสด็จเบี่ยงเมืองพา	ยัพเทอญ

ร่าย

เจ้าสยามรัฐดำรง ทรงคำวิธจักไกร์ เสด็จไปจากนคร แรมรอน
ในมณฑล กรุงเก่าคันดินสถาน เบื้องเขาราดที่เหลื่อ เพื่อบำรุงบ่อให้สูญ
จํารูญปรากฏการสถาป ประสงค์รูปเก็บไว้ ให้งจิ่งทรงอุส่าห์ ส่งฉายาสาทิศ
งามวิจิตรวิไล ในกำหนดคประพาศ เลยส่งราชบิษบุกร์ ในที่สุดแห่งทาง
รดไฟวางเสร็จไว้ แก่นันโอรสให้ นอบเกล้าบังคมลา

โคลง ๔

โดยเสด็จพระผู้ผ่าน	พิภพ สยามเขย
จรสู่บุรณพล	เกียรติก้อง
ไกรเลยจักถืหลบ	ราชกิจ ใต้ฤา
จำจิตรจำจากห้อง	นุชเนื่อนาวคุณ
บุญเขยเราก่อสร้าง	ไว้โฉน
นอจิ่งต้องกรวด	จากเจ้า
อยู่หลังแม่ทวงใจ	จงศุข
จงปล่อยแท่งพีศร้าว	อระรา้วแท่งเกี้ยว

บุรพชาติเราพราກให้
กรรมจึงตามตอบสนอง
กรรมตามแต่บุญผอง
เดชะบุญก่อนก็

ฝากโฉมสมรแม่ไว้
ฝากเมฆเกรงวิรุณไท
ฝากโฉมลักษมีใน
เกรงพระสีกรปล้ำ

ฝากองค์อุมาแม่เจ้า
เกรงเกลือกองค์อินทร์ผัน
ฝากฟ้าขลาดทิววัน
ฝากน้ำเกรงนาคต้อง

ฝากมาตุหรือท่านไซ้
ฝากมิตรกริ่งมิตรหมาย
เวียนนีกออกเวียนกลาย
โฉมฝากใจแม่น้อง

จุดเทียนจุดรูปไหว
พระฤทธิห่มมนุษย์ขาม
ทำกรณัฐลีลาม
จูงประสิทธิ์พรข้า

สัตว์สอง จากกระมัง
ชาตินี้
จักไม่ ตามฤ
โปรกข้าคืนสม

แห่งใด ดีฤ
ลอบกล้า
เกียรสมุท กิต
ปลุกให้สลายศรี

จอมสวรรค์ ดีกระมัง
ไผ่น้อง
สอคนตร์ สบแม่
จิตรต้องใจสมร

บุตรหลาย
แตะต้อง
วิตกแน่ แล้วแม่
ยิ่งด้วยฝากใคร

พระสยาม
ท้าวหล้า
กาบคิด คณิงนา
บาทให้คืนสม

กลทางกรกอดแก้ว
 คาลอัสสุรลตก
 จาณูชฟ็อกฟก
 โมงหนึ่งท่างท้องแคล้ว

แม้อิศวรวยฤทธิ์มั่น
 เรียมจกทำโทกาย
 กายหนึ่งจกให้ผาย
 กายหนึ่งฟักให้

รักนวลรักยิ่งท้วย
 หากกิจไผทไทย
 สตินิศาท่านชานไซ
 สุกแม่ต้นชีพให้

ลาพ่อลาแม่แล้ว
 ลาญาติพี่น้องสลอน
 ลาลูกรักสนิทนอน
 ลามิตรเพื่อนบ้านทั้ง

กับอก
 ท้องแก้ว
 ฟุ่ฟ้าม ฟอนแม่
 คลาคคล้ายชอบฉนำ

นารายณ์
 เทียบไว้
 ผันราช การนอ
 อยู่เกล้ากลึงนาง

ทวงใจ
 ท่านใช้
 คำกล่าว
 ชุกไว้เสือกคลุม

ลาสมร
 สลับสลึง
 ในอยู่
 ทาษใช้ชายหญิง

โคลง ๓

ที่สามสิบเอ็ดกุดลา
 พระราชาธิราชเจ้า

เพลาโมงเศษเช้า
 เสกตั้งจากสวน กุสิศนา

โคลง ๔

งามเอียงงามเลิศล้วน	ควรรชม
ราชรถจักรน่านิยม	ทุกแก้ว
แก้วจักรพรรดิสม	นามเรียก จริงนอ
ทักมารุทเพริศแพรว	รถไทรองทรง

บงหมู่ราชาภิเษก	เป็นชนัด
ยังอมาตย์เสนาจัด	แห่ล้อม
บ้างชีขบจักรรัต	ตามเสด็จ
มาสู่สถานรถพร้อม	เพื่อเฝ้าทูลลออง

ร่าย

ครั้นได้ฤกษ์พระองค์ เสด็จทรงวรราชรถ ประดับประดางดงามสุด
 คุงพิมานเทวา ถึงเวลากำหนด รถไฟใช้จักรเดิน เสียงเสทือนเสทิน
 สนั่นหล้า เคลื่อนคลาจากสามเสน แล่นบมิเอนไกวกวัด ราชารัตนทรงกล้อง
 ส่องฉายรูปริมทาง ระหว่างรถดำเนิน คุน่าเพลินจิตรจริง ทั้งชายหญิง
 ราษฎร พากันจรมาคู ผู้เป็นเจ้าของตน ล้วนเปรมกระมลทว้หน้า
 เห็นเจ้าหล้าครั้ง^๕นี้ บางคน^๕ช้ท่านถูก บอกให้ลูกหลานจำ ฐตรัสคำปราไสย
 ให้ประชาชนปราโมท โปรดไต่ถามความสุข ทุกข์ของชนทั่วถึง ต่างคำนึง
 ยินดี ว่าเรามีเจ้าประเสริฐ เลิศยิ่งนายอื่นปวง คุงเจ้าสรวงเลิศฟ้า ครั้น
 เพลาใกล้เที่ยง รถแล่นเคียงเทียบสถาน นามว่าบ้านพาชี จึงภูมิเจ้าหล้า
 เสด็จสู่ปราสาทผ้า พิจิตรแท้ควรรชม ยิงนา

โคลง ๓

พระเสด็จขึ้นประทับ	บัลลังก์ระยับเลิศฟ้า
ราชญาติอำมาตย์ข้า	บาทแผ้วริมองค์

โคลง ๔

สุริยพงษ์อมาตย์อ้าง	นามา
ออกพระยาสุริยา	นวัตรวัง
สรรพราชกิจโยธา	ธิดาท้าว
จึงอ่านรายงานทั้ง	นอบเกล้าถวายไชย

จอมไทยคำรัสได้	ทอบก้า อมาตย์นา
ไฟระเสุกควรจำ	จกไว้
รดไฟเป็นเครื่องนำ	ผลสู่ ประเทศแะ
ปวงราษฎรจักได้	ศุขทั้งพลสิ้น
แผ่นดินก็จักได้	รับผล อีกนา
จักช่วยผูกประชาชน	ซึกเข้า
ความรักรัฐมณฑล	จักเกิด ทวีพ่อ
ความรักชาติจักเร้า	เร่งให้ไทยเจริญ

พึงเพดินเพติจิดิ์แท้	คำกรัส
รู้สึกความจริงซึก	เช่นนั้น
พระคุณประคองจักร	อันประเสริฐ
ปกแผ่ไพศาลกัน	เหล่าข้าบาทบงก

โคลง ๒

เมื่อพิธีเสร็จแล้ว	เสด็จจากบัลลังก์แก้ว
ธิดาไท้เสด็จเสวย	
นำเชยการแต่งพร้อม	โต๊ะจัดพฤกษ์ชาติหอม
เปรียบด้วยไพรวัน	

โคลง ๓

พลันพระผู้เพ็ญยศ	กำหนดราชาชาติไท้
ทั้งอำมาตย์บางท่านให้	นั่งพร้อมริมอาสน์ ท่านนา

ร่าย

ครั้นพระเสวยสำเร็จ ฐกเสด็จยุรยาตร์ กรายกรนาคนวองาม
 อำมาตย์ตามแน่นขนัด ถึงฝูงสัตว์จตุบาท เค้าตามราชสีห์นาย ผายสู่
 รถไฟหลวง ปวงพวกไปขึ้นนั่งแน่น ปวงพวกเล่นส่งไฟท ยืนเรียงไป
 ตามศกดิ์ พอรถจักรเคลื่อนที่ มีเสียงผู้ส่งให้ ให้ชั่วไร้สามคลา เป็นสัญญา
 แนะนำ ถวายไชยะมงคล รถผันพื้นพาชี รีบเร็วรีบมิหยุด ฤจมารุต
 จวนฝน จนกับถึงลพบุรี ที่นั้นมีทหารรับ คำนับนารถถวายเพลิง
 บรรเลงแตรสรรเสริญ รถเทียบเนินบมิช้า จึงบพิตรเจ้าหล้า อย่างเยื้อง
 จากรถ ไฟนา

โคลง ๓

ทวยราชภูรชายหญิงคลา	กันมายืนนั่งเฝ้า
พระบาทบพิตรเจ้า	เพื่อได้ชมบุญ ท่านแล
หมื่นขุนหลวงออกญา	อีกเทศาสพรั่งพร้อม
กัมศิโรตมangkน้อม	นบนิ้วถวายพร ท่านนา

โคลง ๒

เผยพจน์ทักท้วงแล้ว	เสด็จสู่ราชรถแพ้ว
เพริกเพียงองค์อินทร์	เสด็จเจอยะ

โคลง ๔

งามนราราชทั้ง	งามรด ทรงพ่อ
งามแสะสองยาตร์พอยศ	อย่างย้าย
งามสารดีจรรค	สายขับ
งามอัครวาทณ์คล้าย	พิศณุแสงสรรวาย

ร่าย

ขั้บรมมาบมีถึง ถึงวังเบาราดราช จึงภูวนารถจรด ยลนิเวศน์
 วังร้าง สร้างแต่ปางพระนารายณ์ ซึ่งทวนายคอนสตัน พัลคันชาวกรีก
 หลีกมาพะพังโพธิ โปรกความชอบความดี ให้เป็นที่ออกยา นามวิชา
 เยนทร เป็นผู้สอนผู้สั่ง เป็นผู้ตั้งค่อติศ ประดิษฐกิจค่างแปลน ให้แม่น
 แผนยุโรเปียน บุรณคามเขียนแบบแล้ว จึงพระทรงจักรแก้ว โปรกเกล้า
 รางวัด ยศนา

โคลง ๓

พลันเพลินพิศเวียงวัง	อีกแถวคลังสระแก้ว
ตึกพระเจ้าเหาแล้ว	เสด็จเข้าัญญาปรา สาทแฮ

โคลง ๔

สรรเสริญวราหะทัม	เทียบรอง
เบิกไถ่บายศรีทอง	แต่งตั้ง
สุราใส่ขวดของ	แทรกอยู่
รัษฎูปคำเทียนทั้ง	คอกไม้รายวาง
ปางปิ่นจักรพรรดิเจ้า	จอมสยาม
นบเทพนารายณ์สาม	คาบแล้ว
ราชญาติยุพราชตาม	อย่างเยี่ยง พระนอ
เสร็จกิจสังเวทแก้ว	กลาศเท่าตามฉนวน
เสด็จสู่เนาเวศพร้อม	พลพาย
องครักษ์ตำรวจราย	รอบข้าง
เรือทรงเล่นผ้าสาย	สินธุ์เขียว
ลู่ทุ่งพรหมมาศกว้าง	เทียบหน้าปลับปลาศรี
แรมรุ่งโม่งเศษเช้า	จอมนรา
เสด็จส่องฉายามหา	ธาตุร้าง
สถูปปรangkókทั้งปรา	สาทเก่า
เย็นย่ำคำคืนค้าง	แทบท้องทะเลม

ร่าย

ถึงที่สงวารา พิจิกายนมาศ พระบาทบรมราชา กลาขบวนโดย
 รถไฟ ใช้จักรฉิวเฉียดพายุ บรรลุถึงบมิช้า ท่าเรือปากน้ำโพ อันโอฬาร

ตราผูก พวกเทศาภิบาล เจ้า ณ สถานรถไฟ ครั้นภูวนายจอมกระษัตริย์
 ทรืสปราไสยเสร็จสรรพ เสด็จประทับเรือกล ธิบจรดสู่วัด เขาถนนหน้า
 ศาลา ทว่าการมณฑล เรือประชาชนจอดแน่น แผ่นเกลื่อนกลาดคายคา
 เห็นราชาภิวัต พระบาททรืสให้เข้า มาเฝ้าใกล้พระองค์ ทรงทักทายถาม
 ข่าวก ชาวนครศักดิ์ปริศา ต่างวันทาชมบุญ พระการุญยิ่งล้ำ ราชฎีรนิยม
 ไกรบก้า กว้าให้สยามินทร์ ได้เลย

โคลง ๒

จึงภูมินทรลบล้ำ	ธเสด็จบ่มิชำ
ไทชนบรบรร	พทนา
พระนมัสการเสร็จแล้ว	เสด็จกลับพลับพลาแก้ว
จึงให้เลยเสวย	

ร่าย

ถึงเวลาอันควร เคลื่อนกลากระบวนจากวัด ราชฎีรนักกีก้อง
 ชรื่องส่งเสียงถวายไชย เรือกลไฟริบแล่น แม่นมัสยาน่าชม ลำน้ำอุคม
 ธงเทียว ผ้าแดงเขียวประดับประดา ครั้นนาวาถึงกลาด ธเสด็จประพาศ
 ปมิเนิน ความเจริญแห่งภารา ปราภูกาแน่นแท้ กวณิกปราโมทแล้
 อุดมคณเปรมกระมล

โคลง ๔

ถึงกาลภูวนารดเจ้า	จอมไทย
เสด็จสู่สถานรถไฟ	พรั่งพร้อม
ประกาศผู้ที่จะไป	พายัพ
อภิวัตแทบบาทน้อม	นอบเกล้าบังคมลา

๔๘

ราชาประสิทธิ์ให้	วรพร
ขอทูลรูปสถาวร	กิ่งก
ในระหว่างเมื่อสิ้นจร	จงสุข ท้าวเทญ
คำรัสเสร็จเช่นนี้	เหล่าข้าพุดเกษม
ขอเหล่าอวีรวิชัย	พ่ายพระ เกษเทญ
ขอทูลขังจงอย่าพะ	ท่านไท้
ขอศุขอย่าเลยละ	วรบาท ท่านเลย
ขอพระชนมียศได้	กว่าร้อยพรรษกาล
ปวงภยอย่าพาคพ้อง	วรองค์ ท่านเลย
ให้พระฤทธิดำรง	เลิศล้ำ
ขอปวงพระราชวงษ์	จงสวัสดิ์ ท้วนนา
เพื่อปกครองไพร่ฟ้า	ราชภูริให้อยู่เย็น

โคลง ๒

ราชรถอันเฟลิกแพรว	เคลื่อนจากที่จอดแล้ว
โอรสไท้เสกัจจร	
สมเด็จหน่อพุทธเจ้า	เสกัจด่องลำน้าเข้า
เทียบหน้าศาลาตามณ	ทลเฮย

โคลง ๔

นครสววรรค์นามมาตรแมน	เมืองอินทร์
เหมาะหนักหนาภุมินทร์	แต่งให้
ออกยามรินทร์	ครองเขตร์
นครศักดิ์ควรจักได้	สักร์ไว้เปนจอม

องค์อินทร์มีเนตร์อ้าง
 สอดส่องทั่วขอบขันที
 พระยามรินทร์ขยัน
 กล้องรูปสอดส่องกว่า
 พระยาชลบุเรศร์ผู้
 ทอนกำตระเทรียมจัก
 ผ้าป่าอีกเพลงชนก
 เริงนำพลับพลาน้อม
 วงชายร้องยั่วเย้า
 วงอิศัตรีประวิง
 คล้ายพืยวนหล่อนอิง
 ยิ่งกึกยิ่งเจ็บไอ้

นับพัน
 แห่ลงหล้า
 เทียมเทพ
 ถ้ายลวันตั้งสรรพ
 เปนปลัด มณฑลนา
 เล่นพร้อม
 หนาแน่น
 นอบเกล้าบำเรอไฟ
 ยวนหญิง
 ทอบโก
 แอบอก ฟีนอ
 ท่างน้องนวลแซ

(ยังจะมีต่อไป)

หัวข้อแห่งกฎหมายนานาประเทศ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมกุฎราชกุมาร ทรงเรียบเรียง

คำนำ

ทุกวันนี้คนไทยเราได้อ่านในหนังสือพิมพ์หรือได้ยินท่านผู้รู้กล่าวถึงกฎหมายนานาประเทศอยู่เนือง ๆ คือกล่าวถึงประเทศนั้นประพฤติกติหรือประเทศนี้ประพฤติกติถูกต้องตามกฎหมายนานาประเทศดังนี้ ผู้ฟังโดยมากคงจะเข้าใจราง ๆ หรือคิดว่าตนเข้าใจว่ากฎหมายนานาประเทศนั้นคืออะไร แต่ที่เข้าใจชัดเจนคงจะมีน้อยส่วนนัก ที่จริงข้อนี้ดูไม่น่าแปลก เพราะกฎหมายนานาประเทศเป็นสิ่งที่อาจเรียกได้ว่าไม่มีตัว คือไม่ยั่งยืนมันอยู่เหมือนกฎหมายแผ่นดิน เพราะฉะนั้น ในการที่จะสารภาพว่าไม่เข้าใจนั้น ไม่เป็นสิ่งที่เสียหายอันใดเลย มีคำปราชญ์ได้กล่าวไว้ว่าผู้ที่ฉลาดจริงแล้วย่อมเป็นผู้รู้จักความเขลาของตนดียิ่งกว่าผู้อื่น และย่อมแลเห็นได้ว่าคนเราจะรู้ไปทุกทางไม่ได้ คงต้องมีทางถนัดบ้างไม่ถนัดบ้าง เพราะฉะนั้น การศึกษาของผู้ฉลาดย่อมไม่มีที่สิ้นสุด เพราะนึกถึงคำที่ปราชญ์กล่าวไว้ดังนี้ และทำให้ผู้เรียบเรียงกล่าวกติแห่งเรื่องกฎหมายนานาประเทศขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์แก่คนไทยที่มีความพอใจจะเพิ่มพูนความรู้ในสิ่งที่ควรรู้ และซึ่งไม่สามารถจะอ่านตำราภาษาต่างประเทศได้โดยความรู้ในภาษานั้น ๆ ไม่เพียงพอเป็นต้น ในที่นี้ได้คิดรวบรวมข้อสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ในกฎหมายนานาประเทศนั้น มากล่าวอธิบายโดยย่อ พอเป็นเครื่องชักจูงให้ผู้มีปัญญา

ใคร่ครองและค้นคว้าหาข้อความเลอียด โดยทางเปรียบเทียบหัวข้อนั้น ๆ กับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นไปได้ในโลกต่อไป

อนึ่ง เป็นธรรมดาหนังสือที่กล่าวถึงเรื่องอันไม่ยั่งยืนและอันยุ่งยาก เช่นกฎหมายนานาประเทศนี้ ย่อมจะต้องมีบางแห่งที่ผู้อ่านบางท่านจะมีความเห็นต่างกับผู้เรียบเรียง เพราะฉะนั้นจึงกล่าวไว้เสียแต่ต้นว่า คำอธิบายทั้งปวงที่จะได้มีต่อไปนี้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ซึ่งจำจะต้องนับว่าเป็นหลักครูอันเที่ยงไม่ได้ ที่จริงโดยมากผู้เรียบเรียงอธิบายไปตามความเห็นและความรู้ของตนเอง และมีได้มุ่งหมายจะให้ผู้ใดถือเป็นตำราแบบแผนแน่นอน แต่ถ้าคำอธิบายนั้นตรงกับความเห็นของท่านผู้อ่านก็จะเป็นการดี แต่ถ้าไม่ ท่านผู้อ่านผู้หนึ่งผู้ใดแลเห็นข้อความข้อใดที่กล่าวไว้ไม่ตรงตามความเห็นของท่านก็ดี หรือไม่ชัดเจนแจ่มแจ้งก็ดี ผู้เรียบเรียงจะมีความยินดีรับคำแนะนำหรือตอบคำถามของผู้อ่านโดยเฉพาะส่วนตัวทุก ๆ ท่าน

ในที่สุดนี้ เพื่อป้องกันความทึบตันว่าบกพร่อง ผู้เรียบเรียงขอชี้แจงว่า ในที่นี้จะได้กล่าวถึงกฎหมายนานาประเทศแต่เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติกของประเทหรือรัฐบาล คือที่เรียกว่าบับลิกอินเตอร์เนชันแนลลอเท่านั้น ไม่กล่าวถึงแผนกที่เกี่ยวข้องกับบุคคล ซึ่งเรียกว่าไพรเวตอินเตอร์เนชันแนลลออันเลย

ตอนที่ ๑

ว่าด้วยกฎหมายนานาชาติทั่วไป

บทที่ ๑

กฎหมายนานาชาติคืออะไร ?

นักปราชญ์ทั้งหลายที่แต่งเรื่องกฎหมายนานาชาติ ต่างคนต่างก็มีความเห็นของตนว่าควรจะตอบคำถามถึงกฎหมายนานาชาติอย่างไร ถ้าจะตรวจดูคำตอบทุกอย่างก็จะเป็นที่เสียเวลามากไปเปล่า ๆ เพราะในที่นี้เราต้องการรู้ว่าในกฎหมายนานาชาติมีอะไรบ้างมากกว่าที่จะรู้กฎหมายนั้นคืออะไร เพราะฉะนั้นเราอาจตอบคำถามซึ่งได้กล่าวไว้ข้างบนนี้โดยสั้น ๆ ว่า “กฎหมายนานาชาตินั้นคือแบบธรรมเนียมและข้อบังคับสำหรับความประพฤติของประเทศต่าง ๆ ต่อกันและกัน” ตามคำที่เราตอบอย่างนี้ จำจะต้องมีคำอธิบายให้จะแจ้งต่อไปเพื่อกันความเข้าใจผิดดังนี้ :-

(๑) แบบธรรมเนียมที่เรากล่าวถึงนี้ คือธรรมเนียมและแบบซึ่งใช้กันอยู่ทั่ว ๆ จริง ๆ ไม่ใช่แบบธรรมเนียมหรือข้อบังคับที่บุคคลผู้หนึ่งผู้ใดเห็นสมควรจะใช้ ธรรมเนียมนั้นจะต้องด้วยทำนองคลองธรรมหรือไม่ก็ตาม แต่ถ้าประเทศทั่ว ๆ ไปรับว่าเป็นการถูกต้องและใช้อยู่แล้วก็ต้องนับเข้าในกฎหมายนานาชาติทั้งสิ้น

(๒) แบบธรรมเนียมที่นับเข้าเป็นกฎหมายนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นธรรมเนียมที่ใช้ แต่ในประเทศต่าง ๆ ซึ่งถือศาสนาพุทธเถียน หรือซึ่งชาวยุโรปเรียกว่า “ เมืองฝรั่ง ” แบบธรรมเนียมที่ใช้ในประเทศซึ่งไม่ใช่ฝรั่ง ถ้าเป็นประเทศที่นับว่ามีความเจริญทันประเทศอื่น ๆ (คือชีวิตโดย) แล้ว ก็นับเข้าในกฎหมายนานาประเทศเหมือนกัน

(๓) แบบธรรมเนียมที่กล่าวมาแล้วนั้น คือแบบธรรมเนียมซึ่งประเทศที่มีความเจริญแล้วใช้ในเวลาที่มิใช่เกี่ยวข้องกับบุคคลชาวประเทศอื่นด้วย และที่ใช้เมื่อมีธุระเกี่ยวข้องกับประเทศ (คือรัฐบาล) อื่นด้วยทุก ๆ ประเทศในการที่จะทำกิจธุระต่าง ๆ กับคนต่างประเทศ คงใช้ธรรมเนียมสองอย่าง คือแบบธรรมเนียมซึ่งได้เคยใช้มา หรือซึ่งจะตั้งขึ้นใหม่ในประเทศนั้นเองอย่างหนึ่ง กับแบบธรรมเนียมต่าง ๆ ซึ่งประเทศต่าง ๆ ตกลงพร้อมกันให้ใช้อีกอย่างหนึ่ง อย่างที่หนึ่งนั้นไม่นับเข้าในกฎหมายนานาประเทศ นับแต่อย่างที่สอง

เมื่อเราได้ตอบคำถามทั้งที่กล่าวมาแล้วเช่นนี้ จำเราจะต้องตรวจตราดูให้ลึกเข้าไปอีกดังต่อไปนี้

(๑) กฎหมายนานาประเทศนี้เกิดขึ้นจากธรรมชาติหรือเปล่าคือได้เกิดขึ้นโดยคนเราจัดแบบธรรมเนียมเหล่านั้นขึ้นตามที่มีอยู่เอง ๆ โดยไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดได้ไปถูกขานนิยมน้อมพร้อมใจกัน หรือว่าแบบธรรมเนียมเหล่านั้นได้เกิดขึ้นโดยสังเกตความประพฤติของประเทศต่าง ๆ ต่อกันและกัน นักปราชญ์ชั้นแรกที่ได้แต่งเรื่องกฎหมายนานาประเทศโดยมากมีความเห็นว่ากฎหมายนี้ได้เกิดขึ้นให้ต้องด้วยธรรมชาติโลก (ลอออฟ เนเชอร์) แต่มา

ชั้นหลัง ๆ นั้นนักปราชญ์ได้เปลี่ยนความคึกกันเสียโดยมากแล้วเพราะเหตุ ๓ ประการ คือ :-

(ก) ความคึกเรื่องธรรมคาโลกนั้นไม่ถูกต้องตามพงสาวดาร และ ความที่เปนจริงกับความที่ควรจะเป็น ไปปนกันเสีย

(ข) ผู้ที่เชื่อกันแล้วนั้นต่างคนต่างมีความเห็นแปลกกันใน เรื่องที่ว่าความประพฤติอย่างใดจะถูกตามธรรมคาโลกและอย่างใดจะผิด

(ค) ประเทศทั้งปวงเมื่อจะทำอะไรสำคัญมักจะอ้างถึงแบบที่ได้เคย ทำมาในอดีตภาคเมื่อมีเหตุคล้าย ๆ กันกับครั้งหลังนี้ ไม่ใช่อ้างว่าสิ่งนั้น ควรเป็นเช่นนั้น สิ่งนี้ควรใช้เช่นนั้น เพราะต้องด้วยธรรมคาโลก

เพราะเหตุทั้งสามประการนี้เราจึงจำต้องตกลงเห็นว่าเราอาจทราบ กฎหมายที่ถูกได้โดยคอยดูวิธีประเทศต่าง ๆ ประพฤติต่อกันและกัน ถ้าจะ ว่าไปก็คล้าย ๆ กับเรียนพงสาวดาร ธรรมคาการที่เรียนพงสาวดารนั้น เราก็เรียนไว้ด้วยความประสงค์จงจำไว้ว่าเมื่อเกิดเหตุอย่างนั้น ผู้นั้น ๆ ได้ ประพฤติอย่างไร และเมื่อประพฤติเช่นนั้นแล้วมีผลดีหรืออย่างไร พอเกิด เหตุขึ้นในชั่วอายุเราซึ่งคล้ายกับที่เกิดขึ้นอยู่ในอดีตกาลนั้น ถ้าการเขาทำ ไว้นั้นดีแล้ว เราก็อาจประพฤติกามอย่างเขาได้ ถ้าไม่ดีเราก็คิดแก้ไข ผ่อนผันเสียให้ถูกได้ฉันทุ ถ้าเราจดจำเล่าเรียนลักษณะความประพฤติของ ประเทศต่าง ๆ ในเวลาเมื่อเหตุการณ์สำคัญแล้วก็อาจเป็นประโยชน์แก่เราได้ ฉะนั้นเหมือนกัน

(๒) อีกข้อหนึ่งที่เราควรพิจารณาในเรื่องนี้คือกฎหมายนานา ประเทศนั้นที่จริงควรเรียกว่ากฎหมายได้หรือไม่ ? ตามความเข้าใจของคนไทย มาก “กฎหมาย” แปลว่า บัญญัติหรือข้อบังคับต่าง ๆ ซึ่งผู้มีอำนาจ

หรือได้รับหน้าที่เป็นผู้ปกครองคนจำพวกใดจำพวกหนึ่งทั้งชั้นเพื่อประโยชน์
ของผู้ที่อยู่ในความปกครองของตนทั่วไป และบัญญัติหรือข้อบังคับนั้น
ถ้าผู้ใดขัดขืนไม่ทำตามอาจได้รับโทษเป็นมันคง ไม่ว่าเป็นคนชั้นสูงหรือ
ชั้นต่ำ ก็กฎหมายนานาประเทศนั้นถูกต้องด้วยลักษณะของกฎหมายทั้งที่
ได้กล่าวมาแล้วนั้นหรือ ? เราจะต้องตอบว่าไม่ถูกต้อง

(ก) ไม่ให้มีผู้มีอำนาจผู้หนึ่งทั้งชั้น

(ข) ผู้ที่ประพฤติดีกกฎหมายนานาประเทศไม่ต้องรับโทษทั่วกัน
เป็นต้นว่าถ้าประเทศหนึ่งประเทศใดซึ่งมีกำลังมาก ๆ ถึงจะประพฤติดีก
กฎหมายนานาประเทศเพียงเท่าใด ก็ไม่มีผู้ใดอาจกระทำโทษได้ อย่าง
มากก็เพียงได้รับความติเตียนของประเทศอื่น ๆ เท่านั้น ซึ่งหนึ่งทั้งทำห
ทวนลมเสียก็ได้ หรืออย่างมากบางที่จะถูกต่อว่า ถึงกระนั้นก็แก้ตัวไปเสียให้
พ้นก็ได้ หรือไม่ยอมพுகเสียก็ได้ อย่างร้ายที่สุดก็ถึงมีสงคราม แต่ต้องเป็น
เรื่องร้ายแรงมากจึงจะถึง

แต่ถ้าจะว่าไปตามจริง ในการที่เราจะเรียกกฎหมายนานาประเทศว่า
กฎหมายหรือไม่นั้นก็ไม่ใช่เป็นสิ่งที่สำคัญนัก ถึงเราจะเรียกว่าอะไรก็คงยัง
ต้องตกลงยอมอยู่นั่นเองว่ากฎหมายนานาประเทศนั้น แม้เราจะเห็นด้วยหรือ
ไม่ก็ตาม เป็นสิ่งที่เราจะต้องเรียนรู้ไว้บ้าง เพื่อเวลาที่มีผู้มากล่าวว่าเรา
ประพฤติดีกนั้นทั้งนี้ผิดกฎหมายนานาประเทศ เราจะให้มีโอกาสแก้ตัวได้
บางทีความที่เริ่มจะเป็นมากก็จะน้อยลง ถ้าจะพูดกันสั้น ๆ การที่เรียน
กฎหมายนานาประเทศนี้อาจให้ประโยชน์แก่ตัวเรา เพราะจะเป็นเครื่องกัน
ไม่ให้แพ้ผู้อื่นในที่อื่นไม่สมควรได้

บทที่ ๒

ผู้ซึ่งอยู่ในกฎหมายนานาชาติ

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงผู้ซึ่งขึ้นอยู่ในกฎหมายนานาชาติ ก็คือซึ่ง
นานาชาติเห็นพร้อมกันว่ามีเจริญพอที่จะนับเข้าในที่ประชุม
ประชุมประเทศทั้งหลายได้มีอยู่ ๕ จำพวกดังต่อไปนี้

(๑) ประเทศหรือรัฐบาลซึ่งเป็นเอกราช (ซอเวเร็น สเตท)
ตามกฎหมายนานาชาติ คำว่า “ประเทศ” นั้น หมายความว่า
คณะคนซึ่งรวบรวมกันอยู่ในความปกครองของบุคคลหรือสภาซึ่งมีอำนาจ
อาจบังคับให้คนในหมู่นั้นทำตามบัญญัติเสมอไป ประเทศซึ่งนับว่าเป็นเอกราช
นั้นคือ รัฐบาลของประเทศนั้นไม่ต้องพึ่งบังคับบัญชาผู้หนึ่งผู้ใด ส่วน
อำนาจของประเทศต่าง ๆ นั้น เพื่อจะกันไม่ให้เกิดความเข้าใจผิดต่าง ๆ
จะได้แบ่งในที่นี้เป็นสองอย่าง คืออำนาจภายในอย่างหนึ่ง กับอำนาจ
ภายนอกอย่างหนึ่ง อำนาจภายใน (อินเทอร์เนล ซอเวเร็นตี) นั้น
คืออำนาจที่รัฐบาลใช้ในการปกครองคนในเมือง อำนาจภายนอก
(เอ็กส์เทอร์เนล ซอเวเร็นตี) นั้น คือ อำนาจของรัฐบาลที่จะว่ากล่าว
การต่าง ๆ กับรัฐบาลประเทศอื่นในนามของพลเมือง ประเทศซึ่งเป็น
เอกราชนั้นต้องแบ่งเป็นสองจำพวกคือ

(ก) ประเทศซึ่งคนนิยมเรียกกันว่า “มหาประเทศ” (เกรท
ปาวเวอร์) คือ อังกฤษ ๑ ฝรั่งเศส ๑ รัสเซีย ๑ เยอรมนี ๑

อีสเทรียซังการี ๑ อิตาลี ๑ ยูโนเค็ค เสกิต อเมริกา ๑ ประเทศทั้ง ๗
นี้ มีอำนาจแปลกกว่าประเทศอื่น ๆ หลายประการทั้งจะได้กล่าวต่อไป
ในบทอื่น ๆ

(๑) ประเทศเอกราช ตามธรรมดาประเทศเหล่านี้มีอำนาจและ
มีหน้าที่ต่าง ๆ เหมือนกับมหาประเทศทั้ง ๗ เว้นแต่ไม่มีอำนาจที่จะตรวจ
ตราหรือแก้ไขกฎหมายนานาประเทศ อำนาจอันนี้ไม่ได้มีขึ้นเพราะเหตุอื่น
นอกจากที่ไม่มีผู้ใดอาจขัดขืนได้เท่านั้น

(๒) ประเทศซึ่งไม่เป็นเอกราชเต็มที่ (ปาทชอะเร็น เสกิต)
ตามกฎหมายนานาประเทศเมืองชนิดนี้ หมายความว่า รัฐบาลซึ่งใช้อำนาจ
ภายนอกไม่ได้เต็มที่ ใช้ได้แต่ส่วนหนึ่ง และมอบให้รัฐบาลอื่นถืออำนาจ
อีกส่วนหนึ่ง ประเทศชนิดนี้นับเข้าในกฎหมายนานาประเทศแต่เฉพาะใน
เรื่องต่าง ๆ ที่ประเทศนั้นอาจใช้อำนาจภายนอกได้ ประเทศอย่างนี้แบ่ง
เป็น ๓ จำพวก

(ก) เมืองประเทศราช คือเมืองซึ่งมีประเทศอื่นเป็นใหญ่กว่า
(ซูซาเร็น) และประเทศซึ่งเป็นใหญ่กว่านั้นเป็นผู้ถืออำนาจภายนอก
ทั้งสิ้น ซึ่งเมืองประเทศราชเองใช้ไม่ได้ ส่วนอำนาจภายนอกซึ่งผู้ใด
จะมีเพียงใดนั้นแล้วแต่จะตกลงกันในระหว่างประเทศใหญ่กับเมืองประเทศ
ราช มีตัวอย่างคือประเทศตุรกีกับประเทศอียิปต์ เมื่อปีคฤศตก ๑๘๗๘
ประเทศตุรกีได้ออกบัญญัติห้ามมิให้ประเทศอียิปต์ทำสัญญากับต่างประเทศ
ซึ่งเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยบ้านเมือง และให้ประเทศอียิปต์ส่งสัญญา
ทั้งปวงซึ่งเกี่ยวกับการค้าขายหรือไปรษณีย์โทรเลขไปให้รัฐบาลตุรกีก่อนที่
จะออกประกาศใช้สัญญานั้น ๆ

(๒) เมืองซึ่งรวมกันทั้งเป็นประเทศใหญ่ประเทศเดียว (คอนเฟเดอเรชัน) โดยมากต่างเมืองต่างมีอำนาจภายนอกเล็กน้อยพอสมควร แต่อำนาจภายนอกโดยมากมอบให้รัฐบาลกลางเป็นผู้ถือและใช้ ตัวอย่างที่ดีที่สุดนั้นคือประเทศเยอรมนีในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙๑๕ ถึง ๑๙๖๖ ในเวลานั้นสวิทเซอร์แลนด์เป็นตัวอย่างที่นับว่าใกล้เคียงความที่กล่าวไว้แล้วนั้นที่สุดในเยอรมนีเดี่ยวนั้นเมืองเล็ก ๆ จะว่าไม่มีอำนาจภายนอกเลยก็เกือบได้

(ค) เมืองซึ่งถูกตัดอำนาจเสียบ้างตามกฎหมายนานาประเทศ คือประเทศซึ่งจำเป็นต้องเป็นกลางเสมอไป เช่นประเทศเบลเยียมเป็นตัวอย่าง เมืองชนิดนี้นานาประเทศพร้อมใจกันนับว่าเป็นประเทศกลางเสมอไป ถ้าประเทศนั้น ๆ ไม่กระทำสงครามเลยนอกจากสำหรับป้องกันบ้านเมืองเวลาที่มีประเทศอื่นมาตี

โดยความจริงในหนังสือราชการต่าง ๆ เมืองที่ได้กล่าวแล้วในหมวด (๒) กับ (ค) นั้น ไม่เรียกว่าประเทศไม่เป็นเอกราชเต็มที่ แทนนำมารวมไว้ในพวกนี้ด้วย เพราะรัฐบาลของเมืองเหล่านั้นไม่มีอำนาจภายนอกเต็มที่อย่างประเทศซึ่งนับว่าเป็นเอกราชเต็มที่เช่นที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ ๑ นั้น

(๓) คณะคนอันหนึ่งอันใดที่เกิดขึ้นโดยสงคราม (เบลลิเชเรนต์ คอมมูนิตี้) คือคณะซึ่งกำลังจะตั้งตนขึ้นเป็นประเทศเอกราช แต่ซึ่งยังไม่ได้นับเป็นประเทศเอกราชตามกฎหมายนานาประเทศ คณะอย่างนี้ถ้าประเทศต่าง ๆ ยอมรับว่าไม่ใช่ผู้เป็นขบถแล้ว ก็อาจมีอำนาจและรับผิดชอบต่าง ๆ เช่นประเทศเอกราชได้ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสงครามคือ เรือรบ ของคณะนั้นก็นับว่าเห็น เรือข้าศึก ไม่ใช่ เรือขบถ และทหารของคณะก็นับเป็น พลรบข้าศึก ไม่ใช่ พวกขบถ แต่หัวหน้าของคณะนั้นไม่มี

อำนาจที่จะทำสัญญากับนานาประเทศหรือส่งทูตไปประจำเมืองต่าง ๆ (ดูเรื่องนี้ต่อไปในตอนที่ ๓ บทที่ ๑)

(๔) บริษัทต่าง ๆ (คอร์ปอเรชัน) แบ่งเป็น ๒ จำพวก

(ก) บริษัทธรรมดา ซึ่งอาจมีคดีเกี่ยวข้องกับกฎหมายนานาประเทศได้ตามลักษณะผู้เป็นเจ้าของสมบัติเวลามีสงคราม

(ข) บริษัทพิเศษ บริษัทเหล่านี้มีอยู่หลายบริษัททั้งขึ้นตามกฎหมายของรัฐบาลประเทศหนึ่งประเทศใดและได้รับอนุญาตจากรัฐบาลนั้น ให้จองที่เมืองไกล ๆ ให้จัดการปกครองในที่นั้น ๆ และให้กระทำสงครามหรือทำสัญญากับท้าวพระยาผู้ปกครองบ้านเมืองในท้องถิ่นนั้น ๆ บริษัทอย่างนี้แตกต่างจากคนอื่น ๆ ในการทั้งปวงซึ่งเกี่ยวกับคนในพื้นที่เมือง บริษัทนั้นใช้อำนาจต่าง ๆ ซึ่งนับว่าเป็นอำนาจของผู้ปกครองโดยแท้ แต่ในส่วนจัดการต่าง ๆ ของบริษัท ต้องฟังบังคับบัญชาของรัฐบาลผู้ให้หนังสือกำหนดอำนาจ (ชาเตอร์) เพราะฉะนั้น บริษัทเป็นทั้งผู้ปกครองทั้งข้าแผ่นดิน มีตัวอย่างเช่นเมื่อ ๑๘ หรือ ๑๙ ปีมาแล้วรัฐบาลเยอรมันได้มอบอำนาจปกครองท้องที่ให้แก่บริษัทอาฟริกาฝ่ายทิศตะวันออก และรัฐบาลอังกฤษก็ได้กระทำเช่นนั้นมาแล้ว มีบริษัทบอร์นีโอฝ่ายเหนือกับบริษัทอาฟริกาฝ่ายใต้เป็นต้น โดยมากท้องที่ซึ่งบริษัทพิเศษต่าง ๆ ปกครองนั้น ลงปลายก็เลยไปเป็นเมืองขึ้นตรงกับรัฐบาลผู้ให้ใบอนุญาต

(๕) บุคคล บางทีก็ต้องมีคดีเกี่ยวข้องกับกฎหมายนานาประเทศด้วย คือเมื่อบุคคลนั้น ๆ เป็นเจ้าของสมบัติในเวลาสงคราม หรือเมื่อมีคดีเกี่ยวกับความประพฤติของบุคคลผู้หนึ่งผู้ใดในส่วนทั่ว โดยไม่ได้รับคำสั่งหรืออนุญาตจากรัฐบาล

เมื่อกล่าวถึงผู้ซึ่งขึ้นอยู่ในกฎหมายนานาชาติประเทศแล้วเช่นนี้ จำจะต้องทราบต่อไปว่า ประเทศซึ่งยังไม่ได้นับเข้าในพวกนั้นจะอย่างไรจึงจะให้ประเทศอื่น ๆ ตกลงรับเข้าในหมู่ประเทศซึ่งขึ้นอยู่ในกฎหมายนานาชาติได้ วิธีก็มีต่าง ๆ กันตามแต่ประเภทของเมืองซึ่งจะเข้าใหม่ เพื่อจะทำให้เข้าใจง่ายขึ้นจะได้แบ่งเมืองใหม่เหล่านี้เป็น ๓ จำพวกดังต่อไปนี้:-

(๑) เมื่อประเทศทั้งปวง หรือหัวน้ำของประเทศซึ่งได้ใช้กฎหมายนานาชาติประเทศจะรับประเทศหนึ่งประเทศใดซึ่งก่อนนั้นยังนับว่าไม่เจริญพอ (บาร์ บาร์ส เสติก) ประเทศซึ่งจะเข้าใหม่นั้นนั้นจะต้องแสดงให้ปรากฏว่า:-

(ก) มีความเจริญบ้างแล้ว ในเรื่องนี้จะกำหนดลงให้เป็นแน่นอนไม่ได้ ตกลงต้องแล้วแต่ความเห็นของประเทศอื่นที่เจริญแล้ว

(ข) มีอาณาเขตรัมนั่นคง คณะซึ่งไม่ตั้งอยู่กับที่จะนับเข้าในจำพวกประเทศไม่ได้

(ค) ใหญ่พอสมควรและสำคัญพอประมาณ เมืองหรือคณะเล็ก ๆ ที่ไม่มีฐานะเกี่ยวข้องกับเมืองอื่น ๆ มาก ไม่สำคัญพอที่จะต้องใช้กฎหมายนานาชาติประเทศ

ตามธรรมดาเมืองที่จะเข้าพวกซึ่งอยู่ในกฎหมายนานาชาติประเทศคงจะต้องอาศัยรวมหาประเทศหนึ่งหรือกว่านั้น ให้เป็นผู้แนะนำจึงจะสำเร็จประสงค์ได้โดยง่าย

(๒) เมื่อคนจำพวกหนึ่งจำพวกใดซึ่งไม่ใช่คนบ้า ไปตั้งเมืองขึ้นใหม่ในที่ซึ่งยังไม่ได้อยู่ในปกครองของประเทศซึ่งใช้กฎหมายนานาชาติประเทศ มีตัวอย่างคือ ประเทศไลเบเรียในทวีปอาฟริกาคือตะวันตก ซึ่งคนชาวอเมริกาจำพวกหนึ่งได้ตั้งขึ้นสำหรับพวกนิโกรที่ได้พ้นจากเป็นทาสใน

ประเทศอเมริกา (เมื่อคฤศตศก ๑๘๔๘) รัฐบาลอังกฤษได้ยอมรับบับลิไลเบเรียนเป็นประเทศเอกราช แล้วภายหลังประเทศอื่นก็ทำตามอย่างอังกฤษ ยังมีตัวอย่างอยู่อีกคือประเทศคองโกฟรีสเตต ซึ่งบริษัทคองโกได้ตั้งขึ้นเป็นเมือง มีพระเจ้ากรุงเบลเยียมเป็นประธาน ประเทศใหญ่ในยุโรปและประเทศยุโรปในแอฟริกาได้ยอมรับเป็นประเทศเอกราชในคฤศตศก ๑๘๘๔ และ ๑๘๘๕

(๓) เมื่อคณะหนึ่งคณะใดแยกออกไปจากประเทศใหญ่ ตั้งขึ้นเป็นเมืองหนึ่งต่างหาก ไม่ขึ้นกับประเทศเดิม การที่ประเทศอื่นจะรับคณะเช่นนั้นเป็นประเทศเอกราชนั้นมี ๒ วิธี รับรองเป็นแน่นอนอย่างหนึ่งหรือตกลงเฉย ๆ อย่างหนึ่ง วิธีที่ ๑ นั้น คือมีกล่าวชัดเจนในหนังสือสัญญา วิธีที่ ๒ นั้น คือยอมทำสัญญากับคณะที่ตั้งขึ้นใหม่นั้นหรือทำอะไร ๆ อื่น ๆ ซึ่งจะทำให้แต่ละเฉพาะในระหว่างประเทศซึ่งเป็นเอกราชด้วยกัน ประเทศที่ตั้งขึ้นใหม่ทั้งกล่าวมาแล้วนี้ มีตัวอย่างซึ่งเราทั้งหลายเห็นกันอยู่ในเร็ว ๆ นี้ คือประเทศคิวบาซึ่งเป็นชนบดแล้วแตกมาจากประเทศสเปน ๑ กับประเทศปานามาซึ่งเป็นชนบดแล้วแตกออกจากประเทศโคลัมเบียในทวีปอเมริกาใต้ ๑ ทั้งสองประเทศนี้รัฐบาลยุโรปในแอฟริกา ได้เป็นผู้ชักชวนและยกย่องให้เป็นเอกราชขึ้น ในการที่ประเทศต่าง ๆ ยอมรับเมืองใหม่ให้เป็นเอกราชนี้ ประเทศใหญ่ที่ได้เคยมีอำนาจปกครองเมืองนั้นไม่มีข้อขัดแย้งหรือขัดเคืองได้ ถ้าเมืองใหม่นั้นแสดงให้ปรากฏว่า,-

(ก) มีรัฐบาลเป็นแน่นอน ซึ่งจะจัดการปกครองตามธรรมเนียมประเทศซึ่งเจริญแล้ว และอาจกระทำการกิจธุระต่าง ๆ กับประเทศอื่นให้ถูกต้องตามกฎหมายนานาประเทศได้

(ข) มีอาณาเขตรัมนั่ง

(ค) ได้มีไชยในการสงครามในระหว่างรัฐบาลของตนและรัฐบาล
ซึ่งตนเป็นข้าอยู่เดิม

การที่จะยอมรับคณะหรือเมืองซึ่งเป็นขบถอยู่ให้เป็นประเทศเอกราช
ในระหว่างรบกันอยู่นั้น นับว่าเป็นผิดทางไมตรี และประเทศใหญ่ซึ่ง
กำลังปราบเมืองที่เป็นขบถอยู่นั้นจะยกขึ้นเป็นเหตุเพื่อกระทำสงครามก็ได้
เมืองเป็นขบถนั้นถ้าตั้งตนเป็นเอกราชสำเร็จแล้ว ไม่ต้องกลัวที่ประเทศ
อื่นจะไม่ยอมรับเป็นประเทศเอกราช การที่จะยอมรับให้เป็นประเทศ
เอกราชนั้น รัฐบาลเมืองหนึ่งเมืองใดไม่จำเป็นต้องทำ เพราะรัฐบาลอีก
เมืองหนึ่งหรือสองเมืองได้ทำแล้ว แต่ตามธรรมดาเมื่อมหาประเทศยอมรับ
เมืองหนึ่งเมืองใดให้เป็นเอกราชแล้ว ประเทศอื่น ๆ ก็คงจะยอมด้วย
เหมือนกัน นี่ไม่เป็นการปลาดเลย เพราะการที่จะมีประเทศขึ้นใหม่อีกนั้น
คงจะไม่เป็นสิ่งสำคัญอะไรกับประเทศเล็ก ๆ เท่าประเทศใหญ่ ซึ่งจะได้ผล
ประโยชน์ต่าง ๆ ในทางค้าขายเป็นต้น เพราะฉะนั้น ถ้าเขายอมแล้วจะยอม
เสียด้วยก็ไม่เสียหายประการใด

บทที่ ๓

ที่กำหนดของกฎหมายนานาชาติ

ที่กำหนดของกฎหมายนานาชาตินั้น หมายความว่าหนังสือ
หรือแบบต่าง ๆ ซึ่งกล่าวถึงเรื่องนั้น แบบธรรมเนียมอะไร ๆ ทุกอย่าง
ก่อนที่จะนับว่าเป็นกฎหมายนานาชาติ จำจะต้องได้รับความตกลงของ

ประเทศที่มีความเจริญหลาย ๆ ประเทศแล้ว แบบธรรมเนียมเหล่านี้อาจเกิดขึ้นจากสิ่ง ๔ ประการ คือ, -

(๑) หนังสือซึ่งนักปราชญ์ในทางกฎหมายแต่งขึ้น.

ในยุโรปมีนักปราชญ์อยู่หลายคนทั้งในอดีตและปัจจุบันกาล ซึ่งได้แต่งหนังสือเกี่ยวข้องกับกฎหมายนานาประเทศ และความเห็นของท่านนักปราชญ์เหล่านี้ได้มีผู้ยกขึ้นอ้างเป็นตัวอย่างอยู่เนื่อง ๆ เมื่อมีข้อความที่จะต้องกล่าวกันในระหว่างรัฐบาลต่อรัฐบาล โดยเหตุที่ยอมกันว่า ท่านนักปราชญ์นั้น ๆ ไม่เข้าใครออกใคร มีใจเป็นกลาง เมื่อรัฐบาลต่าง ๆ ได้ใช้ความเห็นของนักปราชญ์ผู้หนึ่งผู้ใดบ่อย ๆ ความเห็นนั้นลงปลายก็เลยเป็นกฎหมายขึ้น แต่ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นเครื่องบังคับให้รัฐบาลทำตามความเห็นของนักปราชญ์ ในเรื่องซึ่งรัฐบาลเห็นว่าจะกระทำให้เสียประโยชน์ของบ้านเมือง

(๒) สัญญา

ในเรื่องสัญญานี้ คนก็มีความเห็นแปลก ๆ กันมาก มีพวกหมอกฎหมายจำพวกหนึ่งมีความเห็นว่าสัญญาสองสามฉบับซึ่งเป็นแบบยังยืนของกฎหมายนานาประเทศ แต่อีกพวกหนึ่งคือพวกอังกฤษและอเมริกัน โดยมากไม่ยอมตามนี้ เพื่อเราจะตัดสินลงในใจว่าควรถือตามทางไหน เราจำจะต้องทราบว่สัญญานั้นมีก็อย่างและแปลกกันอย่างไรบ้าง เพราะฉะนั้นเราจะแบ่งสัญญาต่าง ๆ ดังต่อไปนี้:-

(ก) สัญญาซึ่งประเทศต่าง ๆ โดยมากได้ตกลงรับ และซึ่งมีขึ้นแก้ไขหรือเพิ่มเติมกฎหมายนานาประเทศ หรือเปลี่ยนแปลงเขตแดน

เมืองหนึ่งเมืองใด สัญชาชนิกนี้ถ้าจะทราบที่สำคัญเพียงใดก็ทราบได้โดย
 ตรวจดูว่ามีประเทศใดลงนามก็ประเทศและมีผู้ทำตามสัญญานั้นนานเท่าใด
 ถ้าสัญญาฉบับใดมีประเทศทุกประเทศตกลงตามหมด เช่น สัญญาเมือง
 เยนิวามี ๑๘๖๔ แล้ว สัญชาชนิกนั้นนับว่าเป็นแบบสำหรับกฎหมายได้ แต่
 ถึงประเทศไม่ได้รับตกลงและใช้เป็นแน่นอนหมดทั่วกันเช่นนั้นก็ดี ถ้า
 ประเทศโดยมากยกข้อความต่าง ๆ ซึ่งมีในสัญญาฉบับหนึ่งฉบับใดขึ้นเป็น
 ตัวอย่าง เมื่อมีกิจการที่จะต้องทำคล้าย ๆ กันอย่างนั้นแล้ว สัญญาฉบับ
 นั้นนับว่าเป็นที่กำเหนิดแห่งกฎหมายนานาประเทศได้

(ข) สัญญาซึ่งมีแรงข้อกฎหมาย สัญชาชนิกนี้ไม่ใคร่จะมีมาก
 และบางทีสิ่งซึ่งฝ่ายหนึ่งนับเป็นคำชี้แจง อีกฝ่ายหนึ่งนับเป็นข้อใหม่ใน
 กฎหมายก็ได้ มีสัญญาซึ่งอังกฤษทำกับอเมริกาที่กรุงวอชิงตัน เมื่อปี
 ๑๘๗๑ เรื่องเรืออาละบามา (ซึ่งจะได้กล่าวถึงอีกในบทอื่น) นั้น เป็น
 ตัวอย่าง สัญชาชนิกนี้ถ้าประเทศต่าง ๆ ยอมรับและประพฤติตามข้อ
 ต่าง ๆ ที่ได้ตกลงกันไว้ในสัญญานั้น ก็นับเป็นที่กำเหนิดของกฎหมายได้

(ค) สัญญาในระหว่าง ๒ หรือ ๓ ประเทศ ว่าด้วยความ
 ประพฤติของประเทศที่ได้สัญญานั้นต่อกันและกัน สัญชาชนิกนี้ไม่นับเป็น
 กฎหมาย เพราะประเทศอื่นนอกจากที่ได้ลงนามไม่จำเป็นจะประพฤติตาม
 ข้อสัญญานั้น ๆ แต่ถ้าข้อสัญญาเหล่านั้นประเทศอื่นนิยมเห็นชอบด้วย ก็
 นำไปใช้เป็นแบบสำหรับความประพฤติของประเทศนั้นเอง โดยมิได้มีผู้ใด
 บังคับบัญชาแล้ว สัญชาชนิกนั้นควรจะนับเป็นที่กำเหนิดของกฎหมายได้
 เหมือนกัน เช่นสัญญาในระหว่างประเทศสเปนกับประเทศฮอลันดาใน

ปี ๑๖๕๐ ซึ่งมีข้อสัญญาเกี่ยวกับการรับส่งของซึ่งบรรทุกเรือของชาติที่เป็นกลาง เว้นแต่ของต้องห้ามในการสงคราม (คอนทรแบนด์ออฟวอร์) จึงจะรับ ต่อมาประเทศอื่น ๆ ก็ยอมยกเว้นเช่นนี้ด้วยเหมือนกัน

(ม) สัญญาซึ่งไม่กล่าวถึงความประพฤติกของประเทศทั้งหลายทั่วไป เป็นแต่จัดการในเรื่องที่เดียวกันในระหว่าง ๒ ประเทศซึ่งทำสัญญากัน สัญญาที่ทำโดยมากอยู่ในจำพวกนี้ และไม่ต้องมีข้อสงสัยเลยว่า สัญญาเช่นนี้ไม่อาจเป็นที่กำเนิดของกฎหมายนานาประเทศได้

(๓) คำตัดสินของศาลพิจารณาเรือทะเล (ไปรษณีย์) ของ
กรรมการพิเศษ และของศาลอนุญาโตตุลาการ

เรื่องศาลพิจารณาเรือทะเลนั้น จะได้กล่าวถึงต่อไปในตอนที่ ๓ บทที่ ๕ คำตัดสินของศาลชนิดนี้บางที่สำคัญ ๆ มาก จริงอยู่ ในเวลาที่ตัดสินนั้นตัวตุลาการเองไม่ได้ตั้งใจอย่างอื่นนอกจากที่จะตัดสินคดีเฉพาะรายนั้นให้เป็นยุติธรรม แต่บางที่พวกต่างประเทศจะเห็นความจริงและยุติธรรมของคำตัดสินนั้น แล้วเลยนำไปเป็นตัวอย่างความประพฤติก็ได้ ถ้าการเป็นเช่นนั้นแล้ว คำตัดสินนั้นก็ควรจะนับเข้าเป็นกฎหมายนานาประเทศต่อไป ส่วนความที่ตกลงกันในกรรมการหรือในที่ประชุมตัวแทนรัฐบาลต่าง ๆ นั้น ถ้าประเทศทั้งปวงยินยอมและนิยมในความที่ตกลงกันนั้น ก็นับเข้ากฎหมายเหมือนกัน

(๔) หนังสือราชการต่าง

รัฐบาลทุก ๆ เมืองจำจะต้องมีหนังสือราชการสองชนิด คือราช-
สาสนหรือจดหมายบรรทัดถึงรัฐบาลต่างประเทศอย่างหนึ่ง หนังสือคำสั่ง

หรือคำแนะนำถึงข้าราชการของรัฐบาลเองอีกอย่างหนึ่ง หนังสือทั้งสอง
 อย่างนี้บางฉบับก็ควรนับเป็นที่กำเหน็จของกฎหมายนานาประเทศได้ โดย
 เหตุที่บางทีในหนังสือนั้น ๆ ผู้เขียนออกความเห็นในเรื่องหนึ่งเรื่องใดซึ่ง
 เกี่ยวด้วยประเทศอื่น ๆ อย่างที่น่าฟังและน่าทำตาม และผู้อื่นนอกจาก
 ผู้ที่ได้รับหนังสือนั้นก็นิยมทำตามด้วย มีตัวอย่างคือคำสั่งของรัฐบาล
 ฝรั่งเศสเมื่อปี ๑๖๘๑ เรื่องเรือต่าง ๆ ซึ่งเป็นเครื่องนำมาแห่งกฎหมาย
 ทะเลหลายข้อ

ในที่นี้ขอกล่าวซ้ำอีก เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจแน่นอนว่า แบบธรรม-
 เนียมทุกอย่างไม่อาจนับเป็นกฎหมายนานาประเทศได้ นอกจากที่ได้รับ
 ความนิยมพร้อมใจของประเทศทั้งปวงแล้ว และที่จะทราบได้ว่าประเทศ
 ทั้งปวงยินยอมแล้วหรือยังนั้น ก็ทราบได้โดยสังเกตดูว่าประเทศนั้น ๆ ใช้
 แบบธรรมเนียมนั้น ๆ หรือไม่ แบบธรรมเนียม หรือความเห็นความ
 ประพฤติทั้งปวง ถึงจะดีเท่าใดและถูกต้องด้วยทำนองคลองธรรมสักเท่า
 ใดก็ดี ถ้าประเทศทั้งปวงไม่นำมาใช้ทั่ว ๆ กันแล้วไม่อาจนับเป็นกฎหมาย
 นานาประเทศได้

ข้อความทั้งปวงที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนนี้นับว่าคล้าย ๆ กับคำนำ
 หรือถ้าจะกล่าวให้ชัดขึ้นอีก ก็เปรียบเหมือนกองทัพหน้า ตอนที่ ๒ ที่ ๓
 ๔ ต่อ ๆ ไปไม่เหมือนกองทัพใหญ่ ถึงจะไม่สู้สนุกเหมือนตอนหลัง ๆ ก็จริง
 แต่ถ้าไม่มีก็อาจทำให้ผู้อ่านเกิดความฉงนต่าง ๆ ได้ ในตอนต่อไปนี่คง
 จะอ่านมีข้อความน่ารู้และเพลิดเพลินมากกว่าที่ได้มีมาในตอนที่ ๑ ด้วย

นิทานสุภาสิต

หม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต

ทรงเรียบเรียง

ยังมีช่างไม้พวกหนึ่งประมาณ ๕๐๐ คน ตั้งบ้านอยู่ใกล้พระนคร
พาราณสี พวกนั้นซื้อเรือไปเหื่อน้ำ หยุตที่ฝั่งแม่น้ำท่าบลหนึ่ง ชนบก
เข้าไปสู่บ้ำ ช่วยกันตัดไม้ซึ่งควรเป็นเครื่องเรือนปรุงให้เป็นเรือนชั้นหนึ่ง
บ้างสองชั้นบ้างเป็นคัน ทำเครื่องหมายสำคัญในต้นไม้ทั้งปวงแล้วรื้อนำไป
สู่ฝั่งแม่น้ำ ชนลงเรือล่องมาสู่บ้านตน จำหน่ายเรือนนั้น ๆ แก่ผู้ต้อง
ประสงค์ ได้ทรัพย์ตามสมควรเลี้ยงชีพ ด้วยการปรุงเรือนขายฉนั้น ครั้ง
หนึ่งจึงไปตั้งค่ายพักอยู่ในบ้ำ ตัดไม้ปรุงเครื่องเรือนตามเคย ยังมีช่าง
พลายตัวหนึ่งหากินอยู่ณะที่ใกล้พวกช่างไม้เหล่านั้น เขยิบตอไม้ตะเคียน
ตอแทงเท้าช่างหนึ่งเข้า ช่างนั้นเจ็บเป็นอันมาก จนเท้าบวมมีหนองยัง
ปวดหนักขึ้น เมื่อช่างนั้นไถยช่างไม้ตัดไม้ จึงสำคัญใจว่า เราอาศรัย
ช่างไม้เหล่านั้นช่วยแก้ไข เราจักหายเจ็บได้ความสุข จึงเดินไขยกไปสามขา
หาช่างไม้เหล่านั้น แล้วนอนลง ช่างไม้เหล่านั้นเห็นเท้าช่างบวม กรัน
เข้าไปใกล้ก็ไ้เห็นตอไม้ตำเท้าอยู่ จึงมากขอบทอโดยรอบด้วยมีดอันคม
เอาเชือกผูกก็ออกแล้ว ถิ่นหนองออกชะแผลด้วยน้ำร้อน ประกอบยา
รักษาแผล ไม่นานก็หายเดินได้เป็นปกติ ช่างหายแล้วจึงคิดว่า เราไม่
ตายเพราะอาศรัยช่างไม้เหล่านั้น ควรเราจะทำการตอบแทนเขา ตั้งแต่นั้น

มาข้างนั้นก็ช่วยช่างไม้ นำไม้ออกมา ช่วยก็ไม้ตามเขาไป ช่วยส่งของ
 ทั้งหลายมีมีคเป็นคันให้เขา ช่วยเองวงจับที่สศสายบันทักข้างหนึ่งให้เขา
 คีเส้น พวกช่างไม้ให้ก้อนเข้าคนตะกอนแก่ข้างนั้นกินทุกวัน อยู่มาข้างนั้น
 ก็คิดว่า เคียวนี้ตัวเราก็ก่แล้ว กวเราจะให้ลูกของเราแก่ช่างไม้เหล่านี้
 เพื่อให้ทำการงานแทนตัวเรา ก็คิดกันแล้วมิได้บอกแก่ใคร เข้าไปสู่บ้ำ
 พาลูกอันเป็นช่างพลายอาชาไนยชาวทั้งตัวมา แล้วบอกว่า ลูกข้างนี้เป็น
 ลูกของข้าพเจ้า ท่านทั้งหลายได้ให้ชีวิตแก่ข้าพเจ้า ๆ ให้ลูกนี้แก่ท่าน
 ทั้งหลายเพื่อเป็นค่ายา มันจะได้ช่วยทำการงานของท่านทั้งแทนไป แล้ว
 สั่งกำชับลูกว่า ตั้งแต่นี้ไปเจ้าจงทำการงานของท่านแทนตัวพ่อทุกอย่าง
 สั่งสอนลูกแล้วมอบให้แก่ช่างไม้แล้วเข้าไปสู่บ้ำ ตั้งแต่นั้นมาลูกข้างก็ทำ
 ตามคำของช่างไม้ เป็นสัตว์ว่าง่ายสอนง่าย ไม่เบื้อหน่ายทำการทั้งปวง
 ช่างไม้ทั้งหลายก็เลี้ยงลูกข้างนั้นด้วยก้อนเข้าประมาณ ๕๐๐ ก้อนเช่นนั้น
 ข้างนั้นทำการแล้วลงแม่น้ำอาบน้ำเล่นแล้วมาที่อยู่ เด็ก ๆ ของช่างไม้จับ
 อวัยวะมึงวงเป็นคันเล่นในน้ำเล่นนบกเป็นกันเองได้ตามสบาย วันหนึ่ง
 ฝนตกมุลข้างอันแห่งถูกฝนก็ไหลลงแม่น้ำลอยไปตามกระแสน้ำ ไปตกอยู่
 ที่สมุทรอันหนึ่งใกล้เมืองพาราณสี พวกคนเลี้ยงช้างหลวงนำช้างประมาณ
 ๕๐๐ เชือกไปลงอาบน้ำ ช้างเหล่านั้นได้กลิ่นมุลข้างอาชาไนยนั้นเข้า
 ไม่อาจจะลงแม่น้ำแม้สักตัวเดียว ต่างก็ยกหางขึ้นปรารภจะหนี พวกคน
 เลี้ยงช้างจึงแจ้งความแก่นายหัตถาจารย์ ๆ จึงให้ชำระน้ำ ด้วยคิดว่า
 อันตรายจะมีในน้ำ ก็ได้เห็นมุลข้างอาชาไนยที่สมุทรนั้น ก็ทราบว่าเป็น
 เหตุไม่ให้ช้างทั้งปวงลงน้ำ จึงให้น้ำภาชนะมาเทน้ำลงให้เต็ม แล้วขยำมุล
 ข้างอาชาไนยในภาชนะนั้น แล้วให้รดที่ตัวช้างทั้งหลาย ศรีระแห่งช้าง

ทั้งปวงก็มีกลิ่นหอม แท้ที่จริงทั้งหลายก็ลงอาบน้ำ นายหัตถาจารย์ทูล
 ประพาศเหตุนี้ให้พระราชาทรงทราบ แล้วทูลต่อไปว่า ควรจะแสวงหา
 ข้างอาชาไนยนั้นนำมาไว้เป็นศรีพระนคร พระราชาจึงเสด็จด้วยเรือขนาน
 พร้อมด้วยราชบริพาร ถึงที่อยู่แห่งข้างไม้ทั้งหลายนั้น ข้างอาชาไนยเล่น
 ในแม่น้ำไคยินเสียงกลองอื้ออึงก็ขึ้นจากน้ำไปยืนอยู่ณะที่ใกล้ข้างไม้ ข้างไม้
 ทั้งปวงทำการต้อนรับเสด็จ กราบทูลว่า ถ้าพระองค์ต้องพระราชประสงค์
 ไม้ จะต้องเสด็จมาทำไม ควรมีรับสั่งมาให้ข้าพระองค์นำไปถวายไม่ได้
 หรือ ข้าไม้ได้มาเพื่อต้องการไม้ ข้ามาด้วยอยากจะได้ข้างนี้คอก ถ้าเช่น
 นั้นข้าพระองค์ถวาย ขอพระองค์ให้จับไป ข้างอาชาไนยไม่ปรารถนาจะ
 ไป บรมกระษัตริย์จึงตรัสถามว่า ข้างจะให้ทำอะไร ข้างไม้จึงกราบทูล
 ว่า ข้างจะให้พระราชทานรางวัลแก่ข้างไม้ทั้งหลาย ในการที่ได้เลี้ยงดูมา
 พระราชารับสั่งว่า ก็แล้ว จึงให้กองกหาปณในที่ใกล้เท้าข้างทั้งสี่แห่งละ
 แสนหนึ่งแสนหนึ่ง ในที่ใกล้วงแลทางอีกแห่งละแสนหนึ่งแสนหนึ่ง
 ข้างก็แสดงอาการยังไม่ไป จึงพระราชทานผ้าแก่ข้างไม้ทั้งหมดคนละ
 ตำรับ แลผ้าถุงแก่ภริยาของข้างไม้ทุกคน ข้างก็ยังไมไป จึงพระราชทาน
 บริหารแก่เด็กชายที่เคยเล่นด้วยแลเด็กหญิงทั้งหลาย ให้เด็ก ๆ เหล่านั้น
 ได้ความสุขตามควร ข้างจึงกลับหน้ามาแล้วดูข้างไม้ แลภริยาของข้างไม้
 แลเด็ก ๆ แล้วก็ไปกับพระมหากษัตริย์ พระราชาได้ข้างนั้นแล้วเสด็จ
 กลับพระนคร ให้ตกแต่งพระนครแลโรงข้าง แล้วให้จัดการแก่ข้างนั้น
 ทำประตกขึ้นเลี้ยงพระนคร แล้วให้เข้ายืนในโรง ประคัมด้วยเครื่อง
 อลังการทั้งปวง ทรงอภิเษกตั้งไว้ในที่เปนสหายของพระองค์ หาได้ทำ

เป็นราชพาหนะไม่ พระราชทานราชสมบัติกึ่งหนึ่ง ให้ทำการพิทักษ์
รักษาเสมอพระองค์ ตั้งแต่ได้พระยาช้างนี้มาไว้พระนครแล้ว ราชสมบัติ
ในชมพูทวีปทั้งสนอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์พระเจ้าพาราณสี ครั้นกาลล่วงไป
พระอรรคมเหสีทรงพระครรภ์ พอพระครรภ์แก่พระเจ้าพาราณสีก็เสด็จ
สวรรคาลัย ผู้ภักดีทั้งหลายมิได้แจ้งให้พระยาเสวกทูลถวายรู้ว่ามีพระมหา
กระษัตริย์ทิวกกท เพราะว่าดำริแล้ว คงหทัยของพระยาช้างก็ต้องแตก
ในกาลนั้น

ฝ่ายพระราชโกศลผู้อยู่ณประเทศใกล้เคียง ทรงทราบว่า พระเจ้า
พาราณสีทิวกกท ราชสมบัติว่างอยู่ไม่มีใครครอบครอง จึงเสด็จยกทัพ
ใหญ่มาล้อมเมืองพาราณสีไว้ เพื่อจะชิงไชยให้เมืองพาราณสีตกอยู่ในราช
อำนาจ ชาวพระนครก็ปิดประตูเมืองรักษาแข็งแรง ส่งข่าวไปถวาย
พระเจ้าโกศลว่า ไทราชารัชนายไว้ว่า พระราชเทวีผู้ทรงพระครรภ์แก่
แล้ว จักประสูติพระราชบุตรในวันที่ ๗ แต่วันนี้ ถ้าพระราชเทวี
ประสูติพระราชโอรส ข้าพระองค์ทั้งหลายจักออกรบในวันที่ ๗ จักไม่
ถวายราชสมบัติ ขอพระองค์รออยู่ชั่วคราวเถื่อน พระเจ้าโกศลทรงผ่อน
ตาม เป็นแต่ล้อมพระนครหนึ่งอยู่ พระราชเทวีประสูติพระราชโอรสใน
วันคาร์ป ๗ กุญโหรพยากรณ์ พระประยูรญาติทั้งหลาย ชนนานามพระ
ราชกุมารนั้นว่าลีนจิตต์กุมาร ค่ายเห็นกันว่า พระราชกุมารประคอง
จิตรอันย่อท้อของมหาชนไว้ ตั้งแต่เวลานั้นชาวพระนครก็ออกรบกับพระ
เจ้าโกศล เมื่อพลนิกายเป็นอันมากรบกันก็ถดถอยน้อยไป เพราะสงคราม
ไม่มีจอมพล อมาตย์ทั้งหลายทูลความนั้นแก่พระราชเทวีว่า ข้าแต่พระ
แม่เจ้า เมื่อพลท้อถอยดังนี้ ข้าพระองค์เกรงจะปราชัยพ่ายแพ้ต่อข้าศึก

พระยามงคลหัตถีอันเป็นสหายของพระเจ้าอยู่หัวยังไม่ทราบ ว่า พระองค์
 เสด็จสวรรคาลัยแล้ว แลพระราชโอรสของพระองค์ประสูติแล้ว แล
 พระเจ้าโกศลมาทำยุทธนาการ เราทั้งหลายควรจะให้พระยาข้างนั้นทราบ
 พระราชเทวีทรงเห็นชอบด้วย จึงประทับพระราชกุมารให้บนทมบนภูเขา
 เนื้อเอี้ยกซึ่งทำเป็นเทวีก ทรงซ่อนภูษานันด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง
 เสด็จลงจากปราสาท หม่อมมาตย์แวกกล่อม โยเสด็จไปโรงพระยาเสวกกุญชร
 วางพระราชโอรสให้ไต่ยาสน์แทบบาทมุลพระยาข้าง แล้วพระนางทรงเล่า
 ให้พระยาข้างฟังว่า บัดนี้พระราชผู้สหายของท่านทิวคคแล้ว ข้าพเจ้า
 ทั้งหลายมิได้แจ้งให้ท่านทราบ ด้วยเกรงคงหทัยของท่านจะแตกทำลาย
 ทารกนี้เป็นราชบุตรของพระสหายของท่าน อนึ่ง พระเจ้าโกศลมาล้อม
 เมืองรบกับบุตรของท่าน หมูพลท้อดอยนัก ขอท่านอย่าให้บุตรของท่าน
 สิ้นชีพ ให้บุตรของท่านไต่ครองราชสมบัติสืบวงศ์ต่อไป พระยาเสวก
 กุญชรได้ฟังทราบเรื่องทั้งหมดแล้ว จับพระราชกุมารด้วยวงยกขึ้นวางไว้
 บนกระพองศิระ ร้องไห้คร่ำครวญ แล้วจับพระราชกุมารให้ลงบนทม
 และพระหัตถ์พระราชเทวี แล้วออกจากโรงด้วยคิดว่า เราจะจับพระราช
 โกศลให้ได้ อนาคตทั้งหลายสรวมเกราะแตกแค้นให้พระยาข้างแล้ว พอ
 ถึงประตูเมืองก็ห้อมล้อมพระยาข้างออกไป พระยาข้างออกจากพระนคร
 แล้วบนลือเสียงโกญจนาท ให้ข้าศึกหวั่นหวาดตกใจกลัวหนีไป แล้ว
 ทำลายค่ายให้แตกยับ จับพระเจ้าโกศลที่พระเมาสีได้ พามาให้หมอบ
 แทบพระบาทแห่งพระราชกุมาร ห้ามพลนิกายซึ่งฮือขึ้นด้วยหมายจะปลง
 พระชนม์พระเจ้าโกศล แล้วพระยาข้างทูลพระเจ้าโกศลว่า ทั้งแทนไป

พระองค์อย่าได้ประมาทหมิ่นสำคัญพระไทยว่า พระราชกุมารยังเล็ก ไม่
รู้จักเคียงสา แล้วถวายโอวาทให้พระเจ้าโกศลตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม
แล้วให้กลับไปครอบครองพระนครตามเดิม

ตั้งแต่นั้นมาราชสมบัติในสากลชมพูทวีปอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์พระ-
ราชกุมารนั้น พระราชาอื่นที่สามารถจะเป็นศัตรูปองร้ายมิได้มี พระราช-
กุมารนั้นได้ราชาภิเษกในกาลเมื่อมีพระชนม์เพียง ๗ พรรษา ทรงพระ
นามอลินจิตตราชา ผ่านพิภพโดยยุคติธรรม ทรงบำเพ็ญสัมมาปฏิบัติ
ที่จะถึงสวรรคตพิพยสถานให้บริบูรณ์ณะกาลเป็นที่สุกแห่งพระชนม์

นี้และบุพกาลใดกระทำความดีหลายอย่างหลายประการ ซึ่งเป็นเหตุ
ปลุกจิตตสันดานแห่งคนเป็นอันมาก ให้เป็นที่เคารพนับถือ ทั้งรักทั้ง
เกรงกลัว ย่อมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน อุดหนุนพิทักษ์รักษาชวนชวย
ให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแลความสุขแก่บุพกาลนั้น ตลอดจนบุตรนักวางษ์
ตระกูล สมบัติถนอมถนอมบ้านเรือนให้มั่นคงอยู่สืบกาลนานตามกำลังความ
สามารถของตน ๆ ทั้งประชาชนชาวพระนครพาราณสี อันมีจิตรสามัคคี
ช่วยป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตร์ไว้ได้ มิให้ตกไปในเงื้อมมือข้าศึก
อันมาล้อมถึงชานพระนครนี้ ก็น่าจะเป็นด้วยพระเจ้าพาราณสีผู้สวรรคต
แล้ว พระองค์ทรงคุณธรรมสำหรับพระมหากระษัตริย์ทุกประการนั่นเอง
เป็นเหตุให้ประชาชนชาวเมืองรักใคร่พร้อมใจกันรักษาพระนครไว้ เพื่อ
อลินจิตตกุมารราชโอรส แม้ยังทรงพระเยาว์ได้เสวยศิริราชสมบัติสืบ
สันตติวงศ์ต่อไปจนนั้น

ทวิปัญญา

เล่ม ๕ ประจำเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๕

ฉบับที่ ๒๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
(๑) ฉายาหรือชื่อแซ่	๗๕
(๒) ทำนानพื้นเมืองเชียงราย	๘๐
(๓) จกหมายเหตุประพาศตัน	๘๘
(๔) ลิลิตพายัพ	๙๔
(๕) กฎหมายนานาประเทศ	๑๐๗
(๖) เบ็ดเตล็ด	๑๑๖

ฉาหรือข้อแซ่

นึกก็น่าปลาค ทำไมคนไทยเราจึงไม่ใช่ข้อแซ่บ้าง ท่านผู้อ่าน
บางท่านคงท้าวข้าพเจ้านิยมฝรั่งจึงกล่าวเช่นนั้น ข้าพเจ้าขอแก้ตัวว่าหากได้
ข้าพเจ้ามิใช่คนชนกที่ร้องถามว่า “เมื่อไรหนอไทยจะรวมทางเกว”
ข้อที่คนไทยจะรวมทางเกว หรือนุ่งผ้า หรือใส่รองเท้า หรือปกปักกายด้วย
วิธีอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ข้าพเจ้าไม่เห็นปลาค คุณไม่เป็นสิ่งสำคัญเลย
แต่เรื่องข้อแซ่ ข้าพเจ้าเห็นสำคัญจริง จึงขอกล่าวแสดงความเห็นบ้าง
ถึงจะไม่มีผลอันใดก็พอให้เบาใจ

ในชั้นต้นข้าพเจ้าจะขอชี้แจงประโยชน์ของการใช้ฉาหรือข้อแซ่
โดยย่อทั้งนี้ ใครบ้างที่เกยอยู่โรงเรียนหรือเคยทำการอยู่ในหมู่คนมาก ๆ
จะไม่เคยรู้สึกความลำบาก โดยเหตุที่มีคนสองคนบ้างสามคนบ้างซึ่งมีข้อ
เหมือนกัน ในที่นี้จะลองท้าวว่ามีคนสี่คน คนที่ ๑ ผอมสูงรูปร่างสะโอดสะอง
คนที่ ๒ อ้วนเตี้ย คนที่ ๓ รูปร่างไม่สูงไม่ต่ำ แต่ขาว คนที่ ๔ รูปร่าง
คล้ายคนที่ ๓ แต่ผิวดำ ทั้ง ๔ คนนี้ข้อแซมเหมือนกัน และต่างคนต่าง
ไม่ยอมเปลี่ยน เพราะฉะนั้น พอเราเรียกชม ก็มีผู้ขาน ๒ คนอย่างน้อย
เราจะทำอะไรจึงจะไม่ปนกัน เราจึงจำเอนต้องกิดฉาให้ทั้ง ๔ คน
ชมที่ ๑ เราเรียกว่าชมใหญ่ ชมที่ ๒ เป็นชมเล็ก ชมที่ ๓ เป็นชมขาว
ชมที่ ๔ เป็นชมดำ นี่เป็นของธรรมดาซึ่งคนกระทำเองโดยมิต้องมีผู้ใด
บังคับ ท่านก็แลเห็นได้แล้วว่าฉาเป็นสิ่งที่คนต้องการ แต่ถึงแม้เมื่อ

เราให้นายชมทั้ง ๔ คนแล้วก็ได้ จะนับเป็นอันพอได้หรือยัง ต้องตอบว่า
 ยังคงยังมี อยากทราบว่าชมใหญ่เป็นลูกหลานใคร ถ้าถามขึ้นเช่นนี้แล้ว
 และมีผู้ตอบว่า “บุตรนายแหม่ม” จัน ถ้าชมใหญ่เป็นแค่พลเรือนสามัญ
 บางทีก็จะหนีไป แต่ถ้าหากว่าชมใหญ่คือเจ้าของของทุนขึ้นไปได้ถึงขุนนาง
 กรุงเก่าผู้หนึ่ง (ต่างว่าชื่อพระยาราม) ชมใหญ่คงต้องการให้คนอื่น
 ทราบว่าตนเป็น “แซ่ราม” ก็เมื่อการเป็นเช่นนี้แล้ว ก็แสดงให้เห็นได้ว่าถ้ามี
 ชื่อแซ่อยู่แล้ว ที่ไหนเลยชมใหญ่จะต้องเสียเวลาซึ่งแรงไปย่ำตายายขึ้นไปจน
 ถึงพระยาราม พอขึ้นชื่อว่า “ชมราม” เท่านั้น คนอื่น ๆ ก็พอจะเข้าใจ
 ได้แล้วว่าผู้นั้น ๆ ชื่อชมเป็นแซ่ราม ดังนั้นเป็นตัวอย่าง ตามที่ได้กล่าวมา
 แล้วนี้เป็นการแสดงประโยชน์ของฉายาหรือชื่อแซ่อันพึงจะมีแก่บุคคล ยัง
 ในส่วนราชการนั้นจะมีประโยชน์เป็นอันมาก ไม่ต้องกล่าวให้ยืดยาว นึก
 ถึงแต่ในส่วนตามโนครวัเท่านั้นก็พอจะแลเห็นประโยชน์ได้แล้ว

คราวนี้จะขอแก้ไขคำว่า “โชติ” นั้นต่อไป จริงอยู่ ต้นเหตุที่จะ
 กระทำให้ข้าพเจ้าเริ่มไตร่ตรองในเรื่องชื่อแซ่ก็คือ ได้เห็นประโยชน์ของ
 ชื่อแซ่ตามที่ใช้กันมาในยุโรป แต่จะว่าเป็นของฝรั่งเท่านั้นอย่างไรได้ จีน
 ก็มีชื่อแซ่ ญี่ปุ่นก็มีชื่อแซ่ ส่วนจีนนั้นเชื่อว่าคงไม่มีผู้ใดเคยเลยว่ามีได้จำ
 อย่างฝรั่ง แต่ส่วนญี่ปุ่นบางทีจะมีผู้สงสัยบ้าง ชื่อนั้นไม่จริงเลย ญี่ปุ่นได้ใช้
 ชื่อแซ่มาตั้งแต่ก่อนคบหาสมาคมกับชาวยุโรปหลายร้อยปีมาแล้ว พงชาว-
 การญี่ปุ่นเองเป็นพยานอยู่ เมื่อได้ชื่อแข็งมาถึงเพียงเท่านั้นแล้ว หวังใจว่าท่าน
 “ไทยแท้” ต่าง ๆ จะพอใจ และเห็นได้ว่าพอมิทางแก้ตัวได้แล้วว่าเรามีได้
 จำอย่างยุโรป

บัดนี้จะได้อธิบายวิธีที่จะเลือกชื่อแซ่ต่อไป โดยสังเกตคุณาษาที่ใช้กันอยู่ในประเทศต่าง ๆ คงแบ่งลงได้เป็นพวก ๆ ดังต่อไปนี้

- (๑) ตามคุณ - เช่น ชมเล็ก ชมใหญ่ ของไทยเราเอง หรือ Strong (แรง) Bigge (ใหญ่) Small (เล็ก) Long (ยาว) Short (สั้น) ของอังกฤษ หรือ Beau (สรวย) ของฝรั่งเศส เป็นต้น
- (๒) ตามถิ่น - เช่น โอยามะ (เขาใหญ่) ซายะชิ (ป่า) ของญี่ปุ่น หรือ Wood (ป่า) Forrest (ถง) Hill (เนิน) ของอังกฤษ หรือ Rivière (แม่น้ำ) ของฝรั่งเศส เป็นต้น หมายความว่า เป็นผู้อยู่เขา อยู่ป่า หรืออยู่ริมลำน้ำ ดังนี้
- (๓) ตามเมืองหรือหมู่บ้านที่อยู่ - เช่น โตกุภาวะ อิมามูระ ของญี่ปุ่น หรือ Burton (อังกฤษ) Granville (ฝรั่งเศส) Rosenburg (เยอรมัน) เป็นต้น
- (๔) ตามทางเลี้ยงชีพ - เช่น Smith (ช่างเหล็ก) Farmer (ชาวนา) ของอังกฤษ Marechal (ช่างทำเกือกม้า) ของฝรั่งเศส หรือ Muller (นายโรงสี) ของเยอรมัน
- (๕) ตามสี - เช่น white (ขาว) ของอังกฤษ หรือ Blanc (ขาว) ฝรั่งเศส เป็นต้น
- (๖) ตามชาติ - เช่น English, Scott, Irish, Dane, ซึ่งเป็นชื่อสามัญในเมืองอังกฤษ หรือจีนของไทยเราเอง เป็นต้น

(๗) ตามต้นวงษ์—เช่น Williamson (บุตร์วิลเลียม) Harrison (บุตร์แฮร์รี) Johnson (บุตร์ยอน) Macdonald (บุตร์ค่อนลัก) หรือ Williams (เหล่าวิลเลียม) Harris (เหล่าแฮร์รี) Jones (เหล่ายอน) ตามที่ใช้กันในเมืองอังกฤษ ทั้งนี้เป็นตัวอย่าง

ยังมีวิธีตั้งฉายานอยู่อีกหลายทาง แต่ตามที่กล่าวมานี้ ก็พอเป็นตัวอย่างได้แล้ว ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวต่อไปอีกให้เสียเวลา

บรรดาการเปลี่ยนแปลงทั้งปวงจะต้องเป็นไปได้โดยมั่นคงต่อเมื่อมีพระราชบัญญัติออกแล้วในเรื่องนั้น เพราะฉะนั้น ถ้าว่ามีพระราชบัญญัติลักษณะใช้ฉายาหรือชื่อแซ่ ชื่อสำคัญในพระราชบัญญัตินั้นคงจะต้องมีข้อความคล้ายที่จะได้ลงไว้ต่อไปนี้

(๑) ให้บรรดาชายฉกรรจ์ไปลงทะเบียนพดชื่อซึ่งจะใช้เป็นชื่อแซ่ต่อไป ถ้าอยู่ในกรุงเทพ ฯ ให้ไปยังหอทะเบียนพดฉายา ถ้าในหัวเมืองให้ไป ณ ที่ว่าการอำเภอ

(๒) ให้เจ้าพนักงานคอยตรวจตราไต่ถามเหตุผลของฉายา ถ้าเห็นว่าฉายาใดมีผู้ประสงค์จะใช้มากคนนัก หรือเป็นฉายาซึ่งไม่สมควรที่ผู้มาขอจะใช้ ก็ให้ชี้แจงให้ผู้ขอเปลี่ยนเสียใหม่ ถ้าไม่ยอมให้คงการจด

(๓) ผู้ใดใช้ฉายาที่มีได้จดลงทะเบียน ท่านให้ระวางโทษปรับ — บาท หรือจำคุก — เดือน หรือทั้งสองสถาน

(๔) ห้ามมิให้ผู้ใดใช้ราชทินนามเป็นนามแซ่ เว้นเสียแต่ (ก) มีพระราชกฤษฎีกาแสดงให้ปรากฏพระบรมราชานุญาตให้ใช้ราชทินนามนั้น ๆ (เป็นต้นว่าถ้านายชมเป็นบุตร์หรือหลานพระยาราชเศรษฐี จะเรียก

นามตนว่า “ชมราชเคชะ” ฉนี้ ไม่ได้ นอกจากมีพระราชกฤษฎีกา)
 (ข) หญิงที่เปนภรรยาข้าราชการ อนุญาตให้ใช้ราชทินนามซึ่งเป็นของ
 สามีต่อชื่อตน (เป็นต้นว่า ทอการค้ารยาพระยาราชเคชะ อนุญาตให้
 เรียกนามตนว่า “ทอการค้าราชเคชะ” แต่ถ้าพอสามีเปลี่ยนชื่อก็ต้องเปลี่ยน
 ตาม ถ้าผู้ใดประพฤติกษัตริย์พระราชบัญญัติในข้อนี้จะต้องรับโทษถึงก่ล่าว
 แล้ว

ในที่นี้ไม่จำเป็นจะกล่าวให้ยืยาวต่อไปในเรื่องพระราชบัญญัติ
 เพราะข้อ ๑ ยังไม่ถึงสมัยที่จะใช้ ข้อ ๒ ข้าพเจ้าไม่น่าที่ร่างพระราช-
 บัญญัติ จึงขอยุติไว้ที่

ในที่สุคนี ข้าพเจ้ามานึกออกขึ้นว่าบางที่ท่านผู้อ่านบางท่าน (ถ้า
 ท่านได้อ่านมาจนถึงเพียงนี้) อาจนึกขำขึงคักค้ำอยู่ในใจ ว่าการที่จะ
 ออกพระราชบัญญัติเช่นกล่าวมาแล้วนั้น อยู่ข้างแปลกนอกหล่นนอกทางอยู่
 หน่อย ข้าพเจ้าขอแก้ว่าผู้ที่ประพฤตินอกทางจำจะต้องเป็นคนกล้า หรือ
 ถ้าจะพูดตามปากตลาดก็ว่า “หน้าก้าน” คือไม่กลัวใครเยาะเย้ย สิ่งไร
 เห็นว่าถูกว่าจะเปนประโยชน์ แม้จะเยาะเย้ยเท่าใดก็คงกระทำไปจนสำเร็จ
 จงได้ แต่บางที่ท่านจะค่อยโง่งโง้งใจขึ้นอีกหน่อย ถ้าข้าพเจ้าชี้แจงต่อไปว่า
 มีเมืองอันเคยกระทำมาแล้วคือประเทศญี่ปุ่น พระราชาองค์หนึ่ง (ข้าพเจ้า
 เสียใจจำนามไม่ได้) ได้ออกพระราชบัญญัติเรื่องชื่อแซ่หลายร้อยมีมาแล้ว
 และยังมีอีกคือรัสเซีย (ซอบกต นึกถึงญี่ปุ่นเลยเล่นไปหารัสเซีย)
 เมื่อสองร้อยปีเศษมานี้เอง พระเจ้าปีเตอร์ที่ ๑ ได้ออกพระราชบัญญัติ
 ให้คนใช้ชื่อแซ่ เท่านั้นที่พอจะให้เห็นได้แล้วว่า ถึงอย่างไร ๆ ก็ดี เรา
 คงจะไม่เป็นประเทศที่หนึ่งที่จะได้มีพระราชบัญญัติเรื่องชื่อแซ่

ข้าพเจ้าได้ชี้แจงในเรื่องนี้มาแล้ว โดยความเห็นของข้าพเจ้าเอง เห็นว่าโดยสังเขป แต่บางทีจะมีผู้เห็นว่ามากเกินไป ถ้าเช่นนั้นก็ขอ อภัยเสียครั้งหนึ่งเถิด ตามที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นแต่ความเห็นของเอกชน (คือข้าพเจ้า) ถ้าผู้อื่นเห็นชอบด้วยข้าพเจ้าก็ดี แม้ไม่เห็นด้วยก็เป็น เกราะหรัยของข้าพเจ้าเท่านั้น

สุกรีพ

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ก่อนแล

ลำดับวงศ์พระยาศรีอโณได้เสวยราชสมบัติในล้านนาไทยตั้งแต่ลาจะ ศักราชมาถึงขุนเจืองได้ ๓๒ เช่นราชวงศ์แล้วแล ตั้งแต่จุลศักราชได้ ๕๒๔ ทั่วขุนเมืองทอยลาวเงินเรืองกินได้ ๒๒ ปี พัลลวเซิงกินได้ ๑๑ ปี ทาย ลาวเมิงกินแทน ๒๒ ปี ทาย ลาวเมิงกินแทน ๑๔ ปี ถึงปีปัตเสตเคือนเจ็ด แรม ๔ ค่ำ วันอาทิตย์ยามพาครุ่งฤกษ์ ๘ ทั่ว พระยามังรายเกิดปีนั้น ศักราชได้ ๖๐๐ พระยาลาวเมองอันเป็นบิดามังรายเสวยราชสมบัตินานได้ ๔๐ ปี ถึงปีกัศเมตศักราช ๖๒๑ ทั่วลาวเมองตาย พระยามังรายกินแทนปีนั้น ลูรนั้น ๓ ปี ถึงปีเต้าสง้าศักราช ๖๒๓ พระยามังรายไปสร้างเวียงเชียงราย ลูรนั้น ๒ ปี ถึงปีปัตยัมมังรายไปสร้างเวียงเมืองฝาง ลูรนั้น ๒ ปี ถึงปีกาน เล็ดศักราช ๖๓๖ ทั่วไปเอาเมืองลำภูญ ลูรนั้น ๗ ปี ถึงปีปลงไสได้เมือง ลำภูญ ลูรนั้นได้ ๑ ปี ๆ ระบายเล็ดศักราช ๖๔๐ ได้สร้างเวียงกุมกาม ลูรนั้น ๓ ปี ถึงปีกัศเข้าไปเมืองหงษาวดี ไถ่นางปายโคศักราช ๖๔๑ ทั่ว ลูรนั้นไปเมืองวางวะ ได้ช้างฆ้องมาไว้เชียงแสน ลูรนั้น ๖ ปี ถึงปีระวาย

สันศักราช ๖๕๘ ทัวเดือน ๗ เพงเมงวันพฤหัสบดีฤกษ์ ๘ ทัว ยามแตร
 รุ่งสร้างเวียงเชียงใหม่เปนไชยภูมิ ศักราช ๖๗๑ ทัวบี๊กักเล้าพระยากำฟู
 เกิดแล ศักราช ๗๔๖ ทัวบี๊กบใจท้าวท่อนาแทนอายุได้ ๕๐ ปีตาย
 ท้าวแสนเมืองมาแทนบั้น ให้หมื่นยี่ซุ่นมากินเชียงแสน ศักราช ๗๕๑
 ทัวบี๊กักไสเดือน ๘ ออก ๕ ค่ำ วันอังคาร พระยาสามปรางแม่ในเกิด
 ศักราช ๗๖๓ ปีรวงโสพระยาแสนเมืองมาตาย ศักราช ๗๖๔ ปีเตาสง่า
 ท้าวสามปรางแม่ในกินเมืองแทน ลุนั้น ๓ ปี ถึงบี๊กับเล้าศักราช ๗๖๗
 ห้อลงมากตักเมืองลานนา พระมหาศิริวังโสคอนแทนออกถือความเมือง
 พร้อมท้าวสามปรางแม่ใน แต่งหื้อฟ้าผ่าหื้อกรรมหื้อพ่ายหนีเสียแล้ว ท้าว
 สามปรางแม่ในยินดีก็กระทำมูรธาภิเศกเจ้าศิริวังโสให้เป็นราชครูเอกอน
 แทนหื้อเปันทาน แดแต่งหมื่นพลาวคำมากินเชียงแสน ศักราชได้ ๘๐๔
 ทัวปีเตาเล็กเสนามาคยปลงท้าวปรางมาอยู่เมืองฝาง เอาท้าวลกกินเมืองแทน
 ใส่ชื่อว่าคิโลกราช ศักราช ๘๐๘ ปีระวายยี่ท้าวสามปรางตาย ศักราช ๘๐๘
 ทัวเจ้ายอกเชียงรายเกิด เช่นนหื้อหมื่นช้างน้อยกินเชียงแสน ศักราชได้
 ๘๔๔ ทัวปีเมืองเม็คคิโลกราชมีอายุได้ ๗๔ ปีตาย เจ้ายอกกินแทนบั้น
 หื้อหมื่นงัวมากินเชียงแสน ลุนั้น ๘ ปี ถึงบี๊กับม้า ศักราช ๘๕๗ เอา
 พระยายอกไปไว้เมืองสมาค เอาพระเมืองแก้วกินแทนใส่ชื่อว่าสุทธาราช
 ศักราช ๘๕๕ ปีเมืองโสพระเมืองแก้วมาเชียงแสน คินเมื่อเชียงใหม่นั้น
 เนาได้มาเอาเมืองลครกับนั้น พระเมืองแก้วหื้อหมื่นมดกีนเมืองเชียงแสน
 ศักราช ๘๘๗ ทัวบี๊กับเจ้าพระเมืองแก้วกินชนม่ารากเมื่อตายบั้น พระ
 เมืองเกษกินได้ ๑๓ ปี ถึงปีเสกศักราช ๙๐๐ ปลงพระเมืองเกษไปอยู่เมือง
 ขอยเอาท้าวชายกินเมืองแทนบั้นแล พระยาสุทศันกินเชียงแสน ศักราช

๕๐๕ ทวีปิกำเฒ่าเสนาอำมาตย์ฆ่าท้าวชายเสีย ข้าเฝ้าพระเมืองเกษกีนแทน
 ได้ ๒ ปี เขาก็ฆ่าเสีย ศักราชได้ ๕๐๘ ทวีปี่ระวายเป็นไปเฝ้าพระเจ้าอุโย
 วราชล้านช้างมากขึ้นได้ ๓ ปี คั้นเมื่อเมืองล้านช้างตั้งเก่า เช่นนั้นหื้อหมื่น
 ทักขินกีนเชียงแสน ศักราชได้ ๕๑๓ ทวีปี่ระวายไ้เสนาอำมาตย์ไปเฝ้าท้าว
 แม่กูอันเป็นราชวงษา อยู่เมืองนายมากขึ้นแทน หื้อพระยาคำหมื่นกีนเชียงแสน
 ศักราช ๕๑๕ ทวี ปี่ เมืองไสเคื่อน ๗ เจ้าเมืองอวสานสวามังทรายอยู่เมือง
 หงษามาปราบ เอาเมืองฝ่ายฟ้าล้านนา ได้เมืองเชียงใหม่แล้วลวกละเอา
 พระยามลเชียงแสน หนีตกเมืองแสนท้าวฟ้าไ้ที่เมืองข้าเอาบี่ลุนั้นไ้แล้ว
 เจ้าระวะมังทราก็ให้ท้าวแม่กูกีนเมืองตั้งเก่า ลุนั้นไ้ ๕ ปี ถึงปีกาบสี่
 ศักราชได้ ๕๒๖ ทวี ท้าวแม่กูพื้นเจ้าเมืองระวะมาการเอาไ้แล้วเอาเมื่อ
 หงษาไ้นางราชเทวีกีนเมืองแทน ลุนั้น ๖ ปี ถึงปีระวายยี่เยียวตกเมือง
 เชียงใหม่ เข้าแพงหมื่นหน้า ๕๐ เงินไ้ ๓ ปีจึงถูกแล ศักราชได้ ๕๓๐ ปี
 บี่ก็เจ้าระวะมังทราก็ไปเอาเมืองไ้ไ้คั้นนั้น ศักราชได้ ๕๓๔ ทวีปี่เภาสันไป
 ศีกหนองหาร ศักราช ๕๓๕ ทวีปี่เมืองไสเกิดดาวกวั้นศักราช ๕๔๐ ปีเปก
 ยี่มหาราชเทวีสุรคทจกุนั้น เช่นนั้นข้าหื้อเจ้าคำหมื่นมากขึ้นเชียงแสน ศักราช
 ๕๔๑ ทวีปี่กักเฒ่าฟ้าสาวคักมังทรายี่มธรรามังค้อยมากขึ้นแทน เช่นนั้นพระยา
 ละพูนกีนเชียงแสน ไปเสียเมืองไ้ไ้นางพระยาคีน ๓ ปีกลับไปกีนเมือง
 ปาย เชียงใหม่ให้พระยาหัวเคียนกีนเชียงแสน ศักราช ๕๔๓ ปีลวงไ้
 เคื่อนห้าแรม ๒ ถ้าเจ้าระวะมังทรายี่มธรรค หนองผักหลานมังทรากินลูกขึ้น
 แทนเมืองหงษา ศักราช ๕๔๗ ปีกับเจ้าเชียงใหม่ไปรบเมืองไ้เสียันทะ
 กวยต่อบ่ไ้ ศักราช ๕๕๔ ปีเภาสี่อุปราชไปเมืองไ้รบพระนเรศน์
 ปางนั้นล้านเจ็กแสนเช่นนั้นลูกพระเจ้าสาวคักมังกีนเชียงแสน ศักราช ๕๕๗

ตัวบีกับเม็กพระเจ้าล้านช้างมาค้าพระยาน่านหื้อเป็นพระเจ้าล้านนาบ่ได้พากันตกลงช้าง ศักราช ๔๖๐ ตัวบีเปกเล็ดลาวหนีเสียเมืองมอक्तเชียงใหม่นีตกล้านช้าง เขาได้มาตกศึกเชียงใหม่ก็ในปีนั้นแล

ศักราชได้ ๔๖๒ ตัวบีก็ใจเชียงรายนาคกมาตกเชียงรายน ศักราชได้ ๔๖๓ ตัวบีรวงเข้าออกยารามเคโซมากินเชียงแสนแล

ศักราชได้ ๔๗๖ ตัวฟ้าสุทโธธรรมราชมาปราบลานนาได้แล้ว แต่งพระยาฉนวนงษ์กินเมืองเชียงรายน สร้างวัดจันทโลกไว้กินนานได้ปีตายแล ศักราชได้ ๑๐๐๖ มกัษเทเมากินนานได้ ๘ ปีตายแล ศักราชได้ ๑๐๑๔ ตัวฟ้าเชียงทองมากินได้ ๙ ปีตายแล ศักราชได้ ๑๐๒๓ ตัวเมืองโรมากินกินนานค่ายไปกินเมืองน่านแล ถึงศักราชได้ ๑๐๒๖ ฟ้าเมืองแคนมากินนานได้ ๒๐ ปีตาย ถึงศักราชได้ ๑๐๔๓ ตัวพระยาไชยคอนมากินนาน ๓ ปี ถึงศักราชได้ ๑๐๔๖ ตัวเอาหอชัยมากินนาน ๑๑ ปี เอาไปเสียเมืองเชียงใหม ถึงศักราชได้ ๑๐๕๖ ตัวพระยาเมืองน้อยมากินนานได้ ๕ ปี ถึงศักราช ๑๐๗๕ ตัวพลเพ็กมากินเป็นเมี้ยวห่วนั่งเชียงแสนกินเมืองเชียงรายนานได้ ๓๑ ปี ถึงศักราชได้ ๑๑๐๓ ตัวมะละมะรักกินนานได้ ๖ ปี ศักราชได้ ๑๑๐๐ ตัวฟ้าะกินนานได้ ๒ ปี เค้าเสียแล้วจะปลงหื้อทนต์ลนกิน ศักราชได้ ๑๑๑๘ ตัวท้าวคำปลิวกินนานได้ ๑๑ ปี ศักราชได้ ๑๑๒๘ ตัวพื้นหนีไปหัวเสีย ศักราชได้ ๑๑๓๐ ตัวท้าวลาตกินนานได้ ๗ ปี ได้พ่ายเขาไต่ไปอยู่เมืองเชียงตุงวันนั้นแล จากัษยราชวงศ์ตระกูลอันกินเมืองเชียงรายนอันเป็นเมี้ยวห่วนมีฉนั้นแล อะสงวอะรวคฟ้าเมืองแคนมหากระษัตริย์เจ้าปลงพระราชทานมีฉนั้นแล ชันคำ พานทอง ๒ ใบ ออบเมี่ยงคำ ๒ กลม น้ำตันคำ เทพสิงห์คำ ตันปูนคำ อับนวกคำ ทลับสี่ฝัง

คาบคำคำผักคำ พลงวงแวนคำ แคนแคนลายคำ กุบช้าง กุบละแอ ๒ ใบ
หมวกกอง ๗ ลา ช้าง ๒ ช้างมีอันฉนั้น

ตกเช่นเจ้าหอชัย เจียวกคำ ตันปนคำ อับนวกคำ กลม น้ำตันคำ
อุบเมียงคำ คาบคำคำผักคำ เทพยสิงห์คำ พลงวงแวนลายมีฉนั้นแล

ตกมาเช่นพลทเกศ ชันคำน้ำหนักมี ๒๖๒๘ ประตะตันปนคำน้ำ
หนักมี ๕๐๐ กล่า น้ำตันคำน้ำหนักมี ๔๓๐ อับนวกคำ อุบเมียงคำน้ำ
หนัก ๔๘๐ ม้าอานคำ เจียงเงินหนัก ๕๗๐ พลงวงช้างจิกคำ คาบคำคำ
ผักคำ ร่มยี่ประคับค้วยแก้ว และกูปละแอจิกคำ กองจุมคำเปนของราชยศแล

เมืองเชียงรายมี ๓๒ พันนา ในนี้กระษัตราเจ้าแสนชัย ๔ พันนา
สี่ทองนา ๑ กู้เจ้า ๑ บางคอกคำ ๑ บางทะปุง ๑ พันนา ขวา ๑
ทะปา ๑ แจ้เสียง ๑ แจ้ลงน้อย ๑ แม่ลงพระเจ้าใส่ชุมพลอมกว้าน ๔
ค่อ ทั้งกะพันนาม้า ๓ ค่อน ๓ พันนา แดนาแท้ม ๑ ทางวคอนหลวง ๑
คอนน้อย ๑

หมู่เท ๑๘ ชื่อว่า พวกกอง ๑ คาบเงิน ๑ คาบคำ ๑ กงคำ ๑
ธนู ร่มแขก ๑ บัว ๑ น้ำ ๑ หื้อนารางผู้กินเมืองใส ๑๘ ในนี้
เชียงรายน้อย ๑ ช้า ๑ อาน ๑ แฉหน้าห้าหัว ๑ ผิยน ๑ น้ำกาง
ชะธาเชียงยอ ๑ บางชัน ๑ ช้า ๑ เขียง ๑ ลาแมม ๑ หวาย ๑
กอกละลอกแซง ๑ เกาทางช้างค้อง ๑ ปลาแม่ ๑ แฉหาค ๑ พระมหา-
ธรรมเจ้าหื้อเมืองคำคาบคำคำผักคำ กุบย้าคำมีฉนั้นแล

ศักราช ๑๐๑๘ ทวยยังมีแมน ๕ คนพี่น้อง พี่นทอในลูกแก่
เมืองแมนลงมา เขาทั้งหลายว่าเราทั้งหลายก็ควรเข้าไปไหว้ซาเจ้าฟ้าหลวง
เมืองแทนอันเปนเจ้าแก่เชียงราย เหตุว่าเปนพระยาเชื้อลือเชื้อแมน ว่าช้า

ทั้งหลายยังจักได้เป็นข้าพระมหากษัตริย์เจ้าเมืองคำอ้งวะทั้งอัน ขอเจ้าฟ้าหลวงเมืองเชียงรายได้เข้าเมืองกราบพิทูลมหาราชเจ้า จึงปลงการณาทานสั่งว่า บ้านโคเมืองโคอันหาท้าวพระยาบ่อได้หื้อเจ้าฟ้าหลวงเมืองแคนได้แนบนำเอาเขาทั้งหลายไปกิน อมินต่อเจ้าส่งมามีฉนั้น ผู้หนึ่งหื้อไปกินเมืองพลั่ว ผู้หนึ่งหื้อไปกินเมืองพาน ผู้หนึ่งหื้อไปกินเมืองเทือง ผู้หนึ่งหื้อไปกินเมืองล่อ มหาราชเจ้าปลงราชมิ่งทอเจ้าว่าในแมน ๕ ตัวมานี้หื้อได้เอาราชการ พระองค์เราเป็นแลกทับกองเมืองเชียงรายได้ ฟ้าหลวงเมืองแคนอมิงทอเจ้าปลงการณาทานส่งมามีฉนั้นแล ฟ้าหลวงเมืองแคนจึงปลงทอเงินหื้อเป็นเมืองละอันน้ำหนักมี ๑๑๐ มีฉนั้นแล ทักราชได้ ๔๗๖ ตัวฟ้าสุทโรมาปราบเสนาหา คำอันเป็นเชื้อเมืองเชียงรายได้มอญก็เอาเมื่อเสียเมืองคำ เจ้าทอมอญไว้คำพ่อเมืองทั้ง ๔ พ่อคำชื่อว่าแสนกลาง พ่อเมือง ๑ แสนกลางบ้านพ่อเมือง ๑ ชื่อว่าแสนนาหลังพ่อเมือง ๑ แล

ทักราชได้ ๑๑๐๐ ตัวฟ้าสุทโรธรรมราชาเจ้าจะหื้อฟ้าหลวงเมืองแมนมากินเมืองเชียงรายได้ เฌงเช่นฟ้าแคนไปแล้ว ลูกชื่อว่าเจ้าคอนไชยเข้าเมืองกราบพิทูล ทักราชได้ ๑๑๐๑ ตัวก็ปลงหื้อเจ้าไชย ไปแล้วจึงมาถึงเจ้าหน่อช้ายอันเป็นน้องเข้าเมืองกราบพิทูลในบั้นนี้ ทักราชได้ ๑๐๓๗ ตัวจักได้ทานเมืองเชียงรายได้หน่อช้ายกินเมืองแทนฟัวนั้นแล มาถึงทักราชได้ ๑๐๖๒ ตัวมิ่งทอเจ้าก็มาปลงทานหื้อไปเป็นเมียวห้วนแต่งเมืองเชียงแสนวันนั้น ทักราชได้ ๑๐๖๖ ตัวเฌงเช่นเจ้าหน่อช้ายไปวันนั้นแล เชียงใหม่จึงแต่งพระยาเมืองน้อยมาอยู่รักษาเมืองเชียงรายได้ มาทักราชถึงอมิงทอเจ้าก็ปลงทานเมืองไว้ มากินเมืองเชียงรายได้มาทั้งคุ้มปากก ทักราช

ได้ ๑๐๗๓ ทัวมึงทอเจ้าก็กรุดนาทานได้ไปเป็นเมียหวุ่นแตงเชียงแสนท่าน
ชื่อว่า มังพลระเกก ศักราชได้ ๑๑๐๒ ถึงเลียงเป็นมังพลระเกกไปลูก
เข้าเมื่อไหวษา ศักราชได้ ๑๑๐๔ ทัวกินเมืองเชียงรายแทนพ่อ ชื่อว่า
พลนะรักษหือทัวคามเช่นพ่อแต่ไ้มีฉันแต่ เลียงเช่นพลนะรักษไป
แล้ว ลูกชื่อว่าเจ้าหน่อเมืองเข้าเมื่อกราบพิทูล เจ้าก็ได้ทานเมืองเชียงราย
ถึงเก่า ศักราชได้ ๑๑๒๑ ทัวจึงมานั่งเมืองเชียงรายตั้งคุ้มทำหนองเงิน
วันนั้นแล ศักราชได้ ๑๑๒๘ ทัวพินหนีไปหัวเสีย ถึงศักราชได้ ๑๑๓๐
ทัว อมึงทอเจ้าก็ปลงทานหือท้าวเพ็คกิน ถึงศักราชได้ ๑๑๓๗ ทัว
ท่ายเขาได้ไปอยู่เชียงทงวันนั้นแล จากัวยราชวงษาผู้กินเมืองเชียงรายวัน
ลอคแล้วมีเท่านี้แล

จากัวยแดนที่เมืองเชียงรายทั้งมอญทางวันตอผาเหลวคอยแดง ได้
สันคอยข้างลงจับห้วยไกรผาโคมแม่ลาว ล่องแม่ลาวมาขึ้นโคกหญ้าไทรจับ
บ้ำหัก หลวงหัวทุ่งปงล่องลงตามแม่น้ำจับสบแม่แรกจับทิวบ้ำกั้วบี
ขึ้นม่อน จอมเทียงไ้ก่อนหน่อเงิน จับม่อนบ้ำชายลงจับขุนห้วยปลดออก
กั้วบาง ไ้สันฟ้าเหลื่องลงบ้านปึงหลิงหลวงจับหัวคอยเหล็กกั้วแพน ขึ้น
คอยคำม่อนหมากหินไปตามแป่ก่อเทำรอกกั้วม่วงลงจับขุนห้วยคาษาจับ
วัดพระเจ้าคนงม ลงจับวังทงจับสบห้วยลานกองหินจับแป่กั้ววางไปตาม
แป่ก่อเทำรอกคอยวงคามเจคัยพระมังรายแต่ไ้มีฉันแต่

เขาบ้องมหกตฉัตร มี ๗ ต่อ พื่อนหลวงในเนื้อ ๕๒ พื่อน
หอยในเนื้อ ๒๒ รศ อัมมาในเนื้อ ๑๕๐ ลินไชย จาในเนื้อ ๒๒ ทรา
ในเนื้อ ๑๐๐ มอวางในเนื้อ ๒๒ คำหุยในเนื้อ ๒๔ ยากฝักต่างขอ
กำพร้าวแป่นท็อกมีเงิน ๖๐ คำ ๖๐ มาคี่แป่นคอกไม้คำ ๖ คอก ไม้เงิน

๖ คอก แจกเงิน ๑ เข้าถวายฉลิตเมืองเชียงรายมีฉันทแล ทนจักจา
 ค่ายพ่อเมืองเชียงรายก่อนแล พ่อเมืองเชียงรายผู้เฒ่าชื่อว่าแสนช้าง เลี้ยง
 เซ่นไปลูกแทนชื่อว่าแสนมนตรี เลี้ยงเซ่นไปลูกแทนชื่อว่าแสนไชยสง
 นากลางเมือง เลี้ยงเซ่นไปลูกแทนชื่อว่าแสนการ เลี้ยงเซ่นไปลูกแทนชื่อ
 ว่าแสนสระไมตรี เลี้ยงเซ่นไปลูกแทนชื่อว่าแสนทิพนมนตรี แลเกี่ยว
 ตามรีตเจ้าบวราภกับเมืองเชียงรายสืบตาม ตามมาแต่เมืองฟ้าสุโร
 ธรรมราชเจ้า อันเปนจกกายเมืองเชียงรายผู้ ๑ ลูกน้อง ๒ คนเลี้ยงเข้า
 เกือน ๕๐,๐๐๐ เปี้ย ๘๐๐ คนมี ๆ หือชาครัน ๓ ปีแล้ว ผู้ใหม่
 มาเปลี่ยนให้ส่งเข้าหือกันมีคังจกกายหะมลักบ้อมีสักเทือ การต้อนรับจัก
 กายมีเงิน ๕๐ ผ้าผืน ๑ เสื้อผ้าสุตรหลัง ๑ หมอนนอนลูก ๑ แบ่งเรือน
 หืออยู่อับคนมีเป็นพี่แล้ว คังเมืองเชียงรายป่วยจะเป็นเอนรังทับกองกับ
 เมืองเชียงแสน ให้หล่อเข้าหลวงไมค้ำเลี้ยงอันส่วนมังสามคำเชือกกับเมือง
 เชียงแสนก็บ้อมีสักเพื่อ เสนคนอมุทากับเมืองเชียงราย แต่เมื่อฟ้าสุโร
 ธรรมราชเจ้า ๓ เจ้ามี่ ๗๐ เปนรีตกับเมืองเชียงรายหากมีฉันทแล ครัน
 มหากระษัตริย์เจ้าชั้นนั่งแท่นแก้วหอแสงเมื่อใด ก็ปลงน้าราชสัจจากกลาง
 สนามเมืองเชียงรายทุกตนทุกองค์ ในศักราช ๑๐๕๕ ตัวพระมหากระษัตริย์
 ชั้นนั่งแท่นแก้วหอแสง แดมก็ปลงราชน้าสัจจากได้รับกลางสนามเมือง
 เชียงรายคังเก่ามีฉันทแลนั้นแล ศักราชได้ ๑๐๑๘ ตัวรีตเบาราดเมือง
 เชียงรายแต่เซ่นฟ้าเมืองแตนแลหน่อชายนการ ลูกเล่นอสงอระวัก็มี
 คาบคำคำผักคำ อูบเมียงคำ เจียคคำ กลองซุม ช้างพลวงคำ ม้าอานคำ
 ฉัตรเหลืองให้สรวพทั้งมอญแล้วในเงิน ๑๐,๐๐๐ มีเท่านั้นแล

พระยาประชาภิจักรจักร

จดหมายเหตุประพาศต้น

จดหมายฉบับที่ ๓

เมืองราชบุรี

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๓

ถึงพ่อประคิษฐ

วันนี้ฉันเหนื่อยเหลือทน ไม่ได้คิดว่าจะได้เขียนจดหมายฉบับนี้
ทั้งใจว่าจะนอน แต่เหตุใดไม่ทราบนอนไม่หลับ มากคิดขึ้นได้ว่า พรุ่งนี้
จะตามเสกจึงลงไปเมืองสมุทสงคราม อยู่ห่างทางรถไฟจะส่งจดหมายมาถึง
พ่อประคิษฐยาก จึงลุกขึ้นนั่งเขียนจดหมายฉบับนี้ในเวลาเห็นจะราวสัก
๒ ยาม ถ้าเขียนวิปลาคคลากเคลื่อนอย่างไบบ้าง ขออภัยโทษเด็กอย่า
ถือเลย

ในจดหมายฉบับก่อน ได้บอกข่าวตามเสกจมาถึงวัดโชติทายการาม
ครั้น ณ วันที่ ๑๗ เวลาเช้า ออกกระบวนเสด็จจากที่ประทับแรมมาถึง
เมืองราชบุรีราวเวลาเที่ยง จอดเรือพระที่นั่งประทับที่หน้าบ้านเทศา พอ
จอดเรือแพกันเรียบร้อย ได้ข่าวว่ารับสั่งให้เตรียมรถไฟพิเศษ จะเสด็จ
ไหนในบ่ายวันนั้นไม่ทราบ ฉันจึงไปฟังราชการ ได้รับคำสั่งว่าให้ไปตาม
เสด็จด้วย แต่ก็ยังไม่ทราบว่าเสด็จไปไหน จนกระทั่งออกรถไฟแล่น
ลงไปข้างใต้ จึงเข้าใจว่าเห็นจะเสด็จเมืองเพชรบุรี นั่งไปสักครู่หนึ่ง

ก็ได้ทราบความสมจริงถึงคาดว่าจะเสด็จเมืองเพชรบุรี จู่ไปไม่ให้ผู้ใดทราบ ด้วยมีพระราชประสงค์จะใคร่ทอดพระเนตรเห็นบ้านเมืองในเวลาเป็นปกติ ไม่ได้จัดการตระเตรียมอย่างหนึ่งอย่างใดไว้รับเสด็จ แต่อย่างไรเมื่อรถไฟถึงสะเตชันบ้านปากท่อ หยุดหลักรถเมืองเพชร พบเจ้าพระยาสุรพันธ์ยืน ยืนคอยรับเสด็จอยู่ที่สะเตชัน คุณเป็นที่ปลาบใจกันมาก ด้วยการที่จะเสด็จ ก็สั่งกันเป็นปัจจุบันทันด่วน และได้กำชับเจ้าพนักงานรถไฟมิให้บอกไป เมืองเพชรว่าจะเสด็จ เหตุใดความจึงรู้ไปถึงเจ้าพระยาสุรพันธ์ล่วงหน้ามา รับเสด็จอยู่ได้ถึงครึ่งทาง มีรับสั่งซักไซ้ไต่ความจากเจ้าพระยาสุรพันธ์ กราบทูลว่า บ่าวมาอยู่ที่สะเตชันรถไฟ ได้ทราบจากนายสะเตชันว่า ได้รับโทรเลขส่งไปจากเมืองราชบุรี ว่าจะมีรถไฟพิเศษไปเมืองเพชรบุรีใน บ่ายวันนั้น บ่าวจึงไปบอกเจ้าพระยาสุรพันธ์ ๆ ทราบอยู่แล้วว่า จะเสด็จ ถึงเมืองราชบุรีในวันนั้น จึงนึกว่ารถไฟพิเศษนี้คงจะเกี่ยวกับการเสด็จ สักอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงรีบขึ้นรถบ้ายมาจากเมืองเพชร คาดว่าถ้าไม่พบ เสด็จในรถไฟพิเศษ ก็จะเลยมาเฝ้าฟังราชการที่เมืองราชบุรี มิได้สั่งให้ ตระเตรียมการรับเสด็จไว้อย่างใดอย่างหนึ่งที่เมืองเพชร ไต่ความถึงนี้ คุณ สมกับกิริยาเจ้าพระยาสุรพันธ์ เมื่อได้ทราบว่าจะเสด็จเมืองเพชรจริง ๆ คุณ ท่านตกใจจนวายจะไปโทรเลขสั่งโน่นสั่งนี่จนต้องกุมทัว และเจ้าพนักงาน โทรเลขได้รับคำสั่งมิให้ส่งโทรเลขของเจ้าพระยาสุรพันธ์ และมีให้บอก ข้าราชการล่วงหน้าไปเมืองเพชรบุรีเป็นอันขาด เมื่อไปถึงเมืองเพชรบุรี สังเกตดูก็เห็นได้ว่า ไม่มีใครรู้ว่าจะเสด็จจริง ผู้คนเป็นปกติตามธรรมเนียมเมือง ต่อทรงพระดำเนินไปตามถนนเป็นนาน เจ้าเมืองกรมการจึง วิ่งกระหึกระหอบมาที่ละคนสองคน ใส่เสื้อกลางทางบ้าง สรวมตลกทำ

ทันบ้าง มาแต่ถ้วยสะลิบเปอร์บ้าง วีนกันไขว่ไปทั้งเมือง ดูก็สนุกที่
ประทับเสวยที่เมืองเพชรแล้ว เสด็จจรดไฟพิเศษกลับมาแรมเมืองราชบุรี

วันที่ ๑๘ กรกฎาคม วันนี้อย่างไรเป็นวันกำหนดบวชนาคบุตร
พระแสนทองฟ้า เวลาเช้าเสด็จประพาสตลาดแล้วเลยเสด็จไปทอดพระ-
เนตรแห่บวชนาคที่วัดสังฆารม การแห่ก็แห่อย่างนาคราชภูร มีกลอง
ยาวเคาะตีตามแบบที่เคยเห็นกัน ถ้าจะว่าก็ไม่น่าสนุก แต่บังเอิญในเวลา
เคาะตีอยู่ในลานวัด มีบ้านคน ๑ ซึ่งพระเลี้ยงไว้ในวัดออกสนุกขึ้นมา
อย่างไร กรากออกมาช่วยรำ ใครจะห้ามก็ไม่ฟัง เจ้าพนักงานจะไปจับกุม
ก็มีรับสั่งว่า ช่างมันเถิด อ้ายบ้านรำไปรำมาประเดี๋ยวแลบสิ้นหลอกแล้วก็
เดินออกไปเสียจากวัด ใครจะไปเรียกให้มารำอีกก็ไม่รำ

เวลาบ่ายวันนั้นทรงเรือมาด ๔ แจว หรือไฟเล็กลากล่องน้ำไป
ประพาสในแม่น้ำอ้อม เรือลำเดียวอยู่ข้างจะยักเยียด จึงมีพระราชประสงค์
จะหาซื้อเรือ ๔ แจว สำหรับตามเรือมาดพระที่นั่งสักลำ ๑ ช่วยกันเสาะหา
ไปตามทาง ไปเห็นที่บ้านแห่ง ๑ จึงแวะเข้าไปถามซื้อ ได้ความว่าเป็น
เรือของกำนันเหม็น แต่เป็นเรือชำรุดหาได้ซื้อไม่ ที่เรียกว่ากำนันเหม็นนั้น
ที่จริงแจะซื้อไว้ก็ไม่ทราบ แต่บ้านเรือนของแกเหม็นเต็มที จึงสมมติ
กันว่าแกควรจะซื้อเหม็น ข้อนั้นเห็นเป็นคติควรระวังอย่าให้บ้านเรือน
สกปรก ถ้าเสด็จประพาสไปแวะพบ จะได้สมมติชื่อว่าหลวงเหม็นพระ
เหม็นอะไรก็จะเป็นได้ ไปจนถึงวัดเพลง - จึงซื้อเรือมาดปะทุน ๔ แจว
ได้ลำ ๑ พระราชทานชื่อว่าเรือต้น ได้ยินรับสั่งถามให้แปลกันว่าเรือต้น
แปลว่าอะไร บางท่านแปลว่าเรือเครื่องต้น บางท่านแปลว่าเรือทรง
อย่างว่า ทรงเรือต้นงามเจิดฉาย ดังนี้ แต่บางท่านก็แปลเอาต้น ๆ ว่า

หลวงนายศักดิ์เป็นคนคุมเครื่องมหาเศวตฉัตรตามเสด็จ หลวงนายศักดิ์ชื่ออัน
รับสั่งเรียกว่า ทาอัน ทาอันเสมอ คำว่าเรือต้นก็จะแปลว่า เรือทาอัน
นั่นเอง แปลชื่อเรือต้นกันเป็นหลายอย่างทั้งนี้ อย่างไรก็ตามดูจันก็ไม่ทราบ
แน่ แต่เพราะเรื่องแปลชื่อเรือต้นนี้เป็นของโจทก์กันมากในเวลาตามเสด็จ
คราวนั้น จึงได้เลยเรียกการเสด็จครั้งนี้ว่าประพาศกัน เป็นที่เข้าใจกัน
ต่อมา วันนั้นเสด็จกลับมาถึงเมืองราชบุรีเกือบยาม ๑ ทุ่มต้องทวนน้ำ ๆ
เชียวมาก

วันที่ ๑๙ เสด็จเรือมาแฉะประพาศทุ่งทางฝั่งตะวันออก จันไม่ได้
ไปตามเสด็จ ต่อเวลาจึงไปที่พลับพลา ได้ยินโจทก์กันเป็นอันหาขึ้น
อย่าง ๑ ว่า ในเมืองไทยทุกวันนี้ก็มีรถไฟไปมาได้รวดเร็ว ถ้าจะไปเที่ยว
กันในทางรถไฟสักวันหนึ่งสองวันไม่มีอะไรไปเลย มีแต่เงินติดกระเป๋าไป
อย่างผู้ดี ๆ เช่นนี้ จะไปเที่ยวได้หรือไม่ บางคนว่าไปได้ บางคนว่าไม่ได้
ชักข้อข้องยี้ไม่มีอะไรที่พิศเป็นต้น ความทั้งนี้ทราบถึงพระกรรม์ จึงตก
ลงว่าควรจะทำลองดูให้เห็นจริงในเที่ยวนี้ พรุ่งนี้จะเสด็จที่แห่งใดแห่ง
หนึ่งด้วยรถไฟแล้วและกลับทางเรือจนถึงพลับพลาแรม ไม่มีอันใดไป
นอกจากเงิน ลองดูที่จะมีติดช้อยอย่างใดบ้าง จันได้รับคำสั่งให้ไปตามเสด็จ
ด้วย มานึกดูก็ชอบกลถ้าเป็นคนเลวจะชักข้อข้องอันใดมี เที่ยวซื้อเข้าแกง
ตามตลาดหรือเที่ยวขอเขากิน และถ้ากลับมาไม่ได้ก็เที่ยวอาไศรยนอนตาม
วัด เขาเที่ยวกันเช่นนั้นลงไป แค่นี้ท่านเป็นเจ้าเป็นนายเป็นผู้ลากมากดี
ซึ่งรังเกียจกับเจ้าของกินที่เขาวางเรขายไว้ตามร้าน และจะไปหาที่พัก
อาไศรยให้สมควรก็เป็นการยากที่จะหาได้ แต่อย่างไรกันก็จะเห็นใน
พรุ่งนี้

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม เสกัจจาไศยรตไฟบ้ายที่จะไปกรุงเทพ ฯ ที่ใช้คำว่าเสกัจจาไศยในที่นี่ เพราะเสกัจรตไฟชั้นที่ ๓ ปะปนไปกับ ราชฎเพื่อจะทรงทราบว่าราชฎอาไศยไปมากน้อยอย่างไร เจ้าพนักงาน รตไฟก็เหลือคี่ มีอัทธยาไศยรู้พระราชประสงค์ ที่จริงเกรงจักว่าใคร เป็นใครแทบทุกคน แต่เกล้งทำเฉย มาเรียกตึกตรวจพวกเราเหมือนกับ ราชฎทั้งปวง ทำให้ผิดกันอย่างไร ต่อผู้ใดสังเกตจริง ๆ จึงจะ พอเห็นได้ว่าหน้าแกออกจะซีด ๆ มือไม้สั้นยู่บ้างเล็กน้อย

เรื่องทดลองเดินทางด้วยไม่มีอะไร นอกจากเงินตามที่ได้ปฤชษากัน เมื่อคืนนั้นนั้น เป็นทดลองว่าจะเสกัจรตไฟรตลงที่โพธารามหาเสวยเย็นที่นั้น แล้วจะหาเรือล่องกลับลงมาเมืองราชบุรี ได้แบ่งหน้าที่ผู้ที่เป็นพนักงาน พาหะพวก ๑ พนักงานครัวพวก ๑ ต่างมีหน้าที่ ๆ จะต้องจัดทำ การที่เกี่ยวข้องแพนกนั้น ๆ ให้ตลอดไป

รตไฟไปวันนี้ไม่สะดวกด้วยน้ำพัดสพานที่บ้านกล้วยเซไป รตไฟข้าม ไม่ได้ ต้องไปหยุดรตลงเดินไต่ทางไปขึ้นรตพ่วงใหม่ฝากสพานข้างโน้น ฝนก็ตกออกจะลำบากบ้างเล็กน้อย แต่ก็มีประโยชน์อยู่บ้าง ที่เป็นเหตุให้ เจ้าพนักงานกองเสบียง ได้เห็นปลาทุสกเจ๊กพามาแต่เมืองเพชรบุรีกระจาก หนึ่งจะเอาไปขายที่ไหนไม่ทราบ ว่าซื้อทดลองได้ปลาทุสกนั้นมาเป็นเสบียง สำหรับเวลาเย็น เป็นที่อุ่นใจว่าอาหารเย็นวันนั้นจะไม่ผิดเคื่อง ครั้นไป ถึงโพธารามต่างกองต่างแยกกันเที่ยวทำการตามหน้าที่ ๆ ละไว้ พวกกอง พาหะนั้นก็เที่ยวหาเช่าเรือ และหาที่อาไศยชุมนุมเลี้ยงกันเวลาเย็น พวก กองครัวก็เที่ยวซื้อหาอาหารเครื่องภาชนะใช้สอยต่าง ๆ คือ หม้อเข้าและ ถ้วยชามรามใหม่เป็นต้นได้พร้อมแล้ว ก็หุงเข้าต้มแกงตามล่ำกั ผีมื้อ

พวกที่ไปตามเสด็จ สำเร็จได้เลี้ยงกันพอเวลาพลบค่ำ ที่คาดหมายไปว่าจะ
ได้กินสนุกยิ่งกว่าอร่อยเป็นการคาดคิดทั้งสิ้น อาหารวันนี้อร่อยเหลือเกิน
ดูเหมือนจะไม่ว่าใครบริโภคนิดยิ่งกว่าที่เคยมาทั่วทุกคน

เวลาสัก ๒ ชั่วโมงออกเรือที่เช้าเขา ๓ ลำล่องลงมาจากโพธาราม เรือ
เหล่านี้เป็นเรือประทุน ๒ แจว ที่เขาบรรทุกของสวนขึ้นไปขายเสร็จแล้ว
จ้างเจ้าของเขาแจวลงมาส่ง

ขอให้เข้าใจว่าการเสด็จวันนี้ ไม่ได้ตั้งใจไปจะให้ใครรู้ว่าใครเป็น
ใคร แต่มาเกิดกลแตกขึ้นเมื่อชาล่องเรือลงมา ในประทุนเรือลำพระที่นั่ง
เจ้าของเขามีพระบรมรูปเจ้ากรอบคักไว้เป็นเครื่องบูชา ไปรับสั่งถามยาย
เมียเจ้าของเรือว่ารูปใคร ยายนั่นกราบทูลว่า พระรูปเจ้าชีวิตร์ รับสั่ง
ถามต่อไปว่า แกได้เคยเห็นเจ้าชีวิตร์ฤาไม่ แกกราบทูลว่า ได้เคยเห็น ๓
หน รับสั่งถามว่า ได้เห็นที่ไหนบ้าง แกกราบทูลว่า ได้เห็นในบางกอก
๒ หน กับมาเห็นวันนี้อีกหน ๑ ล่องมาถึงเมืองราชบุรีเวลา ๔ หุ่
เขียนมาถึงนี้ออกหาวนอนเต็มที ขอยุติเรื่องราวตอนนี้นี้แต่เพียงนี้

(เซ็น) นายทรงอานภาพ

ลิลิตพายัพ

(ต่อมา)

โคลง ๓

รุ่งที่สามพิจิกา
เสด็จสู่เรือจักรไช้

ยุพราชอิรราชไท่
จักรยอันลงปลายน้ำนา

โคลง ๒

เรือไฟไกลเทียบหน้า
เสด็จขึ้นดำเนินดู

โรงทหารเสด็จไปช้า

ร่าย

บงหมู่ข้าราชการ ฝ่ายทหารพลเรือน บมิแซเชื่อนชุ่มซ้ำ ลงยืน
ทำอัญเชิญ พระดำเนินสู่โรง ทหารโฮโถงสอาดตา ที่ทวารากองเกียรติ
ยิกยืนเหยียดเป่นแถว แนวกระทำการวะ แก่พระหน่อพุทธเจ้า โอฐนั้น
เล่ารำร้อง ร้องสรรเสริญบารมี พระจึงลีลาพลัน สู่ที่บัญชาการ ทั้งตรวจ
สถานพลสถิตย์ พระเวียงฤทธิ์สงคราม ตามเสด็จเพื่ออธิบาย เหตุการ
หลายควรฟัง เสด็จทั้งคลังทั้งโรง ผูกหักโถงควรชม แล้วจึงบรมโอรส
ตามกำหนดถวายไว้ ได้ทรงปลุกต้นสัก เพื่อเป่นหลักตกเตือน เยื่อนใจ
ผู้อยู่หลัง ถึงเมื่อครั้งธเสด็จ ครั้นเสด็จทรงตรวจแล้ว เสด็จลงนาเวศร์แก้ว
กลับเข้าคันทลับ พลานา

โคลง ๓

กรันไคฤกษ์คลาขบวน	คฺยวนท่ายิ่งล้ำ
คฺจุหมุ่นาคเล่นน้ำ	พิศแล้วเพลินตา

โคลง ๔

งามกระบวนชลมารคล้วน	นาวา เรียงแซ
งามเมื่อพระยาตรา	ยับยั้ง
งามเรือเปรี๊ยบอินทรา	สะนะล่อง
งามทิดงามต่อทั้ง	ดีถ้วนล้วนงาม

เรือกลนาร่องน้ำ	มณฑล เทรียมแซ
เรือที่นั่งศิริชล	เทียบข้าง
เรือมะโรงชักโยงกล	จักร์เล่น กลางนา
เรือเครื่องเทียบซ้ายส้าง	สลับล้วนกระบวนเรือ

ถัดมามหาคเล็กทั้ง	ที่สาม ร่องแซ
พ่วงปีกนกอมมาท้ยตาม	จักทั้ง
ปีกนกมหาคเล็กยาม	ตั้งเครื่อง
เรือสี่หนึ่งยังยั้ง	อยู่ท้ายรายไป

เรือกลหนึ่งไล่ท้าย	เวหน นามฤ
บรรทุกสรรพของชน	เครื่องใช้
เรือถูกผูกขังยล	เพลินยิ่ง เพลินพ้อ
สิบเอ็ดลำเรือได้	ล่องน้ำตามกัน

ฤกษ์รุ่งรุ่งฤกษ์แล้ว
คลาคล่องนครสวรรค์
เจียนจิตรจักรจรัส
ตรียึงตรียึงช้า

กระบวนจรัส แม่เฮย
ย่านน้ำ
จอตื่น เจียวแม่
ชอกเพี้ยงทรวงสลาย

ชายใดโรคใดกล้า
เทียบบ่ทัดทันราย
ราคร้อนอระสลาย
คืนแลวันผันเจ้า

กลายกาย
รากเร้า
แสงยั้ง เจียวแม่
จ่อหน้ามาเยื่อน

กระบวนเบือนปากน้ำเข้า
ทับกฤษกฤษเกรียงไค
ตัดฟืนขาดไป
สวาสักฟัดุติเร้า

เกรียงไกร บ้านเฮย
ตัดเจ้า
ขณะสวาสัก แม่แม่
ร่าร้อนเรียมหวล

เกยไชยชื่อโคงค้วย
ยาวใหญ่ร้ายกาจนา
ตัวตายแต่หลานตา
สองบาทจุกขวาน้อย

กุมภา หนึ่งนา
สิกพร้อย
ยังอยู่
ค้างพร้อยพรรณตา

ชุมแสงแสงทิวไชรั
อกพีรวาไฟรม
ให้หวลคิดถึงชุม
บุญพีชุพีอัน

ส่องสุข อยู่ๆ
เร้าร้อน
นุ้มอยู่ หลั่นอ
กลับไถ่ถิ่นสงวน

เมืองภูมิภาควัย
ภูมิเพราะกายฤๅใจ
ฤๅมีเทพสถิตใน
ขอพระภูมิที่นี้

เหตุไฉน
ช่วย^๕
ถึงรุกข์ ไถฤๅ
ประสิทธิ์ให้พญเกษม

รูปกฤษณเพศอ้าง
ไครนะช่างคิดสรร
คิดไปก็เคียดกัน
ผิจะมีจักได้

นามบรร พตเส
ชื่อให้
ข้างบ่ มีเลย
ขึ้นถิ่นสถาน

ถึง เวียงวิจิตรแล้ว
เมือง นีบมีตา
พิ จารณมิสบสุกา
จิตร พียงเร้าร้อน

แลหา
ยั่วก่อน
นิมนช เลยแม่
อระไค้คหนึ่งหา

พิจิตรวิจิตรคล้าย
งามหมู่ทหารชาญ
ผ่ายเทศอภิบาล
เต็มยศชาวท้าวหน้า

นามขนาน
ศึกกล้า
พร้อมพรัง
เพื่อเผ้าทูลสนอง

เรือทรงเทียบท่าแล้ว
เสด็จสถิตยเหนือราชอาสน์
ข้าราชกิจจกัวาท
อีกพ่อค้าเงินได้

เยาวราช
แต่งไว้
เปนชนัค
แท้เผ้าถวายพร

ตอนเย็นสวยเสร็จแล้ว
จัดเล่นถวายละคร
ไกรทองเมื่อจร
พวกทลกพุกทลกแก

ข้ามเขตรพิจักรเข้า
สนามที่เจาะเกาะที่
สังขเสร็จศึกสมศรี
เริ่มเสร็จราชกิจแล

กรันเรือขบวนเคลื่อนเข้า
เรือพระกาญจนดิฐ
จ้วงพายวาท้ายชีวิต
จึงปลัดเทศาน้อม

ที่เจ็กเรือจอกไถล
หวลคิกถึงแม่หญิง
ยามสุขแม่เคยอิง
ไธเปลี่ยวใจพี่ล้า

ปากฟิงฟิงเก่งแท้
นอนวิสูตรแล้วหนา
มะกะตะยังลอกมา
โคนปากยุงฟิงไธ

พระนิกร กิติณา
สนุกแท้
ขึ้นจาก ถ้ำแฮ
ทุกข์ให้คลายครวญ

สนามกลี
เทพแท้
สวาสค์จร นามเ
จักได้สมศรี

เขตรพิศ ญโลกเฮย
ไพร่พร้อม
เรือพระ ที่นั่งนา
นอบเกล้าทูลเชิญ

ปากฟิง
ยอคฟ้า
แอบอก ฟีนอ
ละห้อยสุชลกลอ

เจียวนา
ไม้ไผ่
เจาะกัก ไค้ไอย
เร็ดไธนิทราสุญ

โคลง ๓

เช้าที่แปดเพลา	นาฬิกาล่วงแล้ว
โมงหนึ่งนาเวอร์แก้ว	แล่นขึ้นผ้าสาย ชลนา

โคลง ๒

ถึงพิศณุโลกไปช้า	เที่ยงเศษจึงหยุดหน้า
วัดข้ามลอยเรือ	

ร่าย

พอกระบวนทรงทำ น่าวัดพระชินราช เสียงลือนาคยังกังสนัน
 กรีนครันโครมกระครึก อธิกจุยสุดเฝ้าบาท คำนับนารถบรม สมเด็จพระนอ
 พุทธางกูร แตรสนับประมุขเสียงแจ้ว พิณพาทย์แผ้วเสียงใส พระสวทไชย
 กาดา ราษฎรคาถาชมอง ปองใจจักเห็นองค์ ทรงเคี่ยมศขาวเสร็จ ฐเสด็จ
 เรือพาย กรายกรเข้าเทียบท่า เทศาเฝ้าทูลเชิญ เสด็จดำเนินดิลก ชัน
 สู่ราชมาพัก ตกแต่งราชอาสน์ไว้ พระยาศรีสุริยราชได้ นอบเกล้าอัญเชิญ
 ประทับนา

โคลง ๓

จึงเหล่าข้าราชการ	เทศาภิบาลอยู่หน้า
พร้อมหมู่ราชญาติข้า	บาทเฝ้าวันทา

โคลง ๔

พระยาศรีสุริยราชอ้าง	นามขนาน
เบิกอ่านอักษรสาร	เสนาด้อย
เปรมปลื้มจิตรโคปาน	โคเปรียบ ได้เลย
ข้าราชการใหญ่น้อย	ทั่วล้วนถวายพร

ยื่นкіรับเสด็จไว้	เยาวรา ชาเยย
ซึ่งอุส่าห์เสด็จมา	ที่นี้
ขอเกษพระกรุณา	ชินราช
อันศักดิ์สิทธิ์แท้	ประสิทธิ์ให้ไผทเจริญ

สมเด็จหน่อพุทธเจ้า	ทวิศตอบ
พลางหม่อมมาตย์นอบ	เกศเกล้า
ทรงปราโมทและขอบ	ใจทั่ว กันนา
ขอท่านทั้งหลายเฝ้า	ซักซ้ในการ

อันผู้เป็นใหญ่แล	จำจัก
ต้องพึงพาพ้านัก	ทั่วหน้า
ไฉนกิจจงช่วยทัก	ทานทัก
เพื่อราชกิจเจ้าหล้า	จักได้ดำเนินดี

ร่าย

ตอนบ้ายพระลูกยา ทรงอาษาเป็นขบวน มวญมหาราชบริพา
 ห้อมแห่งตรากาลตาจวิง สิ้นธพวิงลำพองแผ่น ไต่แท้นตามมรรคา และ
 โรงพยาบาลพลัน ของมิตซันเนรี อเมริกันชาติ แพทย์ทูตบาทอัญเชิญ
 ดำเนินทอศพระเนตร์ ทั่วเขตร์โรงโอสถ อธิบายหมกถ้วนดี เครื่องมือ
 มีมากกลัน ทุกอันมีที่ใช้ ในการเวชวิทยา พระทศนาสำเร็จ เสด็จขึ้น
 อาษาไนย ไปสู่โรงทหาร ผู้บัญชาการมณฑล ยศนายพลชั้นตรี หม่อมเจ้า
 ศรีไสตาม เพื่อทูลความตามที พระจกมีสิ่งฉงน พยพุดย่นแถวราย

ถวายวันทยาอุทเพริศ แพร้วเลิศคุณพลพระ รามยามช้านะลงกา ยุวราชำ
 คำเนิน บมิมินมิเฉย บมิละเฉยสิ่งใด ไผททัสนาสรพร อีกมีรับสั่งโปรค
 ปล่อยนักโทษพันทนต์ ในบ่ายวันนัไซว์ เพื่อเหล่าพลจักได้ นึกน้อย
 นิยมบุญ ทำนนา

โคลง ๔

กรันคำพระเสด็จขึ้น	นมัสการ
ณ พระธาตุวิหาร	ชื่ออย่าง
คอกไม้ยัชฎากาญจน์	แต่งพุ่ม ถวายนา
พระพุทธรชินราชสร้าง	ประเสริฐสันคิลปักน
ปฏิมางามเลิศล้วน	งามเจริญ เนตร์นา
ยิ่งพิศหนักยิ่งเพลิน	เพลิกแท้
หาคำเพื่อสรรเสริญ	พระท่อน พอเลย
งามมหคหาที่แก้	บ่ได้แห่งใด
ยามเนตร์สบแรกนั้น	เปรียบกับ
ไต้ศคัษพัทเวงวัง	วิเวกขึ้น
คุณเพลงเสนาะประทัง	ประทะโสตร์
ยิ่งพิศจิตรยิ่งทัน	พากย์ด้วยยินดี
สมเด็จจราเมศร์ไท้	ธำรง ทักคี่นา
เทียนรูปนมัสการองค์	พระแล้ว
เปลื้องผ้าสักร์ทรง	อุทิศ บูชาแซ
แก่พระชินราชแผ้ว	เพริศแพร้วสุพรรณพวรรณ

ทุกคนต่างนอบน้อม
 จุทรูปเทียนเบญจางค์
 ปิติทั่วสรรพางค์
 ขอจงประสิทธิ์ให้

ศิโรตมวงศ์
 ประดิษฐานไว้
 ทุกรูป
 โรคทั้งภัยกะษัย

ขอสิ่งข้าบาทนี้
 ได้ตั้งจินดาสม
 นฤทุกข์เพื่อกลับชม
 ชนที่ข้าสวาสกัลลวัน

นิยม
 เสร็จถ้วน
 คฤหาสน์
 สุขทั้งกายใจ

ขอความที่อาตมนี้
 ในพระรัตนไตรย์
 เปนผลสิทธิใน
 อันจิตรปราธนาไชรั

เลื่อมใส
 จูงให้
 สิ่งสรรพ
 จูงได้ตั้งประสงค์

โคลง ๓

เมื่อเสร็จทรงนมัสการ
 แล้วภิกษุส่งเสียงจำ

ธมมาทานสิกข์ห้า
 สวดสร้องเจ็ดตำนาน

โคลง ๔

สงฆ์สวดมนต์จบแล้ว
 เสร็จนมัสการลง
 เสด็จประทับพลับพลาทรง
 มโหรีศพส่งเสียงจำ

พระองค์
 สู่หล้า
 ทอดพระเนตร
 แจ่มแจ้วจับรำ

โชนประจำจับเหล้นเมื่อ
 สุครีพมหาเสนา
 กุมภกรรฐอนุชลงกา
 ชุนกระบี่ปรีวัฏ

คนคุยอยู่แน่นก้อง
 บ้างพิศโชนพิศราชา
 นี่หัวนั้นโกธธา
 ทำรวร่าคร่ายื้อ

หุ่นจันทักไว้
 คำนฟากพระระเบียง
 พินพาทย์คาสรายเรียง
 เพลงเก่งพลางพลอยยัง

ปฐมยามย่ำลวงแล้ว
 พระเสด็จกลับพลับพลา
 ปวงมโหรีศพนา
 กองจุกช่องวงล้อม

พระยาว่า นรเชย
 ใหญ่สู้
 อินทร์แท่ง กลนอ
 รวบริงพระยารัง

เซซา
 เกียรติคือ
 มีสนั่น อยู่เซย
 ยุคห้ามความหาย

วางเคียง โชนแซ
 โปดทั้ง
 รุ่งแรก หักเซย
 อยู่ล้นหลามเหลือ

เวลา ตึกแซ
 ไพร่ห้อม
 นาหุค
 เร่งพ้องรุมไฟ

ร้าย

ครั้นรุ่งเช้าจวนพล พระหน่อเรนทรเสด็จ โดยเรือระเห็จข้ามฟาก
 จากพลับพลาสู่วิหาร ทรงนมัสการพระพุทธ ชินราชสุทรวินโย อูไรสุก
 อร่ามเรือง เหลืองจับแสงสุริย ครั้นพระสงฆ์สวดเสร็จ สมเด็จพระราชา

อาหารบิณฑบาตรประเคน พิณพาทย์บรรเลงเล่น ครั้นพระฉันสำเร็จ
สมเด็จพระเจ้า ทรงพระเก้าอี้โนทก สรงผียกพัดโมทนา ครั้นเพลาค่ำฤกษ์
โปรดให้เบิกแว่นวง สมโภชองค์ปฐมมา ตามโบราณประเพณี เสียง
ดนตรีบรรดาศักดิ์ เสียงโห่รับโห่เรียง รายระเบียงอุโบสถ เปล่งเสียง
หมกทุกคน ครั้นเทียนวนได้สาม รอบแล้วตามแบบบรรพ์ ทรงธรรม
ทรงเจิมกระแจะ และปฐมาพรศพรั่ว ทรงถวายอภิวาทแล้ว เสด็จข้าม
คันทัน พลานอ

โคลง ๒

ครั้นรำไพบ่ายคล้อย เสด็จประพาสสถานใหญ่น้อย
ฟากน้ำป่าจิน

โคลง ๓

แล้วพระข้ามนัมมการ วิหารพระชินศิริแพร่
อีกพระเสาศาเสร็จแล้ว ธีราชให้คันทัน

ร่าย

เพลาค่ำเทศา มาเชิญพระหน่อনারด สู่ราชมาพักประทับ เพื่อ
ทรงสดับเพลงเสนาะ พิณพาทย์เพราะบรรเลง วังเวงวิเวกวอน เพลงไทย
มอญจีนแขก แปลกเปลี่ยนเสียงนำฟัง ยังมีเสภากลอน จัปตอนขุนแผน
สท้าน เกือกกาลขุนช้างบังอาจ ลอบลักนางวันทองไป ครั้นเวลาได้
จวนห้าทุ่มเทศาภิบาลเชิญ เสด็จดำเนินห้องกลาง ซึ่งจัดวางโขนไว้
ครั้นโขนเสวยเสร็จแล้ว เสด็จกลับพลับพลาแก้ว สู่ห้องไสยา

โคลง ๔

ที่สืบวาระเช้า
เพื่อบัณฑิตเทพทั้ง
พร้อมโภชน์สุราสัง
ขอเทพสถิตย์ที่นี้

เสด็จวัง จันทร์แฮ
แบบัก
เวยอุทิศ
ขจัดคุ้มโกยภัย

ทั้งในชนบททั้ง
จงสวัสดิ์ปรีดา
โรคาพาธอย่ามา
จนกลับคืนห้องแก้ว

มรรคา
ทุกข์แคล้ว
เบียดเบียนได้เลย
นุชเนื้ออุไรศรี

ร้าย

บ้ายพระเสด็จลีลา โดยนาวาพายผจง ทรงทวนขึ้นเหนือหน้า ถึง
ท่าทำไว้เสร็จ เสด็จโดยบาทดำเนิน สู่เชิงเทินค่ายเก่า ซึ่งฝ่ายเราตั้งรับ
ทัพพม่าแต่เบาราน ซึ่งเหิมหาญมารบ กรันดำเนินจบรอบเทิน เทศา
เชิญพระลูกยา ทรงอาชากลาขบวน หวลกลับลงทางใต้ เพื่อไผททอด
พระเนตร์ เขตร์สถานสรรพราชกิจ อันสถิตย์อยู่ทางฝั่ง บุรพาตั้งเป็น
แนว อีกสระแก้วใหญ่กว้าง ขวางแลแล้วลืบทา กรันเพลายามเย็น เล่น
ลครตลกถวายพระองค์ ทอนสุวรรณหงษ์หลงรัก นางยักษ์แปลงหลอก
เนตร์ เหมือนนางเกศนึ่มนวล กรันเพลาชวนตีกไชรั พระโอรสราชไท้
เสด็จขึ้นบรรทม

โคลง ๒

หิมะโปรยปรายชุ่มชื้น จันทรส่องแสง ทัวพื้น
ฟากฟ้าสากล

โคลง ๔

ยลแสงอัครกะไร	ส่องเย็น
แนเนตร์นิมิตร์เห็น	นึมน้อง
บำบวงบักบำเพ็ญ	บุญะกิ วิทยาแม่
บุญจึ่งสื่อสารชรวง	ต่งตร้อยสายสมร

(เรื่องนี้จะมิ่ต่อไป)

หัวข้อแห่งกฎหมายนานาชาติประเทศ

ตอนที่ ๒

ว่าด้วยเวลาธรรมดา

บทที่ ๑

เกี่ยวกับอิศรภาพ

อิศรภาพ

ที่กล่าวกันว่าประเทศหนึ่งประเทศใดเป็นอิศรประเทศนั้น หมายความว่า “ประเทศนั้นมีอำนาจที่จะจัดการต่าง ๆ ทั้งนอกเมืองและในเมือง โดยไม่มีประเทศอื่นขัดขืน ถ้าไม่ประพฤติดังไรให้เป็นທີ່เดือดร้อนแก่ประเทศอื่น ๆ อำนาจนั้นก็เกิดขึ้นจากความเป็นเอกราชของประเทศ และกฎหมายนานาชาติยอมให้อำนาจนั้นแก่ประเทศที่เป็นเอกราชทุกประเทศ ประเทศซึ่งไม่เป็นเอกราชเต็มทีนั้นก็ไม่มีอิศรเต็มที่อยู่อีก โดยเหตุที่ถูกตัดอำนาจภายนอกเสียไม่ได้มีเต็มเหมือนประเทศ ซึ่งนับว่าเป็นเอกราชเต็มที่ บางทีประเทศเอกราชถูกตัดอำนาจบ้างชั่วคราว แต่ที่ถูกตัดอำนาจเช่นนี้ไม่เกี่ยวในกฎหมาย โดยเหตุที่ไม่เป็นของยั่งยืน เป็นแต่การจำเพาะชั่วคราว เพราะฉะนั้น จึงไม่นับว่าการที่ประเทศหนึ่งประเทศใดจะถูกตัดอำนาจชั่วคราวนั้น ได้เสียอิศรภาพเลย สิ่งซึ่งจะตัดอำนาจของประเทศเอกราชได้บ้างเล็กน้อย แต่ไม่เสียความเป็นอิศรเต็มทีนั้นมีอยู่ ๒ สิ่ง คือ :-

(๑) สัญญา

(ก) สัญญาซึ่งประเทศยินยอมพร้อมกันทำ เพื่อป้องกันความรำคาญในอนาคตกาล - เช่นเมื่อปี ๑๘๕๐ รัฐบาลอังกฤษ และยูไนเตคเสตต์อเมริกา สัญญากันว่าจะไม่ขยายหรือยึดเขตแดนใหม่ในทวีปอเมริกาตอนกลาง ซึ่งแปลว่ารัฐบาลทั้งสองนั้น ต่างฝ่ายต่างตัดอำนาจของตนในอเมริกากลาง

(ข) สัญญาซึ่งผู้มีอำนาจบังคับให้ประเทศหนึ่งประเทศใดทำ และประเทศนั้นไม่มีกำลังจะขัดขึ้น ถึงรู้ว่าการที่สัญญานั้นจะเป็นเครื่องตัดอำนาจและกำลังของตนอย่างไร ก็จำใจจำต้องทำ สัญญาชนิดนี้ไทยเรารู้จักก็อยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องอธิบายให้ยืดยาวไปอีก

(๒) การปกครองประเทศอื่น

ถ้าประเทศทุก ๆ ประเทศ จัดการปกครองและทำกฎหมายของตน โดยไม่ได้นึกถึงประโยชน์และความนิยมของประเทศใกล้เคียงบ้างแล้ว อาจเป็นเครื่องนำมาซึ่งความไม่เรียบร้อยยิ่งต่าง ๆ ได้ เพราะฉะนั้น อำนาจของประเทศซึ่งจะกระทำตามชอบใจนั้น จำจะต้องมีที่กีดขวางบ้าง โดยเหตุที่ต้องนึกดูให้ตลอดเพื่อมิให้การที่ตนจะจัดและทำไปนั้น เป็นเครื่องนำมาซึ่งความไม่เรียบร้อยในประเทศใกล้เคียง หรือให้เป็นที่ยุ่นเคืองใจพลเมืองในประเทศอื่น ๆ ได้

(๓) อำนาจของมหาประเทศทั้ง ๗ (ซึ่งกล่าวแล้วในตอนที่ ๑ บทที่ ๒)

ในการที่จะจัดการต่าง ๆ ระหว่างประเทศทั้งปวง เช่นการปกครองเมืองขึ้นของประเทศตุรกีเป็นตัวอย่าง เมื่อมหาประเทศทั้ง ๖ ในยุโรปเห็นพร้อมกันให้จัดอย่างไร ประเทศอื่น ๆ โดยมากเห็นชอบด้วยเหมือนกัน

จึงนับว่าประเทศนั้น ๆ ไม่ได้ทำอะไร ๆ ได้ตามอำเภอใจทุกประการ ประเทศในเขตสีกอเมริกานั้น ก็ตั้งใจจะถืออำนาจเช่นมหาประเทศในยุโรปในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับประเทศทั้งปวงในทวีปอเมริกาเหมือนกัน

การแซกแซง

(อินเทอร์เว็นชัน)

บางครั้งบางคราวประเทศหนึ่งหรือหลาย ๆ ประเทศ รวมกันยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องในการภายในของประเทศหนึ่งประเทศใด หรือในเรื่องซึ่งประเทศ ๒ ประเทศกำลังเถียงกันอยู่ การยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย โดยเขาไม่ได้เชื่อเชิญเช่นนี้ ตามภาษาอังกฤษเรียกว่า “อินเทอร์เว็นชัน” คำนี้แปลภาษาไทยให้เหมาะนั้นยาก แต่ครั้นจะไม่แปลเสียเลยก็ไม่ควร เพราะฉะนั้น เราจำจะแปลคำ “อินเทอร์เว็นชัน” นั้นว่าแซกแซง และจะได้ใช้เช่นนี้ตลอดไป เมื่อจะกล่าวถึงเรื่องนี้ การแซกแซงนี้เราต้องระวังไม่ให้ปนกับ “ช่วยว่ากล่าว” (เมกเิชัน) หรือ “ช่วยวินิจฉัย” (อาร์บิเทรชัน) “ช่วยว่ากล่าว” นั้น คือเมื่อประเทศซึ่งมีข้อเถียงกันนั้น ขอให้ประเทศอื่นอีกประเทศหนึ่งช่วยพุดจาแนะนําเพื่อให้ตกลงกัน แต่ไม่ใช่อำนาจเพื่อบังคับให้เป็นตามคำแนะนำนั้น “ช่วยวินิจฉัย” นั้นคือประเทศที่มีเหตุเถียงกัน พร้อมใจกันขอความวินิจฉัยและรับรองจะทำตามคำวินิจฉัยทั้งสองฝ่าย การแซกแซงผิดกันกับทั้งสองอย่างนี้ โดยเหตุผู้แซกแซงใช้อำนาจบังคับให้ผู้เถียงกันตกลงกัน เพราะฉะนั้น การแซกแซงต้องนับว่าเป็นเครื่องศักดิ์อำนาจของประเทศซึ่งถูกแซกแซงนั้นอย่างหนึ่ง เพราะเหตุนี้ จึงต้องมีเหตุสำคัญอย่างหนึ่งอย่างใด สำหรับอ้างก่อนที่จะ

ประเทศหนึ่งประเทศใดจะเข้าแทรกแซงในเรื่องซึ่งมิใช่ธุระของตนได้ เหตุที่ประเทศต่าง ๆ ได้เคยอ้างมาแล้วมีอยู่หลายอย่าง แต่ที่นับว่าถูกต้องด้วยกฎหมายนานาประเทศแท้จริงนั้นมีอยู่ คือ

(๑) เพื่อป้องกันภัยซึ่งอาจมีแก่บ้านเมืองของผู้ซึ่งแทรกแซง เมื่อประเทศใดเห็นว่าภัยอันตรายจะมาถึงคนแน่แล้ว เป็นธรรมดาที่จะต้องคิดการป้องกันภัยอันนั้นไม่ให้มาถึงจึงได้

(๒) อ้างสัญญา มีตัวอย่างคือเมื่อปี ๑๘๗๐ เวลาฝรั่งเศสในระหว่างฝรั่งเศสกับปรัสเซีย รัฐบาลอังกฤษได้กล่าวว่า ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดนำทหารเข้าไปในเซกต์แดนเบลเยียม รัฐบาลอังกฤษจะส่งทหารไปช่วย โดยอ้างเหตุว่าได้เซ็นสัญญา ซึ่งยกให้เบลเยียมเป็นประเทศกลางเสมอไป เช่นนี้ นับว่าแทรกแซงโดยอ้างสัญญาเป็นเหตุ

(๓) เพื่อกันประเทศอื่นไม่ให้แทรกแซงในสิ่งอันไม่ต้องการทำนองคลองธรรม มีตัวอย่างคือเมื่อปี ๑๘๒๖ กำลังคอมมิเวิลเป็นชนดจะแย่งราชสมบัติในประเทศโปรตุเกส รัฐบาลอังกฤษส่งทหารไปในเมืองนั้น เพื่อจะกันมิให้รัฐบาลสเปนส่งกำลังไปช่วยข้างพวกชนด

เหตุชนิดที่ ๒ กับที่ ๓ ตามที่ได้กล่าวแล้วนั้น นับว่าเป็นอันใช้ได้ ตามกฎหมาย แต่จะว่าต้องด้วยทำนองคลองธรรมโดยดั่งแต่ทุกครั้งนั้น ไม่ได้ เหตุที่ ๑ นั้นย่อมไม่มีผู้ใดอาจเถียงได้เลย ถ้าภัยซึ่งจะกันไว้นั้นเป็นภัยอันจะมาถึงได้โดยรวดเร็ว ไม่ใช่แต่เป็นสิ่งที่ซึ่งอาจจะมาถึงได้ มีเหตุอื่น ๆ เช่น (ก) ทำตามคำขอร้องของผู้ที่เถียงกันฝ่ายหนึ่ง (ข) เพื่อรักษาอำนาจให้คงอยู่ตามส่วนที่มีเดิม (แบเลนซ์ออฟฟาวเวอร์) (ค) เพื่อปราบปรามชนดหรือช่วยพวกชนดในที่สมควรนั้นเป็นตัวอย่าง แต่เหตุ

เท่านั้นไม่ว่าถูกต้องด้วยแบบธรรมเนียม ซึ่งถือกันว่าเป็นอันใช้ได้ ซึ่งแปลว่าไม่ถูกต้องตามกฎหมายนานาประเทศ ยังมีอยู่อีกอย่างหนึ่ง คือเข้าไปแทรกแซงเพื่อไม่ให้ประเทศหนึ่งประเทศใด ประพฤติการซึ่งปราศจากความเมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ เหตุอันนี้จะนับเข้าในพวกเหตุธรรมคาไม่ได้ เพราะต้องดูตามความที่เป็นจริงก่อน จึงจะตัดสินได้ว่าการที่แทรกแซงนั้น จะถูกต้องด้วยกฎหมายหรือไม่

การแทรกแซงนี้ตัดสินยากเป็นอย่างที่สุด ว่าครั้งไรจะเป็นการสมควร ครั้งไรไม่สมควร ประเทศที่มีอำนาจพอจะยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องกับธุระของผู้อื่นบ่อยๆ เมื่อเห็นว่าจะประโยชน์แก่ตนได้ และเหตุผลที่อ้างนั้นก็ก็มีหลายอย่างหลายประการ แล้วแต่ความประสงค์ของประเทศซึ่งมีต่าง ๆ กัน แต่สิ่งซึ่งแน่นอนนั้นคือ ถ้าอันเข้าไปเกี่ยวในเรืองจัดการภายในบ้านเมือง ต้องนับว่าหมายตักอิศราภาพอันเต็มทีของประเทศนั้น ซึ่งอย่างไรๆ ก็ต้องนับว่าผิดกฎหมายนานาประเทศโดยแท้

บทที่ ๒

ว่าด้วยอาณาเขตร

อาณาเขตร

อาณาเขตรของประเทศทุก ๆ ประเทศ จะแบ่งได้เป็น ๑ แผนก
ดังนี้

(๑) แผ่นดิน ทะเลสาป และแม่น้ำ ซึ่งอยู่ในเขตรความปกครองของประเทศนั้น

(๒) ทะเลซึ่งอยู่ภายในเขตร ๓ ไมล์จากฝั่ง กับเกร็ดและอ่าวตามชายทะเล
ในแผนกนี้ต้องอธิบายต่อไปว่า

(ก) เขตร ๓ ไมล์นั้นกะเพียงเท่านั้น เพราะในเวลาที่จะนับว่าเป็นสุดทาง
บ้นใหญ่เพียง ๓ ไมล์ แต่เราก็อ้อมทราบอยู่ทั่วกันแล้วว่าทางบ้นในเวลา
นี้ไกลว่า ๓ ไมล์มาก เพราะฉะนั้น หมอกฎหมายบางคนมีความเห็นว่า
ควรจะขยายเขตรทะเลนั้นออกไปอีกตามทางบ้นใหญ่ แต่ก็ยังไม่เป็นอัน
ตกลงแน่นอนอย่างไร จึงต้องกล่าวคงเดิมไว้

(ข) ส่วนเกร็ดทะเลนั้น ถ้ากว้าง ๖ ไมล์หรือน้อยกว่านั้น และฝั่งทั้ง
สองฟากเป็นแผ่นดินอยู่ในเขตรของประเทศเดียว นับว่าเป็นแดนของประเทศ
ซึ่งเป็นเจ้าของฝั่งนั้น แต่ถ้าเกร็ดนั้นเป็นทางเรือเดินระหว่างทะเล
ใหญ่ สองข้างเรือของประเทศอื่นอาจใช้เกร็ดนั้นได้ โดยไม่ต้องถูกหวงห้าม
อย่างหนึ่งอย่างใด

(ค) ส่วนอ่าวนั้น มีบางคนกล่าวว่า ถ้าเส้นซึ่งขีตกันปากอ่าวนั้นยาวกว่า
๑๐ ไมล์ อ่าวนั้นต้องนับเป็นทะเลใหญ่ คือไม่เป็นแดนของประเทศหนึ่ง
ประเทศใดโดยเฉพาะ แต่ข้อนี้ จะวางลงเป็นแน่นอนแท้ไม่ได้

(๓) เกาะทั้งปวงซึ่งอยู่ริมชายทะเล เกาะนั้นนับว่าเป็นสาขาของฝั่ง จึง
ต้องนับว่าอยู่ในเขตรแดนของประเทศ ซึ่งเป็นเจ้าของแผ่นดินบนฝั่งนั้น
ด้วย

ลักษณะขยายอาณาเขตร

ตามกฎหมายนานาชาติ ประเทศ ลักษณะซึ่งประเทศหนึ่งประเทศใด
จะขยายหรือเพิ่มเติมเขตรแดนมีอยู่ดังต่อไปนี้

(๑) จับจอง (ออกคู่เปรี๊น)

ลักษณะจับจองนี้ใช้ได้แต่ที่เกี่ยวด้วยแผ่นดินที่ยังไม่มีประเทศอื่น ซึ่งขึ้นอยู่ในกฎหมายนานาประเทศ เป็นเจ้าของ วิชยายเชตร์แดนเช่นนี้ ย่อมเปิดช่องให้มีข้อคัดค้านดังเดียวกันมานานแล้ว และคงจะมีต่อไปอีก และการที่จะวางแบบแผนลงให้เป็นแน่นอนนั้นเป็นการยาก เพราะฉะนั้น จำเราจะต้องชี้แจงค่าธรรมเนียมที่นิยมนับถือกันถูกต้องแล้วโดยมากดังนี้คือ ที่แผ่นดินใหม่ไม่นับว่าเป็นของผู้ที่ไปพบก่อน นับเป็นของผู้ที่ได้จับจองก่อน จับจองในที่นี้หมายความว่า ยกมาเป็นเมืองขึ้น (แอนเนกเซชัน) รวมกับไปตั้งอยู่ (เซกตลเมนต์) ยกมาเป็นเมืองขึ้น นั่นคือประเทศที่จับจองนับที่ใหม่ ๆ นั้นเข้าไว้ในอาณาเขตร์ของตน วิธีที่กระทำนั้นคือแต่งตั้งข้าราชการผู้หนึ่งไปชักธงชาติ และอ่านประกาศในที่ซึ่งจับจอง ถ้ามีข้าราชการผู้หนึ่งผู้ใดไปชักธงและประกาศจับจองที่ดินโดยลำพังตนเอง ที่ดินนั้นไม่นับว่าได้ยกมาเป็นเมืองขึ้น จนกว่ารัฐบาลซึ่งเป็นนายของผู้ประกาศนั้นได้รับรองตามคำประกาศ การที่คนไม่ใช่ข้าราชการจะประกาศยกที่ดินเป็นเมืองขึ้นแก่ประเทศของตนนั้น ไม่ได้เป็นอันขาดตามกฎหมายที่เรียกว่าไปตั้งอยู่นั้น คือตั้งกองทหารหรือกองข้าหลวงพลเรือนไว้ในท้องที่ซึ่งจะจับจอง และการที่ไปตั้งไม่ใช่ตั้งไว้ครั้งหนึ่งแล้วเป็นพอ จำจะต้องตั้งไว้ให้ตลอดเวลา ถ้าตอนคนในกองทัพนั้นไปหมดเมื่อใด ที่ดินนั้นอาจมีผู้นับจับจองได้ทันทีโดยไม่มีข้อขัดแย้งได้เลย ถ้าจะให้การจับจองนั้นเป็นการมั่นคงไม่มีที่ติเลย จำจะต้องประกาศยกเป็นเมืองขึ้นด้วย และมีกองไปตั้งอยู่ด้วย ที่จะประกาศก่อนหรือไปตั้งอยู่ก่อนนั้นไม่สำคัญ จะทำอย่างไรก่อนก็ได้ มีข้อที่ได้เกิดเหตุขัดแย้งกันอยู่บ้างแต่ก่อน คือว่าการ

จับจองที่ดินใหม่นั้น ควรมีกำหนดเขตอย่างไร เมื่อตรวจดูตามที่ได้
เคยมีมาแล้วคงได้ความเช่นนี้ คือ

- (ก) ประกาศยกเป็นเมืองขึ้นครั้ง ๑ กับกองข้าหลวงหรือทหารกอง ๑
อาจจับจองเกาะได้เต็มทั้งเกาะ เว้นแต่ถ้าเกาะนั้นใหญ่เกินประมาณ
แต่ถ้าเกาะเล็ก ๆ รวมอยู่เป็นหมู่จับจองเกาะเดียว ก็นับว่าได้จับจอง
ทั้งหมด
- (ข) ประกาศครั้ง ๑ และตั้งอยู่ชายทะเลทวีปหนึ่งทวีปใด นับไม่ได้ว่า
ได้จับจองแล้วทั้งทวีป ที่สุดจะว่าได้จับจองที่ดินแต่ฝั่งทะเลทิศหนึ่ง
ข้ามไปจดฝั่งทะเลทิศตรงกันข้ามก็ไม่ได้
- (ค) จับจองที่ดินตามฝั่งทะเล นับเป็นได้จับจองที่ดินทั้งหมดซึ่งอยู่ใน
มณฑลริมแม่น้ำขนาดเล็กซึ่งมีปากน้ำอยู่ทางฝั่งนั้น แต่การ
ที่ทั้งกองจับจองไว้ที่ปากแม่น้ำใหญ่ ไม่นับว่าได้จับจองที่ดินทั้งหมด
ที่ได้เอาไครยใช้แม่น้ำใหญ่และแควต่าง ๆ ซึ่งมาลงแม่น้ำใหญ่นั้น
- (ง) เมื่อประเทศสองประเทศมีเขตแดนตามฝั่งแม่น้ำฝั่งละประเทศ ต้อง
นับว่าร่องน้ำที่เรืออาจเดินได้เป็นเขตรากันแดนต่อแดนตามข้อความ
ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ก็เห็นได้โดยง่ายว่า ทุก ๆ ข้อมีช่องที่จะแย้งกัน
ได้เป็นอันมาก เพราะฉะนั้น เมื่อประเทศใดจะจับจองที่ดินใหม่
ควรตกลงกับประเทศอื่น ๆ เสียให้เป็นแน่นอนว่าจะวางเขตแดน
เพียงใด เพื่อกันความยุ่งเหยิงซึ่งอาจมีขึ้นได้ในภายหน้า ส่วนคน
พื้นเมืองที่ถูกจับจองนั้น บางทีผู้จับจองก็จัดการขอความยินยอมด้วย
แต่ก็เป็นพิธีซึ่งทำเล่นสนุก ๆ เท่านั้น ไม่ใช่เพราะจำเป็นเลย

(๒) ยกให้ (เชตชน)

นี่คือประเทศหนึ่งยกเซิร์ฟแดนของตนให้กับอีกประเทศหนึ่ง มุลเหตุ
ที่ยกให้กันเช่นนี้ก็มีอยู่ คือ (ก) ขาย (ข) ให้เปล่าโดยเต็มใจหรือโดย
ถูกข่มขืน (ค) แลกเปลี่ยนกับที่อื่น

(๓) โดยมีไชย (ทองเควี่สค์)

ก็คือยึดที่ดินซึ่งได้ในเวลาสงคราม และใช้อำนาจของผู้ปกครอง
ทุกประการ โดยความตั้งใจจะปกครองต่อไปจนตลอด ความตั้งใจนั้น
ต้องมีปรากฏอยู่ในประกาศหรือบัญญัติอย่างหนึ่งอย่างใด ซึ่งได้ทำขึ้นตาม
กฎหมาย ลักษณะนี้ผิดกับยกให้โดยที่ไม่มีการเจรจาในระหว่างประเทศกับ
ประเทศ และไม่มีกำหนดแน่นอนว่าที่แผ่นดินนั้นเปลี่ยนเจ้าของเมื่อไร
ถ้าเมื่อต้นสงครามแล้วมีข้อสัญญาว่า ผู้แพ้ยกที่ดินซึ่งผู้ชนะได้ยึดไว้แล้วนั้น
ให้กับผู้ชนะ แผ่นดินนั้นตามกฎหมายไม่นับว่าเป็นที่ซึ่งได้มา “โดยมิใช่”
นับว่าเป็นที่ซึ่งผู้แพ้ “ยกให้”

(๔) โดยไต่อยู่มานานแล้ว (เปรี๊ตคิริปชั้น)

ลักษณะอาณาเขตรอย่างนี้ดูง่ายก็ คือเมื่อได้ไปตั้งอยู่ในที่แห่งใดแห่งหนึ่งนานพอสมควรแล้ว เลยตกลงว่าที่นั่นเป็นที่อยู่ในอาณาเขตของตนนั้น ว่าตามจริงจะอ้างข้อใดในกฎหมายมาเป็นหลักฐานในการที่จะทำเช่นนั้นก็ได้ แต่ก็แล้วแต่ประเทศไหนจะทำ ที่จะสำเร็จได้ก็มีแต่เพราะประเทศอื่น ๆ ไม่อยากเถียงหรือไม่อาจเถียงเท่านั้น จะวางแบบแผนแน่นอนไม่ได้

(๕) ที่ดินเกิดใหม่ (แอกควีรัน)

นคอเมือที่ซึ่งเคยเป็นทะเลภายในอาณาเขตร์กลายเป็นดินแห้ง หรือ

เมื่อมีเกาะเกิดขึ้นใหม่ริมฝั่งซึ่งเป็นแกนของประเทศใด ที่ดินซึ่งเกิดใหม่นั้นนับเพิ่มในอาณาเขตของประเทศนั้น

(จะมีต่อไป)

เปิดเตลิต

เดือนนี้หนังสือพิมพ์มีเรื่องราวยังไม่พอ น้ากระต่ายยังมีว่างอยู่บ้าง ไม่เหลือมากพอที่จะลงเรื่องยาว ๆ และไม่ใช่น้อยพอที่จะเลยปล่อยทิ้งให้ว่างเสีย เพราะฉะนั้น ท่านสาราณียกรเลยมาเกณฑ์ข้าพเจ้าให้แต่งอะไรมาลงให้เต็ม ๆ น้ากระต่าย ถามท่านว่าจะให้แต่งเรื่องชนิดไร ท่านกลับคุเอวว่า เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะหาเรื่องให้ได้ เพราะข้าพเจ้าเป็นคนอยู่ในจำพวกที่ฝรั่งเรียกว่า “สต๊าฟ” ของหนังสือพิมพ์ ที่จริงข้าพเจ้าก็ได้แต่งเรื่องมาลงแล้วคราวนี้ เพราะฉะนั้น ควรจะเกณฑ์คนอื่นแท้ ๆ ที่เดียว แต่นั่นแหละเวลานี้ยังร้อน ๆ อยู่ใครเขาจะมารับ เออ ! ได้ยินเสียงท่านสาราณียกรกระแอมอยู่นั่นแล้ว ประเดี๋ยวก็จะฟันเอวามัวแต่บ่นเสียเวลา ต้องจำเป็นเขียนใหญ่เสียที

เออนึกออกถึงเรื่อง ๆ หนึ่งซึ่งได้อ่านในหนังสือพิมพ์ฝรั่ง ชันพอใช้ ยังมีชายผู้หนึ่งทำการเป็นผู้ช่วยเอคิเตอร์ หนังสือพิมพ์บ้านนอกในเมืองอังกฤษ (หรือเมืองไหน ๆ ก็ได้) แห่งหนึ่ง ครั้นถึงระคุร์อันท่านเอคิเตอร์ไปเที่ยวตากอากาศ จึงส่งผู้ช่วยไว้ว่า “แกอยู่ทางนั้นแกจัดการไปให้ที ๆ เอะ ถ้าเรียบร้อยตลอดเวลานั้นไม่อยู่บางที่จะได้เงินเดือนขึ้น”

ท่านผู้ช่วยออกคิใจ ทำงานแข่งขันอีกหลายส่วน แต่ครั้นทำ ๆ ไปได้สัก ๓ วันกว่า ๆ ก็ให้เกิดรู้สึกความยาก คือหาข้าวยากจริง ๆ เพราะเมืองนั้น ก็เป็นเมืองบ้านนอกเถียว ๆ ไม่ใคร่มีข้าวอะไร จนชั้นไฟก็ไม่เห็นไหม้ ที่ไหน เออ ! นึกถึงไฟขึ้นมา แหม ! ได้การ ถ้าไฟไหม้ละก็จะเป็นได้ข้าว ลงเต็มน้ำกระตาค ไม่ต้องหาข้าวอื่นไปอีก ๗ วัน หรือกว่านั้น เปรียบ เหมือนไฟไหม้วันนี้ วันรุ่งขึ้นก็ได้ลงข้าวไฟ ทั้งแต่แรกลุกขึ้นจนโทรม จะได้เล่าถึงการชนเข้าชนของและเรื่องผู้คนแตกตื่น แหม ! สีน่าสบาย ๆ เที่ยงแล้ววันต่อไปก็คงหาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการไฟไหม้ลงได้ถม ท่านผู้ช่วย เอกิเตอร์ออกนึกกรุ่มกรึ่มในใจว่า คราวนี้รายเงินเดือนเป็นได้ขึ้นแน่ ยังมีที่เสียอยู่นึกเถียวที่ไฟไม่ไหม้ได้จริงเหมือนปรารถนา ทำอย่างไรดีหนอนั่งนึกอยู่ครู่หนึ่งแล้วก็นึกออก จึงร้องตะโกนเรียกเด็กคนใช้ “เฮ้ย ! ทอม มานี่เถียวเถอะ” เจ้าทอมลุกมาช้า ๆ ออกเมื่อเป็นกำลัง ท่านรอง เอกิเตอร์จึงพูดต่อไปว่า “นี่แน่ เจ้าอยากได้เงินไปซื้อขนมกินสักห้าซิดลิง ไหมละ” เจ้าทอมแลดูท่านรองเอกิเตอร์นึกในใจว่า “เอ๊ะ ! คาซรว เปนยังไง อยู่ที ๆ ใจก็จะให้อัฐ ไม่เห็นเคยยังมีเลย เคยแต่ใช้จนหัวบิ่น และเคะซ่า” แต่ปากทอมนั้นตอบไปว่า “ก็ศิขอรับ” ท่านรองเอกิเตอร์ พยักหน้าให้ทอมเข้าไปใกล้แล้วพูดว่า “นี่แน่เถียวนี้ข้าต้องการให้ไฟไหม้ เสียเหลือเกิน ข้าอยากจะให้เจ้าส่งเคราะห์ข้าสักครั้งหนึ่ง เอาเถอะ ถ้า เจ้าจัดการให้ไฟไหม้ขึ้นที่ไหนก็ได้ในคืนวันนี้ละก็ พรุ่งนี้ข้าให้เจ้าห้าซิดลิง แล้วถ้าข้าได้เงินเดือนขึ้นเมื่อไรข้าจะให้เจ้าอีกสิบซิดลิง ยังไงจะว่ากระไร” ทอมนั่งอยู่ครู่หนึ่งแล้วจึงถามขึ้นว่า “ก็นายจะให้ผมเผาที่ไหนละซรว” ท่านรองเอกิเตอร์ตอบว่า “ที่ไหน ๆ ก็ได้ แต่ต้องคิดอย่าให้เป็นอันตราย

แก่วิทรคน ถ้ายิ่งคิดอ่านเผาที่ทีจะมีผู้เสียตายน้อยที่สุดได้ยิ่งดี” เด็กตอม
ก็รับว่าเข้าใจ ท่านรองเอคิเตอร์ก็ปิดออฟฟิศกลับไปบ้าน ในตอนเย็น
วันนั้นนั่งนึกแต่เรื่องไฟไว้แล้ว เว้นที่ว่างไว้สำหรับลงชื่อที่กับชื่อเจ้าของ
และท่อมโฌบ้างตามสมควร นอกนั้นแต่งเตรียมไว้พร้อมแล้วก็เข้านอน
ครั้นตีประมาณ ๗ ท่อมได้ยินเสียงเอะอะว่าไฟไหม้ ท่านรองเอคิเตอร์
รีบแต่งตัวเพื่อไปดูไฟ (หนังสือพิมพ์นั้นก็มีผู้ส่งข่าวอยู่คนเดียว คือตัว
ท่านรองเอคิเตอร์นั่นเอง) ใจเต้นตึก ๆ รีบเร่งรถให้รีบขับ ครั้นไป ๆ
แลดูเห็นแสงไฟสว่างมาจากทางถนนที่ออฟฟิศหนังสือพิมพ์นั้นเองตั้งอยู่
 निकออกขอบกลในใจ ยิ่งรีบเร่งรถให้เร็วขึ้นอีก จนถึงที่ไฟไหม้แล้ว
ท่านรองเอคิเตอร์ตกตลึงพูดไม่ออกอยู่เป็นนาน ไฟนั้นมิได้ไหม้แห่งอื่น
เลย ให้ออฟฟิศหนังสือพิมพ์นั้นเอง สักครู่หนึ่งเจ้าเด็กตอมย่องเข้ามาหา
ยืมยืมพันขาว ท่านรองเอคิเตอร์ออกเคืองแค้น จึงถามไปว่า “นี่เองเล่น
ระย้าอะไร” ตอมตอบว่า “ผมทำตามคำสั่งจะค่าผมยังงี้” จริงของมัน
ต้องนั่ง มีหน้าซ้ำเสียเงินห้าชิลลิงเปล่า ๆ

นี่แหละ การที่มอบหน้าที่ให้ผู้ใดคนหนึ่งหาเรื่องราวลงให้เต็มหน้ากระดาษ
ให้ได้นั้น อาจทำให้เกิดความฉิบหายได้ถึงเท่านี้ หวังใจว่าท่านสาราณียกร
เมื่อได้อ่านเรื่องที่แล้วมานั้นคงจะถือเป็นภาสิตเครื่องจกจำไว้ และหวังใจว่า
ต่อไปจะไม่บังคับให้ลูกมือของท่านหาเรื่องลงให้เต็มหน้ากระดาษโดยเร็ว ๆ
เช่นที่ข้าพเจ้าต้องกระทำอยู่บัดนี้ ถ้าออฟฟิศทวีปัญญาเกิดไฟไหม้ขึ้นบ้าง
ละก็ ท่านสาราณียกรจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบ

แต่ถึงแม้จะถูกใช้ลากลุดกังประการใดก็ดี ข้าพเจ้าขอเสียอย่างเดียว
 แต่อย่าให้ต้องเป็นผู้ทำหน้าที่แทนเอคิเตอร์ ที่ท่านผู้อ่านพอมาถึงตรงนี้
 คงนึกที่คิดว่า “อ้อ จริงซี เอคิเตอร์หนังสือพิมพ์นั้น ไม่ใช่เป็นได้
 ง่าย ๆ ต้องเป็นผู้ที่เป็นนายคนเป็น ต้องมีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ มาก
 ต้องแต่งหนังสือเป็น ต้องเป็นคนไหวพริบ คอยระวังไม่ให้คนโกรธ
 ต้องตอบปัญหาอะไรต่าง ๆ ได้ทุกประการ” ทว่าข้าพเจ้าเองนั้นมิได้ย่อท้อ
 เลยในเรื่องเหล่านี้ การเป็นนายเช่นนี้ข้าพเจ้าก็นึกว่าพอจะเป็นได้ (แต่
 ลุกสมุนเขาจะมีความเห็นอย่างไรไม่ทราบ) ส่วนความรู้นั้นเล่า ข้าพเจ้า
 ก็อยากจะขออนุญาตอวดคิดว่ามีเต็ม ๆ เบ็ด การแต่งหนังสือนั้น ข้าพเจ้า
 ก็นึกว่าข้าพเจ้าแต่งพอทำได้ (อวดอีก) การที่จะระวังไม่ให้คนโกรธ
 นั้น ข้าพเจ้าก็ตั้งใจระวังอยู่เสมอ แต่นั่นแหละเป็นของยากที่จะไม่พลาดพลั้ง
 กำเริบไปบ้าง ส่วนการตอบปัญหาต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าขอยกให้เป็น
 อภินิหารของท่านกุลาอาจารย์แต่ผู้เดียวในกรุงเทพ ฯ ข้าพเจ้ามากลัวอยู่
 ข้อเดียว แต่น่าที่รับแขกของเอคิเตอร์ ไม่ใช่ข้าพเจ้าพูดไม่เป็น ถึงเวลา
 อันควรก็พอจะสนทนาได้ แต่แขกมาหาเอคิเตอร์ หนังสือพิมพ์มิใช่มีแต่
 ชนิดที่ยิ้มแย้มแจ่มใสเท่านั้นเมื่อใด อย่างอื่นก็มี เช่นอย่างเรื่องมีเขาเล่ากัน
 ว่า ในกาลครั้งหนึ่งชายผู้หนึ่งรูปร่างล่ำสัน เดินเข้าไปในออฟฟิศหนังสือ
 พิมพ์รายวันฉบับหนึ่งและพูดว่า “ฉันอยากพบเอคิเตอร์” รองเอคิเตอร์
 เป็นคนที่แรกเข้ารับทำการใหม่ ๆ กำลังตื่นตัว จึงตอบไปว่า “ข้าพเจ้า
 เอง คือรองเอคิเตอร์ ท่านมีธุระอะไรโปรดบอกกับข้าพเจ้าก็ได้ ข้าพเจ้า
 ทำการแทนอยู่เวลานี้” ชายล่ำสันจึงตอบว่า “ฉันมานี้หมายจะมาบอ
 เอคิเตอร์เสียให้บอบ แต่เล่นงานแก่แทนก็ได้ ตามใจ”

นี้แหละรายถูกบ้อมแทนเอคิเตอร์ นี่แหละทำให้ข้าพเจ้ามีความ
ท้อถอยในการที่จะรับเกียรติยศเป็นผู้แทนเอคิเตอร์ คุณทางได้ไม่มีเลย มีแต่
เสมอตัวกับชาคทุน ที่บ้อมต้องถูก แต่การที่เขาโกรธนั้นก็เพราะเอคิเตอร์
ไปว่าเขาให้เขาชังใจ ถ้าเอคิเตอร์ถูกบ้อมเสียเองก็ยังพอมีเครื่องสบายว่า
จะเจ็บก็ได้เล่นงานข้างเขาเสียเต็มที่แล้ว

ที่จริงการทำหนังสือพิมพ์ไม่ใช่ของง่าย เพราะว่าข่าวคราวใด ๆ ก็ดี
ถ้าแม้เล่าไปแต่เฉพาะตามที่คนจะเล่ากันตามธรรมดา ที่ไหนเลยคนจะซื้อ
หนังสือพิมพ์อ่าน เขาคอยฟังคำเล่าลือเขาเองมิดีกว่าหรือ เงินก็ไม่ต้องเสีย
เพราะเหตุนี้แหละหนังสือพิมพ์จึงจำเป็นต้องกันคว่ำซุกขุ้ยหาข้อความ
เลื่อยคมลงให้ได้เร็วกว่าที่ข่าวนั้นจะดำเนินไปได้โดยทางสามัญ คือทาง
เล่าลือกันต่อไป ก็เมื่อการเป็นเช่นนั้นแล้วจึงทำให้เกิดมีวิธีขึ้นหลายประการ
คือประการหนึ่งพอได้เหตุก็แต่งเรื่องราวไว้เสียก่อน ไม่ต้องมีพวกส่งข่าว
ไปเห็น ครั้นผู้ส่งข่าวไปถึงก็เป็นโทรเลขมาสองสามคำเท่านั้น พอได้ความ
ชัดในข้อที่ยังสงสัยอยู่บ้างสองสามข้อแล้ว ก็รับนำเรื่องที่ได้แต่งเตรียมไว้
ก่อนนั้นลงทันที เป็นต้นว่าผู้มีชื่อเสียงผู้ใดคนหนึ่งตายลง หนังสือพิมพ์
อาจจะลงประวัติของท่านผู้นั้นได้ในไม่กี่ชั่วโมงที่หลังตาย ซึ่งเป็นที่น่า
พิศวงเป็นอันมากแก่ผู้ที่ไม่รู้วิธีของหนังสือพิมพ์ ที่จริงประวัติของท่าน
ผู้นั้นแต่งไว้เสียก่อนหลายปีแล้ว เว้นว่างไว้แต่วันเวลาและอาการที่ตาย
เท่านั้น ซึ่งต้องเติมลงในเวลาก่อนที่จะส่งประวัติไปลงพิมพ์ เพราะเหตุนี้
แหละข่าวหนังสือพิมพ์บางทีจึงได้คลาดเคลื่อนไปได้มาก ๆ จนน่าหัวเราะ
ก็มี

แต่การที่หนังสือพิมพ์กล่าวข้อความคลาดเคลื่อนไปนั้น มิใช่จะเป็น เพราะเหตุที่กล่าวมาแล้วนี้ทั้งหมดเมื่อไร เป็นเพราะเหตุอื่นก็มี ยังมี ท่านสมาชิกทวีปัญญาสโมสรผู้หนึ่ง เป็นคนสนุก ๆ ชอบเล่าเรื่องอะไร ชันต่าง ๆ ได้ เคยพูดอยู่ว่า การเล่าอะไร ๆ ที่จะให้สนุกต้องเติมเติม บ้างเล็กน้อย ถ้าจะเล่าไปแต่เฉพาะความที่เป็นจริงแท้ ๆ มันชักจืดไป ข้อน้อยข้างจะจริงตามท่านว่า ผู้ส่งข่าวหนังสือพิมพ์ก็คงเห็นเช่นนั้นกระมัง จึงเติมเติมข่าวต่าง ๆ ที่ตนส่งมาลงหนังสือพิมพ์นั้นอยู่บางครั้ง การส่งข่าว ทรงเครื่องนี้เองทำให้เกิดมีความคลาดเคลื่อนเกิดขึ้นในหนังสือพิมพ์เนื่อง ๆ

การส่งข่าวทรงเครื่องนี้ ไม่มีใครจะกระทำได้ดีไปกว่าพวก रिपो-
เตอร์ในประเทศอเมริกา ข่าวอะไรที่ไม่ทรงเครื่องเป็นไม่งั้น ข้าพเจ้า
อาจยกตัวอย่างได้คือ เป็นต้นว่าชาวต่างประเทศที่มีชื่อเสียง พอเรือเมล์
ถึงเมืองนิวยอร์กยังมีทันเทียบท่า พวกส่งข่าวหนังสือพิมพ์ลงมาถามถาม
ความเห็นต่าง ๆ เสียแล้ว แต่ข้อสำคัญสองข้อที่ถามเสมอคือ “ท่านเห็น
อเมริกาเป็นอย่างไร” กับ “ท่านชอบผู้หญิงอเมริกันหรือไม่” ถ้าเรา
ตอบข้อหนึ่งว่าเรายังบอกไม่ได้เพราะยังไม่ได้เห็นและจะขอรอดูก่อน คง
จะไปแถมต่อให้เราพูดก็ยาว แต่คงมีใจความว่า “เราได้นิยามในประเทศ
อเมริกามานานแล้ว และได้มาคราวนี้ด้วยความตั้งใจจะคุยของต่าง ๆ เพื่อ
จกจำไปทำตามในเมืองเรา วัลว วัลว ส่วนคำถามเรื่องผู้หญิงอเมริกัน
นั้น เราจะตอบอย่างไรได้นอกจากว่าเราชอบ ฝ่ายเจ้าผู้ส่งข่าวก็คงจัดการ
แถมให้เราพูดแสดงความเห็นไปต่าง ๆ ตามชอบใจของเขา จริง ! ในการ

ส่งข่าวหนังสือพิมพ์ไปตักยอพวกอเมริกันเขาให้เป็นอาจารย์ ไม่มีใคร
จะขำนาฏหรือมีความเพียร (และความหน้าค้ำ) เท่าในโลกนี้

ข้าพเจ้ายังนึกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้ส่งข่าวหนังสือพิมพ์อเมริกันได้อีก
หลายเรื่อง แต่ครั้นจะเขียนต่อไปหรือก็ได้ยินเสียงท่านสรวดนิกรบ่นอุบอ
ยอยู่แล้ว ว่าหนังสือพิมพ์หมื่นออกช้า ข้าพเจ้าไม่อยากให้ชักว่าฉบับนี้ออก
ช้าเพราะข้าพเจ้า และทั้งน่ากระดากก็ดูเหมือนจะพอเต็มตามประสงค์ท่าน
สรวดนิกรแล้ว เพราะฉะนั้น ขอประทานยุติเพียงเท่านี้

สุกวีฬ

ทวิปัญญา

เล่ม ๕ ประจำเดือนมิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕ ฉบับที่ ๒๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
(๑) ทำนानเมืองกลาง	๑๒๔
(๒) จกหมายเหตุประพาศทัน	๑๓๔
(๓) ลิลิตพ่ายพ (ต่อ)	๑๔๐
(๔) นามขุนนาง	๑๕๓
(๕) ศรีวิไชย	๑๕๘
(๖) กฎหมายนานาประเทศ	๑๖๔

ตำนานเมืองกลาง

ข้าพเจ้า นายเวกบุตรเจ้าพระยาสุรินทราชาจางวาง นายสีกนายเสื่อ
บุตรพระยาตลาด นายศรีทองแปนปลัดเมืองกลาง หลวงเพ็ชร์ศรีสมุท
วิสุทธิสงครามปลัดเมืองกลาง ขอเล่าเรื่องราวตามผู้เฒ่าเล่ามาแต่ก่อนแล
ได้รู้ได้เห็นเอง ว่าเมืองกลางแต่ก่อนนั้นจอมร้างบ้านตะเคียนแปนเจ้าเมือง
เมื่อยอมร้างแปนแขกเมืองไทยยี่ห้อหม้าเสียลูกหม่มเฒ่า แต่ก่อนผัวตายแปน
หม้ายอยู่ หม่มน้องบากมา เอาเงินมรฎกห้าพันเศษ หม้าเสียขัดใจไม่อยู่
เมืองไทยมาอยู่เมืองกลาง ได้กับจอมร้างแปนผัวมีลูกชายสองลูกหญิงสาม
ห้าคน หญิงชื่อจันแปนท้าวเทพกระษัตรี หญิงน้องถัดมาชื่อมุกแปนท้าว
ศรีสุนทร ครั้นทันแผ่นดินพระบรมยกาธิราช น้องหญิงคนหนึ่งชื่อหม้า
น้องชายชื่ออาคแปนพระตลาด น้องชายคนหนึ่งชื่อเรื่องแปนที่พล ขุนนาง
เมืองกลางนั้นจอมเฒ่าอยู่บ้านคอน จอมร้างอยู่บ้านตะเคียน จอมเฒ่ากับ
จอมร้างแปนลูกพ่อเดียวกันคนละมารดา ลูกหลานหม่มอยู่บ้านคอน ได้
แปนพระยาตลาดเจียคทอง แม่ชื่อเชียง พระยาปลัดแม่ชื่อคำ ทัวชื่อเรื่อง
เดิมแต่ก่อนบ้านคอนกับบ้านตะเคียนสามัคคีรศกันคิมชื่อเสียง ตีบกุนระวง
แปนเจ้าเมืองตีบมา ฝ่ายบ้านลักอรจอมสุรินทคิมชอบจะตั้งตัวแปนใหญ่ มี
คร่าออกมาให้จับจอมสุรินฆ่าเสียแปนโทษขบดต่อแผ่นดินตั้งเชื้อผู้ถึง
เมืองกลางว่าพระยาตลาดกางเข้ชาวกรุงออกมาแปนเจ้าเมืองพระยาตลาด
อาจแปนเจ้าเมืองขึ้น ผู้ร้ายยังพระตลาดตาย เมืองก็ว่างอยู่ ได้แขกไทยมา

เป็นเจ้าเมืองอยู่หน้อยหนึ่งพวกกลางคิดรบแซกตังค่ายที่ไม่ขาวปากสาบทุ้งร้อ
 จึงตั้งท้าวขึ้นพอพระยาพิมลเป็นพระกระอยู่เมืองชุมพร ได้กับท้าวเทพ
 กระษัตรี ๆ นั้น เมื่อหนุ่มสาวเป็นเมียหม่อมศรีภักดี ๆ เล่าก็เป็นชาวตะกั่วทุ่ง
 ลูกคุณเขื่อนเกิด ๆ เดิมตะกั่วทุ่งให้กับจอมผายกอง ๆ เป็นชาวนครอยู่บ้าน
 ใหญ่ลายสาຍออกมาเป็นสำเร็จราชการ ได้กับคุณเขื่อนเกิดนั้นมีลูกชาย ๑
 หญิง ๑ ชายชื่อหม่อมศรีภักดี มีเมีย ๓ เมืองกลาง หญิงคนหนึ่งชื่อขุนทอง
 ได้กับพระยาประสิทธิสงคราม หม่อมศรีภักดีนั้นได้กับท้าวเทพกระษัตรีมี
 ลูกสองคนหญิงชื่อแม่ปราง ชายชื่อเทียนเป็นพระยากลาง (หัต) ท้าวเทพ
 กระษัตรี เป็นหม้ายแล้วได้กับพระยาพิมล มีลูกหญิงใหญ่ชื่อแม่ทองมาไป
 ถวายเป็นมารดาเจ้าเกราะอุปถัมภ์ ลูกถัดมาชาย ๒ คนชื่อจ้อย ชื่อเนียม ชื่อจ้อย
 เป็นพระยกระบัตร์ ชื่อเนียมเป็นมหาดเล็กครั้งต้นแผ่นดิน ลูกหญิงชื่อแม่กิม
 ชื่อแม่เมือง ครั้นพระยาพิมลต้องความไปอยู่เมืองพัทลุง พระยากลางเทียน
 ลูกเลี้ยงพ้อง ที่กลางได้พระยากลางเจียกทอง ๆ ต้องโทษเข้าไปตาย ณ กรุง
 ที่กลางได้พระยากลาง (หัต) เป็นเจ้าเมือง ที่ปลัดได้นายเรืองเป็น
 พระยาปลัด ที่ยกระบัตร์ได้พระยากลาง (ชู) เป็นพระยายกระบัตร์
 ครั้งนั้นเมืองเจ้าเมืองปลัดยกกระบัตร์ก็เป็นพระยา ฝ่ายเมืองภูเก็จ
 หลวงภูเก็จข้างคอกเป็นเจ้าเมืองแล้วได้นายศรีชายนายเวรเป็นพระภูเก็จ แล้ว
 ได้มาบิดาหลวงปลัดออก เขตแดนเมืองภูเก็จกับเมืองกลางเอาบางคอก
 ชื่อตามคลองน้ำเป็นแดน ว่าเมืองภูเก็จเดิมเป็นเมืองใหญ่กลับมาขึ้นกับ
 เมืองกลาง เขตแดนฝ่ายวันตกพินชายพลายตะโหนด ฝ่ายตะวันออก
 เกาะมะพร้าว อ่าวทับแถม แหลมหงั่วแหลมบักผ้าเป็นแขวงเมืองภูเก็จตลอด
 ออกไปเกาะยาว เกาะอะล้ง เกาะกล้วย แหลมยัมู เกาะแรนกาคา เกาะร่อ

เกาะนาร เกาะป่าไผ่ เกาะชะงำ อ่าวภารามาเกาะผ้าหนัก เกาะคู้ลา ตลอดจน
 มาแหลมคอเวณ ปากก็หญิงแหลมปากพระทาคัมปากน้ำหมอร ปากพระกล
 ฟากฝ่ายเมืองตะกั่วทุ่ง ฝ่ายเมืองตะกั่วทุ่งเล่าปากพระว่าเจ้าพระยาอินวงษา
 ทั้งวังปราบที่ปลุกวังขึ้นยังไม่สำเร็จว่าเจ้าแผ่นดินเมืองตาก เจ้าพระยา
 อินวงษาก็ตาย โปรดให้ข้าหลวงออกมา เจ้าพระยาและพระยาออกมาตั้งอยู่
 ปากพระหลายนาย เจ้าพระยาข้าราชการ พระยารธรรมไกร พระยารธรรม
 ไกรโลก พระยาพิพิทโกไชย พระยารธรรมไกรโลกได้รับพม่าที่ปากพระ
 พระยารธรรมไกรโลกตาย พระยาพิพิทโกไชยหนีมาทางเมืองพังงา จึงเรียก
 ชื่อว่าท่านพระยาพิพิทเมืองตะกั่วทุ่ง เอาคลองตะกั่วทุ่งเป็นแดน คลองน้ำลำ
 ทำคตชื่อขึ้นมาเป็น ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่าหากล้ากลมเกี่ยวข้องกันไม่ เมือง
 ตะกั่วทุ่งเดิมหลวงเพ็ชเป็นเจ้าเมืองได้มา พระตะกั่วทุ่งซาทัก จอมพิทัก
 พระกั่วทุ่งพ่อพระปลัดแม่เมืองแม่พระวิเศษ ชื่อว่าพระกั่วทุ่งดี แล้วเมือง
 ตะกั่วทุ่งได้มาแต่พระตะกั่วทุ่งชื่อขุนคำ มารดาชื่อนัย บิดาชื่อเล็กว่าอุกมอน
 ชาวกรุง ครั้นพระตะกั่วทุ่งตาย ลูกชายชื่ออิน เป็นบิดาพระตะกั่วทุ่งอ่อน
 ได้กินเมืองอยู่ มารดาชื่อแม่ชื่อน ยายชื่อเนี่ยวชาวแรมไผ่แก่น แม่เนี่ยว
 ได้กับจอมนายกองมีลูกชื่อขุนนางแม่ชื่อน เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองดลางคลอง
 ปากพระกลฟากเป็นแดน ถ้าพระราชทรัพย์ยังเกิดขึ้นเมืองดลางส่งไปเมือง
 ตะกั่วทุ่ง ๆ ส่งไปเมืองตะกั่วป่า เป็นอย่างธรรมเนียมต่อกันมาช้านาน
 เมื่อครั้งเมืองดลางยังไม่เสียกับพม่า ตะกั่วทุ่งตะกั่วป่าไชยาชุมพรเสียแก่
 อ้ายพม่า ตีบุกมัตบ้านขึ้นมาค้างอยู่ที่เขาคอก หลวงเพ็ชทนต์แสงชาวนคร
 ตั้งอยู่บ้านเก่าส้มโอม คลองพะนมทั้งกองไปอุกขุนเอาพระราชทรัพย์ที่ทำ
 เขาคอก จนมีตราให้ข้าหลวงออกมาชำระหลวงเพ็ชทนต์แสง คนตามล่าคลอง

ทำพระนมก็อพยพหนีไปสิ้น ก็เป็นบารกร้างขึ้น เมื่อครั้งพระตะกั่วทุ่งบิดา
พระตะกั่วทุ่งดินเปนเจ้าเมืองนั้น มีตราโปรตออกมาให้ไปทำผ้ากระบวน
เมืองเทศ จักให้ข้าปู่ข้าย่าชาวชาวเทศอยู่ ณ เมืองกลาง กับนายสะเภาน้อย
พอหลวงพิทว่าที่ซึ่งไปอยู่ ณ เมืองตะวังกับหลวงคลังเทศชาวกรุงไปทำได้
มากับเครื่องถมยาราชวักดี พระตะกั่วทุ่งคุมเข้าไปล่องตามคลองท่าเขาคก
ถึงเขี้ยวประตูลงน้ำกะนองเรือพระตะกั่วทุ่งหลอมลงเครื่องถมยาราชวักดี
หายหาได้เอาเข้าไปถวายไม่ เมืองตะกั่วบ้ำจอมภักดีเสนาแซกเปนเจ้าเมือง
แล้วได้มาแก่พระวิจิตฺตทวนก แล้วได้มากับหลวงตะกั่วบ้ำจันแล้วได้มา
หลวงตะกั่วบ้ำเปนบุตรท่านพระยาประสิทธิ์สงครามจางวางซึ่งเป็นหลวง
นรงค์แล้วเมืองได้มากับพระยาตะกั่วบ้ำ (เกษ) พ่อพระตะกั่วบ้ำม่วง พระยา
ตะกั่วบ้ำ (เกษ) จินนาไปฆ่าตาย เจ้าพระยาสุรินทราชาบอกขอพระอิน
รักษากองนอกเมืองไชยาเป็นที่พระยาตะกั่วบ้ำ แล้วเมืองได้มาพระตะกั่วบ้ำ
ม่วง ๆ ตาย เมืองได้มาแก่พระตะกั่วบ้ำ (อุ) เรืองราวเมืองตะกั่วบ้ำ
เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองกลาง เมืองภูเก็จ ก็เล่าได้แต่เพียงนี้

จะเล่าเมื่อครั้งคักทางแถมรุษปากลาวทำพระนมนั้น เจ้าพระยาสุรินท-
ราชามีตราให้หาเข้าไป ณ กรุงเทพ ๖ ว่าจะให้เป็นที่อรรคมหาเสนา เมื่อ
ครั้งเจ้าพระยาภลาโหม (ปลี) ไปเสียทัพทวาย เจ้าพระยาสุรินทราชา
เข้าไปถึงกรุงเทพ ๖ แล้วพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์โปรดพระราชทาน
เสื้อผ้า จะเอาไว้ให้อยู่ ณ กรุงเทพ ๖ เจ้าพระยาสุรินทราชาคิดเห็นว่าอยู่
เมืองนอกได้ความสุขมาก จึงอ้อนวอนเจ้าคุณพลเทพบิดาเจ้าพระยาบดิน-
เดชา ขอให้กราบทูลพระกรุณาอีกจะไม่อยู่ ณ กรุงเทพ ๖ ว่าตัวชะราเปน
เสนาบถขึ้นเจ้าชีวิตร์เสด็จพระราชดำเนิน ไปถึงไหนตัวก็ต้องตามไปถึงนั้น

ก็มีความลำบากจึงทำเรื่องราวกราบทูลพระกรุณาว่า จะขอออกมาอยู่
เมืองนอกตามเดิม จะจัดแจงทางรับส่งพระราชทรัพย์เมืองพังงา เมือง
ถลาง เมืองตะกั่วทุ่ง จะขึ้นไปขึ้นเขาศกก็กั้นการเที่ยวแก่งเป็นหลายแห่ง
พระราชทรัพย์ก็สูญหายเป็นอันตรายเสียหลายครั้งมาแล้ว เห็นว่าทางบก
ระยะป่าเดินมาช้าแต่สองคืนไม่สู้กั้นการ ถึงพระนมล่องตลอดลงไปถึงพุนพิน
ตลอดออกไปถึงพุมเรียง ที่รับส่งพระราชทรัพย์ไม่กั้นการ ขอพระราชทาน
ช้างบรรทุก เมืองนคร ๑๐ ช้าง เมืองไชยา ๑๐ ช้าง รวมช้าง ๒๐ ช้าง
ให้หลวงพิพิทศกันเป็นนายกองคุมช้างคอยรับส่งพระราชทรัพย์ ประทาน
ช้างที่ปากพระนมปากลาวได้มาตามเรื่องราว เจ้าพระยาสุรินทราชาให้
กราบทูลพระกรุณา มีแจ้งในท้องตราพระราชสีห์นั้นแล้ว ปากพระนมให้
ขุนทิพ ขุนเพชร ขุนศรีสงครามสามคนตั้งอยู่ ฝ่ายมรุษปากลาวตั้งให้หลวง
ฤทธิสงครามเป็นมิเกล แลที่มรุษถึงปากพระนมให้กับเจ้าพระยาสุรินทราชา
ฝ่ายเจ้าพระยาสุรินทราชากลับออกมาถึงบ้านเมืองแล้ว จึงตั้งให้ขุนทิพเป็น
หลวงรามพิไชยอยู่ที่ปากพระนม ให้หลวงรามพิไชยตั้งทางตั้งแต่ปากพระนม
ขึ้นมาถึงเมืองพังงา ให้หลวงฤทธิสงครามตั้งเกลี้ยกล่อมผู้คนอยู่ที่มรุษปาก
ลาว ให้คอยรับส่งพระราชทรัพย์ลงไปให้หลวงรามพิไชยคอยรับอยู่ที่ท่า
พระนม แล้วเจ้าพระยาสุรินทราชาให้ตั้งด่านที่ต้นเขานางหงษ์ด่านหนึ่ง ด่าน
ปากคาน ด่านทุ่งคา มรุษด่านหนึ่ง เป็น ๕ ด่านทั้งปากพระนม แล้วทำ ๆ
เนียบไว้ทุกด่านตามระยะทาง แล้วให้ตั้งเกลี้ยกล่อมผู้คนไว้สำหรับป้องกัน
พระราชทรัพย์ทุกด่าน พระราชทรัพย์เมืองตะกั่วป่าเกิดขึ้นก็ส่งลงตาม
คลองทางเขาศก พระราชทรัพย์เมืองพังงา เมืองถลาง เมืองตะกั่วทุ่ง
ขึ้นไปค้างอยู่ที่มรุษก่อน ให้ช้างไปรับบรรทุก กองรับส่งจักเอาหลวงนา

ให้เป็นพระวิจิตรสงครามท่านบก เอาขุนเพ็ชร์ขุนอินเป็นปลัดกองคุมไพร่
ฝ่ายรับลองขึ้นมารับพระราชทรัพย์ที่พระนม แล้วเจ้าพระยาสุรินทราชาแต่ง
ให้ขุนศรีสมโภชเข้าไปเฝ้า พงหัวเจ้าท่านผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราช
แต่ก่อนว่า ได้ตั้งนายท่านที่ม้วย ที่ปากพนม เจ้าพระยานครศรีธรรมราช
มีพระสาทสั่งว่า อย่าให้เจ้าพระยาสุรินทราชาตั้งแต่หลวงขุนหมื่นนายกอง
นายหมวดเลย พงหัวเจ้าท่านจะตั้งแต่งออกมาแต่เมืองนครเอ็ง อย่าให้
เจ้าพระยาสุรินทราชาตั้ง นานไปภายหน้าผู้ใดจะมาร้างเมืองครองเมือง จะว่า
เจ้าพระยานครกับเจ้าพระยาสุรินทราชาเป็นคนชอบพอรักใคร่จะให้บ้าน
เมืองพินเพื่อนกลักล่อมกันอยู่ เจ้าพระยาสุรินทราชาก็บอกไปว่า อย่าให้
พงหัวเจ้าท่านผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราชตั้งไปเลย ท่านจะตั้งมาไว้ให้
รับให้ส่งพระราชทรัพย์เองตามได้กราบทูลพระกรุณา ท่านม้วยทำพระนมก็
ได้เป็นสิทธิ์เป็นเดิมมาคุ้มเท่าบัดนี้ ครั้นโปรดให้ท่านพระยาตลาดงบนคง
ออกมาเปลี่ยนพระยาตลาดงพลางช่องสมุทรรวบรวมผู้คนไว้ได้ตั้งเป็นดินแดน
บ้านเรือนลง ฝ่ายม้วยตลอดมาถึงบางเคย แต่ก่อนเป็นน้ำคังไม่มีผู้คน
จึงจักคนให้รอมไปตั้งทำไร่นาสว่างเรือกสวนลง ครั้นท่านพระยาไตรโกษา
ออกมาชำระทางเข้าค่านา พงหัวเจ้าท่านโปรดให้นายช่วยออกมาต่อว่า
อย่าให้เรียกทางเข้าค่านาที่ม้วยได้มาแก่ฝ่าย ณ เมืองกลาง ท่านพระยาตลาดง
ก็ว่าพระท่านได้มาแก่เจ้าพระยาสุรินทราชาสืบต่อกันมาอยู่จนแล้ว ครั้น
ไม่มีตราโปรดยกออกมามีท่านก็ไม่สู้จะยอมให้ทางเข้าค่านาก็ได้เรียกสืบกันมา
ฝ่ายพนมตามคลองน้ำลำท่าหนทางรับส่งพระราชทรัพย์เป็นสำหรับเมือง
พังงา เมืองกลางเมืองพังงาเดิมเป็นเมืองช่องแขวงขึ้นเมืองตะกั่วป่า เอา
คลองถ้ำแม่น้ำเป็นแดนคนละฟาก ฝ่ายเหนือน้ำตลอดเข้าปากคัง ใต้น้ำลง

ไปฝ่ายล้าคลองดำข้างปูนได้กับเมืองพังงาล้าคลองตลอดออกเขาสองพี่น้อง
เอาเขาสองพี่น้องเป็นแดนคนละฟากตลอดออกไปถึงพระอาทิตย์ เคาะยาง
เกาะพังกันเป็นแขวงเมืองพังงา พระตะกั่วทุ่ง (ดิน) ซึ่งเป็นพระยา
ตะกั่วทุ่งเป็นน้องเขยพระยาดลางบุนคง ขอเอาเขารายา^๒หนึ่ไปเหล่า^๒บ้าห้อย
เกาะนมสาวไปเป็นช่องแขวงขึ้นเมืองตะกั่วทุ่ง พระยาดลางบุนคงเห็นว่า
พระตะกั่วทุ่งเป็นน้องเขยก็ยอมให้ ฝ่ายบุตรเมืองพังงาเขาเข้ามาเหล็กเป็นแดน
เขียงอิสาณก็ราสูงสองแพรกเป็นเขตรแดนเมืองพังงา เจ้าพระยาสุรินทราชา
ซึ่งเป็นใหญ่สำเร็จราชการ ณ แปรหัวเมืองนี้ พระยาประสิทธิสงคราม
จางวางเล็กเป็นจางวางทั้งแปดหัวเมืองเหมือนกัน ชื่อว่าแปดหัวเมืองนั้น
เมืองดลาง เมืองภูเก็จ, เมืองตะกั่วทุ่ง, เมืองตะกั่วป่าก็ราพังงา^๒กระบุรี
ประมวณมาเป็นเมืองแปดเมือง ก็ราพังงา กระบุรี^๒เป็นขึ้นกับเมือง
ตะกั่วป่า รู้เรื่องราวเล่าได้แต่เพียงนี้,

แล้วแต่จะไปค

เรื่องราวนี้เขียนไว้เมื่อปีฉลูศักราช ๑๒๐๓ ปี,

จอมร้างบ้านตะเคียนเป็นเจ้าเมืองเมือชื่อหมาเสียลูกมหลุม

เมืองไทรย	มีลูกชายชื่อ	อาจเป็นพระยาดลาง	๑	๒ หญิง
		เมืองเป็นที่พล	๑	
	จันเป็นท้าวเทพกระษัตรี	๑	๓ รวม ๕ คน จอมร้างกับ	
ชื่อ	มุกเป็นท้าวศรีสุนทร	๑		
	หมา	๑		

จอมเผ่าเป็นลูกพ่อเดียวกันคนละมารดา จอมร้างอยู่บ้านตะเคียน จอมเผ่า

อยู่บ้านดอน ได้เป็นพระยาตลาดเจียกทองแม่ชื่อเชียง พระยาปลัดแม่ชื่อคำ
 ทัวชื่อเวียง ฝ่ายบ้านฉกรรจ์อมไชยสุรินทร์คิครบดฆ่าเสีย พระยาตลาด
 ทางช้างขาวกรุงออกมาเป็นเจ้าเมือง พระตลาดอาจเป็นเจ้าเมือง ผู้ร้ายยัง
 คาย แล้วแขกเมืองไทรมาเป็นเจ้าเมืองหน้อยหนึ่ง พระพิมลเดิมเป็น
 พระกระได้ด้วยท้าวเทพกระษัตรี จอมนายกองชาวนครบ้านลายสาขายออก
 มาเป็นสำเร็จราชการได้กับคุณเขื่อนเกิด มีลูกชายชื่อหม่อมศรีภักดี ลูกหญิง
 ชื่อคง ได้กับพระยาประสิทธิสงคราม หม่อมศรีภักดีได้กับท้าวเทพ
 กระษัตรี มีลูกชายชื่อเทียน เป็นพระยาตลาด (หิด) หญิงชื่อปราง
 ท้าวเทพกระษัตรีเป็นหม้ายได้พระยาพิมลมีลูกหญิงชื่อแม่ทองคุณ มารดา
 เจ้ากลดออบล ลูกชายชื่อจ้อย เป็นพระยาระบัตร์ชื่อเทียนเป็นมหาดเล็ก มี
 ลูกหญิงชื่อกิม ชื่อเมือง พระยาตลาดเทียนลูกเลี้ยงป้องกันความไปอยู่
 เมืองพัทลุง พระยาเจียกทองเป็นพระยาตลาด ที่ปลัดนายเวียงเป็นพระยา
 ปลัด พระยาตลาด (ชู) เป็นพระยาระบัตร์

เมืองภูเก็จ หลวงภูเก็จช้างคอกเป็นเจ้าเมือง แล้วนายศรีชายนายเวร
 เป็นพระภูเก็จ แล้วบิดาหลวงปลัดอุกเป็นเจ้าเมือง

เมืองตะกั่วทุ่ง เดิมหลวงเพ็ชเป็นเจ้าเมือง ได้มาพระตะกั่วทุ่งชาหัก
 ได้มานายดีเป็นจอมศรีภักดีเป็นเจ้าเมือง เป็นพ่อพระปลัดแม่เมืองแม่พระ
 วิเศษ แล้วได้มาพระตะกั่วทุ่งขุนคำพ่อพระตะกั่วทุ่งดิน แล้วได้มาพระ
 ตะกั่วทุ่งดินทุกวันนี้ แล้วได้มาพระตะกั่วทุ่งอ่อน แล้วได้มาพระตะกั่วทุ่ง
 กล่อม

เมืองตะกั่วป่า จอมภักดีเสนาแขกเป็นเจ้าเมือง แล้วได้มาพระวิสิข
 หุหนวก ได้มาหลวงตะกั่วป่าจีน ได้มาหลวงณรงค์บุตร์พระยาประสิทธิ์

สงครามจางวาง ได้มาพระตะกั่วบ้ำเกชพ่อพระตะกั่วบ้ำม่วง จินพาไปฆ่า
เสีย แล้วพระอินกองนอกไชยามาได้เป็นพระตะกั่วบ้ำ แล้วได้มาพระตะกั่ว
บ้ำม่วงแล้วได้มาพระตะกั่ว.

หนังสือ เจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีอภัยพิริยบรากรมภานุสมุหะ
พระกลาโหม มาถึงเจ้าพระยาศรีธรรมโศกขราชชาติเทโชไชยมโหสิริยาธิบดี
อภัยพิริยบรากรมภานุเจ้าพระยานครศรีธรรมราช พระยาวิชิตเสนามหา
พิไชยอภัยพิริศรีสงครามพระยาพัทลุง พระพิไชยศิริศรีสมุทสงครามพระ
ยาสงขลา พระยาวิชิตภักคศิริพิไชยสงครามพระยาไชยา พระเพ็ชร
กำแพงสงคราม พระชุมพร หลวงเทพศิริศรีสงคราม หลวงปทิว คัวย
เจ้าพระยาสุรินทราชากรบาทหลวงพระกรุณาว่า จะขอคัดทางชนพระราชทรัพย์
แต่ปากลาวมาลงพระนมหนทางใกล้กว่าทางท่าเขาคงถึง ๑๔ | วัน
๑๕ |

ทำพระนมเป็นที่สำนักมีผ้าคืบพระราชทรัพย์ของหลวงแขวงเมืองนคร แต่
เป็นกงบ่ากร้างอยู่ หามีบ้านเรือนผู้คนตั้งอยู่เหมือนแต่ก่อนไม่เปลี่ยวอยู่ จึง
จัดให้ขุนทิพขุนเพ็ชร์เป็นนายกองควบคุม ขุนหมื่นไพรมีชื่อมาให้ตั้งบ้าน
เรือนเป็นภูมิสถานลำเนาอยู่ รับรักษาพระราชทรัพย์มาหลายครั้งแล้ว
แก้กำลังขุนหมื่นไพรมีชื่อทั้งนั้นเห็นเบาบางน้อยตัว ไม่สมควรด้วยพระ
ราชทรัพย์ของหลวง เกลือกลุ่มมีชื่อหลบหนีมุลนายเข้าอยู่ป่าคงคุมกันได้
มากแล้ว จะมากระทำร้ายพระราชทรัพย์ของหลวงจะเสียราชการไป แต่ผู้
มีชื่อเป็นเลขไพร่หลวงพลเมือง เมืองตะกั่วบ้ำ เมืองพังงา เมืองถลาง
เมืองตะกั่วทุ่ง ทั้งเป็นหัวเมืองบันดาที่หนึ่งลงมาอยู่แขวงเมืองนคร พัทลุง

สงขลา ไชยา ชุมพร ปทิว หัวเมืองปากไค้นั้นเป็นอันมาก ขอรับ
พระราชทานให้ขุนทิพสมบัติ ขุนเพชรินายกองที่พระนมสืบสาวชักชวน
เกลี้ยกล่อมเอาเลขไพร่หลวงพลเมือง เมืองกลางบ้างคลัททั้งแปดหัวเมืองมา
ให้ตั้งบ้านเรือนทำมาหากินให้มั่นคงบริบูรณ์จะได้รับรักษาพระราชทรัพย์
ของหลวงช่วยประการหนึ่ง ถ้ามีศึกสงครามมาติดบ้านเมือง เมืองกลางตะกั่ว
ทุ่ง ตะกั่วป่า จะได้อุปถัมภ์ช่วยอุดหนุน รบพุ่งนั้นก็ชอบด้วยราชการอยู่
แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดให้ขุนทิพสมบัติ ขุนเพชรินายกองพระนมสืบสาว
ชักชวนเกลี้ยกล่อมเอาเลขศึกแล้วแลยังมีได้ศึกเลขเมืองกลาง แลเลขเมือง
นคร พัทลุง สงขลา ไชยา ชุมพร ซึ่งหลบหนีมุลนาย แลเลขตะกั่วทุ่ง
ตะกั่วป่า ทั้งแปดหัวเมือง บ้านตาซึ่งหลบหนีมุลนายอยู่ป่าคงแลแอบแฝง
อยู่ด้วยผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการ ณ เมืองนคร พัทลุง สงขลา ไชยา ชุมพร
ปทิว หัวเมืองปากไค้นั้น เามาให้ตั้งบ้านเรือนทำมาหากิน

อยู่ที่พระนมที่ลาวให้ไว้	๒๐๐		คร้วจะได้รับรักษาพระราชทรัพย์ของหลวง
	๓๐๐		

ให้เป็นภูมิลานำเาจงมั่งคั่งบริบูรณ์ขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ทำตามพระยาสุรินทราชากราบบังคมทูลพระกรุณานั้นเถิด ถ้าขุนทิพ
สมบัติ ขุนเพชรสืบสาวชักชวนเกลี้ยกล่อมได้เลขเมืองไค้เท่าใด เป็น
คนชายหญิงใหญ่น้อยให้ยื่นทางว่าวไว้แก่เจ้าพระยาสุรินทราชาผู้สำเร็จ
ราชการ ทั้งแปดหัวเมืองบอกเข้าไปกราบทูลพระกรุณาให้ทราบ ห้ามอย่า
ให้ผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการนายที่นายอำเภอ แลข้าหลวงผู้ไปมาเากิจ
ราชการทำข่มเหงดูคว่าลากเกาะจำขุนทิพสมบัติ ขุนเพชรินายกองขุน
หมื่นแลไพร่มีข้อบรคาซึ่งเกลี้ยกล่อมได้มา ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่พระนมที่ลาว

ทั้งนี้ไปใช้ราชการงานโยธาเบ็จเสร็จซึ่งมิได้เป็นหน้าที่พนักงานให้ขุนทิพ
สมบัติ ขุนเพชรวิริ ขุนหมื่นไพร่แตกตื่นได้ความเดือดร้อนแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใด
เป็นอันขาดทีเดียว หนังสือมาถึงวันใดก็ให้ทำตามหนังสือมาทุกประการ
หนังสือมา ณ วันพฤหัสบดีขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปี ชวศ จอศก ๑๑๖๖
มาถึงปีเถาะนพศก ๖๓ ปี จุลศักราช ๑๒๒๘ ปี,

จดหมายเหตุประพาศตัน

จดหมาย ฉบับที่ ๔

เมืองสมุทรสงคราม

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๒

ถึง พ่อประคิษฐ

ในจดหมายฉบับที่ฉันส่งไปจากเมืองราชบุรี ได้เล่าถึงเรื่องที่ทำ
ครว้บัจจุบันเลี้ยงกันที่โพธาราม บรรดาผู้ที่ได้ไปในวันนั้น ตั้งแต่พระเจ้า
อยู่หัวเป็นต้นลงมา พวกกันเห็นคุณการที่ทำครว้บัจจุบันในเวลาเที่ยวหา
ความสบายเช่นนี้ ว่าเป็นเหตุให้เจริญอาหารดีกว่าบริโภคอาหารซึ่งถูกทำเป็น
อันมาก จึงตกลงกะการให้มีเครื่องครว้บัจจุบันติดไปในเวลาเสด็จประพาศ
ตัน คือมีหม้อเข้า เตาไฟ ด้วยขาม และเครื่องครว้บัจจุบันทุกไปในเรือ
มหากเล็ก กำหนดว่าไปถึงตลาดจะมีที่ซื้อหาเสบียงอาหารได้แห่งใดจะแวะ
ซื้อเสบียงอาหาร และไปหาที่ทำครว้บัจจุบันในระยะทางทุกโอกาสที่จะมี

จะทำให้ ส่วนพวกที่ตามเสด็จนั้น ก็แบ่งหน้าที่กันตามถนัด ใครทำกับ
 เข้าของกินเป็นก็มีหน้าที่เป็นหน้าตาสำหรับทำกับเข้าของกิน ที่หุงเข้าก็
 ก็เป็นพนักงานหุงเข้า แต่ส่วนตัวฉันนั้นอยู่ในพวกที่ทำอะไรไม่เป็น ท่าน
 ไม่ยอมให้กินเปล่า จึงต้องรับหน้าที่เป็นกองล้างชามกับคุณหลวงรัตนาวุ
 ร นายอัยยวรุ และท่านมหาสม รวมสี่คนด้วยกัน ที่จริงนายวงศ์วานก็
 ทำอะไรไม่เป็น ควรจะมาเข้ากองล้างชามด้วยกัน แต่เขาอายุ ดูเหมือน
 จะเห็นว่ากองล้างด้วยชามนี้เป็นหน้าที่เลวทรามนักสู้ไปอาษาพวกหน้าตา
 ให้เขาใช้สอย ขอกเกล็ดปลาและสับหันไปตามเพลง ที่จริงหน้าที่กองล้าง
 ชามนั้น เป็นการประณีตมาก เมื่อฉันเล่าให้ฟัง พ่อประกิจรูปก็งจะเห็น
 ได้ว่าไม่ใช่การเลวเลย คือในกองนี้มีสระบัวแปลง ผ้าสำหรับเช็ด และส้ม
 สำหรับฟอกจักลงไว้ในหีบซึ่งเกี่ยวข้องกับชามคล้ายกับหีบปักนิกเป็น
 เครื่องมือสำหรับตัว เมื่อเสด็จไปถึงที่ใดซึ่งกะว่าจะเป็นที่ทำครัวและเลี้ยง
 อาหาร หน้าที่ของพนักงานกองล้างชามในเบื้องต้นจะต้องเที่ยวตรวจหา
 ว่าสถานที่ใดควรจะเป็นที่เลี้ยงและเป็นที่ทำครัวได้ ยกตัวอย่างคังว่า จะ
 ทำครัวเลี้ยงกันที่วัดแห่งใดแห่งหนึ่ง พอจอกเรือเข้าไป พนักงานกองล้าง
 ชามก็ต้องขึ้นก่อน ไปเที่ยวหาที่ว่าจะควรใช้กำมัเปรียญหรือศาลาน้ำจะ
 เหมาะก็ เมื่อตกลงสมมตที่แล้ว กองล้างชามจะต้องเที่ยวหาโอง่างและ
 น้ำสำหรับใช้ให้พอกา กระทบเกี่ยวกันกว่าเหล่านี้เกือบจะถูกหมากัดก็
 หลายครั้ง บางทีก็ไปตกลง บางทีหัวโคนชายคามีอันตรายต้องการความ
 กล้าหาญอยู่บ้าง ครั้นได้ที่แล้วต้องลงมือล้างด้วยชามฟอกด้วยสระบัวให้
 สอาดหมดคา และเรียบเรียงไว้จ่ายแก่พวกหน้าตาให้ทันต้องการใส่กับ
 เข้า ล้างชามเสร็จแล้ว กรวณท้องปูเสื่อปูพรมทั้งกะโดนคนที่ และยก

กับเข้าไปเรียบเรียงเสร็จแล้ว เป็นหน้าที่ของพนักงานล้างชามจะต้องซื้อ
เชิญบริษัทให้พร้อมกันมาบริโภคาอาหาร เป็นเสร็จหน้าที่เท่า^{นี้} ที่ฉัน
พรรณามาถึงหน้าที่กองล้างชาม^{นี้}อยู่ข้างจะยืดยาว แต่ถ้าไม่พรรณาให้
เข้าใจ พ่อประคิษฐ^{ก็}จะเห็นว่าหน้าที่ของฉันเลวทราม เพราะที่จริงซื้อ
กองล้างชามไม่สู้เพราะ มันไปเข้าสุภาสิตโบราณที่เขาว่า อิมก่อนคฺกุโข
คฺกุหนัง อิมทีหลังล้างถ้วยล้างชาม เรื่องล้างชามออก ๆ จะเสียชื่ออยู่ จึง
ต้องอธิบายให้เข้าใจไว้

เมื่อว่าถึงระยะทางที่เสด็จต่อมา วันที่ ๒๑ กรกฎาคม เวลาเช้า
เสด็จประพาสตลาดไปพบยายเจ้าของเรือที่แกเคยเห็นเจ้าชีวิต^๓ หน แก
พาตุ๊กมาเฝ้า ทรงพระกรุณาพระราชทานเครื่องแต่งตัวแก่เด็ก^๕นั้นหลาย
อย่าง ประพาสตลาดแล้วออกเรือพระที่นั่งจากเมืองราชบุรี กระบวนเรือ
พลับพลาให้ล่องลงไปตามลำแม่น้ำใหญ่ไปคอยที่เมืองสมุทรสงคราม เสด็จ
เรือมาค ๔ แจว มีเรือต้นที่ซื้อใหม่เป็นเรือที่นั่งรองพ่วงเรือไฟเล็กเข้า
ทางแม่น้ำอ้อม ไปแวะซื้อเสบียงอาหารที่ตลาดปากคลองวัดประคู้ เดิน
ซุ่มนควักไขว่กันไปตามเพลง ไม่มีใครจะรู้จัก เขากำลังเล่นลิเกกันหน้า
โรงบ่อน ฉันเดินไกลไปคู้ ไปพบทหารเรือซึ่งเคยเป็นบ่่อยพระยาชลยุทธ
รู้จักกันมาแต่ก่อน ได้กระซิบบอกอ้ายหมอนั้นว่า เองอย่าอึกกระทึกให้
ใครรู้ว่าเสด็จ ตูมันก็ทำนิ่งเฉย^๕อยู่ ไม่เห็นมีผู้ใดรู้เห็น^๕วิแวว จนกระทั่ง
เสด็จกลับลงเรือ พอเรือออกจากท่า เจ้าพิณพาทย์ลิเกก็ตีเพลงสรรเสริญ
พระบารมีส่งเสด็จ ^๕นี้และจะเป็นด้วยเหตุบ่่อยพระยาชลยุทธไปโจท^๕ขึ้น
หรืออย่างไรก็หาทราบไม่ ออกจากตลาดเข้าคลองเล็กไปจนถึงวัดประคู้
หยุดพักทำครัวเสวยเช้าที่วัด^๕นั้น กองล้างชามเที่ยวตรวจการไปได้ความ

แปลกปลาทูตัวนี้ว่าเป็นหมอน้ำมันต์ มีผู้คนที่จับใช้ไปคอยรคน้ำมันต์ รักษาตัวอยู่หลายคน ได้ความว่าเป็นโรคผีเข้าบ้าง ถูกกระทำยาเย็บบ้าง และโรคอย่างอื่น ๆ บ้าง เมื่อเลี้ยงกันเสร็จแล้ว จึงพร้อมกันไปดูรคน้ำมันต์ รคน้ำมันต์อย่างนั้นฉันก็ฟังเคยเห็น คนพูดจากันอยู่ดี ๆ พอเข้าไปนั่งให้พระรคน้ำมันต์ ก็มีกิริยาอาการวิปลาสไปต่าง ๆ บางคนก็เผ่นแต่ซากเสลด ฟันน้ำลายคั่งซากปู้ ๆ ไปจนพระหยุดรคน้ำมันต์ จึงหยุดซาก กลับหันมาบอกเราว่า สมายเบาในอกโล่งที่เคี้ยว ยายแก่คน ๑ ทาบอด ลูกสาวพามาให้พระรคน้ำมันต์ พอรคน้ำมันต์ก็ร้องครวญคราง และวิงวอนว่ากลัวแล้วจะไปแล้วเท่านั้นเกิด อย่างนั้นจนพระหยุด ถามพวกคนใช้ได้ความว่า ยายคนนั้นเดิมมีผู้มาขอลูกสาวแกไม่ไห้ เขาโกรธกระทำให้ผีสิงจนไม่เป็นสติ อารมณ์ต้องมารักษาตัวที่วัดประคู้ พอได้สติก็อย่งชั่วช้นสักหน่อย นี่และจะจริงเท็จเพียงใดก็ไม่ทราบ เล่าเท่าที่ตาเห็น แต่พวกเราที่ไปตามเสด็จ ไม่มีใครรับอาษาเข้าไปให้พระรคน้ำมันต์ด้วยตัว จึงไม่มีพยานที่จะยืนยัน ถ้าหากว่าพวกเราเข้าไปซากปูลงสักคน ก็เห็นจะน่าเชื่อขึ้นมาก นอกจากวัดประคู้ล่องกลับออกมาได้ขึ้นเสียงกลองลครชาตรีมีอยู่ในสวน รับสั่งให้แฉะเรือพระที่นั่งเข้าไปเจาะไกร่ทรงทราบว่าเขามีการอะไรกัน ไปพบลครชาตรีมีอยู่ที่บ้านตาหมอสี่เป็นพลเรือนอย่างโบราณลงมาต้อนรับ ตัวยังเป็นรอยเสือ เห็นที่จะเอาเสือปูนอนคูลครอยู่ที่ระเบียงเรือน ทานี่ต้อนรับแข็งแรงพูดจาอย่างเก่า ว่ายังงั้นซีพะ ยังงั้นซีพะ ไม่ใช่ขอรับหรือจะจำนาน ๆ ได้พบอย่างนั้นน่าฟังดี ได้ความว่าลูกแกจับได้บนบาลไว้ ครั้นรักษาหายจึงได้มีลครชาตรีแก้สินบน ออกจากคลองวัดประคู้เย็นมากแล้วเรือไฟลากล่องมาถึงแม่น้ำใหญ่จวนจะค่ำ หาที่ท่าควยเย็นก็ไม่ได้เหมาะ

ล่องเรือลงมาเห็นบ้านแห่งหนึ่งสอาดसानดี มีเรือนแพอยู่ริมน้ำ รับสั่ง
ว่า ที่นั่นเห็นพอจะเอาไครยเขาทำครัวสักครั้งหนึ่งได้ ให้กรมหลวงดำรง
รับหน้าที่ขึ้นไปขออนุญาตต่อเจ้าของบ้าน กรมหลวงดำรงเสด็จขึ้นได้ถาม
ไต่ความว่า เป็นบ้านนายอำเภอ ๆ ไปจัดพื้นเรือไฟ อยู่แต่ภรรยา หา
รู้จักกรมหลวงดำรงไม่ ขออนุญาตทำครัวที่เรือนแพได้คงปรารถนา พอ
ชนของครัวขึ้นเรือนแพแล้ว กรมหลวงดำรงยังไม่ทันเสด็จลงมาจากบน
เรือนใหญ่ นายอำเภอก็กลับมาถึง ไม่ทันเหลียวแลเห็นพระเจ้าอยู่หัว
ที่เรือนแพ มุ่งหน้าตรงขึ้นไปถวายคำนับเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่
เรือนใหญ่ นายอำเภอเพี๊ยะทูลกรมหลวงดำรงอยู่ไม่ทันได้กั๊ก นายอัยยวรร
ก็กลานสอกล่าวหนังสือรับสั่งไปถวายกรมหลวงดำรงว่า ขอให้เขารู้จักแต่
กรมหลวงดำรงพระองค์เดียวเถิด ฉะนั้นจึงทำนายอัยยวรรกลานเข้าเฝ้า
กรมหลวงดำรง ทำท่าทางสนทราทักกับเป็นชาวไทย แต่กรมหลวงดำรงนั้น
พออ่านหนังสือรับสั่งแล้วเห็นประทับนั่งไม่รับสั่งว่าอะไร เป็นแต่พอก
พระภักตร์ ให้นายอัยยวรรกลับลงมา อีกสักครู่หนึ่งจึงได้ยินเสียงรับสั่ง
กับนายอำเภอและกำนันผู้ใหญ่บ้านถึงราชการงานเมืองอะไรต่ออะไรอิงอยู่
บนเรือน พวกกองครัวก็ทำครัวกันอยู่ที่เรือนแพ ทำเสร็จแล้วแต่งเครื่อง
ให้คุณหลวงนายศักดิ์ เชิญขึ้นไปตั้งถวาย กรมหลวงดำรงเสวยพร้อม กับ
เครื่องเคราที่เจ้าของบ้านเขาหาถวาย ครั้นเสร็จแล้วเมื่อขากจะลงเรือ
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จหลบออกไปอยู่ท้ายเรือ พระราชทานพระที่นั่งไว้สำหรับ
กรมหลวงดำรงประทับ แต่กรมหลวงดำรงทรงไถลว่าเกื่อนหงายสบายก็
จะยืนอยู่หน้าเก้าอี้รับให้ออกเรือ แต่พอพ้นหน้าบ้านกับน้ำใหญ่ รับสั่งว่า

เล่นอย่างเต็มที่ที่ไม่สนุก แต่คนอื่นสนุกอย่างที่สุดด้วยกัน เวลาสักยามหนึ่ง จึงมาถึงที่ประทับเมืองสมุทสงคราม

วันที่ ๒๒ กรกฎาคม เวลาเช้าเสด็จไปทอดพระเนตรวัดพวงมาลัย แล้วเสด็จขึ้นไปประพาศตลาดคลองอัมภาว เสด็จเป็นอย่างประพาศกัน เหมือนเมื่อเสด็จวัดประคู้ แต่เวลานั้นเกิดเหตุขัดข้องประพาศไม่ได้สะดวก ด้วยในเมืองสมุทสงครามนี้เขามีข้อบังคับกวดขัน ถ้าเรือหรือผู้คนแปลก ปลาดมาในท้องที่ ราษฎรบอกกำนันผู้ใหญ่บ้าน ๆ ต้องรีบลงเรือไปทักถามเป็นธรรมเนียมบ้านเมืองอยู่ดังนี้ วันนี้ไม่ได้บอกให้ใครทราบว่าจะเสด็จอัมภาว เขาคงจะทราบแต่ว่ามีเรือและคนแปลกปลาดมา ก็ทำการตามหน้าที่ จนเรารำคาญแฉะกระดิกไปข้างไหนก็พบแต่เรือกำนันผู้ใหญ่ บ้านออกมาตามว่าเรือใครไปไหน หลบลำนี้ไปเจอลำโน้นเหมือนกับจะถูก ล้อมจับ ใช้แต่เท่านั้นเจ้านายก็ไปตามเสด็จพระองค์ ๑ กับขุนสวรรค์วินิต มีญาติวงศ์พงษาและพวกพ้องอยู่ในแถวอัมภานี้มาก ท่านพวกเหล่านี้ พอเหลือบแลเห็นก็พากันชื่นชมยินดี เรียกร้องกันติดตามมารุมมาคุ้ม ลงที่สุกพระเจ้าอยู่หัวก็ลงเรือทันแยกไปประพาศแต่ลำเดียว ปล่อย เรือพระที่นั่งมากไว้ให้กำนันผู้ใหญ่บ้าน และชาวอัมภาทักตอมให้พอใจ จนถูกอยู่กับเรือมาคั่นนั้นก็ขันใจ ที่พวกชาวบางช้างพากันยิ้มแย้ม แจ่มใสติดตามมาเฝ้าเจ้านายที่เป็นญาติ และหมายจะพบปะขุนสวรรค์วินิต ไม่มีใครในพวกนั้นจะคิดเห็นเลยว่า มาทำความรำคาญแก่ท่านทั้ง ๒ นั้น สักเพียงใด เขามาดีจะโกรธซึ่งก็ยาก ขุนสวรรค์จึงออกบัญญัติว่า ยายหนู แก่แล้วแคคร้อนเฝ้ากลับไปบ้านเสียเถิด ยายหนูกลับไปประเดี๋ยวเรือลำนั้น กลับมาอีก ยายหมับแกไม่แก่เหมือนยายหนู และแกไม่กลัวแคจะทำ

อย่างไร ช่วยกันคิดอ่านไล่พวกอัมภวาอยู่จนกระทั่งเสด็จกลับจากประพาศ
คลองอัมภวาแล้วจึงได้ออกเรือเลยไปพักเสวยเช้าที่วัดกวางคิงษ์ เสร็จแล้ว
แจวต่อไปบางน้อยประพาศที่บ้านกำนันจัน แล้วกลับทางคลองแม่กลอง
มาถึงที่ประทับเวลา ๒ ทูม

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม เวลาเช้าเสด็จทอดพระเนตรที่ว่าการเมือง
แล้วเสด็จวิทักษ์วัน กลับมาถึงที่ประทับเวลาค่ำ

แต่เดิมฉันตั้งใจจะไปเขียนจดหมายต่อ เมื่อเสด็จไปถึงเมือง
เพชรบุรี แต่เมื่อมาถึงเมืองสมุทรสงครามได้ข่าวว่า มีเรือเมล์เดินทาง
กรุงเทพ ฯ ประจวบเรือเมล์จะออกพรุ่งนี้เช้าจึงได้จดหมายฉบับนี้ส่งมา
(เห็น) นายทรงอาณภาพ

ลิลิตพ่าย

(ต่อ)

ร่าย

ครั้นรุ่งขึ้นโม่งเช้า เยาวราชเสด็จจากพลับพลา ทรงนามาคศรีชล
นำยลยั้งเพลินตา เรือเสนาเปนชนัค เยาวราชรั้วฟูไผม บินใหญ่
โครมกรีกแล่น สนั่นยียี่สิบเอ็ดครา ถวายราชาหน่อনারด เสนามาตย์
ประทับกาย เต็มยศรายถวายกร ถวายพรพระภูบาล จงสำราญเจริญสุข
ทุกข้อย่าพาลพระบาทได้ เทพอารักษ์รักษาไว้ ตลอดทั้งบริวาร

โคลง ๔

แลตระการนาเวศร์ทั้ง^๕
งามธวัชตวัถยวน
เรือไฟใช้จักรทวน
จากพิศณุโลกไปช้า

พรมพிரามนามแปลกแท้
ฤาเรียกตามพรหมา
ฤารามธะกริธา
มองจับได้เค้า

บรรลุลาวาศอ้าง
วัดพระยาแมนตาม
เป็นที่ที่เขาขาม
เรือติดกรากเราร้อง

ปางเมื่อพิศณุโลกเจ้า
อีกพิไชยบุรี
ต่างตรีจะบันสี
ตรีร่วมลงเรือเยื้อง

พลพายพิศณุโลกนั้น
รีบเร่งจำเรือปราศ
พิไชยหมื่นบังอาจ
เกะ กะ ปะ เปะ คำ

เรือกระบวน
ยั่วฟ้า
น้ำคจ ลมพ้อ
แล่นขึ้นทางอุคร

เทียวหนา
ธิดาเจ้า
พลพัก ที่นอ
เหตุทั้งนามกร

ออกนาม
ไพร่พร้อง
จะติด หาดแฮ
เรียกให้คนเซ็น

เมืองมี อำนาจนา
ราชเรือง
มาแม่น เขตร์พ้อ
จากบ้านเรือนทน

ไปประมาท
ผ่าน้ำ
เมามหค ลำนา
หาดแห่งเกยตอ

ฝ่ายไทม่าล่องลำ
ฝ่ายอุตรล่องลอยมา
ต่างฝ่ายต่างขึ้นอา
วัดจึงมีนามพร้อง

ถึงพิไชยประพิน
เปรียบประหนึ่งทั่วไป
สู้ทนบากกายใจ
เสร็จศึกไชยชนะแล้ว

ลุดรอนนอนหม่นไม้
ถนัดกัณฑ์ครอนมา
ทอนกายแต่เสนาหา
มัจจุเท่านั้น้อง

ทำญวนยวนยั่วเย้า
เร้าเร้ารุกธรมน
จำใจจำจากจน
กลาภขนิฐุคิขังก้อน

บ้ำเข้าเศร้าอุระแล้ว
ซึกหล่อ่นหล่อ่นชวนเซย
หมอนไม้แนะเปรียบเขนย
เขนยอ่อนนอนท้างเจ้า

บ้านพระยา แมนเฮย
พะพ้อง
รามบัก เขตร์พ้อ
เพรียกท้าวบันแนน

คริโน จิตรพี
ศึกเกล้า
เพื่อปราบ ลิปฺแซ
กลับห้องมณเฑียร

อนิจจา
จากห้อง
กงผก ซึกแม่
ตัดไ้ชาคจริง

เยื่อนอล
ราคร้อน
ใจเจ็บ
กัับแก่นคณิงกรวญ

จำเจย อยู่่นา
สรว่างเศร้า
พีบัก น้แม่
กลับกระค่างกัซซอน

โคลง ๓

วันที่สิบสี่เที่ยงเศษ
ถึงอุตรกิจยัง

นาเวศร์เล่นบ่มิพลั้ง
หยุดหน้าศาลเมือง

โคลง ๔

ขอลานาเวศร์ทั้ง
ไอ้ออกเอยจำไป
นับวันนับจักไกล
ราชกิจกิจชักข้อ

ผู้ไกล กรุงนา
ห่างห้อง
จากนุช
ไปได้จำจรล

ถึงผันทักตร์สู่เบื้อง
ใจพืจอกเคียงสมร
แม่มิขยาคมทิสร
พืจักลงเรือใช้

ทิศอุดร กิติ
สถิตยไต้
พิโรธ
จักรวันคืนเรือน

โคลง ๓

ที่สิบห้าพฤศจิกายน
ราชญาติอมาตย์ต้อย

ทรงอาษาเข้มช้อย
ไต่เต้าตามเสด็จ ประพาสนา

โคลง ๔

ยอกรกัมเกษเกล้า
แทบพระแท่นศิลา
ผิวงโหมวรรณุขมา
พืจักพานุชค้อม

วันทา
อาศน์น้อม
กับพื
เข้าคู่ถวายกร

ลับแลหลบลับลัด
พนมกิ่งฉากชวนชม
กันก็คบให้สม
มุ่งกลับต้องยับยั้ง

ฝ่ายหลวงหลวงจักษุสร้าง
เห็นท่อมไหลเรื่อยริน
จึงเมืองลับแลกิน
ฝ่ายแบ่งน้ำกรรมต้อง

หลังพนม
ก็กกัง
ใจมุ่ง
จิตรไว้งติ

แบ่งสินธุ์
หยาดย้อย
อุคมยิ่ง อุคมนา
แบ่งข้าไกลนาง

โคลง ๓

ที่สืบเจ็ดพฤกษิกา
ทนต์ให้รบวนเสด็จตั้ง

ยุพราชาไผ่ยิ่ง
นำเท้าสู่พา ยัพนา

โคลง ๔

หนึ่งนาฬิกาเศษน้อย
ทางเครื่องสู่อาชา
ปวงข้าพระบาทนา
พร้อมเสร็จพระเสด็จแล้ว

โอโรสา ธิราชเฮย
เพริศแพรว
นาค่าง ทามา
เคลื่อนกล้อยชบวนไกล

งามครันม้าที่นั่งกล้อย
ทางทยกทางชัน
ยกข้อยกเท้าผ้น
สี่ศกประเสริฐมา

สารพัน งามพ่อ
เชิดหน้า
ผยองรวก เรือนา
สนิทล้วนค่านิน

บ้านท่านท่านสกกักกัน	กักใคร
ขนานชื่อตามท่านไหน	อยากรู้
ฤาเปรียบท่านในใจ	สกกักพราก ชู้แม่
กักรักรักจกัสู้	ต่อท่านท่านถอย

โคลง ๓

จากบ้านท่านบ่มีหึง	ถึงพลับพลาประทับร้อน
ลงแซ่แว้งสะฮ้อน	ซบเข้าผอนเย็น

โคลง ๒

เสวยพักพร้อมแล้ว	สมเด็จหน่อনারดแคล้ว
กลาขึ้นสารแทน	สะเนา

ร่าย

งามกระบวนชกไข่เต้า ปวงชกเข้ากระบวนไป แล้วโดยพลัดพลัด
มีผู้เดินตราตรวจ ทำรวจสี่ขึ้นม้า นำหน้าวิรายชบวน ม้าเจ้ายวนนำกลา
ถักสะมาถึงสาร สองทหารหาญจบเจน ขึ้นช้างเขนนำโคล กษพระ-
ไชยนวโลหะ นำหน้าพระคชาธาร ยังอีกสารที่นังรอง สองเชือกข้าง
โดยมี ล้วนสับศรีแลตระการ นอกนั้นสารหลายเชือก บริพาเรเลือก
ประจำคน ต่างจรกลล่ำกับเกียรติ บัณฑิตเยี่ยยาวชบวน แลควรวเกียรติ
เจ้า ทั้งข้าพระบาทเข้า ต่อให้ทักขนอง ท่านนา

โคลง ๔

ชีขลาลดให้	หาทรี
ศรีอยู่สุขฤทวิ	เทวทว่า
ว่าเหวฟเือกี้	กลางกูป
กูปผิมีนุชอ้า	กูปแม่นพิมานศรี
เห็นธารกคเทียบครึ่ง	อิเหนาพา
ระเด่นนุชบุษบาคลา	ร่วมด้า
สองสมเสร็จสองมา	ถารสระ สรงเฮย
สองสนุกเสนห์ล้า	เล่ห์เพี่ยงเสวยสรวรค์
ครันควงสุราเยศไถล	อักษุรงค์
ถึงบ่างทันผิงทรง	หุยกยั้ง
ภุมราช่วยบินลง	ไปสือ สารทิ
ยามนิทรจิตร์พิ้ง	แต่ไคลไผ่ผั่น
รุ่งชบวนคชคลาดข้าม	สนั่นพนม พริงพ้อ
แพรวนคเรศร์บังคม	หน่อไต้
กล่าวแสงจิตร์นิยม	ปราโมท
จักรูปเทียนคอกไม้	นอบเกล้าทูลถวาย
เดินทางมาหว่างไม้	ไพรพนม
พลางทอดทักนารม	หมุ่มไม้
โมกม่วงหมุ่มนมนม	ยางอยู่ รยับแม่
แม้อยู่สุจักไค้	ช่วยชชวนชม

นางชนวิเวกให้
แหว่หวาดว่ำนุชกรวณ
ออกโอษฐ์เอ๋ยพญาวน
มาพื้จุ่มพิศน้อย

ที่ปากห้วยไร่ตั้ง
เพื่อพระยุพราชา
นึกถึงไร่รจนา
เงาะบ้ายังได้ช้อน

ที่แรมแม่พวกไว้
ชลเนตร์แทบไหลหลัง
ทำไฉนจักได้สั่ง
นอนเคียงเปลี่ยวจิตรว่า

ที่สิบเก้าประทับร้อน
สูงเม่นราชภูรทยาน
เข้าตอกบุบผาตระการ
ปราโมทโอษฐ์ให้ร้อง

ครั้งถึงวัดเงี้ยวหยุด
ทรงเครื่องเรื่องระยับ
ชาวเต็มยศประทับ
งามหมดงามเลิศแล้ว

โหยหวล
คร่ำช้อย
มาแม่ มาแม่
เถื่อน้องนวลอนงค์

พลับพลา
ประทับร้อน
นึกอิจ จาเฮย
เช็กแก้มนางชม

ริมฝั่ง นทีนา
รทหน้า
ถึงพวก แม่หอ
ไหวทั้งคืนวัน

ริมศาล อำเภอสาย
เบียดจ้อง
ไปรยเกลื่อน
แซ่ซร้องถวายไชย

ประทับ
เพริศแพรว
ตราแตง
เลิศล้วนกวรชม

ร่าย

กรันเพลาสมควร เคลื่อนกลาขบวนดำเนิน กองตำรวจเดินนำแห่
 กองทหารแพร่แห่งาม นครินทร์ตามบนม้า นำหน้าอาชาทรง ทหาร
 แ창องค์สองข้าง สล้างสลอนสลับแลตระการ ราชบริพารแห่ห้อม ล้อม
 บ่มีไกล่เหลือเกิน เดินบ่มีไกล่เกินงาม ตามเสด็จทัพอควร ขบวนผ่าน
 ทางประตูไชย เข้าในภาราแพร่ ตั้สวดแซ่คาถาไชย ถวายพรไฟทนเรนทร
 ราษฎรเรียงคาคาช ถวายอภิวาทองค์เจ้า เข้าตอกเคลื่อนกลาตโปรย
 บุปผาโรยตามวิถี กรันภูมิลุปลับพลา หน้าจวนผู้ครองเมือง เสด็จ
 ย่างเยื้องขึ้นบัลลังก์ ข้าบาทสพรั่งเฝ้าระตะ พระบริรักษ์โยธี ที่ผู้ว่า
 ราชการ จึงอ่านสารไฟเราะ เสนาะแสดงความยินดี ปิติแทนเสนา มาตยา
 ประจำแพร่นคร ภูธรคำรัสตอบ ขอบใจพอสสมควร มวญหมู่ข้าบาท
 คำนับ รับคำรัสหน่อพุทธเจ้า แล้วจึงเฝ้าเรียงทน จนครบถ้วนทั่วหน้า
 จึงโอรสาริราชไท้ เสด็จสู่จวนจักไว้ เพื่อท้าวเธอแรม อยู่เนา

โคลง ๓

รุ่งขึ้นพระภูบาล
 จนแตกจวนบ้ายคล้อย

ทอดพระเนตรสถานใหญ่น้อย
 จึงได้เสด็จคืน สถานนา

โคลง ๒

กรันสองโมงบ้ายแล้ว
 โปรดให้ขบวนเดิน

เสด็จสู่พลับพลาแก้ว

โคลง ๔

กระบวนบ้องไฟจกถ้วน	ควรรยล
รูปสัตว์ผูกชอบกล	มากแล้
ดนตรีฉาบกลองอน	อิงมี
พิศพิศวิจิตรแท้	ปลาคล้วนควรรคุ

ชาวเพลงเปล่งศัพท์ร้อง	ถวายไชย
แก่พระหน่อนารถไฟท	ผ่านฟ้า
กรกรีกกรายฟอนไป	วนประทก ษิณนอ
จนผจบสามรอบข้า	แซมช้อยชวนชม

ร่าย

เช้าวันที่ * ชาวเอ็ก เสด็จโดยขบวนอาชา ตามถนนมา ณ
 อาราม นามช่อแฮปรากฏ กำหนดตามตำนาน ว่าในลานมีหมาก หาก
 ผู้ใดชอบเคี้ยว เมาแรงเรียวเหลือทน จนพระศรีสรรเพชญ์ เสด็จจากฤมาถึง
 จึงมีพุทธบัญชา ให้ตาก่อมเป็นบ้าย เก็บหมากทลายหนึ่งลง มาถวายองค์
 ตถาคต พระแสงพจนสั่งไว้ นำหมากไปเคี้ยวเจ้า เคี้ยวบ่มิเมาอีกเลย
 เคี้ยวเสบายเหมือนหมากอื่น ชนแตกตื่นฤฯแซ่ กิตติศัพท์แผ่ฟุ้งจร นกร
 ชึงต้งขึ้นใหม่ จึงได้นามแพรวชี่ สาเหตุนามเช่นนั้น กังแจ้งในตำนาน

* "ชาว" ภาษาไทยเหนือแปลว่า "ยี่สิบ"

โคลง ๔

ยี่สิบสองพิจิกเข้า	ภูธร
ทรงคชหมกงามงอน	สุกเกล้า
ราชบริพารสลอน	ตามเสด็จ
จากแพร่ชบวนคชเท้า	ไต่ข้ามน้ำยม
ขึ้นคอยลงห้วยหม	เลียบได้ เขานา
บุกป่าฝ่าพงไพร	สักอ้อ
ลำบากทั่วภายใน	อกชอก ช้ำเซย
ข้างเหวี่ยงเพียงบ้างซ้อ	พักร้อนผ่อนกาย
ถรณ์ชบวนถึงที่กัน	บันแซทร์
ระหว่างแพร่ลำปางประเทศ	ราชไชว์
เจ้าบุญวาทย์กัมเกศ	เกล้าประณต
แสดงพจน์เชิญหน่อไต้	ผ่านเข้าสิมาขันธ
ยืนเสียงสุโนกร้อง	เรียกรัง
อกพี่เพียบเพียงพัง	เผ้ารอน
ยามเย็นแม่เียนยัง	เที่ยงมาศ
เห็นแก่เที่ยงนุชซ้อน	อุระให้หาเรียม
เ็นในไพรผจวบต้น	แสงสุ วิทยนพ่อ
ชบวนคชจึงบรรล	เชตร์ท่า
อุทยานเปล่งสาร	ถึงพลับ พลาแซ
เย็นเยือกเกลือกห่มผ้า	บีคบังปกลุม

หนาวลมห่มผ้าอุ่น

หนาวฤดูผิงไฟ

หนาวอกฟุ้งสิ่งใด

หนาวอื่นหมิ่นแสนไซ้

รุ่งเช้าขึ้นสั้วข้าง

เที่ยงเศษถึงผาคอ

คิดเทียบเปรียบดังศอ

งามยิ่งหงษ์ยามก่อน

รำไพลยังไม่คล้อย

ถึงที่ปาง เปื่อยซัก

ตะแบกช่วยแบกความหนัก

หนักโคกไร่เสนห์

แม่จางประทับร้อน

นึกหวาดแม่แม่จาง

ข้าคงรีบแสวงทาง

หมกรักจักอยู่ว่า

ราตรีมีมากทวย

เปรียบประหนึ่งไฉนา

กลางวันพระสุริยา

แต่โลกย์นี้มีคัลม

สบายใจ

อุ่นได้

บ่อน ใต้เลย

ไปสู่หนาวอารมณ์

เดินต่อ

พักร้อน

นุชนาฏ

ชอกแสรวนผัว

ลงหนัก

ช้อช

ในอก ช้อยที

หนักพันทนนาน

ในกลาง วิดีนา

จิกข้า

ปลงชีพ เสียนา

เหวเศร้าอีกโย

การา

มากลุ่ม

มีเคี้ยว กวงแม่

เมื่อไร่ แสงตะวัน

* เบื้อย หรือ ป้อย เป็นภาษาไทยเหนือ แปลว่า “ตะแบก”

ฉันนั้นมะนะได้
 มากยิ่งการารยับ
 ในจิตรนั้นซิกลับ
 แท้มาตราครุฑแล้ว

แม่เมาะคึกเมาะเจ้า
 เมาะอุ้นหมอนอ่อนมี
 เราสามเมื่อราตรี
 ลูกตื่นแม่ตื่นให้

ชาวห้าพิจิกเข้า
 ยิงหยุกผาลาคชนาน
 โอ้อาสน์อ่อนนุ่มปาน
 ผิวนุชบ่นั่งก้วย

ทอนบายทรงม้ารวก
 จึ่งพระหน่อนารถชัก
 เครื่องเต็มยศชาวฉนัค
 เสด็จประทับอัยอาสน์เข้า

มีสรรพ ธรรมเฮย
 เพรืตแพรว
 มีสิ่ง เคียวนา
 มนุษย์สนยินดี*

แจ่มศรี
 ลูกไม้
 นอนร่วม เมาะนา
 ลูกน้อยคิมนม

ขบวนสาร เคนแฮ
 ชื้อห้วย
 ไกลาค ไวนา
 อาสน์คล้ายผาแบ่ง

ลุดี พระบาทนา
 คิยศรีเจ้า
 ทรงเสด็จ
 ตูบ้องลำปาง

* โคลง ๒ บทนี้คัดความจากโคลงอังกฤษของมิสเตอร์ฟรันซิสเบอร์
 กิลลอน

* “แบ่ง” = จัดหรือปู

เสนาอำมาตย์ผู้	บริหาร ท่านนอ
บ้างแต่งตามแบบทหาร	แท้ห้อม
บ้างแต่งเครื่องนิตกระการ	อย่างมหาค เล็กแซ
งามคุดทวยเทพล้อม	แวกท้าวสักกรินทร์
ถึงกาลกำหนดเจ้า	บุญวาท วงษนา
นำรูปเทียนถวายนารถ	หน่อไ้
อัญเชิญยุคลบาท	เข้าสู่ เวียงแซ
พระรับคำโปรยให้	เคลื่อนกล้อยชบวนกล

โคลง ๒

ชนมากมวญรีบรว	ได้ฤกษ์จึงไ้ช้ว
ไ้ช้วชบวนกลา	

นามขุนนาง

ตอนที่ ๑ ว่าด้วยต้นชื่อที่ซ้ำกัน

ท่านผู้อ่านโดยมากคงจะทราบอยู่แล้ว ว่าในสมัยนี้เมื่อราชการ
 จำจะต้องใช้คนมากกว่าแต่ก่อน เพราะฉะนั้น เป็นการจำเป็นอยู่เองที่ขุนนาง
 จะต้องมากขึ้นทุกวัน เป็นธรรมดาคนเราจะทำการใด ๆ ก็เพื่อหาผล
 ประโยชน์ในทางทรัพย์สินอย่างหนึ่ง หรือในทางยศอย่างหนึ่ง ถ้าแม้คน
 เราจะต้องการแต่สิน คือประสงค์แต่จะมั่งมีอย่างเดียว รัฐบาลคงจะหาคน
 ที่จะเข้ารับราชการยากเป็นอย่างยิ่ง แต่เป็นโชคที่ที่คนเรายังมีความประสงค์
 จะมีชื่อ มีหน้า ยศบรรดาศักดิ์อยู่บ้าง รัฐบาลจึงอาจหาคนที่ ๆ รับราชการ

ได้ คนที่ ๆ เหล่านี้ถ้าแม่จะไปทำงานทำที่แห่งอื่น บางทีทางผลประโยชน์จะได้มากกว่า จริงอยู่ แต่ขาดทางที่จะได้มียศบรรดาศักดิ์ไม่มีทางที่จะได้ เพราะฉะนั้น เห็นได้ว่าการเป็นขุนนางเป็นเครื่องพอใจให้คนเข้ารับราชการอย่างหนึ่ง จึงจำจะต้องใช้การตั้งขุนนางขึ้นใหม่เสมอไป

การที่จะตั้งขุนนางขึ้นนั้นก็คนนั้น ถ้าแม่ไม่ต้องคิดชื่อใหม่แล้ว ก็ไม่มีข้อลำบากเลย แต่การคิดชื่อใหม่นี้เป็นของลำบากใช้เล่น มีลำบากหลายประการ การที่จะคิดให้เพราะหรือไม่ให้ชดปากชดหูนั้นก็ยากพออยู่แล้ว แต่ข้อที่ยากที่สุดก็อาจจะไม่ให้เข้ากับชื่อที่มีอยู่แล้ว โดยมากที่คิดขึ้นใหม่ที่ฟังเพราะ มักจะไปโดนกับชื่อที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว จึงจำต้องคิดหนีให้พ้นรำไป โดยความประสงค์อันนี้แหละ ทำให้ผู้คิดชื่อขุนนางระวังแต่สร้อย ไม่ใคร่ระวังต้นชื่อเพื่อจะได้เสียงได้ว่าชื่อไม่ซ้ำ แต่ถ้าจะว่าตามจริงจะว่าไม่ซ้ำอย่างไร เพราะธรรมดาคนที่เราจะเรียกไม่ใคร่ใช้เรียกตามชื่อ มักเรียกแต่ต้นชื่อ เพราะฉะนั้น เมื่อพูดถึง “หลวงศรี” เป็นต้น อาจหมายความว่า “หลวงศรีวิเศษ” หรือ “หลวงศรีสมัตถการ” ก็ได้ หรือออกชื่อ “พระยาราช” อาจเป็น “พระยาราชวรานุกูล” ก็ได้ “พระราชวไลยานุกูล” ก็ได้ ทั้งนี้เป็นต้น นี่แหละทำให้ข้าพเจ้าคิดรวบรวมต้นชื่อต่าง ๆ ที่ซ้ำกันไว้ดูเล่น ใช้หนังสืออักษรานุกรมขุนนางของโรงเรียนมหาดเล็กเป็นหลักรวบรวมขึ้นไว้ได้มาก เห็นว่าสนุกก็แหละน่ารู้ จึงได้นำมาส่งให้ลงหนังสือพิมพ์ทวีปฤ็ญา ให้ท่านทั้งหลายอ่านเล่นกันต่อไป

ต้นชื่อที่มีซ้ำมากที่สุด คือ “ศรี” มีอยู่ถึง ๑๒๔ ชื่อ ใน ๑๒๔ คนนี้ เป็นเจ้าพระยา ๒ คือ เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช ๑ เจ้าพระยา

ศรีธรรมราช (ที่โกษาธิบดี) ๑ ยังมีที่เป็นพระยา ๑๑ เจ้าหมื่น ๑
พระ ๓๗ หลวง ๔๔ ชุน ๒๗ หมื่น ๒ ทั้งหมดนี้รวมทั้งฝ่ายพระราชวัง
บวรค่วย

รอง “ศรี” ลงมาที่มีมากที่สุด คือ “ราช” มี ๑๐๘ ชื่อ เป็น
เจ้าในมณฑลพายัพ ๑๘ พระยา ๑๔ พระ ๑๗ จมื่น ๒ หลวง ๓๒
หุ้มแพรฝ่ายพระราชวังบวร ๔ ชุน ๒๑

นอกนั้นก็มีเรียงกันเป็นลำดับตามจำนวนดังต่อไปนี้ “วิเศษ” มี
พระยา ๘ พระ ๑๔ หลวง ๑๗ ชุน ๑๕ หมื่น ๑ รวม ๖๕

“ภักดี” มีพระยา ๗ พระ ๒๒ หลวง ๒๖ หุ้มแพรฝ่ายพระ-
ราชวังบวร ๑ ชุน ๗ รวม ๖๓

“พิทักษ์” มีพระยา ๕ พระ ๑๓ หลวง ๒๐ หุ้มแพรฝ่าย
พระราชวังบวร ๑ ชุน ๑๑ หมื่น ๒ รวม ๕๒

“สุนทร” มีพระยา ๓ พระ ๑๔ หลวง ๒๔ ชุน ๗ รวม ๔๘

“เทพ” มีพระยา ๓ พระ ๑๔ หลวง ๒๔ ชุน ๗ รวม ๔๕

“วิชัย” มีเจ้าพระยา ๑ พระยา ๘ พระ ๑๓ หลวง ๑๖ ชุน ๒
รวม ๔๐

“ชำนาญ” มีพระ ๑ หลวง ๑๔ ชุน ๑๗ จำ ๑ หมื่น ๕ รวม ๓๘

“อินทร์ (หรืออินท)” มีเจ้าผู้ครองนคร ๒ คือเจ้าอินทวโรรส
สุริยวงษ์ ๑ เจ้าอินทวงยศโชติ ๑ มีพระยา ๒ พระ ๑๐ จมื่น ๓
หลวง ๑๐ ชุน ๕ รวม ๓๕

“ไชย” มีเจ้า ๑ คือเจ้าไชยสงครามนครเชียงใหม่ มีพระยา ๕
พระ ๑๐ จมื่น ๑ หลวง ๑๑ หุ้มแพร ๑ (นายไชยขรรค์) นายรอง ๑

(นายรองไชยขรรค์) ขุน ๔ รวม ๓๔

“พิไชย” มีพระยา ๕ พระ ๑๕ หลวง ๑๒ ขุน ๑ หมื่น ๑
รวม ๓๔

“สิทธิ” มีพระครู ๑ (พระครูสิทธิไชย) พระ ๒ จมื่น ๑
หลวง ๑๑ ขุน ๑๕ หมื่น ๒ สมิง ๑ รวม ๓๓

“อภัย” มีเจ้าพระยา ๑ (เจ้าพระยาอภัยราชา) พระยา ๖
พระ ๗ หลวง ๑๕ ขุน ๒ หมื่น ๑ รวม ๓๒

“พิพิธ” มีพระยา ๕ พระ ๖ หลวง ๑๔ ขุน ๔ รวม ๒๙

“พล” มีเจ้าพระยา ๑ (เจ้าพระยาพลเทพ) พระ ๑๓ หลวง ๔
หุ้มแพร ๒ (นายพลพัน ๑ นายพลพ่าย ๑) นายรอง ๒ ขุน ๒ รวม ๒๘

“ราม” มีพระยา ๒ พระ ๖ หลวง ๑๐ ขุน ๙ สมิง ๑ รวม ๒๘

“ฤทธิ” มีเจ้าพระยา ๑ (เจ้าพระยาฤทธิสงคราม) พระยา ๒
พระ ๗ หลวง ๑๓ ขุน ๔ จำ ๑ รวม ๒๘

“จ้านง” มีพระยา ๑ (ฝ่ายพระราชวังบวร) พระ ๓ หลวง ๑๓
หุ้มแพรพิเศษ ๑ (นายจ้านงราชกิจ) ขุน ๗ หมื่น ๑ รวม ๒๖

“นรา” มีหม่อมราชินิกุล ๑ (หม่อมราชิราช) พระยา ๑
พระ ๒ หลวง ๕ หุ้มแพรฝ่ายพระราชวังบวร ๑ ขุน ๙ หมื่น ๒
สมิง ๑ รวม ๒๖

“พรหม” มีพระ ๘ หลวง ๑๑ ขุน ๖ รวม ๒๕

“ประสิทธิ” มีพระยา ๓ พระ ๙ หลวง ๖ ขุน ๔ หมื่น ๒
รวม ๒๔

นอกจากที่ระบุมานี้โดยเฉลี่ยแล้วนี้ ยังมีที่ได้รวบรวมจดไว้ได้อีกคือ
 “ทิพ” พินิจ (พินิต พินิต) และ “เพชร” มีอย่างละ ๒๓ “วิสูตร
 (วิสูตร)” มี ๒๑ “วิจารณ์” และ “วิจิตร” มีอย่างละ ๒๐ “สกล
 (สกล)” มี ๑๕ “ประชา” กับ อุดม มีอย่างละ ๑๔ “สวัสดิ์”
 กับ “เสนา” มีอย่างละ ๑๗ “ไกร” “ธรรม” “นิกร” มีอย่างละ ๑๖
 “นคร” “บริรักษ์” “บำรุง” “บุรี” “ราชา” “สุวรรณ”
 มีอย่างละ ๑๕ “ณรงค์” กับ “ประคิษฐ์” มีอย่างละ ๑๔ “ธานี”
 “ธน” “พิศาล” “อนุรักษ” มีอย่างละ ๑๓ “กำแหง” “จง”
 “พิบูลย์” “อมร” มีอย่างละ ๑๒ “นรินทร์” “บริหาร” “รักษ”
 (“รัก”) “สุรินทร์” มีอย่างละ ๑๑ “จิตร” “ศักดิ์” (“ศักร”)
 “ศิริ” มีอย่างละ ๑๐

แต่ได้ระบุมานี้แล้วยังหาหมุดค้นชื่อที่ซ้ำกันไม่ ที่ซ้ำกันรวม
 ใต้น้อยกว่า ๑๐ ลงไปยังมีอีกเป็นอันมาก เห็นว่าถ้าจะนำมาลงอีกก็จะ
 เปลืองนำกระดาษเปล่า ๆ ที่ได้ระบุไว้แล้วว่าชื่อขุนนางซ้ำกันมากเพียงใด

ยังมีต้นชื่อซึ่งตามจริงก็ซ้ำ แต่ซึ่งหาได้นำมารวมไว้ในที่นี้ไม่ เช่น
 “มหา” เป็นต้นก็ยังมียู่มาก แต่ต้นชื่อเหล่านี้เห็นว่าจะนับเอาเป็นซ้ำ
 คงที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้นไม่ได้ เพราะเป็นต้นว่า “หลวงมหาสิทธิ-
 ไวยาหาร” ไม่เคยได้ยินใครเรียกว่าหลวงมหา เปล่า ๆ เลย เคยแต่ได้ยิน
 เรียกว่า หลวงมหาสิทธิ เท่านั้น ถึงแม่ สร หรือ สุร ก็เช่นเดียวกัน

เรื่องนี้เมื่อผู้ใดได้อ่านตลอดแล้วคงจะพอเข้าใจความลำบากของผู้ที่
 มีหน้าที่กคชื่อขุนนางได้ชั้นหนึ่งแล้ว

ศรีวิไชย

ในอดีตกาล มีบรมกษัตริย์องค์หนึ่งพระนามว่าพระเจ้าอาทิตย์วงษ์
ครองสมบัติในกรุงมิตลาแวันแคว้นวิเทหะเป็นราชอาณาจักร มีอรรคมเหสี
พระนามว่าวิมลดา เป็นใหญ่กว่าปรีจาริกานารีหมื่นหกพัน ท้าวเธอไม่มี
ราชบุตรหรือราชธิดาเลย ชาวพระนครเห็นว่าพระวงษ์จะชากจึงไปประชุม
ที่พระลานหลวงกล่าวหาความพระราชา ครั้นทรงซักถามอยากทรงทราบ
จึงกราบทูลว่า โทษความผิดเพราะทรงประพฤติกไม่เป็นยุติธรรมของพระ-
เจ้าอยู่หัวของเราทั้งหลายมิไ้มี ก็แต่พระโอรสผู้จะสืบพระวงษ์ของพระ-
เจ้าอยู่หัวไม่มีนี่เป็นข้อสำคัญ เพราะฉะนั้น ขอพระเจ้าอยู่หัวทรงปรารถนา
พระราชบุตรเพื่อเป็นรัชทายาทจึงจะชอบตามราชประเพณี พระราชาทรง
เห็นชอบด้วย โปรดให้ชาวพระนครกลับแล้ว ให้ประชุมพระสนมนาง
มีพระนางวิมลดาเป็นประธาน รับสั่งว่า นางเหล่านั้นจงปรารถนาบุตรของ
ตน ๆ ใครมีบุตร ราชสมบัติทั้งสิ้นจะถึงแก่บุตรของผู้นั้น เพราะฉะนั้น
นางเหล่านั้นอย่าประมาท จงปรารถนาบุตรให้ได้ ปรีจาริกานารีทั้งปวง
รับพระราชบัญชาแล้วนอบน้อมเทพยดาของตน ๆ ทำพิธีกรรมบวงสรวง
ปรารถนาบุตร แม้ปรีจาริกานารีตักนางหนึ่ง ก็ไม่ได้บุตรบุรีศรีจุฬาง
ครั้งนั้นพระนางวิมลดาเทวีให้นิมิตต์สมณพราหมณ์มาทรงบริจาคมหาทาน
แล้วทรงสมาทานอุโบสถศีลในวันเพ็ญบั้งและระสิดีถี บรรทม ณ ยี่ภ่อนน้อย
ทรงระลึกถึงศีลของพระองค์ ทรงอธิษฐานทั้งพระฤไทยว่า ถ้าศีลของเรา
ไม่ขาด บุตรอันประเสริฐจงบังเกิดแก่เราเถิด ในขณะนั้นด้วยเคซแห่
ศีลของนาง พิกพท้าวสักกะเทวราชก็หวั่นไหว ท้าวสุหสไนยทรง
อาวชันนากรก็ทรงทราบว่ พระนางวิมลดาทรงปรารถนาพระโอรส จึงทรง

คิดว่า เราควรจะให้พระโอรสอันประเสริฐแก่นาง เมื่อทรงพิจารณา
 เทวบุตรผู้จวนจะจุติเคลื่อนจากทิพย์พิมานในเทวโลกย์ทั้งสิ้น ก็มีให้เห็น
 ต่อกองคหนึ่ง เห็นแก่พระโพธิสัตว์ผู้เป็นเชษฐาเทวบุตรของพระองค์ มี
 ชนมาจุณสิ้นปรารถนาจะไปบังเกิดในเทวโลกย์เบื้องบน จึงเสด็จไปสู่
 พิมานแห่งพระโพธิสัตว์ ทรงนั่ง ณ ข้างที่บรรทม ทรงสรวมกอดแล้ว
 ตรัสว่า แน่พ่อ บัดนี้ควรที่พ่อจะปฏิสนธิในพระครรภ์พระนางวิมล
 อรรคมเหสีของพระเจ้าอาทิตย์วงศ์กรุงมิตลา พระบรมโพธิสัตว์ทรงทราบ
 ว่าพระองค์จวนจะจุติแล้ว จึงทอบเทวบัญชาว่า ข้าพระบาทจุติจากที่นี่
 แล้วปรารถนาจะไปบังเกิดในเทวโลกย์ชั้นบน ท้าวโกษจึงตรัสว่า เมื่อพ่อ
 ไปปฏิสนธิในมนุษย์โลกย์ ความเจริญจักมีแก่มนุษย์ทั้งหลาย แลพ่อก็จัก
 ได้สร้างโพธิสมภารบารมีบริบูรณ์ พระมหาสัตว์ก็ทรงรับเทวบัญชาว่า
 ถ้อยคำนั้นก็เป็นการดี แล้วทูลต่อไปว่า เมื่อข้าพระบาทไปสู่มนุษย์โลกย์
 แล้ว เทพเจ้าจงอย่าทรงลืมข้าพระบาท จงส่งเคราะห์ข้าพระบาทให้ตลอดไป
 ท้าวสุทัสมันต์จึงตรัสตอบว่า พ่ออย่าคิดไม่ลืมพ่อออก พระมหาสัตว์ก็จุติ
 จากเทวโลกย์ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางวิมล พระนางก็ทรงทราบ
 ว่าทั้งพระครรภ์แล้ว ก็กราบทูลพระราชสามี พระราชาทรงยินดี พระ
 ราชทานครรภ์บริหารแก่พระนางตามควร ครั้นถ้วนไตรมาส พระนางก็
 ประสูตพระโอรสอันประเสริฐ มีพรรณฉวีकुทอง พระราชบิดาทรงโสมนัส
 พระราชทานนางนมหกสิบสี่นาง สำหรับผลัดเปลี่ยนกันบริรักษ์ราชโอรส
 ฝ่ายกษัตริย์พระนครอื่น ๆ ก็ให้ส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายทั่วทิศครั้น
 ถึงวันถวายพระนามพระโพธิสัตว์ พระราชาผู้เป็นอธิราชบิดีของชนชาวศรี-
 วิไชยได้ส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายเพราะอาไศรยข้อนั้นเป็นสุกนิมิตร

พระราชบิดาแลพระชนนีพระราชทานพระนามพระโพธิสัตว์นั้นว่า ศรีวิไชย
 ราชกุมารพระโพธิสัตว์ มีบริวารเปนอันมาก ในกาลเมื่อมีพระชนม์พรรษา
 ๑๖ ปี ได้ทรงศึกษาศิลปศาสตร์ทั้งปวงแล้วคล่องชำนาญดี พระองค์มี
 ปรกติตรึกถึงคุณแลโทษในกาลอดีต อนาคต แลปัจจุบัน วันหนึ่งทรงรำพึง
 อย่างนั้นว่า บัดนี้ชาวชมพูทวีปทั้งสี่ได้กระทำมิตร์ธรรมกับเราทั้งหลาย
 ก็แต่มีมิตร์ธรรมเปนสภาพไม่ยั่งยืน บุคคลเป็นมิตร์กลับเป็นปัจเจกมิตร์
 อาไศรยเหตุปัจจัยอันใดอันหนึ่ง พึงมิได้ ใครจะล่วงรู้เหตุภายในแห่งพวกนั้น
 เราควรจะรู้เหตุการณ์แห่งพวกนั้น ประการหนึ่งมนุษย์ชาติควรจะรังเกียจ
 สัตว์เดียรัจฉานไม่ควรจะรังเกียจ ถ้าโน้นเราควรจะเลี้ยงลูกนกแขกเต้า
 สักตัวหนึ่ง สอนให้รู้ให้คิด ความต้องการค้ำชูเหตุใดมิขึ้น ก็พึงส่งลูกนก
 แขกเต้านั้นไปในทิศทั้งปวง ก็จะมีรู้เหตุในที่นั้น ๆ จำเริญเท่านั้นมา
 พระโพธิสัตว์เลี้ยงลูกนกแขกเต้าอันฝึกดีแล้วตัวหนึ่งไว้ในกรงทอง ให้กิน
 เช้าตอกกลูกน้ำผึ้ง เมื่อถึงคราวมีความต้องการค้ำชูเหตุใด ก็ส่งลูกนก
 แขกเต้านั้นไปให้สืบเหตุนั้นกลับมาแจ้งความ ลูกนกแขกเต้านั้นปรากฏ
 ชื่อว่า สุรเสน ถึงเท่านั้นมาพระมหาสัตว์ทรงสงเคราะห์มหาชนด้วยสังคห-
 วัตถุทั้งสี่ ค้ำชูเหตุนั้น พระองค์จึงเป็นที่รักที่เจริญแห่งชาวแคว้น
 ทั้งสี่นั้น ลำดับนั้น พระชนนีของพระโพธิสัตว์ประสงค์จะพระราชทานที่
 อุปราช จึงทรงปฤกษาพระโอรสว่าจะนำพระราชธิดาที่สมควรมาให้แก่เจ้า
 ศรีวิไชยบรมโพธิสัตว์กราบทูลว่า ราชธิดาที่พระองค์ได้มา บางคราว
 ก็จะไม่ชอบใจของหม่อมฉัน ๆ จะเลือกนางกุมารีที่ชอบใจของตน จะทูล
 ให้ทรงทราบเมื่อได้มา พระราชาตรัสว่า ดีละ พ่อเจ้าจงพิจารณาพระราชธิดา
 แว่นแคว้นของเราดู ถ้าได้แล้วจงบอก พระมหาสัตว์ก็เสาะหาราชธิดาและ

บุตรีพราหมณ์โคกหบที้ ก็ไม่ประสบที่พอพระไทย ครั้นนั้น ศรีวิไชย
 ราชกุมารทรงดำริทว่า ธรรมคาสมกุทวิปนีเป็นสถานที่เกิดแห่งพระพุทธเจ้า
 พระปัจเจกพุทธเจ้า แลบรมจักรพรรดิ โฉนจะว่างนารีที่อุคม เราจะส่ง
 นกสรุเสนให้ไปสืบหาสัตว์รัทันะ ครั้นทรงดำริทนั้นแล้ว เรียกนกสรุเสน
 ตรัสสั่งว่า แนะพ่อ เจ้าจงเที่ยวไปในสมกุทวิปทั้งสี่ สืบข่าวสัตว์รัทันะ
 ให้ความแล้วกลับมาบอก นกสรุเสนรับสั่งแล้วออกจากกรงโดยปาจิณทิก
 เทียวไปยังคามนิคมราชธานีโดยลำดับ เสาะคว้าสัตว์รัทันะมีหรือไม่มี ก็หา
 ได้ข่าวคราวว่ามีในพระนครทั้งหลายอื่นไม่

ครั้นนั้น พระเจ้าศรีวิไลศผ่านสมบัติในแว่นแคว้นศรีวิ มีอรรคมเหสี
 ทรงนามว่าอินชาเทวี มีราชธิดาพระนามว่าศรีเวยยะกา พระรูปโฉมงาม
 มีส่วนเปรียบนางเทพอัปสร สมบูรณ์ด้วยลักษณะแห่งสัตว์รัทันะ มีไม่สูงนัก
 ไม่ต่ำนักเป็นต้น แลเบญจกัลยาณี คือผงาม พ้นงาม มั่งสังงาม ผิวงาม
 ไวยงาม ความที่รูปโฉมของพระนางสมบูรณ์ได้ปรากฏแก่พระราชา
 ทั้งหลาย ๆ อยากจะได้พระนางก็ส่งเครื่องมงคลราชบรรณาการ มีช้าง ม้า
 เป็นต้นไป แล้วขอพระนาง พระเจ้าศรีวิไลศก็ไม่พระราชทานแก่กษัตริย์
 เหล่านั้น รับสั่งให้นายช่างกระทำปราสาทมีพื้น ๗ ชั้นให้นางอยู่ เพื่อทรง
 รักษาพระธิดาของพระองค์ พระราชทานทาสีชื่อนางศิริมาให้เป็นนาง
 สาวใช้แก่พระราชธิดานั้น ทั้งเท่านั้นมาไม่มีใครเห็นพระนาง มนุษย์
 ทั้งหลายประชุมกันพูดพรรณารูปสมบัติของพระนางในที่ทั้งหลายมีทำน้ำแล
 โรงประชุมเป็นต้น นกสรุเสนได้ฟังรูปสมบัติของพระนางศรีเวยยะกา
 แต่สำนักประชุมชนเหล่านั้น กลับจากที่นั้น มาทูลศรีวิไชยราชกุมารให้
 ทรงทราบ พระมหาสัตว์ทรงทราบรูปสมบัติของพระนาง ก็ทรงเสนาหา

เป็นกำลัง จึงทรงดำริหว่า เมื่อเราส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวาย
 พระเจ้าศรีวิไลศผู้เป็นชนกของพระนาง ทูลขอราชธิดานั้น ถ้าพระเจ้า
 ศรีวิไลศให้แก่เราจะเป็นการเรียบร้อยดี ถ้าไม่ให้เราจะทำอะไรได้ เราต้อง
 ทดลองพระเจ้าศรีวิไลศ ส่งราชทูตไปทูลก่อนว่า พระเจ้าศรีวิไลศจงส่ง
 พระธิดาของพระองค์แลเครื่องราชบรรณาการมาแก่เรา พระศรีวิไชยบรม-
 โพรสิศว์ให้ส่งทุกไปยังพระเจ้าศรีวิไลศอย่างนี้ เพราะชัศตียะมานะ ฝ่าย
 ราชทูตถึงศรีวิไลศแล้ว ให้ทูลเหตุที่ตนมาแก่พระราชา พระราชาก็โปรด
 พระราชทานโอกาสให้ฝ่าย ราชทูตก็ไปสู่พระราชานิเวศน์ ถวายบังคม
 บรมกษัตริย์ ทูลให้ทรงทราบตามพระประสงค์ของพระราชมารทุก
 ประการ พระเจ้าศรีวิไลศได้ทรงฟังก็กริ้ว จึงทรงคิดอำนาจความโกรธว่า
 แแต่ก่อนมาชาวชมพูทวีปทั้งสี่นอยกได้ธิดาของเรา ส่งเครื่องบรรณาการ
 มีช้าง ม้า เป็นต้น มาให้ เพื่อจะทำจิตรของเราให้ยินดีก่อนแล้วขอธิดา
 ก็ยังไม่ได้ กุมารนี้ไม่ส่งเครื่องบรรณาการที่สมควรมาให้แก่เราสักหน่อยหนึ่ง
 ส่งทูลมาว่าให้เราส่งธิดาของเรา แลเครื่องราชบรรณาการไปให้ฝ่ายเดียว
 คู่มือนีเราจุทาสของตัว เราจะไม่ให้ธิดาแก่กุมารนั้น แล้วท้าวเธอหวน
 ทรงคิดว่า เราก็เป็นชัศตียะชาติ ถ้าจะไม่มีคำตอบสักอย่างหนึ่งก็หาสมควรไม่
 ควรเราจะส่งข่าวตอบที่บุคคลทำไม่ได้ไปถึงจะดี แล้วทรงกลั้นพระโทษะ
 พระราชทานราชสาสนแก่ทูต ความในราชสาสนนั้นว่า ผู้มีบุญฤทธิ์ไปได้
 ในนภากาศมีอยู่ ราชมารปราธนาธิดาของเรา เราก็ไม่ให้ง่าย ๆ
 ถ้าราชมารเหาะได้ จงมารับธิดาของเราไปโดยอำพรวิถิ เราจึงจะให้
 ราชธิดาแก่ราชมารนั้น เราไม่ให้แก่มนุษย์ทั้งหลายที่เดินดินเป็นอันขาด
 ลำคับนั้น ราชทูตก็กลับมาทูลประพฤติเหตุแก่พระบรมโพรสิศว์ แล้วถวาย

ราชสาสน พระโหราธิบดีทรงทราบแล้ว ทรงจินตนาการว่า พระราชาน
ไม่อยากจะให้ธิดาของตนจึงกล่าวดังนี้ เราจักทำอุบายที่จะได้ราชธิดานั้น
ในกาลนี้ บุคคลที่ไปในอากาศได้นอกจากเทพยดาหรือคนมีฤทธิ์แล้วไม่มี
บัดนี้บุคคลผู้หนึ่งที่มีฤทธิ์คุ้นเคยกับเราก็น่าจะมี มหาชนได้ทำมิตรสนฉะ
กับเทวดาทงหลายมีอยู่ตำบลใด เราจักให้เขาพาเราไป ณ ตำบลนั้น

ได้ยินว่าในกาลนั้น มีเทพบุตรหนึ่งชื่อจิตตะเสนะได้สิงอยู่ใน
พระนครนั้น ไถ่นฤมิตรวิมานอยู่ ณ ท่ามกลางแห่งไม้ไทรใหญ่ต้นหนึ่ง
ในที่ไกลจากกรุงประมาณแคว้นหนึ่ง เทพบุตรนั้นย่อมได้รับเครื่องพลีกรรม
ประมาณแสนหนึ่งทุกปี เพราะฉะนั้น จึงได้กระทำกรณพิทักษ์รักษาพระนคร
เป็นอันดี ได้ห้ามกันทุกภิกษุไทยโรคนัตราเยสยะ กระทำความสวัสดิ์แก่
มหาชน เมื่อพลีกรรมมีค่ามากมหาชนบูชาอยู่ ได้สำแดงกายให้ปรากฏ
แก่มนุษย์คามกาลสมัย พระโหราธิบดีทรงทราบอิทธานุภาพแห่งเทพบุตร
นั้น ใคร่จะทรงทำปฏิสันฐานกับเทพบุตรนั้น จึงให้ข้าราชการไมไทร
ให้โรยทรายให้แวดล้อมด้วยกำแพง แล้วให้ทำพลีกรรมอันหาโทษมิได้
มีประการต่าง ๆ ทรงประทับเครื่องอลังการทั้งปวงในที่นั้นเอง แล้วให้มี
มโหรีศพพ้องราชบริวารร้องศุภยศนตรีเอิกเกริกเป็นการบูชาใหญ่ เทพบุตร
เห็นพลีกรรมที่พระโหราธิบดีทำแก่ตนด้วยอุสาหใหญ่ฉนั้น จึงคิดว่า
ราชกุมารนี้ได้ทำบูชาพิริบเกินเปรียบเพราะเหตุไร เราจะแสดงกายให้ปรากฏ
แก่เธอตามอุเทศนี้ จึงข้าแรกคำคบถถึงโครธพฤกษ์แสดงอักษะภาพทิพย์
แก่พระมหาสัตว์ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า พระราชบุตรจงให้มหาชนหลีกไป
จึงค่อยทรงปฤษาการที่ตองประสงค ด้วยอานุภาพแห่งเทพบุตรนั้น คน
อื่นไม่เห็นรูปไม่ไคยินเสียง พระมหาสัตว์ได้เห็นแลได้ฟังแต่องค์เดียว

พระมหาศักรย์ให้มหาชนเหล็กไปเสียตามเทพประสงค์ เทพบุตรจึงถาม
พระโพธิสัตว์ว่า ท่านได้นำพลีกรรมมีค่าใหญ่แก่เรา พลีกรรมที่ใคร ๆ
ได้นำในกาลก่อนแต่กาลนี้ ซึ่งจะเสมอเหมือนด้วยพลีกรรมที่ท่านได้ทำไป
ในวันนี้หามิได้ เหตุเป็นไฉนหนอ พระราชกุมารได้ทรงฟังคำเทพบุตร
จึงแจ้งความประสงค์ของพระองค์ว่า

(ยังมีต่อไป)

อำนาจปกครองที่ดิน

เราย่อมทราบอยู่แล้วว่า รัฐบาลทุก ๆ รัฐบาลย่อมมีอำนาจปกครอง
ที่ดินซึ่งเป็นที่อยู่เดิมของชาติตนโดยเต็มที่ แต่ในที่นี้เราไม่กล่าวถึงแคว
นซึ่งเป็นถิ่นเดิมของรัฐบาลนั้น เราจะกล่าวถึงแผ่นดินซึ่งได้มาใหม่ตาม
ลักษณะต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาในบทนี้แล้ว และยังมีอำนาจปกครองซึ่งใช้
ในเมือง ซึ่งมีใช้เป็นเมืองขึ้นโดยแท้ก็ยังคงต่อไป

(๑) ถ้าแผ่นดินนั้นเป็นเมืองขึ้น ตามลักษณะที่ได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้น
ก็ไม่ต้องมีข้อสงสัยเลยเถาะว่า รัฐบาลอาจใช้อำนาจปกครองได้โดยเต็มที่ทั้ง
ภายในและภายนอก เพราะต้องนับว่าแผ่นดินแผ่นนั้นเป็นส่วนหนึ่งของแผ่นดิน
ถิ่นเดิมเท่านั้น

(๒) แผ่นดินเช่า วิธีเช่าที่ดินนี้ แต่โบราณก็ได้เคยมีบ้าง แต่เรา
อาจหาตัวอย่างซึ่งทำกันในเร็ว ๆ นี้ได้คือ เมื่อปี ร.ศ. ๑๑๗ นี้เอง
ประเทศเยอรมนี บังคับให้ประเทศจีนยกอ่าวเกี้ยวเจากับแผ่นดินริมนั้น
ให้เช่ามีกำหนด ๕๕ ปี ประเทศรัสเซียต่อมาจึงขอเช่าท่าผลปอตอาเรอร์

และคาเทเลียนวัน (คัลนิ) มีกำหนด ๒๕ ปี ประเทศอังกฤษได้เข้า
 ตำบลเวไฮเว และประเทศฝรั่งเศสได้เข้าตำบลอ่าววงัวง์เซาวันมีกำหนด
 เท่ากับที่ ประเทศรัสเซียเข้าปอตอาเรอร์และคาเทเลียนวัน ตามลักษณะเข้า
 ที่ในกฎหมายสามัญ อำนาจในที่นี้จะต้องอยู่กับเจ้าของเดิม และผู้เช่า
 มีอำนาจปกครองได้ แต่ในเวลาที่ตนอยู่ในที่นั้นตามสัญญาเช่าที่ แต่
 ประเทศทั้งปวงซึ่งได้เข้าที่คินจินนั้น ไม่ได้มีความตั้งใจเลยซึ่งจะยอม
 ละทิ้งอำนาจซึ่งควรมีอยู่กับเจ้าของที่ดินไว้ให้กับรัฐบาลจีน เพราะฉะนั้น
 คำที่ว่า “เช่า” นั้น ต้องนับว่านำมาใช้ในที่นี้เพื่อเป็นคำแก้ตัวของผู้เช่า
 ไม่ให้ผู้อื่นคิดจินนินหาได้ว่าไปเที่ยวแย่งชิงที่ดินโดยหาทุจริตกรรมมิได้ ที่
 ทุก ๆ ตำบลซึ่งรัฐบาลยุโรปอันกล่าวแล้วนั้น ๆ ได้เข้าจากจีนนั้น ถ้า
 จะว่าโดยจริงก็คือประเทศเหล่านั้นบังคับให้เงินยกให้ปกครองเป็นสิทธิขาด
 ในระหว่างเวลาที่กำหนดในสัญญาเช่านั้น ซึ่งผิดกับลักษณะเช่าที่ตาม
 กฎหมายสามัญมาก อีกประการหนึ่งเมื่อครบกำหนดเวลาเช่าแล้ว ประ-
 เทศจีนจะได้ที่เหล่านั้นคืนหรือ ขอให้ท่านผู้อ่านตรัสตรองดูแล้วตอบคำถาม
 อันนี้เองเถิด

(๓) เมืองที่อยู่ในบ้องกัน (โปเร็คคอรเรค)

ตามคำของประเทศซึ่งเป็นผู้บ้องกัน “ประเทศซึ่งอยู่ในบ้องกันนั้น
 ได้มาขอพึ่งอำนาจ เพื่อมิให้ประเทศอื่น ๆ รบกวณ และการที่ได้มา
 พึ่งนั้น ประเทศเล็กได้มาขอพึ่งโดยเต็มใจ มิใช่เพราะความกลัวเลย” ตาม
 ความจริงประเทศเล็กจะมีความประสงค์จะพึ่งอำนาจของประเทศใหญ่หรือ
 ไม่นั้นไม่เป็นข้อสำคัญ ประเทศใหญ่นักว่าประเทศเล็กควรมีที่พึ่ง ก็ถึง
 ตอนขึ้นเป็นที่พึ่งปกป้องภัยอันตรายได้ทันที การที่ประเทศหนึ่งประเทศใด

ได้รับเป็นผู้ป้องกันประเทศเล็กแล้ว ต้องเป็นผู้ถืออำนาจภายนอกแทน
ประเทศนั้นด้วยที่เดียว ส่วนอำนาจภายในนั้น ประเทศผู้ป้องกันอนุญาต
ให้รัฐบาลของประเทศเล็กเป็นผู้ถือมากหรือน้อยตามตกลงกัน ประเทศ
ผู้ป้องกันมีอำนาจอันชอบธรรมที่จะขอไม่ให้ประเทศอื่น ๆ แย่งชิงที่ดินใน
เขตแดนซึ่งอยู่ในป้องกันนั้น และไม่ให้อำนาจว่ากล่าวการแผ่นดินโดย
ตรงกับชาวเมืองนั้นด้วย อนึ่ง ประเทศผู้ป้องกันนั้นหน้าที่จำเป็นจะ
ต้องระวังห้ามปรามคนในป้องกันของตนไม่ให้กระทำความผิดกับประเทศ
ใกล้เคียงด้วย นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ยังไม่มียังมีสิ่งอื่นซึ่งจะวางลงเป็นแน่
นอนได้

(๔) จังหวัดหวงห้าม (สเฟียอ็อฟอินฟลูเอนซ์)

แผ่นดินซึ่งนับว่าอยู่ในจังหวัดหวงห้ามของประเทศใดประเทศหนึ่ง
นั้น ไม่แปลว่าที่นั้นเป็นเมืองขึ้นโดยแท้จริง และอำนาจที่ใช้ในที่นั้นก็
น้อยเต็มที่ โดยมากแผ่นดินซึ่งนับเป็นจังหวัดหวงห้ามนั้นเป็นที่ป่า ๆ
ไม่สู้มีผู้คนไปตั้งอยู่มากนัก ที่สุดจนพลเมืองประเทศถืออำนาจในเขตรันั้น
ก็ไม่สู้มี และประเทศผู้ถือเอาที่นั้นเป็นจังหวัดหวงห้ามของตน ก็ไม่ได้
เกี่ยวข้องในการปกครองทั้งภายในภายนอกในของตำบลนั้น เพราะฉะนั้น
การที่จังหวัดหวงห้ามขึ้นในที่นั้นก็มีความประสงค์แต่ละมิให้ประเทศอื่น
นอกจากประเทศซึ่งตั้งขึ้นจับจองที่แผ่นดิน หรือตั้งตนเป็นผู้ป้องกันใน
เขตรันั้น จังหวัดหวงห้ามนี้จะตั้งขึ้นได้ก็แต่โดยสัญญาระหว่างผู้ตั้งกับเจ้า
ของที่ดิน หรือกับประเทศอื่น ซึ่งมีความประสงค์คล้าย ๆ กัน ผู้ที่จะ
ตั้งถือตามสัญญาก็ทั้งสองฝ่ายนี้ เว้นแต่ถ้าประเทศอื่นเห็นชอบด้วยจะถือ

ตามทิวทัศน์ได้ จังหวัดหวงหำนั้นต่อไปก็มักจะกลายเป็นเมืองอยู่ในบึงกัน และเมืองอยู่ในบึงกันนั้นไม่ช้าไม่นานก็เลยกลายเป็นเมืองขึ้นโดยแท้จริง

ว่าด้วยอำนาจปกครองทะเลแลแม่น้ำ

(๑) อำนาจในทะเลและเกร็ดทะเล

เดิมประเทศต่าง ๆ ที่มีกองเรือรบแข็งแรง ต่างประเทศต่างถือเอาว่า มีอำนาจปกครองทะเลเป็นแห่ง ๆ มีตัวอย่างคือเมืองเวนิส ถือว่าทะเลอาเดรียติกอยู่ในปกครองของตน ประเทศสเปนถือเอามหาสมุทรซาซิฟิก ประเทศฝรั่งเศสถือเอาทะเลเมดิเตอร์เรเนียน แต่ต่อ ๆ มาประเทศเหล่านี้ก็ต้องยอมถอนความที่ถือเช่นนั้นหมดแล้ว และตามความนิยมเกี่ยวกันเป็นอันตกลงว่าทะเลใหญ่ไม่มีเจ้าของ ส่วนเกร็ดทะเลนั้นได้กล่าวถึงข้างต้นบทนี้แล้ว

(๒) อำนาจเดินสะดวกในเกร็ด

เกร็ดในที่นี้หมายความว่า ช่องในระหว่างทะเลใหญ่กับทะเลใหญ่ ถึงช่องนั้นจะเป็นของประเทศหนึ่งประเทศใดแต่ผู้เกี่ยวข้องก็ แต่เรือของประเทศอื่น ๆ ทั้งเรือรบและเรือพ่อค้ามีอำนาจ ซึ่งในที่นี้เราเรียกว่า “อำนาจเดินสะดวก” (ไรท์ออฟพาสเสจ) คือเรือทั้งปวงอาจเดินไปมาในเกร็ดนั้นได้โดยไม่ต้องถูกกักกันหวงห้ามอันใดในเวลาไม่มีสงคราม แต่เป็นหน้าที่ของเรือเหล่านั้นที่จะไม่ประพฤตสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งนับว่าเป็นกิริยาสำหรับเวลาสงคราม มีที่เวินอยู่แห่งหนึ่ง คือเกร็ดคาร์ทะเลเมดิเตอร์เรเนียนในประเทศตุรกี ซึ่งมีข้อบังคับห้ามมิให้เรือรบต่างประเทศผ่านตามสัญญาปีภคศศก ๑๘๕๖ และ ๑๘๗๑

(๓) คลองระหว่างมหาสมุทร

หมอกกฎหมายทั้งปวงซึ่งเป็นผู้คิดและช่วยตั้งกฎหมายนานาประเทศนั้น ไม่ได้นึกไม่ได้ฝันเลยว่าจะมีคลองเช่นนี้ขึ้น จึงมิได้มีผู้ใดได้วินิจฉัยไว้เลยว่า คลองชนิดนี้ควรจะเป็นของผู้ใดแน่ เพราะฉะนั้น เมื่อมีคลองชูเอสขึ้น จึงจำเป็นต้องมีความตกลงกันในระหว่างประเทศในยุโรป คือ มหาประเทศทั้ง ๖ กับประเทศตุรกีที่สเปนและซอลต์ตันคา ซึ่งได้มีสัญญากันในปีคฤศตก ๑๘๘๘ ตามสัญญานี้คลองชูเอสยกเป็นกลางเสมอไป คือ อนุญาตให้เรือเดินได้ทั้งเวลามีสงครามและไม่มี ทั้งเรือรบและเรือพ่อค้า ทั้งเรือของผู้ทำสงคราม และเรือผู้เป็นกลาง แต่มีข้อห้ามมิให้เรือรบกัน หรือใช้อำนาจต่าง ๆ สำหรับการสงครามในคลอง หรือที่เมืองท่าปากคลองทั้งสองข้าง หรือในทะเลห่างจากเมืองท่า ๓ ไมล์ และห้ามมิให้ปืนกลองด้วย ที่ได้ทำไว้ที่คลองชูเอสเช่นนี้คงจะเป็นตัวอย่างสำหรับทำที่คลองอื่น ๆ ต่อไปด้วย

(๔) บริเวณจับปลาทะเล

ถ้าบริเวณจับปลานั้นอยู่ในน้ำซึ่งเป็นของประเทศใดแน่นอน อำนาจซึ่งจะจับปลาได้ก็ต้องเป็นของประเทศนั้น แต่ถ้าอยู่ในมหาสมุทรต้องนับว่าเป็นของกลาง คนทุก ๆ ประเทศย่อมมีอำนาจจับปลาได้ไม่ว่าที่ไหนในท้องทะเลใหญ่ทั้งนั้น ที่วางแบบลงเช่นนี้ก็ดูเรียบร้อยที่อยู่ ไม่ควรจะมีข้อแย้งได้เลย แต่ก็ไม่มีข้อขัดแย้งกันในเรื่องอำนาจจับปลานี้เนื่องจามีรัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศสเดียวกัน เรื่องจับปลาริมเกาะนิวฟันด์แลนด์ เป็นต้น ซึ่งได้แย้งกันมาหลายชั่วคนแล้ว

(๕) อำนาจเกินเรือในแม่น้ำใหญ่ ๆ

ที่จะมีข้อเถียงกันได้ ในทางนี้ก็คือแม่น้ำใหญ่สายเดียวไหลผ่านเขตรแดนของประเทศสองประเทศหรือกว่า ประเทศซึ่งเป็นเจ้าของแม่น้ำข้างต้นบางที่ถือเอาว่า ตนมีอำนาจใช้น้ำนั้นตลอดถึงทะเลเช่นเดียวกับผู้เป็นเจ้าของแม่น้ำตอนปลาย ที่ถือเช่นนั้นไม่คงด้วยคลองกฎหมายนานาประเทศ เพราะเจ้าของต้นน้ำ ไม่ยอมรับว่าผู้อยู่ปลายน้ำมีอำนาจใช้แม่น้ำตอนซึ่งอยู่ในอาณาเขตรของตนแล้วยังซ้ำจะถือเอาว่ามีอำนาจใช้แม่น้ำตอนของเขาอีก เพราะฉะนั้นธรรมเนียมที่ใช้กันอยู่เดี๋ยวนี้คือ ต้องตกลงกันทางสัญญาในระหว่างผู้เป็นเจ้าของแม่น้ำนั้นว่า ผู้ใดจะมีอำนาจใช้แม่น้ำนั้นได้อย่างไร เพียงไร เพื่อมิให้มีเหตุขัดเคืองกันขึ้นได้ภายหลัง

บทที่ ๓ว่าด้วยอำนาจปกครองอำนาจปกครอง

อำนาจปกครองนี้ โดยมากเป็นสิ่งที่อยู่อยู่กับที่ คือไม่แผ่ไปนอกอาณาเขตรของประเทศ รัฐบาลทุก ๆ รัฐบาลย่อมมีอำนาจปกครองคนและสมบัติซึ่งอยู่ในอาณาเขตรทั่วไป แต่รัฐบาลทุกรัฐบาลก็ย่อมมีอำนาจปกครองข้าแผ่นดินของตน ซึ่งอยู่นอกอาณาเขตรตนด้วยเหมือนกัน ไม่มากนักน้อย โดยอำนาจของความซื่อสัตย์กตัญญู ซึ่งข้าแผ่นดินเหล่านั้นมีแก่แผ่นดินถิ่นเกิดของตน เพราะฉะนั้น อำนาจปกครองจึงแบ่งได้เป็นสอง

แพนท คือ อำนาจอยู่กับที่ (เทรวิทอเรียลลิสติกชั้น) อย่างหนึ่ง
อำนาจนอกที่ (นอนเทรวิทอเรียลลิสติกชั้น) อีกอย่างหนึ่ง ผู้ซึ่งอยู่ใน
อำนาจอยู่กับที่นั้นคือ

(๑) คนซึ่งอยู่ในอาณาเขตร์ทุกคน มีกเว้นบ้าง คนซึ่งอยู่ในอาณา-
เขตร์จะแบ่งได้เป็น ๔ จำพวกดังต่อไปนี้

(ก) คนชาติพื้นเมือง ประเทศต่าง ๆ ก็ต่างมีกฎหมายวางลงว่า คน
ชนิตใดจึงจะนับว่าเป็นคนชาติพื้นเมือง

(ข) คนแปลงชาติ คือคนชาวเมืองอื่น ซึ่งได้มาตั้งเคหะสถานอยู่ใน
อาณาเขตร์ และละทิ้งชาติเดิมของตนเสีย ยอมเรียกตนว่าเป็นคน
ชาติพื้นเมือง ซึ่งตนเข้ามาตั้งอยู่ ลักษณะแปลงชาตินี้ ต่างเมืองก็มี
กฎหมายต่าง ๆ กันว่า คนจะต้องประพฤติอย่างไรบ้างจึงจะแปลง
ชาติได้

(ค) คนต่างประเทศ ซึ่งตั้งอยู่ในอาณาเขตร์ คือคนข้าแผ่นดินอื่นซึ่ง
ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่โดยมั่นคง คนชนิตนี้ต้องถือตามกฎหมายของ
บ้านเมืองที่ตนอยู่นั้น แต่รัฐบาลจะเกณฑ์ใช้ราชการโดยแท้ เช่น
เกณฑ์ทหารเป็นต้นนั้นไม่ได้

(ง) คนเดินทางในอาณาเขตร์ คนจำพวกนี้ต้องถือตามกฎหมายในความ
อาญา และในทางแพ่งบ้างบางสิ่ง

(๒) สิ่งของทุกอย่างซึ่งอยู่ในอาณาเขตร์ มีที่เว้นบ้าง สิ่งของนั้นจะ
แบ่งได้เป็น ๔ จำพวก คือ

(ก) สมบัติมั่นคง คือที่ดินเป็นต้น ต้องอยู่ในอำนาจรัฐบาลผู้ปกครอง
แผ่นดินโดยแท้

- (ข) สมบัติส่วนตัวบุคคล ถ้าเจ้าของสมบัติตั้งบ้านอยู่ในอาณาเขตประเทศเดียวกับสมบัติ ๆ ก็คงอยู่ในอำนาจปกครองของประเทศที่ตั้งอยู่นั้น ถ้าเจ้าของกับสมบัติอยู่ต่างประเทศโดยมาก สมบัตินั้นคงจะอยู่ในอำนาจปกครองของเมืองซึ่งสมบัติตั้งอยู่ แต่ก็ไม่แน่
- (ค) เรือซึ่งเป็นสมบัติของกษัตริย์พื้นเมือง ทั้งเรือรัฐบาลและเรือราษฎร เวลาอยู่ในน้ำซึ่งนับว่าอยู่ในอาณาเขต รัฐบาลมีอำนาจปกครองทั่วไป
- (ง) เรือพ่อค้าต่างประเทศซึ่งอยู่ในน้ำภายในอาณาเขต แล้วแต่รัฐบาลของประเทศจะจัดการปกครองหรือไม่ ถ้าไม่ปกครอง อำนาจปกครองต้องอยู่กับรัฐบาลของผู้ซึ่งเป็นเจ้าของเรือ รัฐบาลต่าง ๆ มีอังกฤษเป็นต้นใช้อำนาจปกครองเรือพ่อค้าต่างประเทศโดยเต็มที่ ในเวลาที่อยู่ภายในอาณาเขตของตน แต่รัฐบาลฝรั่งเศสไม่ยอมรับผิดชอบในความประพฤติกของกษัตริย์ต่างประเทศ เว้นแต่ถ้าพวกนั้นจะประพฤติก่อการไม่เรียบร้อยบนบก หรือมีผู้อื่นนอกจากคนเรือเกี่ยวข้องด้วยจึงจะใช้อำนาจ คือห้ามปรามการวิวาทหรืออื่น ๆ ซึ่งอาจทำให้พลเมืองได้รับความเดือดร้อนได้ ประเทศอื่น ๆ เห็นชอบด้วยและประพฤติกเช่นฝรั่งเศสบ้างก็มี
- ส่วนอำนาจปกครองซึ่งไม่ติดอยู่กับที่นั้น ประเทศอาจใช้ได้ดังนี้
- (๑) เรือของประเทศนั้นในท้องทะเลใหญ่ รัฐบาลมีอำนาจปกครองคนทั้งปวงซึ่งอยู่ในเรือนั้น
- (๒) ข้าแผ่นดินซึ่งอยู่ในเมือง หรือเรือนอกความปกครองของรัฐบาล ธรรมดาข้าแผ่นดินคงจะมีสัตย์กตัญญูต่อรัฐบาล ซึ่งปกครองบ้านเมือง

ของชน เพราะฉะนั้น รัฐบาลจึงมีอำนาจปกครองคนเหล่านั้น ถึงแม้ว่า
อยู่ในแผ่นดินต่างประเทศ หรือในเรือของชาวต่างประเทศ หรือในเมือง
ซึ่งเป็นเมืองป่า แต่โดยมากรัฐบาลไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจนี้ เพราะอำนาจ
ปกครองท้องที่ซึ่งคนเหล่านั้นอาศัยอยู่มีพอแล้ว แต่รัฐบาลมักจะลง
โทษข้าแผ่นดินเมืองของตน ถ้าเป็นผู้ประพฤติดิในทางราชการ หรือ
ประพฤติดิไม่ใช่ทางราชการ ถ้าเป็นข้อผิดสำคัญบางที่รัฐบาลก็ลงโทษ
ข้าแผ่นดิน ถ้าประพฤติดิเวลาอยู่ในเมือง ซึ่งไม่ได้อยู่ในอำนาจของ
ประเทศที่เจริญแล้ว การที่จะลงโทษข้าแผ่นดินซึ่งอยู่นอกเขตแดนนั้น
ยากเสียแต่ผู้ที่อยู่ในเมืองไม่มีผู้เจริญแล้วเป็นเจ้าของ ต้องรองนกว่าผู้ผิด
นั้นเข้ามาในเขตความปกครอง หรือในเรือซึ่งอยู่ในปกครองแล้วจึงจะ
ทำได้

(๓) สมุทโจรทั้งปวงซึ่งเรือของประเทศใดจับได้ ประเทศนั้นมีอำนาจ
ลงโทษ ลักษณะที่จะทราบได้ว่าผู้ใดเป็นสมุทโจร (หรือซึ่งสามัญเรียกว่า
สลัก) นั้น มีอยู่สามประการ คือ (ก) ประพฤติปล้นสดมภ์คน
เดินทางอย่างหนึ่ง (ข) กระทำการชั่วร้ายเช่นนั้นนอกเขตความปกครอง
ของประเทศที่เจริญแล้ว คือโดยมากกลางทะเลใหญ่อย่างหนึ่ง (ค) และ
คนเหล่านั้นมิได้อยู่ในอำนาจหรือรับคำสั่งรัฐบาลมั่นคงเมืองหนึ่งเมืองใด
อย่างหนึ่ง สมุทโจรกรรมนั้นนับว่าเป็นการประพฤติดิต่อประเทศซึ่งเจริญ
แล้วทั่วไป เพราะฉะนั้น ถ้าเรือรบของประเทศใดจับสมุทโจรได้ ศาล
ของประเทศนั้นก็อาจลงโทษได้ แต่ที่กล่าวเช่นนั้นต้องเข้าใจว่ากล่าวถึงแต่
ความประพฤดิซึ่งนับว่าเป็นสมุทโจรกรรมตามกฎหมายนานาประเทศ ถ้า
ความประพฤดิซึ่งประเทศหนึ่งวางไว้ในกฎหมายว่าเป็นสมุทโจรกรรม แต่

อีกประเทศหนึ่งไม่นับเช่นนั้น ผู้คิดไม่อาจรับโทษได้ นอกจากในศาล
ของรัฐบาลซึ่งมีกฎหมายบังคับแล้วนั้น

ทยกเว้น

ตามที่เราได้กล่าวไว้แล้วว่า คนและของซึ่งอยู่ในอาณาเขตประเทศ
ใดก็ต้องอยู่ในอำนาจปกครองของรัฐบาลประเทศนั้นทั้งสิ้น มีที่เว้นอยู่
ดังต่อไปนี้

(๑) ผู้ครองเมืองต่างประเทศกับบริวาร

ถ้าผู้ครองเมืองต่างประเทศมาเยี่ยมประเทศตามทางราชการ ตัวผู้
ครองเมืองและผู้ที่มาด้วยทุกคนไม่ต้องอยู่ในอำนาจปกครองของประเทศซึ่ง
คนมาเยี่ยมอยู่ แต่ผู้ครองเมืองนั้นจะกระทำโทษพวกที่มาด้วยไม่ได้อย่าง
อื่น นอกจากส่งตัวกลับไปชำระที่เมืองของตนเอง ถ้ากระทำผิดสำคัญที่
จำจะต้องลงโทษโดยเร็ว

(๒) ผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ (จะได้กล่าวถึงต่อไปในตอน บทที่ ๕)

(๓) กองทหารของเมืองต่างประเทศ

ในเวลาไม่มีสงครามกองทหารของประเทศหนึ่ง เวลาอยู่ในอาณา
เขตรัฐอีกประเทศหนึ่ง ไม่ต้องอยู่ในอำนาจปกครองท้องถิ่น หรือถึงจะมี
เกี่ยวบ้าง ก็แต่เล็กน้อยตามแต่การ กองทหารบกกับกองทหารเรือ มี
ธรรมเนียมผิดกันดังนี้

(ก) กองทหารบกจะเดินผ่านไปในอาณาเขตประเทศซึ่งเปนไมตรีก่อน

ได้รับอนุญาตไม่ได้ ถ้าได้รับอนุญาตแล้วก็ไม่ต้องถือตามกฎหมาย
ท้องถิ่น แต่เป็นหน้าที่ของนายทหารที่จะรับผิดชอบในความประพฤติ
ของพลทหาร

- (ข) กองทหารเรือไม่จำเป็นต้องรับอนุญาตก่อนเข้าในน้ำ ซึ่งอยู่ใน
อาณาเขตของประเทศเป็นไมตรี แต่รัฐบาลผู้เป็นเจ้าของที่มีอำนาจ
ที่จะบอกกล่าวไว้ก่อนว่า ท่าไหนบ้าง ห้ามมิให้เรือรบต่างประเทศ
เข้าก่อนได้รับอนุญาต มีตัวอย่างที่เราย่อมทราบอยู่ด้วยกันโดยมาก
แล้ว ก็รัฐบาลสยามมีข้อบังคับห้ามมิให้เรือรบต่างประเทศเข้ามา
ในแม่น้ำเจ้าพระยาจนได้รับอนุญาตนั้น เรือรบต่างประเทศเวลา
อยู่ในอาณาเขตประเทศใด ๆ ก็คือ ไม่ต้องอยู่ในอำนาจปกครอง
ของประเทศนั้น แต่ก็ควรจะคำนึงถึงกฎหมายของเจ้าของที่มาก
ที่สุดที่จะทำได้ เจ้าพนักงานของรัฐบาลเจ้าของที่ไม่มีอำนาจที่จะ
บังคับให้คนในเรือรบต่างประเทศประพฤติตามกฎหมายท้องถิ่น และ
ถ้าผู้ใดหนีไปอาไศรยอยู่ในเรือรบ เจ้าพนักงานไม่อาจจับได้ ที่จะทำ
โทษเรือรบนั้น ก็คืออย่างเดียวกัน แต่ห้ามมิให้เข้าในอาณาเขต เว้น
เสียแต่ถ้ามีสงคราม เรือรบของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดประพฤติผิดด้วยข้อ
บังคับเป็นกลาง รัฐบาลผู้ปกครองท้องถิ่นอาจใช้กำลังเพื่อห้ามปราม
ความประพฤติผิดหรือลงโทษผู้ผิดได้ รัฐบาลไทยมาจนก็มีคำสั่งต่อ
นายเรือว่า ในเวลาอยู่ในอาณาเขตต่างประเทศนั้น อนุญาตให้
รับผู้หนีมาพึ่งในเรือได้แต่ที่เป็นชน ๒ จำพวกนี้ คือผู้กระทำความผิด
ทางราชการอย่างหนึ่ง และทาสซึ่งหนีภัยอันตรายอันใหญ่อย่าง
หนึ่งเท่านั้น ผู้ตามกฎหมายห้ามมิให้รับขึ้นเรือเป็นอันขาด

(๔) ผู้อยู่ในความปกครองของประเทศต่าง ๆ ชาวยุโรปในเวลาที่อยู่ในประเทศหนึ่งประเทศใดในเอเชีย คนเหล่านั้นไม่ต้องอยู่ในอำนาจปกครองท้องถิ่น แต่ขึ้นอยู่กับกงสุลของประเทศ ซึ่งตนเป็นเจ้าของนั้น การที่จะอยู่ในอำนาจผู้ใดมากน้อยเพียงใดนั้น ต้องแล้วแต่จะสัญญากันในระหว่างประเทศต่อประเทศ

คินผู้ร้าย (เอ็กสเตรคชัน)

ตามกฎหมายนานาประเทศแท้ ถ้าผู้ร้ายประเทศหนึ่งหนีเข้าไปอยู่ในประเทศใกล้เคียง ประเทศที่ผู้ร้ายเข้าไปอยู่นั้นไม่มีอะไรที่จะบังคับให้ส่งตัวผู้ร้ายนั้นคืน แต่ตามจริงในเวลาประเทศทุกประเทศที่เจริญแล้วมีสัญญาต่อกันว่า ถ้าผู้ร้ายกระทำความผิดในประเทศหนึ่งแล้วหนีไปอีกประเทศหนึ่ง ประเทศที่ผู้ร้ายเข้าไปอาศัยอยู่นั้นจะส่งผู้ร้ายคืนให้กับประเทศซึ่งผู้ร้ายนั้นได้ประพฤติก่อผิด โดยมากสัญญาส่งผู้ร้ายคืนคงจะมีข้อสำคัญอยู่สามข้อคือ

- (๑) ก่อนที่จะส่งผู้ใด จะต้องสอบสวนให้ได้ชัดแล้วว่ามีความผิดจริง
- (๒) จะไม่ส่งผู้ที่มีโทษแก่ตามทางราชการเท่านั้น
- (๓) จะไม่ส่งผู้ผิดนอกจากที่ได้รับคำนั้นสัญญาว่า ผู้นั้นจะไม่ต้องถูกชำระในเรื่องอื่นนอกจากที่ได้กล่าวไว้แล้วในคำขอส่งคืน

สัญญาทุกฉบับต้องมีบางข้อความผิดต่าง ๆ ที่จะเปนเหตุพอให้ส่งผู้ร้ายหรือผู้ต้องหาว่ากระทำความผิดนั้นคืน แต่ต้องเข้าใจว่าผู้ที่เป็นจำเลยใน

ความอาญาเท่านั้นจึงจะส่งคืน การที่จะวางลงเป็นแน่นอนว่าอะไรเป็น
ความผิดส่วนทางราชการและอะไรไม่เช่นนั้นยาก ต้องแล้วแต่ศาลของผู้ส่ง
คืนจะตัดสิน

ทวิปัญญา

เล่ม ๕ ประจำเดือนกรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๕ ฉบับที่ ๒๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ตำนานพระแก่นจันทน์	๑๗๘
จดหมายเหตุประพาศทัน	๑๘๘
ลิลิกพายัพ	๑๙๑
ศรีวิไชย	๒๐๑
กฎหมายนานาประเทศ	๒๐๗
ไอ้เอ้วหารราย	๒๐๙
สวทไอ้เอ้วหารราย	๒๑๐
เบ๊กเกล็ก	๒๑๑

ตำนาน

เรื่องพระแก่นจันทน์

มาสู่เมืองสุวรรณภูมิในประเทศไทย

เทียบเรื่องตามต้นฉบับซึ่งเป็นภาษามครและภาษาไทย

(๑ - ตามฉบับภาษามคร)

ศักดิ์จันทน์พิมพ์สอยมานุบุพพิกดา ๖

เรื่องนี้เป็นอนุบุพพิกดา ของพระพุทธรูปแก่นจันทน์ดังต่อไปนี้

กิริติงได้สกับมา กาลเมื่อพระอานนท์เถรได้รับพุทธานุญาตเจดีย์ ๓ ประการแล้ว ภายหลังพระเจ้าปเสนทิโกศลราช ได้สร้างพระพุทธรูป แก่นจันทน์นี้ เพื่อประโยชน์แก่การปลุกบุญพิธีมีการอภิวัตเป็นต้นแก่ สากลโลกย์

ครั้นเมื่อวิภูฏาได้ราชสมบัติ พระราชาก็ได้เชิญพระแก่นจันทน์
(หนี) มาบูชาไว้ ณ เมืองสุวรรณภูมิ
ตั้งแต่พระราชาได้สร้างแก่นจันทน์นี้มีจำนวนได้ ๗ ปี
สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน
จำเนียรการเท่านั้นมา พระราชาสุวรรณภูมิทั้งหลาย ก็ได้สักการ

บุชาสืบ ๆ มาหลายพระองค์ พระพุทธศาสนากาลล่วงได้ ๑๐๐๐ พรรษา
กาลนั้นพระอาทิตย์จรัส พระราชบุตร์กษัตริย์วงศ์สุวรรณภูมิมาธิบตี
จึงได้เชิญพระแก่นจันทน์จากเมืองสุวรรณภูมิมาสร้างพระนครอยู่เหนือยอด
เขาวิเศษคีรี ในวิเศษชนบทอันเป็นประเทศน้อย (วิเทศ) ในสยาม
ประเทศนี้ แล้วได้บำรุงบุชาอยู่ในนครนั้นช้านาน

พระแก่นจันทน์นี้ได้ประดิษฐานอยู่ในวิเศษนครนั้นนาน มีประมาณ
ได้ ๔๓๐ ปี

แล้วพระพุทธบริษัทได้เชิญมาธิบายถวายพระเจ้าสุวรรณสาม-
ราช ณ เมืองวิเศษนครนั้นเอง พระเจ้าสุวรรณสามราชได้ทรงบำรุงทำ
สักการบูชามาประมาณได้ ๑๐ ปี

ครั้งนั้น พระเจ้ามุกทิกเนโครราชจึงได้เชิญมาบูชาไว้ในเมืองสุทร-
นครประมาณ ๑๐ ปี

ลำดับนั้นพระสวัตเถร จึงได้เชิญไปให้แก่นายพรานคนหนึ่งใน
บ้านพลุ อยู่ในแคว้นแคว้นวิเศษราชรัฐ พรานนั้นได้บูชาอยู่ ๑๓ ปี จึง
พระอภัยเถรได้เชิญมาบูชาไว้ในเมืองพสิมนคร

แท้จริง พรานนั้น ได้บูชาอยู่ในบ้านพลุไม่นานเลย

แต่กาลนั้นมา มีอุปาสกคนหนึ่งชื่อว่า เมาศี ไปเชิญเอาพระแก่น
จันทน์นั้น มาบูชาไว้ในวัดปทุมมารามแคว้นแคว้นพยุวราชรัฐ (ที่จะเป็น
พญา) บูชาอยู่ตลอด ๖๐ ปี

แต่บัดนั้นมาพระเจ้ายุทธเสนฐีราชพยุวานนคราธิบตี ก็เชิญมาสถาปนา
ไว้ในพระวิชัยวิหาร แล้วทำสักการบูชาต่อมา

ก็และพระพุทธจันทนพิมพ์นี้ ได้ประดิษฐานอยู่ในพระวิชัยวิหาร

ตลอดกาล ๒๒ พรรษา ลุมสิกส์วัจจร พระพุทธศาสนกาลล่วงแล้ว
๒๘๑๘ พรรษา

จำเดิมแต่นั้น พระธรรมเสนาบดีมหาเถร จึงเชิญไปประดิษฐาน
ไว้ในอะโศการาม ถิ่นบุรพทิศภายนอก เมืองนพิสันคร ได้ทำสักการ-
บูชาต่อมา

มีคำปรพัตถคาถาว่า “ ลุศักราช ๘๔๔ ปีจอ พระแก่นจันทน์ได้มา
สู่เมืองนพิสันครครั้งแรก เมื่อรัชกาลพระเจ้าพิลกทิลปราช ประดิษฐาน
อยู่ในอะโศการาม ตลอด ๑๕ พรรษา ”

แต่กาลนั้นมา มหาอำมาตย์ ชื่อปาเทโปได้เชิญไปประดิษฐานไว้
ในพระวิชัยวิหาร ในแคว้นแคว้น พุยวราชรัฐ ได้ทำสักการบูชา จน
ถึงพุทธศักราช ๘๕๕ พรรษา พระแก่นจันทน์ได้ประดิษฐานอยู่ในเมือง
พุยว ๒๘ ปี

เบื้องหน้าแต่นั้น พระเจ้าพิลกปนัดดาธิราชนครบดินทาทิเบตก็รับ
สั่งให้มหาอำมาตย์ ไปเชิญมาประดิษฐานไว้ในบุพพาราม ในเดือนมาฆ-
มาสอัฐมีนั้น มีคำนิคม ว่า “ พระเจ้านราธิป ได้ใช้ทักษิณราชทูต ผู้
มีมิตรธรรมไปเชิญพระแก่นจันทน์มาประดิษฐานไว้ในบุพพาราม แล้ว
ได้โปรดให้มหาชนได้ถวายอภิวันทนาการ ”

ลุศักราช ๘๘๓ ปีมะเสง พระแก่นจันทน์ได้เสด็จมาสู่เมืองนพิสัน-
ครนั้น พระพุทธศาสนกาลล่วงแล้ว ๒๐๖๕ ปี

อันนี้ กถาปริเฉท ของเรื่องพระจันทน์ปฎิมาโดยสังเขป ความ
พิสดารมีอยู่ในนิทานชื่อวรรณสารโน้น จบ.

เรื่องต่อท้าย

ลจุพศักราช ๘๘๗ ปีรกา ทุกียาสาพหมาส สุกกบักษ์ นวมี พุทธวาร
พระราชเจ้านครนพิสีได้ให้เชิญพระพุทธรจันทนปฎิมาให้เข้าไปประดิษ-
ฐานไว้ในอุโปสถการ ณ วัดมหาโพธาราม ก็และพระเจ้านรินทร์นพิสินกร
องค์นี้ พระองค์มีพระชนม์พรรษาได้ ๔๓ ปี ถึงวันทสมีสุกกบักษ์มาฆมาส
ก็เสด็จทิวงคต.

หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ แปล

๒ - ตามต้นฉบับอักษรไทยเหนือ

พระพุทธรปฎิมากรอันทำด้วยแก่นไม้จันทน์แดงมีฐานแท่นสูง ๖ อง-
คุลีขวาง (คือ ๖ นิ้ว) พระองค์สูง ๒๒ อกคุลีขวาง วัดโคยรอบองค์
ได้ ๒๓ อกคุลิกับถึง หน้าแปดพันห้า (หน้า ๑๐ ชั่ง) เปนของบูรณ
ประดิษฐานอยู่ ณ เมืองสุวรรณภูมิช้านานนับด้วยกาลพันพรรษา

ครั้นอยู่มาเมืองสุวรรณภูมิเสียแก่ข้าศึก ราชบุตร์พระเจ้าสุวรรณภูมิ
สององค์พี่น้อง พระเชษฐาทรงนามว่า อาทิจจราชกุมาร พระอนุชา
ทรงนาม จันทรกุมาร พากันหนีข้าศึกไป

พระอนุชานั้นได้พระเกษาธาตุแลพระพุทธรสริธาตุไปตั้งอยู่ ณ ตำบล
ลำปาง (นครลำปาง) แต่พระเชษฐานั้นได้พระแก่นจันทน์ไปตั้งเวียง
อยู่ตำบลแจ้ตาก (เมืองตาก) ซึ่งในตำนานฉบับที่แต่งในมคธภาษาเรียกว่า
วิเชตชนบท

พระแก่นจันทน์ได้ประคิษฐานอยู่ ณ เมืองแฉกกล่วงกาลได้ ๓๑๐ ปี แต่ในฉบับที่แปลจากมคธภาษาวาอยู่ในวิเชตนครนี้นานประมาณ ๕๓๐ ปี

ครั้นเมืองแฉกเกิดภัยโศกพิบาทต่าง ๆ พระพุทธรักขิตมหาเถร จึงเชิญพระปฐมมารแก่นจันทน์ออกจากเมืองแฉกพาไปไว้ยังเมืองแจ้หม (อยู่ปลายน้ำแม่วัวแขวงนครลำปาง) เจ้าเมืองแจ้หมตนชื่อว่าพระยาคำแคง ได้รับอุปฐากไว้ในเมืองแจ้หม ความตอนนั้นในฉบับที่แปลจากมคธภาษาวา พระพุทธรักขิตเถรได้เชิญมาทูลอธิบายถวายพระเจ้าสุวรรณสามราช ณ เมืองวิเชตนครนั่นเอง

ครั้นอยู่มาพระยาหลวงคำแคงเจ้าเมืองแจ้หมถึงอนิจจกรรม บุตรชาย ได้ครองเมืองแทน ยังมีท้าวตนหนึ่งชื่อว่าท้าวตาแหวนอยู่บ้านสบส้อย (คือปากน้ำสบส้อยอันต่อน้ำแม่พิงค์ที่แก่งสร้อย) เป็นมิตรสหายกับพระยา คำแคงเจ้าเมืองแจ้หมที่ถึงอนิจจกรรมมีความปรารถนาอยากได้พระพุทธ ปฐมมารแก่นจันทน์องค์นี้ ท้าวตาแหวนจึงจัดได้แก่นไม้จันทน์อันมีค่า แสนค่าไปให้แก่ราชบุตรพระยาคำแคงตนครองเมืองแจ้หมแทนบิดา ขอ แลกเปลี่ยนเอาองค์พระปฐมมารแก่นจันทน์มาได้ จึงเชิญไปบูชาไว้ ณ บ้าน เรือนของตนตำบลสบส้อย พระพุทธปฐมมารแก่นจันทน์ได้ประคิษฐาน อยู่ ณ เมืองแจ้หมได้ ๑๐ ปี จึงไปอยู่ตำบลสบส้อยนี้นานได้อีก ๑๐ ปี เนื้อความตอนนั้นซึ่งในฉบับที่แปลจากมคธภาษาวาว่าพระเจ้ามุกทิกะ- เนโคราช (คือท้าวตาแหวน) ได้เชิญมาบูชาไว้ในเมืองสุทธรนคร ๑๐ ปี ลำดับนั้นพระมหาเถรองค์หนึ่งมีนามว่าติโวหะ แต่ในฉบับที่แปล จากมคธภาษาวาว่าพระสัพพัตเถร เป็นมหาเถรอยู่ในเมืองแฉก ได้ทราบ

ข่าวว่าพระพุทธปฏิมากรจันทนพิมพ์ไปตกอยู่บ้านสบส้อย จึงไปเชิญมาประดิษฐานไว้ ณ ตำบลบ้านพลูอันมีโนแวนแคว้นแจ้ตาก สร้างหอพระไว้ในที่ใกล้เรือนนายพรานผู้หนึ่งผู้เป็นศรัทธา และสั่งให้นายพรานนั้นเป็นผู้อุปฐากรักษา ส่วนตนพระมหาเถรนั้นก็มีกิจที่จะไปเมืองลังกาทวีป จึงได้ออกจากเมืองแจ้ตากไปยังเมืองราชคฤหะก่อน ท่านจึงไปได้พบท่านนพระพุทธปฏิมากรจันทนพิมพ์ ๔ องค์ ๆ นี้เป็นองค์ที่ ๓ จึงได้ทราบมูลเดิมว่าพระเจ้าปะเสนะดิโกศลราชเป็นผู้สร้างขึ้นเมื่อก่อนพุทธปรินิพพานได้ ๗ พรรษาโดยบรมพุทธานุญาต ท่านได้จำลองท่านนั้นไว้แล้ว จึงไปสู่ลังกาทวีป

ครั้งนั้นมีพระมหาเถรรามัญองค์หนึ่ง ออกจากกรุงหงสาวดีไปสู่ลังกาทวีป ได้ไปพบปะกับพระติโวหะมหาเถรนั้น จึงได้คัดจำลองท่านนพระพุทธปฏิมากรแก่นจันทน์นั้นจากพระติโวหะมหาเถรได้แล้ว ก็กลับมาสู่สยามประเทศ เทียวแสวงหาพระพุทธปฏิมากรแก่นจันทน์ยังเมืองแจ้ตาก ครั้นได้พบแล้ว จึงได้เทศนาบอกกล่าวแก่คนทั้งหลายให้ทราบประวัติแห่งพระพุทธปฏิมากรนั้น คนทั้งหลายก็ปริศนาปราโมทพร้อมกันสร้างอารามขึ้นที่ตำบลกัวหมื่น อัญเชิญพระพุทธปฏิมากรเข้าประดิษฐานไว้ในวิหาร และเชิญพระเถรรามัญนั้นเป็นเจ้าอาวาสวัดกัวหมื่นสืบไป พระพุทธปฏิมากรแก่นจันทน์ได้สถิตย์อยู่ ณ วัดกัวหมื่น ที่นั่นนานได้ ๗๓ ปี ครั้นปีคัณพที่ ๗๓ เมืองแจ้ตากเกิดศึกสงคราม ยังมีบุรุษผู้หนึ่งชื่อบูเมออยู่บ้านหนองปรทุม (หนองบัว) ไปพุดจาแก่คนทั้งหลายในตำบลกัวหมื่น ให้ยินยอมในการที่จะเชิญพระแก่นจันทน์ไปเร้นไว้ให้พ้นมือข้าศึก แล้วบูเมอนั้นก็เชิญพระพุทธปฏิมากรแก่นจันทน์ไปไว้ ณ วัดหนองบัว แคว้นคอนแป้น

แขวงเมืองพะเยา ปู่เฒ่าได้บูชาอุปฐากเสมอมาจนปู่เฒ่าถึงแก่กรรม แล้ว
 ประชาชนบุตรปู่เฒ่าก็ได้อุปฐากต่อมา วันหนึ่งประชาชนเห็นปลวกขึ้นที่ฐาน
 พระพุทธรูปปฏิมากรแก่นจันทน์นั้น จึงเชิญออกมาชำระล้างขัดสี ตามเดร
 รูปหนึ่งเดินมาได้เห็นก็มีใจศรัทธาเปลื้องผ้าสังฆาฏิออกรองรับองค์พระ-
 พุทธรูปปฏิมากรแก่นจันทน์ในเวลาเมื่อชำระขัดสีนั้นจนเสร็จ ครั้นอยู่มา
 ตามเดรนั้นได้ไปอุปสมบทเป็นภิกษุ ณ วัดบุบผาราม (สวนดอก) เมือง
 เชียงใหม่ พระกรรมวาจาจารย์ได้กลั่นหอมจันทน์แก่ที่ผ้าสังฆาฏิของ
 ตามเดร จึงได้ถามตามเดรก็แจ้งความตามเหตุที่ได้เอาผ้าสังฆาฏิรองรับ
 พระพุทธรูปปฏิมากรแก่นจันทน์ ที่วัดหนองบัวนั้น พระมหาเถรในเมือง
 เชียงใหม่ได้ทราบจึงใช้ภิกษุไปสืบคุ้ยได้เห็นสมดังเจ้าสามเณรบอก

ตั้งแต่พระพุทธรูปปฏิมากรแก่นจันทน์ไปอยู่ตำบลหนองบัวได้ ๓๐ ปี
 ถึงแผ่นดินเจ้าท้าวตัก (ท้าว ๖) ได้เป็นพระมหाराชเจ้านครเชียงใหม่
 ทรงนามพระเจ้ากิลกราชามหารธรรมมิกราช (ซึ่งได้กระทำอุษมะสังคายนา
 พระไตรปิฎก) ครั้นนั้นพระยายุทธศิริผู้ครองเมืองสองแคว มาสว-
 มิภักดิ์ต่อพระเจ้ากิลกราชแล นำทัพไปตีหัวเมืองฝ่ายเหนือของกรุงศรี
 อโยธยาได้ มีไชยก่อกองทัพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแลสมเด็จพระ-
 อินทราชา จึงพระเจ้ากิลกราชพระราชทานเกียรติยศ ให้พระยายุทธศิริไป
 ครองเมืองพะเยา พระยายุทธศิริได้ครองเมืองพะเยาแล้วจึงสร้างวัดที่ตำบล
 บ้าแกงหลวงคอนไชยหนเหนือเมืองพะเยา แล้วจึงให้ไปเชิญเอาพระพุท-
 ธิปฏิมากรแก่นจันทน์มาจากตำบลหนองบัว มาประดิษฐานไว้ในพระวิหาร
 วัดป่าแกงหลวง เมืองพะเยาอันสร้างใหม่นั้น

เนื้อความตอนนี้ที่ในฉบับแปลจากมครภาษาวา อุปาสกคนหนึ่งชื่อ

เม้าไปเชิญเอาพระแก่นจันทน์มาบูชาไว้ในวัดปทุมารามแคว้นแคว้นพยุว
นคราบูชาอยู่ตลอด ๖๐ ปี แต่นั้นพระเจ้ายุทธสธฐีระราชพยุวนครา-
ธิบถก็เชิญมาสถาปนาไว้ในพระวิไชยวิหารแล้วทำสการะบูชาต่อมา และมี
ข้อความต่อไปนี้ พระพุทธจันทน์พิมพ์นี้ได้ประดิษฐานอยู่ในพระวิไชย
วิหารตลอดกาล ๒๒ พรรษา ลมุลิกสังวัจระพระพุทธศาสนกาลล่วงแล้ว
๒๐๑๘ พรรษา (น่าจะผิด) พระธรรมเสนาบดีมหาเถรจึงเชิญไปประดิษ-
ฐานไว้ในอะโศการามค้ำนบุรพทิกภายนอกเมืองนพสินคร ได้ทำสการะ
บูชาต่อมา และมีคำปรพทศคาถาว่า ลุศักราช ๘๔๕ ปีจอ พระแก่นจันทน์
นี้ได้มาสู่เมืองนพสินครครั้งแรกเมื่อรัชกาลพระเจ้าพิลกาธิปะราช ประ-
ดิษฐานอยู่ในอะโศการามตลอด ๑๕ พรรษา

แต่เนื้อความในฉบับอักษรไทยเหนือมีข้อความว่า ครั้นเมื่อพระยา-
ยุทธศิริผัครองเมืองพะเยาได้เชิญพระพุทธปฏิมากรแก่นจันทน์มาไว้ ณ วัด
ป่าแก่งหลวงคอนไชยได้ ๖ เดือน กิตติศัพท์นั้นทราบไปถึงพระมหाराช-
เจ้าพระนครเชียงใหม่ จึงให้พระมหารัชมเสนาไปเชิญพระพุทธปฏิมากร
แก่นจันทน์มาจากเมืองพะเยา เมื่อจะเชิญออกจากวิหารเมืองพะเยานั้นได้
มีการสมโภชถว้น ๓ วัน แล้วแห่พระโดยกระบวนคเชนทร์สนานออก
จากเมืองพะเยาไปทางเมืองน่าน หยุดพักสมโภชที่เมืองน่าน ๔ วัน จึงออก
จากเมืองน่านเดินทางผั่งน้ำน่านไปพักแรมเมืองสิริวาศรีหนึ่ง รุ่งขึ้นออกจาก
เมืองสิริวาศรีมาแรมเมืองแพร่ ยามนั้นใช้ฤๅกษณ์แต่ผ่านตกใหญ่เป็นมหัศจรรย์ ออก
จากเมืองแพร่มาเมืองนครลำปางแล้วมาเมืองลำภูงไชย พระเจ้าคิลกมหา
ราชเจ้าพระนครเชียงใหม่ เสด็จไปรับถึงเมืองลำภูงไชยแห่มาลงเรือที่ท่า
หมื่นคัง แล้วแห่กระบวนเรือแต่ท่าหมื่นคังมาตามลำแม่น้ำพิงคังถึงท่าแพ

เมืองเชียงใหม่ แต่งกระบวนรับขึ้นจากเรือเห่ไปประดิษฐานไว้ในอะโศก-
การามวิหารอันมีภายใต้ประตูเชิงเรือก พระเจ้าคิลกมหาราชให้มีหะ-
กรรมการฉลองสมโภชศการะบูชาเป็นอย่างยิ่ง

ครั้นอยู่จำเนียรมาสิ้นรัชกาลพระเจ้าคิลกมหาราชแล้ว พระยอกเชียง-
รายราชันักดาได้ครองเมืองเชียงใหม่ ไม่ทรงเอาพระไทยเอื้อเฟื้อในทาง
ศาสนา จึงหมิ่นหน่อเทพครูเจ้าวงศ์พระยายุทธศิริผู้ครองเมืองพะเยา ทูล
ขอพระพุทธรูปปฏิมากรแก่นจันทน์กลับคืนไปไว้เมืองพะเยา โปรดอนุญาต
ให้ หมิ่นหน่อเทพครูจึงได้เชิญไปประดิษฐานไว้ในวิหารวัดป่าแก่งหลวง
คอนไชย ณ เมืองพะเยาคังเก่า

ครั้นเมื่อสิ้นรัชกาลพระยอกเชียงรายแล้วถึงรัชกาลพระหน่อแก้วได้
เป็นพระมหाराชครองเมืองเชียงใหม่ ครั้นนั้นเมืองเชียงใหม่กับกรุงพระ-
นครศรีอยุธยาเป็นทางพระราชไมตรีกัน ราชทูตเมืองไท้ขึ้นมาเมืองนคร
เชียงใหม่ มีความปรารถนาจะใคร่ได้นมัสการพระพุทธรูปปฏิมากรแก่นจันทน์
โดยราชทูตได้ทราบตำนานประวัติแห่งพระพุทธรูปปฏิมากรนี้ จึงพระเจ้า
เชียงใหม่ให้ราชบุรุษไปเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก่นจันทน์ แต่เมืองพะเยา
มาไว้วัดศรีภูมิ เพื่อให้ราชทูตกรุงศรีอยุธยาได้นมัสการ เสนาบดีปฤชา
กราบทูลว่าวัดศรีภูมิคับแคบ แลยังพึงซ่อมแปลงใหม่ ไม่บริบูรณ์ไม่
สมควรรับราชทูต จึงได้เชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก่นจันทน์แต่วัดศรีภูมิ
ไปสู่พระวิหารวัดบุบผารามริมประตูสวนดอกไม้หลวง ให้ราชทูตไทยได้
นมัสการ ณ ที่นั้น แลนั้นมาพระพุทธรูปปฏิมากรแก่นจันทน์ก็ได้ประดิษฐาน
อยู่ในบุบผารามวิหารเป็นที่ศการะบูชาแห่งมหาชนชาวเชียงใหม่สืบมา

เนื้อความตอนนี้ตรงกับความในฉบับที่แปลจากมคธภาษาว่า แต่

กาลนั้นมามหาอำมาตย์ชื่อปาเทโปได้เชิญไปประดิษฐานไว้ ณ พระวิไชยวิหาร
ในแคว้นแคว้นพยุวรราชรัฐ ได้ทำสการบูชาต่อมา จนถึงพุทธศักราช ๘๕๕
(น่าจะเพนจุล) พระราชา พระแก่นจันทน์ได้ประดิษฐานอยู่ในเมืองพยุวร
๒๘ ปี เบื้องหน้าแท่นนั้นพระเจ้าคิลกปนัดดาธิราชนครบัตถนิการิบัติกัรับสั่ง
ให้มหาอำมาตย์ไปเชิญมาประดิษฐานไว้วัดบุบผารามในเทือนมามมาศอัฐมิ
นั้น

มีคำนิคมว่า พระเจ้านะราชิปะได้ใช้ทักษิณราชทุกผู้มีมิตร์ธรรมไป
เชิญพระแก่นจันทน์มาประดิษฐานไว้ในบุบผาราม แล้วได้โปรดให้มหา
ชนได้ถวายยอภิวันทนาการ

ลศักราช ๘๘๓ ปีมะเสง พระแก่นจันทน์ได้เสด็จมาสู่เมืองนะพัส
นครนั้น พระพุทธศาสนากาลล่วงแล้ว ๒๐๖๕ ปี

อันนี้กถาปริเฉทของเรื่องพระจันทน์ปฏิมากรโดยสังเขป ความ
พิศดารมีอยู่ในนิทานชื่อวรรณสารโน้น

แลมีเรื่องต่อท้ายว่า ลุจลศักราช ๘๘๗ ปีระกา ทศกัณฐะพหมาส
ศุกรบักข์นามพิพัฒวาร พระราชาเจ้านครนพัสได้ให้เชิญพระพุทธรูปจันทน์
ปฏิมากรให้เข้าไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถการณ วัดมหาโพธาราม (วัด
โพธารามเป็นวัดของพระเจ้ามังรายสร้าง) ก็แลพระเจ้านรินทรนพัสนคร
องค์นี้พระองค์มีพระชนม์พรรษาได้ ๔๓ ปี ถึงวันทศมีศุกรบักข์มาฆมาส
ก็เสด็จทิวศกต สันถัมภ์เท้านั้น

ศักราชต่าง ๆ ตามในฉบับที่แปลจากภาษามครนั้น น่าจะเป็นด้วย
อ่านตัวเลขคลาดเคลื่อนอยู่บ้าง แลการที่เปลี่ยนชื่อเมืองชื่อคนอันเป็น
ภาษาไทยไปแปลเป็นมครภาษานั้น ครั้นถ้าแปลกลับอีกครั้งก็คลาดเคลื่อน

ทำความเข้าใจให้มีเหตุผลและเป็นที่ยอมรับต่าง ๆ แต่เรื่องนี้โดยคณะพระ-
 บารมี ผอ.ให้ข้าพเจ้าเสาะค้นได้ฉบับที่เป็นภาษาไทย แต่ต้นฉบับนั้น
 ได้ถวายไว้ในหมู่หนังสือลาว สำหรับหอพุทธศาสนสังคหะ ณ หอพระสมุด
 วชิระญาณแล้ว

พระยาประชาภิจักรจักร

จดหมายเหตุประพาศต้น

จดหมายฉบับที่ ๕

เมืองเพชรบุรี

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๓

ถึง พ่อประคิษฐ์

จดหมายฉบับก่อนฉันส่งไปแก่เมืองสมุทรสงคราม บัดนี้ตามเสด็จมา
 ประพาศเมืองเพชรบุรีได้ ๖ วัน จะเสด็จจากเมืองเพชรบุรีพรุ่งนี้ มีเวลา
 ว่างอยู่บ้างฉันจึงได้จดหมายฉบับนี้ส่งมาบอกข่าวคราว

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม เป็นวันกำหนดที่จะเสด็จออกจากเมืองสมุ-
 ตรสงครามมาเมืองเพชรบุรีในกระบวนเรือใหญ่ ถ้วยจะต้องข้ามอ่าวทะเลถึง-
 แต่ปากน้ำแม่กลองมาเข้าอ่าวบางกะบูน แต่ตอนเช้าฉันวิ่งเรือไฟมาไม่ได้
 สดวก จะออกกระบวนเรือได้ตอนน้ำขึ้นราวเวลาเที่ยง ตอนเช้าจึงทรงเรือ
 จลอมแล่นไปออกสู่ประพาศตะมุที่เขากลับไปตามปากอ่าวแม่กลอง มีเรือ

จลอมแล่นไปในกระบวรเสด็จ ๓ ลำด้วยกัน เทียวซ้อกุ้งปลาที่เขาจับได้ ตามละมุดม้เข้าต้ม ๓ กระษัตรีขึ้นในเรือจลอม ที่เรียกว่าเข้าต้ม ๓ กระษัตรีนั้น คือ ต้มอย่างเข้าต้มหมแต่ใช้ปลาทุ กุ้ง กับปลาหมักสดแซก แทนหมู เป็นของทรงประคิษฐานในเข้านั้นเอง ตั้งแต่ฉันเกิดมาไม่เคยกินเข้าต้มอร่อยเหมือนวันนั้นเลย เฉพาะเฉพาะถูกคราวคลิ่นราบลมก็เรือจลอมแล่นใบเร็วฉิวราวกับเรือไฟ เสด็จพระองค์อาภาเป็นกับทันถือท้ายเรือพระที่นั่งแล่นลือออกไปจากปากน้ำแม่กลอง แต่อย่างไรแล่นไกลออกไปทุกที ๆ นานเข้าพวกเจ้าของเรือเห็นจะออกปลาดใจแลดูตากันไปมา ท่านก็ทอดพระเนตรเห็นแต่เห็นท่านอ้อม ๆ กัน ฉันออกเข้าใจว่าเห็นจะแล่นใบเลยไปเมืองเพชรแน่แล้ว ก็ใกล้ปากน้ำบ้านแหลมเข้าทุกที พอแล่นเข้าในปากน้ำก็พบกรมหมื่นมรุพงษ์ทรงเรือไฟศรีอยุธยามากอยรับเสด็จอยู่ที่ปากน้ำ เป็นอันเข้าใจได้มีว่าอะไรที่จะเล่นกันสักอย่างหนึ่ง ซึ่งท่านได้ทรงนัดแนะกันไว้แล้วเป็นแน่ ได้ยินแต่กรมมรุพงษ์กราบทูลว่าสำเร็จสนิทคดีที่เกี่ยว เสด็จลงเรือศรีอยุธยาแล่นขึ้นไปตามลำแม่น้ำเมืองเพชรบุรี พอจวนจะถึงเมืองรับสั่งเรียกพวกที่ไปตามเสด็จให้เข้าช้อนตัวอยู่ในแก่ง มีแต่กรมหมื่นมรุพงษ์ประทับอยู่บนเรือพระองค์เดียว ฉันแอบมองตามช่องม่าน เมื่อแล่นผ่านพลับพลาเห็นเจ้าพระยาสุรพันธ์นั่งอยู่ที่นั่น ได้ยินเสียงกรมหมื่นมรุพงษ์ร้องรับสั่งขึ้นไปแก่เจ้าพระยาสุรพันธ์ว่า “เห็นจะเสด็จถึงค่าละเจ้าคุณให้เตรียมคบไฟไว้เถิด ฉันจะขึ้นไปหาเสบียงที่ตลาดสักประเกี้ยวจะกลับลงมา ” แล้วเรือศรีอยุธยาก็แล่นลอคสถานข้างขึ้น ไปจอดหน้าบ้านเจ้าพระยาสุรพันธ์เสด็จขึ้นประทับในบ้านเจ้าพระยาสุรพันธ์ แล้วรับสั่งให้กรมหมื่นมหิศรไปตามเจ้าพระยาสุรพันธ์

มาเฝ้า ประเทยใจเจ้าพระยาสุรพันธ์วังศุภคัมภานันนิวถวายคำนับแล้ว
 ยืนถอนใจใหญ่ มีรับสั่งว่ามาตอบแทนที่เจ้าพระยาสุรพันธ์ล่งนำไปรับ
 ถึงบ้านปากธ่อเมื่อเสด็จคราวก่อน เจ้าพระยาสุรพันธ์ก็ไม่เพีงทูลว่า
 กระไร พวกเราก็ตื่นเกรงใจลงนั่งหัวเราะเจ้าพระยาสุรพันธ์งอ ๆ ไปตาม
 กัน พอลบหลังพระที่นั่ง เจ้าพระยาสุรพันธ์โพล่มาโกรธเอาพวกเราไม่
 เลือกนว่าใคร กรมหมื่นมรุพงษ์เป็นผู้ถูกคัดพ้อต่อว่ามากกว่าผู้อื่น แต่
 ท่านยังโกรธเท่าใดก็ยังทำให้พวกเราหัวเราะยิ่งขึ้นจนหายโกรธไปเอง

เสด็จประทับอยู่ที่เมืองเพชรบุรีนี้ไม่มีใครมีโอกาสได้ประพาศกัน
 เพราะไม่มีทางที่จะเสด็จออกหลักไปได้เหมือนแถวแม่น้ำราชบุรี และสมุท-
 สงคราม ความสนุกสนานแปลกปลาดไม่มีใครจะมี จะเล่าระยะทางที่เสด็จ
 ให้พอประคิษฐทราบแต่พอเป็นเลา ๆ คือ วันที่ ๒๕ เสด็จประพาศทาง
 เรือช้างเหนือหน้า วันที่ ๒๖ เสด็จทางเรือไปประพาศบางทะเล ประทับ
 แรมที่บางทะเลคืนหนึ่ง ยุ่งชุมพอใช้ วันที่ ๒๗ เสด็จเรือลลอมเล่นโบ
 จากบางทะเลมาทางทะเลเข้าบ้านแหลม นางวคเรือคึกที่ปากอ่าวต้องลงเซ็น
 กันทั้งลำ พอเข้าปากน้ำได้ก็ถูกฝน เปียกกันมอมแมมกลับมาเมืองเพชร-
 บุรีสักท่ม ๑ วันที่ ๒๘ เสด็จประพาศพระนครคีรี ถวายพุ่มพระสงฆ์เข้า
 พระราชาด้วย วันที่ ๒๙ เข้าเสด็จประพาศวัดต่าง ๆ ในเมืองเพชรบุรี
 บ่ายวันนี้จะออกกระบวนเรือใหญ่ล่องลงไปประทับแรมที่บ้านแหลม พรุ่ง
 นี้จะออกจากบ้านแหลมเสด็จไปประทับแรมเมืองสมุทรสาคร

(เซ็น) นายทรงอาณุภาพ

ลิลิตพาวัพ

(ต่อ)

โคลง ๔

กองหน้าคาตาศักดิ์
ตกแต่งตัวงดงาม
กลองตีเป่าตาม
มังกรชูหน้ารั้ว

สิงห์โตโผเผ่นเดี่ยว
อ้าโอฐาบงับประลอง
กลอกเนตร์เหลือกโลมสยอ
คาบเล่นกายเล่นแล้ว

ถักมาถึงม่านทั้ง
ชายเนตร์ย่างบาทกราย
พ่อนพลงร่ำคำถวาย
ไชเยศร่อย่างรู้ย่อน

สุดม่านสบหมู่เงี้ยว
สคัมภักดิ์กุ่มร่วมกำ
เจริญถือนบุษปคำ
จิตรที่ลลนก่อนนั้น

จันทาม
เงื่อนงิ้ว
ฉาบตอก
โบกใบบอกขบวน

ลำพอง
เล่นแก้ว
เสยะแยก ทนตนา
คลุกเกล้ารัฐดิณน

หญิงชาย
หัตถ์พ่อน
ไชเยศร
ยอกย้ายไกลองค์

สักคำ ปัดนา
มหลิกกัน
รพนบ พระนอ
มละล้างมลายสูญ

พวกเจ้าแต่งเยี่ยงเจ้า
โปกศรีษะแดงตระการ
ถือขอขมสาร
ช้างสายขอสับโป้ง

เบาราน
นั่งโก้ง
ก้นสัป ทนนา
คชคร้ามคมขอ

ลูกช้างเชิงเข้มช้อย
สามเชือกชุธงลม
เจนหักถักจันมาผสม
เดินเรียบตามรายรั้ว

ชวนชม
สับคัปร้ว
ขบวนเสด็จ
เรียบเพียงพลเดิน

เสียงแตรแต่แต่แต่
บ่าแบกอาวุธวาม
อกใหญ่ไหลผิงงาม
ทรหอคอกทนกล้า

ทหารตาม
วาบว่า
ทีโอ
เผด็จเสียนศัตร์กษัย

พระไชยเนาวโลหทั้ง
เนานกูปกาญจน์บรร
ช้างงาบมิมันหัน
ช้างสง่าพระงามแผ้ว

เหนือสุพรรณ ภาชน์ไชย
เจ็ดแพรว
ภักตรผิง หูเออ
ผ่องแมนแมนสรร

ช้างทรงองค์เอกผู้
งามยิ่งอัยราพต
หาญห้าวฮึกห่อนขยด
สมพระเกียรติกิลกกล้า

เพี้ยยศ
ฟากฟ้า
ขยาตเขียง สึงนา
สถิตย์เบื้องบัลลังก์

ผู้เดินแทบสี่เท้า
พระพิเรนทรเทพองค์
นายร้อยเอกไชยยัง
เราอีกนายแคงค้าว

พระยาราชาวลลภสร้อย
หลวงอภิรักษ์ราชฤทธิ์
กับนายจ่าขงประชิด
มหาดเล็กตามหลามลั่น

บัดถึงช้างหม่อมเจ้า
ปิยนุตร์ถูกฉวยลวง
สัดช้างหมกขบวนคง
ตำรวจภูธรย้าย

กระบวนเดินเกินทุ่งเข้า
ทวยราษฎร์ยืนรายเรียง
ไปรยตอกคอกไม้เสียง
แคว้นโห่โห่โห่จ้า

ถึงคุ้มทรงพักแล้ว
ให้เหล่าเสวกามา
เจ้าหลวงอ่านสารา
และเบิกออกมาคอยให้

สารทรง
รักษ้ำ้าว
ยวก็ย้ง ยงนา
ตึกต้อยตามหลัง

อนุสิษฐ์ นานา
คู่กัน
ซักหมวก
คู่เค้าเคียงแซง

สององค์
ต่อท้าย
เหลือแต่
ยาครื่องระวังหลัง

เขตร์เวียง
เรียบหน้า
สารุ สนั่นนอ
ราษฎร์ฮิ้วให้ตาม

ออกพลับพลา
นับไท้
รับเสด็จ
ไผ่เฝ้าเรียงทัว

รัชฎาภุกฎเจ้า
นิเทศำนานหมาย
ทรงขอบขอบใจหลาย
เสร็จกิจพิธีท้าว

นครถวายนคร
ชื่อท้าว
ท่านท้าว
เสด็จขึ้นคืนสถาน

โคลง ๒

กุ่มหลวงผจงจักไว้
ธัญอยู่สรายุ

เจ้ากัจจितร์ตั้งให้
จริงนา

โคลง ๔

วันที่ชาวหกนั้น
ทรงเปิดโรงเรียนไทย
บุญวาทวิทยาลย์
เปนเกียรติยศแก่เจ้า

เสด็จไป
ฤกษ์เช้า
ขนานชื่อ ประทานนอ
ปกแคว้นลำปาง

โรงทหารพระเสด็จแล้ว
สินธพทรงเร็วรวค
ทอดพระเนตรวัดหมวก
แลปลากแปลกเนตร์เกล้า

ทรงตรวจ ทัวแฮ
ไต่เต้า
เงี้ยวจัก สร้างเฮย
ผิดเพี้ยนแบบไทย

ครั้นรำไพบ่ายคล้อย
พระเสด็จระเห็ดคู่จัก
ครว้ทานกระบวณจัก
ไกรบาตร์ขรินทร์แพรว

ลงถนัด
พระแก้ว
แห่ผ่าน ถวายนา
ประทับล้วนแลวิไล

๑๕๕

โคลง ๓

รุ่งเช้าพระภูบาล
เสด็จตรวจเห็นเรียบร้อย

สถานราชการใหญ่น้อย
ทั่วทั้งถิ่นสถาน

โคลง ๔

กรันสีโมงบ้ายไท้
สู่เขตรวัคพระบาท
ขึ้นประทับราชอาสน์
ปวงอมาตย์ราชภักเฝ้า

เยาวราช
เสด็จเต้า
บนพลับ พลานอ
ชนัดหน้าบัลลังก์

ขบวนบอกไฟจกถ้วน
คู่แห่กุมารุชกราย
ราชบุตรและเจ้านาย
เสียงปีเป่าเสียงจำ

ผจงถวาย
ออกหน้า
พื่อนเจ็ก ฉายพ้อ
แจ่มแจ้วจิงหวะเจน

โคลง ๓

ที่ชาวแปดเพลา
ทรงสินธพเพร็ดแพร่

สองนาฬิกาล่วงแล้ว
พยคเยื้องค้ำเนินขบวน

โคลง ๒

บริพารห้อมแห่ส้าง
ชื่อชลาปางหลวง

เสกจนมัส ฦ วัคอ้าง

โคลง ๔

พระจุกเทียนรูปน้อม	นมัสการ
องค์พระแก้วตระการ	สุทนต์เนือ
ศักดิ์สิทธิ์ตามตำนาน	แบบเบื่อง เพรงพ้อ
ขอพระกรุณาเอื้อ	โอบค้อมภัยพาล

บ้านชมพูประทับร้อน	กลางวิถึ
ยืนชื้อคำบดมี	จิตร์เตรี้า
หวลนึกกรีกถึงสี่	สไบสค
นุชห่มสมสี่เจ้า	ภักตร์น้องงามเหลือ

โคลง ๓

ที่ยีสืบเก่าประพาศ	ตามถนนตลาดทั่วแล้ว
เสด็จกลับที่ประทับแพรว	ทิพไคล์เพล่าเที่ยงเอย

โคลง ๔

เจ้าลำปางอีกเจ้า	บุคร์หุดาน ปวงเอย
รวมคณะข้าราชการ	ครบถ้วน
บายศรีจกทั้งงาน	สมโภช พระแซ
ประคิษฐ์ประคอยประดับล้วน	คอกไม้เมืองงาม

ตามภาษาซึ่งเรียกใช้

จัดกระบวนเบี่ยงหัน

บ้ายควายสุริยพันธ์

ให้เลื่อนกระบวนได้

งามสครานกระบวนแห่ห้อม

กับคชหนึ่งเชือกมี

ประทับด้วยหิรัญฉวี

เจ้านครมาน้อม

สองชายคาบหอกเข้า

ร่ำร่ายรายเรียงกล

กลองปี่มอลวน

ปวงราชภูร்த่างกันรู้

กาลควรโอรสไท่

ทรงเครื่องเครื่องยศจรัส

พระโรงรัตนราชภักดิ์

ประโคมครึกเสียงกึกก้อง

พนักงานชายผู้เฒ่า

พระบาทสมเด็จพระบรม

จัสสารอ่านยกชม

เปล่งร่ายถวายพรให้

ถวายขวัญ

สู่ไท่

เทียบเหลี่ยม เมรุแฮ

ล่องพันมณฑลทวาร

บายศรี

เครื่องพร้อม

เจวียนฉวัด งามนา

นอบไท่ทูลถวาย

เคียงตน

เค็กสู

ไวว่อง หักัดเฮย

เร่งร่ายลกระบวน

ทรงธรรม

ออกท่อง

ตามพระ เสด็จเฮย

ต่างก้มเกษถวาย

บังคม

หน่อไท่

พระเกษ พระนา

เสด็จก้าวโดยเกษม

ข้าเปรมปลื้มถวายพระ วรมงคลสวัสดิ์ ลากจูงมีแต่ไผท ไชยจงมี
 แค้นารด ศักราชขึ้นไศศรี เปนวันดีด้าเลิศ กล้วยเกิดเครือคำสุทร
 พุทธเจ้ามาโปรกศัคว์ พระยาจักรรัตนสมภพ เปนเจ้าลบแหล่งโลก
 อะโศกสร้างราชชินศรี แปรหมื่นบีสีพัน มั่นบีเดือนวันงาม ยามวัน
 ดีเหลือ ปางเมื่อยุพราชา โอราธราชเสด็จ ระเห็ดจากปรางค์ปราสาท
 กรุงสยามราชนครมา พาเสนามาตย์ มาประพาศเมืองบน หนทางเดิน
 แสนยาก หลากห้วยแร่หินชา เขาโคหนาใหญ่กว้าง บ้าช้างค่านคงคอน
 เสี่ยงบ่างร่อนรื้อร้อง อสุรผัก้องในป่า มั่นช้างล่ายามคึก พลิกพล่าเสี่ยงควร
 สทก นกจุกชลุกระทิงทิด ร้องอ้ออ้อเสียงวาง นกเค้าคางแมกมิด ยึด
 ปีกอำผวาบิน ตามหลืบหินห้วยสี่ ผุ่งนางชนิโยหุม กุ่มก่งไม้หย่อนย้อย
 พลงไอชูกรางอ้ออ้อย วังร้องกลางอรัญ

ตามสืบสองขวัญราชา จุ่งมาอย่าเรื้อรัง ทั้งชัยถวายพรพร้อง
 เชิญร่ำร้องจุงมาตี พังมโหรีพิณแพทย พร้อมระนาค้องกลอง เตียงลั่น
 ก้องกรั่นครั่น ยามทูลขวัญปิ่นเกล้า เชิญพระขวัญเจ้าจุงมาตี แปะใบศรี
 ไว้ถวาย ส้าหลายชั้นเสมอกัน ประคับค้วยพรดบบุบผาสก หอมรสเล่า
 ละเมาวอน ช้อนแซมสอศ ณ ยอดกาบ ทั้งกุหลาบดาวเรือง จำปาเมือง
 จำปาแขก ใส่ช้อนแซกซ้อนกัน อีกเบญจวรรณเบญจมาศ คอกหลายชาติ
 หลายสี ยังจำปรัส่อน ทั้งยี่สุนคำแล พันกระแทจันทนกิ่งซึก มณฑาอีก
 กลิ่นชวาก ควงบุบผชาติคาศา การะเกศพิเศษด้า แดคำปวงเกียงทา

เกตุวาคันธหอมอ่อน ดอกช่อนน้อยกลิ่นดี ทั้งสารภีหอมสอาด ยี่หุบ
ชวาทมลิลา กระตังงาหอมกะคิ่น หอมเย็นเย็นกลิ่นสนิท สลิตบานกะ
ชาวใต้ ใช้ช็อคอกขจร แสงทอซ้อนแดงลำเจียก ลาวเรียกดอกเกี้ยเหมย
ดอกบุบผาเผยหลายอย่าง ต่างฟุ้งกลิ่นเลิศล้ำ มีหลากหลายพันธุ์สุกพัน จัก
พร้อมพรรณนา

โภชนาหารชุกเยื่อง อันเป็นเครื่องรับพระขวัญ เนื้อห่มมันปิ้งอ้วน
หอมรสทั่วโรงไชย ของอันใดก็มีสรรพ ในชั้นศรีประคิษฐ์ ปีกนมแมว
กายบน สนิทเชียงชนแต่งไว้ เนื้อช้นดอกไม้เหมาะดี มีกัททะลิกกล้วย
อ้อย ขนมหิวน้อยช่อน อีกรูปหรีพันยากลุ่ม พลุดอกหนุ่มไบบาง จักจับ
วางไว้เสี่ยง มีหมากเมี่ยงทานยอง เชิญสามสิบสองพระขวัญ แห่งทรง
ธรรม์มาเสวย ข้าบาทเลยถวายไชย ขอเทพไททรงฤทธิ์ ประสิทธิ์ให้
ชนม์ธยีนยาว จวบร้อยชาวพรรษา พันโรคาพารภัย ไชยชนะลาภสวัสดิ์
จึ่งมีแก่ท่านไท่ สิทธีทั้งข้าบาทได้ กล่าวถ้อยถวายขวัญ จนน้เทอญ

โคลง ๔

ครั้นคำพรจบแล้ว	ราชา
ตรัสตอบราชเสนา	ทั้งนี้
ยินดีที่ท่านพา	กันสู่ เรานา
พร้อมต่างตั้งจิตรช	ช้องชั้นเชิงเกษม

เปรมจิตรเราคิดค้น

ยลท่านหนึ่งชนปวง
มาสิงคังหนึ่งควง
เหตุเพื่อรับรองข้า

ทั้งผองจงสุขสัน

ทุกข์โศกโรคทุกพรวณเ
หนึ่งบุเรศร์ขอบเขตร์ขัณฑ์
จงท่านอีกอื่นไค้

ตางคำรัสลงจบแล้ว

เจ้าจับสายค่ายไกล
พันหัตถ์ราชบุตร์ไท
มีสนั่นด้นเสียงเว้า

เต็มทรวง

เปล่งหน้า

ทาวจ่อ จันทรเสย

แข่งข้อกันฉลอง

ถึงกัน

อย่าไถล

จงชาก ศักทรแฮ

คจข้าไปหน

บักใจ

ค่อมเกล้า

ท้าวครอบ สยามเซย

ให้ร้องบรลงถวาย

โคลง ๓

พิธีรายนเสร์จ

ราชญาทือมาทย์ข้า

เสกจีประทับเจดียงบมิข้า

บาทแผ้วเรียงสลอน

โคลง ๔

ลูกกุยเปรียบคู่เข้ม

คู่เปรียบเทียบเทียมแรง

ต่างคู่ต่างสำแดง

ปล้ากอกสอดท่อยให้

หมักแข็ง

เรียวไถล

ผีหัตถ์

เหมาะเบ้งยอมลา

คนหอกถือหอกอำ
คนคาบคาบคู้กำ
เคียงคู่เชิดชูรำ
กรายกรีกเปนเชิงชั้น

กำยำ
เหมาะหมั้น
ชวนพิศ
วิจิตรแท้แลเพลิน

ยามเย็นหม่ม่านผู้
จัดเล่นละครชัก
ถวายแก่พระทรงศักดิ์
แสดงจิตรจงรักให้

สวามิภักดิ์
แบบไซ้
เพื่อเพลิด เพลินพ้อ
ประจักษ์แจ้งแท้ไท

ยังมีต่อไป

ศรีวิไชย

(ต่อ)

ข้าพเจ้านอบน้อมแก่ท่าน พลิกกรรมมีค่าใหญ่ ข้าพเจ้าได้ทำเพื่อบูชา
ท่าน ๆ จงรับตามสบาย ท่านจงให้ความปราถนา อันหนึ่งของข้าพเจ้า
สำเร็จ ผู้อื่นยากเสีย แต่ท่านไม่อาจจะให้สำเร็จได้ เทวบุตรจึงกล่าวตอบว่า
ท่านจงบอกความปราถนาของท่านแก่เราโดยเร็ว เราจักให้สมพระไทย
หวังของท่าน จะอุปถัมภ์ท่านตามประสงค์ พระมหาสัตว์จึงตรัสตอบว่า
ราชบุตรของพระเจ้าศิวราชในแคว้นแคว้นศิวี นางมีเกียรติกศ มีรูปงาม
บุรุษทั้งหลายปราถนา ข้าพเจ้าอยากจะได้นาง ท่านจงให้ข้าพเจ้าไปถึงใน
ที่นางอยู่ เทวบุตรก็รับคำพระบรมโพธิสัตว์ ว่าจะได้ด้วยอำนาจของ
ตนแล้ว ก็อันตรธานหายไป ศรีวิไชยราชกุมารเรียกมหาชนมาแล้ว ให้

เล็กมีมหรศพ ทรงปรารภเพื่อจะประทับแรม ณ ที่นั้นกับมหาราช ครั้น
 ราตรีกาลมหาราชหลับ พออย่างเข้ารัชฉนิยามแห่งราตรี เทพบุตรเห็นกาล
 อันควร จึงพาพระราชกุมารผู้บรรทมหลับไปโดยเวทาศ เข้าไปโดยสัท-
 บัญชรแห่งปราสาทของพระนางสีเวยะกา ให้พระราชกุมารลงประทับ
 ณ พื้นแล้ว ถือว่าท่านอย่าประมาท แล้วไปสู่ที่อยู่ของตน ในขณะนั้น
 ถึงกาลเป็นที่ประชุมแห่งเทพเจ้า เทพบุตรนั้นต้องไปสู่เทวสมาคม จึงไม่
 อาจเพื่อจะอยู่รักษาพระมหาสัตว์ พอพระบรมโพธิสัตว์ประทับ ณ พื้น
 ปราสาทกับบรรทมตื่น ทรงทราบข่าวเทวดานำมา เห็นปราสาททั้งสี่ด้วย
 แสงประทีปสว่างดุจกลางวัน เห็นนางสีเวยะการาชธิดานั้นแลนางศิริมา
 สาวใช้ แล้วทรงคิดว่า ถ้าเราไปใกล้นางสีเวยะกานางก็จะตื่นตกใจกลัว
 เพราะไม่รู้ตัวแต่ก่อน ก็จักเกิดโกลาหลใหญ่ เราควรจะไปสำนักนาง
 ปริจาริกา ปลุกให้ตื่นแล้วแจ้งให้นางรู้จักตัวเรามากว่า ครั้นทรงจินตนา-
 การฉนั้นแล้ว จึงเสด็จไปใกล้นางศิริมา ปลุกให้นางตื่นขึ้น นางศิริมา
 ปริจาริกาตื่นแล้วเห็นพระมหาสัตว์ จึงถามว่า ท่านเป็นเทพดา หรือ
 คนธรรพ์ หรือท้าวสักกะเทวราช หรือเป็นมนุษย์ชาติมีฤทธานุภาพ ไฉน
 ข้าพเจ้าจะรู้จักท่าน พระมหาสัตว์ทรงดำริว่า ถ้าเรากล่าวว่าเราเป็นเทวดา
 หรือเป็นพระอินทร์ นางนี้ก็จักเชื่อ แต่มีสาวาทหาเป็นสภาวะธรรมของ
 สัตว์ปुरुขทั้งหลายไม่ เราจะบอกความจริงดีกว่า จึงรับสั่งว่า แะนางผู้
 เจริญ เราชื่อศรีวิไชยเป็นโอรสของพระเจ้าอาทิตย์วงษมหาราช ณ มิตลัน-
 นคร นางจึงถามว่า พระองค์เสด็จมาทำไม พระโพธิสัตว์ครัดตอบว่า เรา
 ปราถนาจะอยู่ร่วมกับนางสีเวยะกา นางจึงทูลซักว่า ควรหม่อมฉันจะทำ
 ประการใด ถ้าเช่นนั้น พระราชกุมารจึงรับสั่งว่า ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงไปหา

นางสีเวียะกา ปลุกให้ตื่นบรรทมแล้ว จงทูลวงษตระกูลนามของเรา แลความที่เรามาให้นางทราบ แล้วฟังคุุชฌาสัยพระไทยของนาง แล้วมาบอกแก่เรา นางศิริมารับคำจะทำได้แล้วไปปลุกบรรทมให้พระนางตื่นแล้ว ทูลประพฤติเหตุทั้งปวงถึงพระโพธิสัตว์รับสั่ง พระนางสีเวียะกา พอได้สดับออกพระนามว่าศรีวิไชยราชกุมาร ก็เกิดเสนาหารักใคร่ในพระบรมโพธิสัตว์ ตรัสสั่งนางสาวใช้ศิริมาว่า ถ้าเธอเป็นพระราชบุตร จงมาเจรจากับเรา เราจักรู้ได้ เมื่อไม่พูดโต้ตอบกันก็รู้ไม่ได้ เราจะต้องรู้ชั่วควรไม่ควรสักหน้อยก่อน เจ้าจงเชิญเสด็จเธอมา นางปริจาริการับพระเสาวนีแล้วไปเฝ้าพระโพธิสัตว์ ทูลว่า พระราชธิดาให้เชิญเสด็จพระองค์ไป พระมหาสัตว์ก็เสด็จไปสู่ห้องพระนางสีเวียะกา ทรงสถิตยืนอยู่ข้างที่ไสยาสน์ พระนางสีเวียะกายากทรงทราบว่พระมหาสัตว์มีบุญญาหรือไร้บุญญา จึงมีเสาวนิตรัสแก่พระโพธิสัตว์ว่า ข้าพระองค์ท่านส่งมาแก่หม่อมฉัน ๆ เชื้อ ไม่รังเกียจทั้งหมด ก็แต่เฝ้าพระบาทเสด็จมาแต่ไหน ไม่ทราบเลยนางผู้เจริญ ก็เฝ้าพระบาทจะเสด็จไปไหน ไม่ทราบเลยเหมือนกันและนางผู้เจริญ เฝ้าพระบาทไม่ทรงทราบหรือ ทราบอยู่นางผู้เจริญ เฝ้าพระบาททรงทราบหรือไม่ทราบเลยนางผู้เจริญ พระนางทูลถามปัญหา ๔ ข้อ กะพระโพธิสัตว์อย่างนั้นแล้ว เมื่อจะทูลถามความแห่งปัญหานี้ก็อีก จึงทูลซักว่า เมื่อหม่อมฉันทูลถามว่า เฝ้าพระบาทเสด็จมาแต่ไหน รับสั่งว่า ไม่ทราบ เพราะเหตุอะไร ก็ทรงทราบที่ที่ฉันมาแล้ว แต่ตรัสถามว่ามาแต่ไหน เป็นเหมือนตรัสถามว่า มาแต่ไหนจึงได้มาเกิดในที่นี้ ก็ฉันไม่ทราบในข้อนี้ ฉันถึงตอบว่าไม่ทราบ ก็ที่ทูลถามว่าจักเสด็จไปไหน ก็รับสั่งว่าไม่ทราบ เพราะเหตุไฉน ข้อนี้ก็เหมือนทรงซักถามว่า

เคลื่อนจากอรรถภาพ^๕แล้วจักเกิดในที่ไหน ฉันไม่ทราบในข้อนี้ จึงตอบว่าไม่ทราบ เมื่อเช่นนั้นทำไมหม่อมฉันทูลถามว่า ไม่ทรงทราบหรือ กลับรับสั่งว่าทราบ ธรรมกामรณธรรมเป็นสภาพเที่ยง เป็นสภาพยั่งยืน ด้วยเหตุ^๕นี้ ฉันถึงตอบว่าทราบอยู่ เมื่อเช่นนั้นเหตุไฉนหม่อมฉันทูลถามว่า ทรงทราบหรือ กลับรับสั่งว่าไม่ทราบ ฉันไม่ทราบว่า ตัวฉันจะดับจิตรในกาลมีเวลาเข้าเป็นต้น จึงได้กล่าวว่าไม่ทราบ พระมหาสัตว์ตรัสแก้ปัญหาที่พระนางทูลถาม ด้วยกำลังพระญาณของพระองค์ พระนางได้ทรงสดับก็ทรงเลื่อมใสโสมนัสว่า บุรุษนี้มีปัญญามาก จึงนำอุปมาอันหนึ่งอีกมาถามว่า ยังมีเศรษฐีสองคนเป็นสหายกัน อยู่ในบ้านแห่งหนึ่ง ได้นัดหมายกันไว้อย่างหนึ่งว่า ผู้หนึ่งมีบุตร ผู้หนึ่งมีธิดา เราทั้งสองจักทำอาวาทวิวาหมงคลแก่บุตรแลธิดานั้น ครั้นนานมาภริยาทั้งสองข้างต่างก็มีครรภ์ ฝ่ายเศรษฐีผู้หนึ่งต้องออกจากบ้านเดิมด้วยกิจอันใดอันหนึ่ง ไปตั้งบ้านอยู่ไกลกับบ้านเศรษฐีอีกคนหนึ่งนั้น ถึง ๓๒ โยชน์ ภริยาของเศรษฐีผู้ที่ต้องย้ายที่ไปนั้นคลอดบุตรเป็นชาย ฝ่ายภริยาของเศรษฐีผู้อยู่บ้านเดิมคลอดบุตรเป็นหญิง ครั้นเมื่อทารกทารกทั้งสองเจริญวัย บิดามารดาต่างระลึกถึงที่ได้ปฏิญาณกันไว้ แต่ก็ไม่อาจจะไปหากันได้เพราะอยู่ห่างไกลกัน ด้วยเหตุ^๕นี้ข้างมีบุตรจึงขอกุมารคนหนึ่งมาทำอาวาทหมงคลกับบุตรของตน ข้างมีธิดาจึงขอกุมารคนหนึ่งมาทำวิวาหมงคลกับธิดาของตน ฝ่ายธิดาเศรษฐีจึงว่าแก่ผู้พี่ตระกูลแต่งตั้งให้ในวันวิวาหมงคลว่า ได้ทราบว่าในกาลก่อนบิดามารดาได้นัดหมายกันไว้ว่าจะให้พี่ฉันกับบุตรเศรษฐีคนโน้น พี่ฉันจะไปเปลื้องปฏิญาณของเศรษฐีบุตรนั้นก่อน แล้วกลับมาอยู่กับนายตามธรรมเนียม. สามิผู้ยังมีได้ถูกต้องนางซึ่งมีรูปโฉมงาม เมื่อ

ไต้ฟงค่านางจึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นนางจะไปเปลี่ยนปฏิญาณแล้วกลับมา. นางได้อนุญาตแล้วแต่งกายงามเปรียบเทพอัปสร ห่อหุ้มทรัพย์สินที่เปื้อนแก่นสาร มีทองแดงเงินเปื้อนคั้น เดินทางไปแต่ผู้เดียว มียักซ์คนหนึ่งออกอาหารมาเจ็ดวันแล้วแสวงหาอาหารอยู่ ได้เห็นนางจึงกล่าวว่า อย่าไปเลยนาง ๆ เป็นภักษาของเราละ นางจึงตอบว่า คีฉันเป็นหญิงพุกจริง จักเปลี่ยนปฏิญาณของผัวคีฉันแล้วกลับมา ท่านจะกินคีฉันก็เชิญกินเมื่อเวลากลับมา ยักซ์หัวเต็มที ทนทิว ปลอญให้นางไป นางก็เดินต่อไป มีโจรประมาณ ๕๐๐ ต้องการทรัพย์สิน แสวงหาทรัพย์สินอยู่ ได้เห็นนาง ก็ปรารถนาจะชิงห่อทรัพย์สินราคามาก มีทองเงินแก้วมณีแลแก้วมุกดาหารเปื้อนคั้น นางเห็นโจรเหล่านั้นก็แจ้งประพตฺติเหตุทั้งปวงคงทนหลัง โจรเหล่านั้นก็ปลอญนางไป นางเดินไปโดยลำลับ ถึงที่อยู่เศรษฐีบุตร ๆ เห็นนาง จึงถามว่า แม่มาแต่ไหน นางตอบว่า แต่ก่อนบิณฑามารดาของเราทั้งสองได้นัดหมายกันไว้อย่างที่ท่านายกิงทราบแล้ว บัดนี้บิณฑามารดาของคีฉันแ่่งคีฉันให้อยู่กินกับชายคนหนึ่งแล้ว แต่ชายนั้นแม้แต่นิ้วมือก็ยังไม่ไ้ถูกต้องคีฉัน ๆ มาสำนักนาย ถ้านายอนุญาต คีฉันจักลาไป ถ้านายไม่อนุญาต คีฉันก็จักไม่ไป จะอยู่เป็นทาสีของนาย เศรษฐีบุตรได้เห็นรูปสมบัติของนาง จึงดำริว่า หญิงนี้เป็นคนถือสัตย์ รูปกงามกว่าภริยาของเรา ถ้าเราจะประพตฺติคามสัณญญาเดิม ใคร ๆ ก็ไม่อาจจะครหาเราได้ แต่ไม่ควรเสียแล้ว คิดฉนี้แล้วจึงว่ากะนางว่า นางจงทำตามชอบใจ ความผิดของนางไม่มี เศรษฐีบุตรก็มีไ้ถูกต้องนาง ส่งนางให้กลับไป นางกลับมาได้พบบุรุษคนหนึ่ง ที่ระหว่างทาง บุรุษนั้นเสาะหาหญิงรูปงามมาถึง ๓ ปี ก็ยังไม่พบพาน ครั้น

เห็นนางก็ปรารถนาจะจับนาง ๆ ก็กล่าวกะบุรุษนั้นว่า ที่ฉันมีผัวแล้วนะเจ้า
 บุรุษนั้นก็ปล่อยนางไป นางก็กลับมาสู่เขตสถานโดยสวัสดิ์ การที่สามีก็
 ยักยักก็ โจรทั้งหลายก็ตี เศรษฐีบุรุษก็ตี บุรุษคนหนึ่งก็ตี ได้ปล่อยนาง
 ไปตามอำเภอใจ จะควรกล่าวว่าใครทำได้ยากแล่น่าอัศจรรย์กว่า พระมหา
 สัตว์จึงตรัสตอบว่า การที่บุรุษคนหนึ่งปล่อยนางเสีย ไม่เป็นของทำยาก
 เย็นอันใด แลไม่น่าอัศจรรย์อันใด พระนางก็เวยยะกาได้ทรงฟังคำพระ
 โพธิสัตว์ ก็ทรงเลื่อมใสว่า บุรุษนี้มีปัญญามาก ก็เลอธิบายแห่งข้ออุปมา
 ปัญหาของนางอย่างนี้ ผู้ใดกล่าวว่าสามีใจกว้างปล่อยนางไปได้ ผู้นั้น
 มีความโกรธเป็นปรกติแลโลกในกาม ผู้ใดกล่าวว่ายักยักเก่งกว่า ผู้นั้น
 โลกในโภชนาหาร ผู้ใดกล่าวว่าโจรออกจะเก่ง ผู้นั้นเป็นคนโลกใน
 ทรัพย์ ผู้ใดกล่าวว่าเศรษฐีบุรุษเก่งมาก ผู้นั้นเป็นคนโลกในภริยา ผู้ใด
 กล่าวว่าบุรุษคนหนึ่งเก่งนัก ผู้นั้นเป็นนักเลงผู้หญิง เพราะเหตุนี้พระ
 นางก็เวยยะกาทรงนำอุปมานี้มาตรัสตามพระบรมโพธิสัตว์เป็นปัญหา พระ
 บรมโพธิสัตว์ก็ทรงแก้ได้ ตักพระไทยพระนางดู ไม่ยกย่องว่าใครดีกว่า
 พระนางทรงเลื่อมใสในการที่พระโพธิสัตว์ทรงแก้ปัญหากินเปรียบ จึง
 ทูลถวายโอกาสเพื่อทรงนิสัทนการ พระมหาสัตว์ก็ทรงนั่งที่ข้างศิริไสยาสน์
 ได้อยู่ร่วมสมัคสังวาสตามประเพณีแต่วันนั้นมา

ยังมีต่อไป

กฎหมายนานาชาติประเทศ

บทที่ ๔

ว่าด้วยเกียรติยศของเมืองและผู้ปกครอง

ตามกฎหมายนานาชาติประเทศ ประเทศทั้งปวงเสมอกันหมด ผู้ซึ่งนับว่าเป็นผู้ตั้งกฎหมายนั้นได้กล่าวถึงกันเป็นแน่นอน แต่ตามความจริงนั้นประเทศทุกประเทศเสมอกันหมดจริงหรือ ถ้าจะตอบก็เห็นมีอยู่แต่ว่าความจริงไม่เป็นเช่นนั้น มีพยานที่ให้เห็นได้ชัดก็คือความประพฤติของประเทศในยุโรปซึ่งเราได้เรียกแล้วว่ามหาประเทศนั้น ในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ มีตัวอย่าง คือ

- (๑) ยกประเทศเบลเยียมเป็นประเทศกลางเสมอไป
- (๒) ปกษาจัดการต่าง ๆ ในประเทศฝ่ายตะวันออก
- (๓) รับประเทศซึ่งแต่เดิมรับว่าเป็นประเทศยังไม่มีคามเจริญ เช่นตุรกี เข้าในพวกประเทศตามกฎหมายนานาชาติประเทศ
- (๔) รับประเทศอิตาลีเข้าในพวกมหาประเทศ

ความประพฤติในข้อทั้ง ๔ ซึ่งนำมาลงไว้เพื่อเป็นตัวอย่างนี้ ก็เป็นเครื่องลบล้างความเสมอกันในระหว่างประเทศทั้งปวงเสีย โดยมีได้รับความยินยอมของประเทศนั้น ๆ แต่การที่ประเทศอื่น ๆ ยอมให้มหาประเทศทั้งปวงประพฤติดังกล่าวมาแล้วและไม่มีผู้ใดคัดค้านเลยนั้น ต้องนับเหมือน

กับประเทศนั้น ๆ ยอมรับว่ามหาประเทศมีอำนาจตรวจตราและวินิจฉัยใน
 สิ่งบางสิ่ง ในการที่ยอมเช่นนั้นไม่ทำให้เสียความเป็นอิสระเต็ม ซึ่งพึงมีแก่
 ประเทศทั้งปวงตามกฎหมาย ถ้าจะเปรียบตามบุคคลก็เหมือนกับพี่และน้อง
 ซึ่งต่างคนต่างเป็นอิสระแก่ตน แต่น้องพึงฟังคำตักเตือนของพี่และเกรงใจ
 พี่บ้างฉนั้น

ยังธรรมเนียมต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับการพิธี ซึ่งวางลงไว้ว่าเกียรติยศ
 ผู้ใดจะมีเพียงไร ผู้ใดจะเดินหน้าหรือหลังเป็นต้นนี้มีอยู่เป็นอันมาก
 ต่างเมืองต่างก็มีธรรมเนียมแปลกกันบ้างเล็กน้อย ที่เป็นข้อสำคัญและซึ่ง
 ตกลงตามทั่วไปนั้น คือ

(๑) ธรรมเนียมการเดินหน้าหลังในหมู่ผู้ปกครองประเทศและ
ผู้แทนผู้ปกครองประเทศทั้งปวง

ผู้ปกครองประเทศซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินเดินหน้าผู้ปกครองซึ่งไม่
 ใช้พระเจ้าแผ่นดิน แต่รัฐบาลใหญ่ ๆ เช่น ฝรั่งเศส, และยูไนเต็ท-
 สเทตส์อเมริกา มีเกียรติยศเท่ากับประเทศซึ่งมีเจ้าแผ่นดิน ส่วนผู้แทน
 ผู้ปกครองซึ่งประจำอยู่ในประเทศอื่นนั้นจะได้กล่าวถึงในบทที่ ๕ ต่อไป

(๒) ยศของผู้ปกครองประเทศ

ประเทศทุก ๆ ประเทศจะให้ยศผู้ปกครองของตนเพียงเท่าใดก็ได้
 ทั้งสิ้น แต่ประเทศอื่น ๆ ไม่จำเป็นต้องนับตาม ถ้าผู้ปกครองประเทศหนึ่ง
 ประเทศใดจะเปลี่ยนยศของตนเอง

(๓) ธรรมเนียมค่านับเรือ

คือกล่าวด้วยการค่านับธงชาติซึ่งเรือต่อเรือ หรือเรือกับบ้อมให้กัน
 เกมการค่านับนี้สำคัญมากและได้เป็นเหตุให้เกิดความใหญ่ ๆ ถ้วย แต่

เวลานั้นเป็นการกิริยาที่เท่านั้น ธรรมเนียมซึ่งยังใช้กันอยู่ในเวลานั้น คือ เรือรบเมื่อเข้าไปในอ่าวต่างประเทศต้องคำนับก่อน เว้นไว้เสียแต่เมื่อผู้ปกครองประเทศหรือผู้แทนผู้ปกครองประเทศไปในเรือนั้นด้วย ถ้าเรือรบพบกันกลางทะเล เรือลำซึ่งผู้บังคับมียศต่ำกว่าต้องคำนับก่อน ส่วนผู้รับคำนับนั้น ถ้าเขายังคำนับกันก็ตอบเท่านั้นเสมอ

ข้อทั้งปวงที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ไม่เป็นการสำคัญเหมือนแต่ก่อนเสียแล้ว การตั้งเคียงกันทางนี้ที่ได้เคยมีมากได้พากันตกลงไปแล้ว และต่อไปในเบื้องหน้าจะไม่มีข้อขึ้นเคืองในระหว่างประเทศต่อประเทศเพราะการพิธีต่าง ๆ ดังที่ได้เคยมีมาแต่ก่อน ๆ นั้น

ไอ้เอัวิหารราย

คำว่า “ไอ้เอัวิหารราย” นี้ คนโดยมากมานิยมใช้สำหรับกล่าวถึงการอันใดที่ชั่วจนทำให้เกิดเบื้อ แต่ผู้ที่ใช้ ๆ นั้น คงมิได้ทรงรอนไปถึงมูลเหตุแห่งคำนั้นว่าเกิดขึ้นเพราะเหตุไร บางคนถึงจะได้คิดบ้างก็คงกึกเสียแต่เพียงสั้น ๆ ว่า คงจะเกิดจากที่สวดร่ายตามศาลาวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือบางทีก็จะได้อ่านคำอธิบายในหนังสือ “สยามประเพณี” แล้วก็อาจเป็นไปได้ บัดนี้มีสมาชิกรวบรวมปัญหาผู้หนึ่งได้ส่งคำอธิบายเรื่องไอ้เอัวิหารราย ตามที่ได้ไปเห็นเองนั้นมาให้เราลงพิมพ์ เราเห็นว่าเป็นเรื่องน่าอ่าน จึงนำลงในที่นี้ แต่ต้องขออธิบายว่า ในการที่ลงเรื่องนี้ไม่ใช่ตั้งใจจะแข่งท่านอาจารย์กุหลาบ เพราะเราไม่มีความรู้เช่นท่านผู้นั้น เราเป็นแค่ผู้รวบรวมและค้นหาเรื่องราวแปลก ๆ มาลงเท่านั้น ไม่ใช่เป็นผู้รับ

นำที่ตอบคำถามของมหาชนในเรื่องทั้งปวง ก่อนไปขอท่านจงอ่านเรื่องราว
กล่าวด้วยโอ้อัศจรรย์รายตามที่ได้เห็นบรรยายมานั้นเถิด

เรื่องสวดโอ้อัศจรรย์ราย

ข้าพเจ้าลงมาเมืองนครศรีธรรมราช ได้ไปทำบุญที่วัดพระมหาธาตุ
ตามเคย แท้กราวนี้ประจวบวันพระกลางเดือนเจ็ด มีพวกอุบาสกอุบาสิกา
ไปประชุมกันรักษาศีลอยู่ในวัดนั้นเป็นอันมาก

ที่วัดพระมหาธาตุนี้มีธรรมาสน์ตั้งอยู่ที่หับกรเซตตรอบองค์พระ
มหาธาตุคั่นละธรรมาสน์ ที่ฐานพระศรีมหาโพธิ์ที่วิหารพระศรีธรรมมาโคก
แต่ที่พระระเบียงชั้นนอกก็มีธรรมาสน์แห่งละธรรมาสน์สองธรรมาสน์ รวม
มีเบ้าเสร็จทั้งวัดเห็นจะสัก ๑๐ ธรรมาสน์ ได้ความว่าถึงวันพระแล้วมีพระ
มาแสดงธรรมทุกธรรมาสน์ เป็นธรรมเนียมมีมาแต่ดั้งเดิมดังนี้

เวลาข้าพเจ้าไปเป็นตอนเช้าอยู่ในเพล ยังไม่ถึงเวลาพระแสดงธรรม
มีแต่อุบาสกอุบาสิกา นั่งประชุมกัน จัดเครื่องสการบูชาเป็นหมู่ ๆ อยู่รอบ
ธรรมาสน์เหล่านั้นทุกแห่ง ในที่นั้น ๆ มีผู้ชายแก่บ้างหนุ่มบ้าง นั่งอ่าน
หนังสือให้พวกอุบาสกอุบาสิกาฟังหมู่ละคนทุกแห่ง ข้าพเจ้าไปถึงได้ยิน
เสียงอ่านหนังสือกันขรม จึงแวะเข้าไปไต่ถาม ได้ความว่าเป็นประเพณี
มีมาแต่เดิม ถ้าเวลาอุบาสกอุบาสิกาไปประชุมกัน เมื่อยังไม่ถึงเวลาพระ
เทศน์ ย่อมอ่านหนังสือสวดกันฟังอย่างนี้ หนังสือที่อ่านเป็นหนังสือชาดก
เรื่องต่าง ๆ มีเรื่องพระเวสสกาลเวสสันดรเป็นต้น ซึ่งแต่งเป็นหนังสือสวด
ผู้มีหนังสือเช่นนี้ถึงวันพระก็พาไปด้วย ใครชำนาญทำนองก็รับเป็นผู้อ่าน
สังเกตการอ่านหนังสือนี้ ฟังกันด้วยความตั้งใจและรู้ว่าเป็นการกุศล

ข้าพเจ้าได้เห็นจึงนึกขึ้นว่า เรื่องสวโธเอื้อวิหารรายกัถิ อ่านมหาชาติ
คำหลวงกัถิ ตลอดจนเหตุที่แต่งหนังสือสวดหนา ๆ นานา จะเป็นเพื่อ
ประโยชน์ประเพณีอย่างนี้เอง คือว่าแต่ก่อนมา ในวันพัชร์ธรรมรักษาศีล
เมื่ออุบาสกอุบาสิกาไปประชุมกันอยู่ที่วัดก่อนแต่เวลาสวดมนต์แลพัชร์ธรรม
กัถิ ภายหลังกัถิ คงจะมีประเพณีที่อ่านหนังสือชาดกสู้กันฟัง ในหมู่
อุบาสกอุบาสิกา ทำนองเดียวกันกับที่ข้าพเจ้าได้มาเห็นประเพณีที่ยังคงมี
อยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราชในเวลานี้

เรื่องสวโธเอื้อวิหารรายนี้ระกุกได้ว่านาย ก. ศ. ร. กุหลาบ เขาได้
อธิบายในหนังสือสยามประเภทครั้งหนึ่ง แต่จะอธิบายว่าอะไรจำหาได้ไม่
แต่ที่ข้าพเจ้าจกเรียบเรียงไว้เป็นความจริงตามที่ได้พบเห็น จึงเชื่อว่าคง
จะไม่พ้องกับกุลาปาริชาย

เมืองนครศรีธรรมราช วันที่ ๗ มิถุนายน ร. ศ. ๑๒๕

เบ็ดเตล็ด

เมื่อเดือนพฤษภาคม ข้าพเจ้าได้ปรารภอยู่ว่า ข้าพเจ้ามีความย่อท้อ
ในการที่จะรับหน้าที่แทนเอคิเตอร์นั้นเป็นอันมาก ท่านผู้อ่านเบ็ดเตล็ดใน
เดือนพฤษภาคมนั้น คงจะยังจำได้ว่าข้าพเจ้าได้นำนิทานมาเล่าเป็นตัวอย่าง
แห่งความลำบากของการเป็นผู้แทนเอคิเตอร์ ก็ข้าพเจ้าให้กลัวจะต้องถูก
บ้อมแทนเอคิเตอร์เป็นกำลัง มาเดือนนี้พะเอินถึงคราวเคราะห์ของข้าพเจ้า
ท่านสาราณียกรทวีปปัญญามีเหตุที่จะต้องหยุดพักงาน จำเพาะต้องหยุดใน

เวลาที่กำลังรวบรวมเรื่องราวสำหรับลงหนังสือพิมพ์อยู่ ท่านจึงมอบให้ข้าพเจ้านั่งออฟฟิศแทนท่าน ครั้นข้าพเจ้าจะซักข้อก็ไม่มีเหตุพอ จึงจำเ็นต้องรับทำหน้าที่เป็นผู้แทนเอคิเตอร์ไปครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าจึงต้องขออธิบายให้ท่านผู้อ่านเข้าใจไว้ เพื่อท่านจะมีข้อข้องใจในส่วนตัวท่านเอคิเตอร์ทวีปัญญา ขอได้โปรดกรุณาต่อข้าพเจ้า อย่าเพ่อมาหาเอคิเตอร์ในเวลานี้เลย ข้าพเจ้าไม่มีประสงค์ที่จะถูกบอ้มแทนเอคิเตอร์เลย

แต่ที่จริงข้าพเจ้าไม่จำเป็นจะต้องขอแก้ท่านเช่นนั้น เพราะทราบอยู่ว่าท่านผู้อ่านหนังสือพิมพ์นี้โดยมากเป็นคนชนิดซึ่งตามภาษาหนังสือพิมพ์รายวันเรียกว่า “เป็นคิวิไลอันสูง” และผู้ที่เป็นอย่างนั้นแล้วเชื่อว่าคงจะออกกลืนโทษะไว้ได้ดี ที่จริงถ้าจะมานึก ๆ กันก็ชอบกล คนเราด้าย “คิวิไล” น้อยลง ยิ่งพอใจในการแสดงความเก่งของตน ฝรั่งเศสยอมกล่าวว่าเป้นธรรมชาติของสัตว์ต้องนิยมในกำลังยิ่งกว่าสิ่งอื่น และถ้ามีโอกาศเมื่อใดต้องคิดแสดงกำลังของตนให้ปรากฏ เพื่อให้เป็นที่ยำเกรงแก่สัตว์อื่น สัตว์ในถิ่นที่หมายความว่าให้กินตลอดถึงมนุษย์ด้วย แต่มนุษย์ผิดกับเคียรัจฉานอยู่คือ อาจให้ปัญญาความคิดเพื่อเป็นเครื่องต่อสู้กำลังกายได้ เพราะฉะนั้น มนุษย์จึงอาจนำสัตว์เคียรัจฉานอันมีกำลังมากกว่าตนมาใช้เป็นประโยชน์แก่ตนได้ นี่แหละจึงควรกล่าวได้ว่า ถ้าผู้ใด “คิวิไล” มากยิ่ง จะต้องนิยมใช้ปัญญามากกว่ากำลังกาย

แต่คนเราใช้ว่าจะ “คิวไล” เท่ากันหมดเมื่อใด ถ้า “คิวไล”
เท่ากันหมดแล้ว ทำไมจึงจะมีคนชนิดซึ่งปากตลาดเรียกว่า “นักเลง”
นักเลงนั้นก็แบ่งเป็นสองจำพวก จำพวกหนึ่งคือพวกที่ปล้นสดมภ์เลี้ยงชีพ
พวกนี้ต้องนับว่าโหดเหี้ยมจริง เพราะเหตุว่าไม่มีปัญญาพอที่จะทำมา
หาเลี้ยงชีพในทางสุจริต จึงต้องหาเลี้ยงชีพโดยใช้กำลังกายข่มขู่ผู้อื่นและ
แย่งชิงเอาผลซึ่งเขาหามาได้โดยทางสุจริต ยังมีนักเลงอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่ง
มีความพอใจในการตีศะและฟันคนเล่น โดยมีได้รับผลประโยชน์มากมาย
ประการใด พวกนี้ก็ต้องนับว่าประพฤติเช่นสัตว์เดรัจฉานเหมือนกัน คือ
ความประสงค์ของคนจำพวกนี้ก็มีอยู่ แต่จะอวดฝีมือหรือกำลังกายเท่านั้น
เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่น่าชังอย่างยิ่ง และควรผู้รักความเจริญทั้งปวงจะ
ช่วยกันตั้งใจกำจัดเจ้าพวกเหล่านี้โดยเต็มสติปัญญา

ข้าพเจ้าได้เคยได้ยินคนบ่น ๆ อยู่ว่าอยากให้มีนายทองอินจริง ๆ
สักคนหนึ่ง ชื่อน้าพเจ้าเองก็เห็นด้วย แต่เห็นว่าเป็นการยากนักที่จะมีได้
เพราะเหตุว่าผู้ที่จะกระทำอย่างนายทองอินได้นั้น จำจะต้องเป็นผู้ที่ได้
เล่าเรียนมีวิชาหลายประการ ทั้งจะต้องมีความไหวพริบมากและจะต้อง
เป็นคนที่มีอุปนิสัยชอบชอกแซกสืบเสาะอยู่เสมอ จะต้องเป็นผู้ที่มี
อิทธิยาไทรยอันดีเป็นที่นับถือแก่คนอื่น ๆ จึงจะหาพวกพ้องได้ การที่จะ
สืบข้อความอันใด ถ้าแม้ไม่มีผู้ช่วยมากมาย ย่อมจะทำได้สำเร็จไม่ได้เลย
อีกประการหนึ่งผู้ที่จะเป็นทองอินได้ก็จำจะต้องเป็นคนที่มีได้มีการอื่นทำ

และต้องไม่ทำราชการ ก็ในเวลา^{นี้}ราชการก็ต้องการคนดี ๆ อยู่มาก ที่ไหน
เลยจะมีคนดี ๆ เหลือเป็นทองอินอยู่ได้

แต่ถึงจะมีคนดีเช่นข้าพเจ้ากล่าวมาแล้วนั้น เหลือจากราชการได้
สักคนหนึ่งก็ กงจะทำการให้สำเร็จเรียบร้อยไปให้ไปได้เสมอเหมือน
นายทองอินในเรื่องนิทานนั้นไม่ได้ เพราะในนิทานนั้นผู้แต่งยอมได้คิด
ไว้ตลอดแล้ว ว่าจะให้เรื่องดำเนินไปอย่างไร และจะให้จบลงอย่างไร
เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นการยากที่จะแต่งให้นายทองอินสืบเรื่องราวให้ไปลง
ร่องรอยได้ ก็การศึกษาจริง ๆ ใครเลยจะไปทราบได้ว่าจะจบลงอย่างไร
และผู้^{ที่}หวังเป็นทองอินจะต้องรู้สึกลำบากยิ่งกว่าทองอินในนิทานมาก

ส่วนเรื่องนิทานทองอินต่าง ๆ นั้น ท่านสาราณียกรได้ทราบว่า
มีท่านผู้อ่านบางท่านประสงค์จะให้มียก ท่านจึงเตือนนายแก้วนายขวัญให้
แต่งส่งมามาก ถ้านายแก้วนายขวัญได้ส่งมาให้เมื่อใด ข้าพเจ้าจะมีความ
ยินดีน่าลงในฉบับต่อ ๆ ไป ผู้แต่งชี้แจงว่าการศึกษาที่จะบังคับให้แต่งมาลงให้
เสมอทุกเดือนไปนั้น เป็นการลำบากนัก เพราะว่าถึงแม้จะแต่งให้เป็น
อย่างไรก็ได้ตามชอบใจก็จริงอยู่ แต่ว่าถ้าแม้แต่งมาแล้วมีผู้คิดว่ามีอาจ
จะเป็นได้จริงตามเรื่องนั้น ก็จะเป็นการเสียไป เพราะฉะนั้น นายแก้ว
นายขวัญจำจะต้องขอส่งเรื่องทยอย ๆ กันไปเป็นครั้งคราว

ข้าพเจ้ามาพิจารณาเหตุก็เห็นว่าจริงตามเขาว่า จึงตกลงให้ส่งมาเป็น
 กราว ๆ ตามแต่จะหาได้ การที่หาเรื่องนั้น ข้าพเจ้าทราบว่าจะไม่ใช่หาได้
 โดยง่าย เมื่อนึกเรื่องได้เป็นเลา ๆ แล้ว ผู้แต่งจะต้องคิดค้นคว้าตรวจตรา
 ต่าง ๆ หลายประการ เป็นต้นว่าถ้าจะแต่งเรื่องผู้ร้ายย่องเบา จำจะต้อง
 คิดหาบ้านอะไรบ้านหนึ่ง แล้วจะไปตรวจดูลู่ทางที่ผู้ร้ายอาจขึ้นได้นั้น
 ให้ทุกทาง เมื่อเห็นทางเหมาะแล้ว ยังจะต้องคิดอ่านเข้าไปดูในบ้านนั้น
 หรือที่แห่งอื่นที่คล้าย ๆ กัน เพื่อควรวีธีจักภายในบ้าน และต้องลงเอาใจ
 ตนเป็นชะโมยแล้วและคิดการให้ตลอด ทั้งทางที่จะชะโมยและทางที่จะหนี
 แล้วยังจะต้องกลับทำใจเป็นผู้จับ สมมุติว่าบ้านนั้นถูกผู้ร้ายขึ้นแล้ว จะ
 ควรเริ่มตรวจที่ไหน กันนี้เป็นต้น

พอข้าพเจ้ามารับทำการเป็นผู้แทนสาราณียกรขึ้น จึงมานั่งนึกดู
 ว่าทำไมหนังสือพิมพ์ของไทยเราจึงมักขาดทุน ทำไมของฝรั่งเขาทำ
 จึงได้กำไร ที่จริงราคาที่เขาขายก็ถูกกว่าของเรา คือเป็นต้นว่าหนังสือ
 แมกาซีนเช่นสะเตแรนต์ หรือเบียร์ชี่นชายฉบับละ ๖ เปนซ์ (ราว ๒ สตึง)
 เท่านั้น เขาก็ได้กำไรมาก ที่ทวีปญญาชายฉบับละ ๑ บาท ทำไมรอแร่
 หรือบางเดือนก็ขาดทุน นี่จะเป็นเพราะฝรั่งมีผู้ซื้อหนังสือพิมพ์มากกว่าเรา
 กระมัง ก็เป็นไปได้จริงอยู่ แต่ถึงกระนั้นก็ยังไมพ้อ จึงทำให้พิจารณาเหตุ
 ไปจนแลเห็นเหตุจริง คืออะไร คือหนังสือแมกาซีนของเขามีแจ้ความ
 คำขาย (แอกเวอร์ทิสเมนต์) ปนอยู่ด้วยเป็นอันมาก และผู้ที่แจ้ความ

เช่นนั้นต้องเสียเงินให้แก่หนังสือพิมพ์ นี่แหละเป็นทางได้ของเขาอย่าง
สำคัญ เขาจึงอาจขายหนังสือพิมพ์เป็นราคาถูก ๆ และไม่ต้องขาดทุน

นี่แหละถ้าของเรามีได้เช่นนั้นบ้างก็จะทำหนังสือพิมพ์ให้เป็นกำไรได้
แต่ก็ยากอยู่ เพราะคนไทยเรายังไม่มีใครจะเข้าใจในทางค้าขาย มัวแต่
เสียตายเงินร่ำไป ภาชิตท่านว่าไว้ว่า “เสียน้อยเสียยาก เสียมากเสียง่าย”
นี่ก็จริงอยู่ คนไทย ๆ เราอยู่ข้างเสียตายเงินเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นนี้มาก
ที่จริงควรจะคิดเสีย ถ้าเมื่อยอมเสียเงินค่าแอกเวอร์ติสเมนต์เสียบ้างแล้ว
ต่อไปการค้าขายของเราก็จะเจริญมากขึ้น เพราะการแจ้งความใน
หนังสือพิมพ์ย่อมเป็นเครื่องชักนำให้คนนึกถึงสิ่งของที่พ่อค้านั้นขาย
ธรรมดาของถึงจะดีปานใด ถ้าไม่มีสิ่งไรชักนำให้มหาชนนึกถึง ที่ไหน
จะคิดซื้อ พวกพานิชฝรั่งเข้าใจดีมากในเรื่องนี้ จึงไม่เสียตายเงินที่จะต้อง
ใช้ในการแอกเวอร์ติสเมนต์นั้นเลย

ที่จริงในเรื่องนี้ข้างจีนก็พอใช้ แต่จีนใช้วิธีผิดกับฝรั่งเท่านั้น ฝรั่ง
ใช้ทางลงหนังสือพิมพ์ จีนใช้ทางของกำนัล ถ้าเปรียบเหมือนมีเงินอยู่
ห้าชั่ง จีนอาจยอมเสียสี่ชั่งเพื่อซื้อของกำนัล คงเหลืออีกชั่งหนึ่งสำหรับ
เป็นทุนในการค้าขาย สี่ชั่งนั้นมิใช่จะเสียไปเปล่า ๆ เมื่อใด ผู้ที่ได้รับ
ของกำนัลไปแล้ว คงจะต้องพูดถึงจีนผู้นั้นบ้าง ซึ่งเท่ากับจีนผู้นั้นจ้าง
ให้ช่วยแอกเวอร์ไทซ์ของ ๆ ตนให้

พูดถึงเรื่องเอกเวอร์คิสเมนต์ทำให้นึกออกขึ้นมาว่า เมื่อเร็ว ๆ นี้ ได้เห็นเอกเวอร์คิสเมนต์แห่งหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าจะรักษาฟันให้ดี ควรใช้กระดาษทรายกับน้ำมันสลัดๆ แล้วและชะโลมน้ำมันไว้เสมอ” เมื่อแรกเห็นเข้าดูช่างน่ากลัวอันตรายเสียจริง ๆ แต่เมื่อคุต้อไปอีกจึงเห็นว่า นิยมใช้วิธีรักษาฟันมนุษย์คอก เป็นวิธีรักษาฟันเสียจากรักษาด้วยไม้เท้า

เมื่อกล่าวถึงเอกเวอร์คิสเมนต์มากมายเช่นนี้แล้ว ก็ชวนให้นึกถึงตัวเอง คือที่จริงหนังสือพิมพ์ทวีปญานี้ เอกเวอร์คิสต์ตัวเองน้อยที่สุด เพราะเห็นว่าถ้าหาเรื่องอะไร ๆ มาลงให้มีผู้อ่านมาก ผู้อ่านนั้นเอง คงจะต้งนำชื่อของทวีปญานี้ไปกล่าวถึงในที่ทั้งปวง ซึ่งเป็นทางแนะนำดีกว่าทางอื่น เพราะฉะนั้น ผู้ที่หน้าที่จัดการหนังสือพิมพ์จึงตั้งใจอยู่เสมอที่จะหาเรื่องดี ๆ นำมาลง แต่ถ้าแม้จะกระทำไปแต่ลำพังยอมไม่สำเร็จตลอดไปได้ ถ้าแม้ท่านผู้อ่านมีจิตร์เมตตาต่อทวีปญานี้จริงแล้ว ขออย่าได้เกรงใจ ถึงโรคพร่องหรือกำเริบอยู่เพียงใด จงโปรดแข็งแรงมาให้ทราบ เพื่อจะได้เลิกจัดการแก้ไขให้ดีขึ้น

ในที่สุดนี้ขออ้อนวอนแก่ท่านผู้รับหนังสือทวีปญานี้สักหน่อย ถ้าท่านเมตตาจริง ขอให้โปรดส่งเรื่องมาให้ลงบ้าง จะได้ฟังผู้ปากแปลก ๆ ถ้าจะปล่อยแก่พวกที่เคยแต่งอยู่เสมอ ๆ แต่งไป คงต้องมีวันโดนสักวันหนึ่ง เพราะฉะนั้น ขอท่านจงกรุณาอุดหนุนด้วยเถิด

ศุภรพี

แถลงการณ์เรื่องทุนต่าง ๆ
ซึ่งเป็นอนุสรณ์ใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการบำเพ็ญกุศลน้อมเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันคล้ายวันสวรรคต บรรดาผู้จงรักภักดีได้สละทรัพย์คนละเล็กคนละน้อยตั้งเป็นทุนในมหาวิทยาลัย เรียกว่าสินอนุสรณ์ “พระราม ๖” ขึ้นครั้งแรกใน พ. ศ. ๒๔๙๓ โดยมีวัตถุประสงค์ให้มูลนิธิมหาวิทยาลัยเป็นแม่่งงานทำบุญน้อมเกล้า ฯ ถวายในวันสวรรคต เป็นงานประจำปี ในเมื่อไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดเป็นแม่่งงานดำเนินการ เงินนี้คิดบัญชีเพียงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๖ มีรายการดังนี้ :-

เงินทุน	๓๗๑,๕๙๖.๗๑	บาท
ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคสมทบ	๑๓,๐๖๐.๕๐	„
ดอกเบี้ย ๒๕๒๖ โอนสมทบตามข้อบังคับ	<u>๕,๑๘๕.๐๔</u>	„
รวม	<u>๓๘๙,๘๔๒.๒๕</u>	„

เงินที่ได้รับและจ่ายภายหลังวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๖ ดังนี้ :-

เลขที่	รายการ	รับ		จ่าย	
๑.	ม. ถ. ปิ่น มาลากุล	๒,๕๗๖	—		
๒.	นายถนิต นาวานุเคราะห์	๑๘๕	—		
๓.	คอกผลปี ๒๕๒๖ สำหรับ บำเพ็ญกุศลปี ๒๕๒๗ ดำรง จ่ายเป็นค่าพิมพ์หนังสือ “ทวิ- ปัญญา เล่ม ๕” เพราะคอกผล ที่กันไว้ไม่พอจ่าย	๔๖,๖๖๕	๔๑		
๔.	คอกผลทุน “หลวงพิทักษ์- อักษรกิจ (สอาด โกมลภูติ)”	๓,๖๓๕	๓๑		
๕.	คอกผลทุน “สิริคุตโต เสวทนันท์”	๒๓๑	๔๐		
๖.	จ่ายค่าไปรษณียากร			๑๗	๕๐
๗.	จ่ายค่าทรายางและปากกาเขียน กระดาน			๘๔	—
๘.	จ่ายค่าพาหนะ			๒๓	—
๙.	จ่ายค่าดอกไม้บูชาพระ			๓๐๐	—
๑๐.	จ่ายค่าอนุโมทนาบัตร			๓๐	—
๑๑.	จ่ายค่าน้ำดื่ม			๑๘๒	—
๑๒.	จ่ายค่าพิมพ์หนังสือ “ทวิ- ปัญญา เล่ม ๕”			๒๗,๕๘๖	—
	คงเหลือยกไปสมทบทุน			๒๕,๔๖๔	๖๒
	รวม	๕๓,๖๘๗	๑๒	๕๓,๖๘๗	๑๒

นอกจากเงินที่กล่าวในเบื้องต้น ยังมีเงินดอกผลที่ได้รับสำหรับปี ๒๕๒๖ ซึ่งสงวนไว้สำหรับการตามวัตถุประสงค์ของทุนประจำปี ๒๕๒๗ อีก ๕๐,๕๓๖.๑๒ บาท เมื่อหักจ่ายค่าพิมพ์หนังสือ “ทวิปัญญา เล่ม ๕” และค่าใช้จ่ายปี ๒๕๒๖ ออกแล้ว คงเหลือดอกผลที่จะนำไปใช้จ่ายเป็นค่าพิมพ์หนังสือและค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ปี ๒๕๒๗ อีก ๓๓,๙๒๑.๘๔ บาท

ทุนวัดบวรนิเวศวิหาร

ทุนพระราม ๖

ทุนพระราม ๖ ในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๐๐ ผู้จงรักภักดีได้อุทิศ เงิน ๑,๐๐๐.- บาท ถวายวัดบวรนิเวศวิหาร ขนานนามทุนว่า “พระราม ๖” มีวัตถุประสงค์ให้เก็บดอกผลบำรุงวัดบวรนิเวศวิหาร เงินนี้คิดบัญชี เพียงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๖ มีรายการดังนี้:-

เงินทุน	๑๕,๙๖๑.๓๗ บาท
ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคสมทบ	๖๓๖.- ,,
ดอกผลปี ๒๕๒๖ โอนสมทบตามข้อบังคับ	<u>๒๕๑.๗๑</u> ,,
รวม	<u>๑๖,๘๔๘.๐๘</u> ,,

เงินที่ได้รับและจ่ายภายหลังวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๖ ดังนี้:-

เลขที่	รายการ	รับ		จ่าย	
๑.	นายธนัท และนางสำนวน นาวานุเคราะห์	๒๕๓	—		
๒.	คอกผลปี ๒๕๒๖	๒,๕๑๗	๑๑		
๓.	จ่ายสมทบทุนตามข้อบังคับ			๒๕๑	๗/๑
๔.	จ่ายบำรุงคามวัดอุประสงค์ ของทุน			๒,๒๖๕	๔๐
	คงเหลือยกไปสมทบทุน			๒๕๓	—
	รวม	๒,๗๗๐	๑๑	๒,๗๗๐	๑๑

ทุนพระมงกุฎเกล้าฯ

ทุนพระมงกุฎเกล้าฯ ในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๐๑ ผู้จ้กรักภักดีได้อุทิศเงิน ๗,๐๕๔.- บาท ถวายวัดบวรนิเวศวิหาร ขนานนามทุนว่า “ทุนพระมงกุฎเกล้าฯ” มีวัตถุประสงค์ให้เก็บคอกผลปฏิสังขรณ์ที่บรรจพระบรมราชสรีรังคารพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รวมทั้งพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร) เงินนี้คักบัญชีเพียงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๒๖ มีรายการดังนี้ :-

เงินทุน	๑๖๐,๑๑๕.๓๘ บาท
ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคสมทบ	๖๔๔.- ,,
คอกผลปี ๒๕๒๖ โอนสมทบตามข้อบังคับ	๒,๔๘๑.๕๕ ,,
รวม	๑๖๓,๒๔๐.๙๓ ,,

เงินที่ได้รับและจ่ายภายหลังวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๖ ดังนี้ :-

เลขที่	รายการ	รับ		จ่าย	
๑.	นางสำนวน นาวานุเคราะห์	๑๗๘	—		
๒.	ดอกผลปี ๒๕๒๖	๒๔,๘๑๕	๕๕		
๓.	จ่ายสมทบทุนตามข้อบังคับ			๒,๔๘๑	๕๕
๔.	จ่ายบำรุงตามวัตถุประสงค์ ของทุน			๒๒,๓๓๔	—
	คงเหลือยกไปสมทบทุน			๑๗๘	—
	รวม	๒๔,๙๙๓	๕๕	๒๔,๙๙๓	๕๕

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ผู้จรรักษ์ภักดีได้อุทิศเงิน ๙,๖๔๘.๓๒ บาท ในจำนวนเงินนี้้นำไปสมทบทุน “พระราม ๖” ของวัดบวรนิเวศวิหาร ๔๖๐.- บาท สมทบทุน “พระราม ๖” ของมหาวิทยาลัย ๘,๗๒๘.๓๒ บาท และสมทบทุน “พระมงกุฎเกล้าฯ” ของวัดบวรนิเวศวิหาร ๔๖๐.- บาท

ในจำนวนเงิน ๙,๖๔๘.๓๒ บาท มีผู้บริจาคสมทบทุนตามรายนามดังต่อไปนี้ :-

ที่	รายนาม	จำนวนเงิน
๑.	ม. ร. ว. ทวีวัฒนา เกษมศรี	๔๐๐.- บาท
๒.	คุณพิไล เทพลักษณ์เลขา	๒๐๐.- ,,
๓.	ร. ท. สรณัฏฐ์ สิริสิงห์ ร. น.	๑๐๐.- ,,
๔.	หลวงสุนทรธรรมา (จำรัส สรวินทร)	๑๐๐.- ,,
๕.	คุณสมพันธ์ สุจริตกุล	๑๐๐.- ,,
๖.	คุณปรีชา ถ้วนสวัสดิ์	๑๐๐.- ,,
๗.	น. ส. วรรณสม ภัคธีรณชิต	๕๐.- ,,
๘.	คุณหญิงเฉลา อนิรุทธเทวา	๕๐๐.- ,,
๙.	คุณนวลพรรณ ศรีธรรมา	๕๐.- ,,
๑๐.	พระอภิศักดิ์ สวามิภักดิ์	๓๐๐.- ,,
๑๑.	คุณนาถยา ชาญญุเบศร์	๒๐๐.- ,,
๑๒.	คุณเกษม จารุกุล	๕๐.- ,,
๑๓.	จำห่วยยุทธการ	๕๐.- ,,
๑๔.	หม่อมกล้อง เกษมสันต์	๑,๐๐๐.- ,,
๑๕.	ม. ร. ว. ทิพพาวดี กุลละมัยพะ	๕๐๐.- ,,
๑๖.	คุณวิมลดา บุรานนท์	๓๐๐.- ,,
๑๗.	พ. ท. สำเนียง พัทธมกลัป	๑๐๐.- ,,
๑๘.	บุตร - ธิดา - พระยาสุรินทรเสวี	๑,๐๐๐.- ,,
๑๙.	ม. ล. ปิ่น มาลากุล	๕๐๐.- ,,
๒๐.	ไวยาวา พระโกวิท สุประกิจขุ	๑๐๐.- ,,
๒๑.	ขุนตำรวจเอกพระมหาเทพกษัตริสมุห (เนื่อง สาคกริก)	๕๐.- ,,

ที่	รายนาม	จำนวนเงิน
๒๒.	นายถนัค นาวานุเคราะห์	๑๐๖.๕๘ บาท
๒๓.	คุณหญิงนิรวิศิ์ อันตระการ	๑๐๐.- „
๒๔.	คุณหญิงถนิม ณ เชียงใหม่	๕๐๐.- „
๒๕.	นางสำนวน นาวานุเคราะห์	๑๐๖.๕๘ „
๒๖.	นักเรียนมหาดเล็กหลวง เลขประจำตัว ๖๔	๖๔.๕๘ „
๒๗.	ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๒๔.- „
๒๘.	คุณลินคา อัครวัน	๒๐.- „
๒๙.	คุณปิ่น จินดาวัฒน์	๕๐.- „
๓๐.	คุณบัว ศจิเสวี	๕๐.- „
๓๑.	นายเทิม พนมวัน ณ ออยุธยา	๒๐.- „
๓๒.	คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ	๕๐๐.- „
๓๓.	น. ส. ปราณี จันทร์พื่อนรำ	๑๐๐.- „
๓๔.	พลอากาศโทมานพ และคุณหญิง ศรีนาถสุริยะ	๕๐๐.- „
๓๕.	นางสาวนวลผจง เกวตเวธ	๑๐๖.๕๘ „
๓๖.	คุณเทียบ - ประนอม ณ นคร	๑๐๐.- „
๓๗.	คุณสายค่อ อมาตยกุล (ศรีพันธุ์)	๕๐.- „
๓๘.	พระยาบำเรอภักดิ์	๒๐๐.- „
๓๙.	คุณหญิงบำเรอภักดิ์	๒๐๐.- „
๔๐.	พล. ท. ประพัทธ์ - คุณเสกยวดี กุวานนท์	๒๐๐.- „
๔๑.	คุณชำนาญ สุชุม	๓๐๐.- „

ที่	รายนาม	จำนวนเงิน
๔๒.	พลตรีเฟื่องเฉลย อนิรุทธเทวา	๓๐๐.- บาท
๔๓.	คุณจรวงศ์ ฤทธยานนท์	๔๐.- "
๔๔.	คุณหญิงอรุณเรศกี จารุกุล	๑๐๐.- "
๔๕.	หลวงสุนทรธรรมา (จำรัส ศรีวิสูตร)	๒๐๐.- "
๔๖.	คุณเป็กต๋ นาดจำนง	๔๐.- "
๔๗.	คุณสมบัติ พลายน้อย	๒๐.- "
	รวม	<u>๙,๖๔๘.๓๒</u> "

บัญชีผู้ร่วมบำเพ็ญกุศลในวันคล้ายวันสวรรคต

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน

ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

พ. ศ.	จำนวนผู้บริจาค	จำนวนเงิน
๒๕๐๑	๘๘ ราย	๗,๐๕๔.๐๐ บาท
๒๕๐๒	๗๗ „	๕,๕๔๑.๐๐ „
๒๕๐๓	๗๑ „	๕,๘๔๕.๐๐ „
๒๕๐๔	๖๑ „	๕,๖๗๔.๐๐ „
๒๕๐๕	๖๔ „	๕,๗๓๐.๐๐ „
๒๕๐๖	๕๒ „	๕,๕๓๙.๐๐ „
๒๕๐๗	๕๕ „	๕,๖๘๓.๐๐ „
๒๕๐๘	๕๘ „	๖,๐๐๐.๐๐ „
๒๕๐๙	๕๔ „	๖,๐๖๑.๐๐ „
๒๕๑๐	๔๙ „	๔,๘๖๗.๔๒ „
๒๕๑๑	๕๗ „	๖,๙๓๒.๐๐ „
๒๕๑๒	๕๘ „	๖,๒๙๖.๐๐ „
๒๕๑๓	๔๗ „	๔,๘๗๕.๐๐ „
๒๕๑๔	๖๔ „	๕,๕๒๑.๐๐ „

พ. ศ.	จำนวนผู้บริจาค	จำนวนเงิน
๒๕๑๕	๕๒ ราย	๗,๓๓๑.๐๐ บาท
๒๕๑๖	๔๙ "	๕,๐๖๗.๔๐ "
๒๕๑๗	๔๔ "	๔,๙๔๓.๔๕ "
๒๕๑๘	๗๐ "	๖,๗๗๓.๐๐ "
๒๕๑๙	๔๘ "	๖,๕๖๐.๕๕ "
๒๕๒๐	๕๔ "	๗,๙๖๖.๑๖ "
๒๕๒๑	๕๙ "	๗,๒๔๕.๒๔ "
๒๕๒๒	๔๕ "	๙,๔๗๔.๓๒ "
๒๕๒๓	๕๔ "	๙,๕๖๔.๓๒ "
๒๕๒๔	๗๒ "	๘,๔๒๕.๙๒ "
๒๕๒๕	๔๖ "	๘,๘๓๗.๘๕ "
๒๕๒๖	๔๗ "	๙,๖๔๘.๓๒ "

ผู้บริจาคช่วยเหลือสิ่งของ

ภักตการจิตรโกชนา ภักตาทารคาวหวาน เลี้ยงพระภิกษุสามเณรทั้งวัด
บริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด น้ำแข็งโซดา เลี้ยงพระภิกษุสามเณรทั้งวัด

หนังสือพิมพ์ที่ลงโฆษณา

หนังสือพิมพ์สยามรัฐ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร
นายเฉลียว โพธิเกษม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. ๒๘๑๗๗๐

